

13

GOSPODARSKA,
KULTURNA
IN ZGODOVINSKA
KRONIKA

Grosuplje 1984

**ZBORNIK
OBČINE
GROSUPLJE**

ZBORNIK OBČINE GROSUPLJE

GOSPODARSKA, KULTURNA IN ZGODOVINSKA KRONIKA

13. zvezek

Občina Grosuplje
140-letnica rojstva Josipa Jurčiča
in
o jubileju
občinskega praznika občine Grosuplje
1984

Izdano v spomin
140-letnice rojstva Josipa Jurčiča
in
v počastitev
občinskega praznika občine Grosuplje,
dne 29. novembra 1984

ZBORNIK OBČINE GROSUPLJE

GOSPODARSKA, KULTURNA IN ZGODOVINSKA KRONIKA

13. zvezek

GROSUPLJE 1984

ZBORNIK OBČINE GROSUPLJE

GOSPODARSKA KULTURNA IN ŠKOLSKA KOMISIJA

ZBORNIK OBČINE GROSUPLJE

Izdaja Občinska konferenca SZDL Grosuplje, ureja uredniški odbor: France Adamič, Ivan Ahlin, Cvetko Budkovič, Ive Krevs, Tine Kurent in Stane Valentinčič

Glavni urednik
prof. dr. France Adamič
61000 Ljubljana, Janežičeva 1, tel. (061) 214-819

Odgovorni urednik
Ivan Ahlin
61290 Grosuplje, Taborska 17, tel. 771-117

Lektor
prof. Marija Janežič

Korektor
prof. Jakob Müller

Prevodi izvlečkov prof. Doris Debenjak

Naslov uredništva in uprave: 61290 Grosuplje, p. p. 11

Žiro račun OK SZDL Grosuplje 50130-678-56052

Zbornik občine Grosuplje izhaja s prispevkom SO Grosuplje, Občinske izobraževalne skupnosti Grosuplje, Občinske kulturne skupnosti Grosuplje in s prispevki organizacij združenega dela, ki so navedene v oglasnem delu.

Tisk
Tiskarna Ljubljana, Ljubljana, Tržaška 42
1000 izvodov

Na podlagi 7. točke prvega odstavka 36. člena zakona o obdavčevanju proizvodov in storitev v prometu (Uradni list SFRJ, št. 33-316/72 daje Republiški komite za kulturo mnenje, da šteje publikacija: 13. zvezek ZBORNIKA OBČINE GROSUPLJE med proizvode, za katere se ne plačuje temeljni davek od prometa proizvodov.

(Odlok Rep. komiteja za kulturo, št. 4210—112/84 z dne 19/04/84)

VSEBINA

DOGODKI IN PODOBE IZ NOB

Avguštin Lah	V kroniki Čejščanov piše	7
Janez Perovšek-Pelko	Nepozabni krajevni praznik v Šmarju-Sap . . .	13

NAŠA OBČINA IN OBCANI

Janez Koščak	Razvoj občine Grosuplje v letih 1980 do 1983 . .	21
Ivan Ahlin	Gibanje prebivalstva, hiš in stanovanj od leta 1910 do 1981 v 210 naseljih občine Grosuplje . .	43
Ciril Stanič	Reke, potoki, studenci, ponikalnice, ribniki, močvirja, mlake in mokrice	53
Jakob Müller	Kovačije in kovači (III)	63
Franc Kalar	Ustanovitev in delovanje sokolskega društva v Ivančni Gorici od leta 1925 do 1941	69

KNJIŽEVNOST, KULTURA, PROSVETA IN ZNANOST

Štefan Barbarič	Jurčičeva odločitev za časnikarstvo	75
Joža Mahnič	Oton Župančič in Louis Adamič	85
France Adamič	Stiki Juša Kozaka in Louisa Adamiča	99
Mihael Glavan	Adamičeva zapuščina v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani	109
Aleksander Bassin	Viktor Magyar 1934—1981	119
Jakob Müller	Slovnica krajevnih imen grosupeljske občine . .	123
Fanči Šarf	Narodopisci na Grosupeljskem	133
Slavko Ciglencečki	Utrdba Korinjski hrib v arheoloških obdobjih . .	145
Emilijan Cevc	Štukature v stiškem vhodnem stolpu iz leta 1620	161
Hilda Lučovnik	Kulturne dejavnosti s prispevki mladih piscev .	173
Frančiška Perme-Gale	Puščava pod Taborom	189
Darja	Pesmi	193

KRONIKA IN RAZGLEDI

Franc Pajnič	Jurčičeva domačija — muzej na prostem . .	197
Koordinacijski odbor	Samostan Stična — kulturni in zgodovinski spomenik	199

*in Marijan Tršar	Prva umetnostna galerija v občini Grosuplje . .	201
Tine Kurent	Litoželezni prefabrikati in drugi izdelki dvorske železarne v grosupeljski krajini	203
Tine Kurent	Delineacija graščine Brinje pred Grosupljem . .	209
Edo Gale	Deset let glasbene šole na Grosupljem	213
France Adamič	Naši kraji in ljudje, bibliografija občine in občanov	217

DOGODKI IN POBIRE IN NOB

7	V zvezi s 100-letnico	Avstrijska Ljubljana
12	100 letnica	Janez Frotušek-Falco

NAŠA OBČINA IN OČKANI

21	Razvoj občine Grosuplje v letih 1889 do 1989	Janez Kolarik
23	100 letnica občine Grosuplje	Ivan Ahlin
24	100 letnica občine Grosuplje	Črti Štanič
25	100 letnica občine Grosuplje	Jakob Mešar
26	100 letnica občine Grosuplje	France Adamič
27	100 letnica občine Grosuplje	France Adamič
28	100 letnica občine Grosuplje	France Adamič
29	100 letnica občine Grosuplje	France Adamič
30	100 letnica občine Grosuplje	France Adamič
31	100 letnica občine Grosuplje	France Adamič
32	100 letnica občine Grosuplje	France Adamič
33	100 letnica občine Grosuplje	France Adamič
34	100 letnica občine Grosuplje	France Adamič
35	100 letnica občine Grosuplje	France Adamič
36	100 letnica občine Grosuplje	France Adamič
37	100 letnica občine Grosuplje	France Adamič
38	100 letnica občine Grosuplje	France Adamič
39	100 letnica občine Grosuplje	France Adamič
40	100 letnica občine Grosuplje	France Adamič
41	100 letnica občine Grosuplje	France Adamič
42	100 letnica občine Grosuplje	France Adamič
43	100 letnica občine Grosuplje	France Adamič
44	100 letnica občine Grosuplje	France Adamič
45	100 letnica občine Grosuplje	France Adamič
46	100 letnica občine Grosuplje	France Adamič
47	100 letnica občine Grosuplje	France Adamič
48	100 letnica občine Grosuplje	France Adamič
49	100 letnica občine Grosuplje	France Adamič
50	100 letnica občine Grosuplje	France Adamič
51	100 letnica občine Grosuplje	France Adamič
52	100 letnica občine Grosuplje	France Adamič
53	100 letnica občine Grosuplje	France Adamič
54	100 letnica občine Grosuplje	France Adamič
55	100 letnica občine Grosuplje	France Adamič
56	100 letnica občine Grosuplje	France Adamič
57	100 letnica občine Grosuplje	France Adamič
58	100 letnica občine Grosuplje	France Adamič
59	100 letnica občine Grosuplje	France Adamič
60	100 letnica občine Grosuplje	France Adamič
61	100 letnica občine Grosuplje	France Adamič
62	100 letnica občine Grosuplje	France Adamič
63	100 letnica občine Grosuplje	France Adamič
64	100 letnica občine Grosuplje	France Adamič
65	100 letnica občine Grosuplje	France Adamič
66	100 letnica občine Grosuplje	France Adamič
67	100 letnica občine Grosuplje	France Adamič
68	100 letnica občine Grosuplje	France Adamič
69	100 letnica občine Grosuplje	France Adamič
70	100 letnica občine Grosuplje	France Adamič
71	100 letnica občine Grosuplje	France Adamič
72	100 letnica občine Grosuplje	France Adamič
73	100 letnica občine Grosuplje	France Adamič
74	100 letnica občine Grosuplje	France Adamič
75	100 letnica občine Grosuplje	France Adamič
76	100 letnica občine Grosuplje	France Adamič
77	100 letnica občine Grosuplje	France Adamič
78	100 letnica občine Grosuplje	France Adamič
79	100 letnica občine Grosuplje	France Adamič
80	100 letnica občine Grosuplje	France Adamič
81	100 letnica občine Grosuplje	France Adamič
82	100 letnica občine Grosuplje	France Adamič
83	100 letnica občine Grosuplje	France Adamič
84	100 letnica občine Grosuplje	France Adamič
85	100 letnica občine Grosuplje	France Adamič
86	100 letnica občine Grosuplje	France Adamič
87	100 letnica občine Grosuplje	France Adamič
88	100 letnica občine Grosuplje	France Adamič
89	100 letnica občine Grosuplje	France Adamič
90	100 letnica občine Grosuplje	France Adamič
91	100 letnica občine Grosuplje	France Adamič
92	100 letnica občine Grosuplje	France Adamič
93	100 letnica občine Grosuplje	France Adamič
94	100 letnica občine Grosuplje	France Adamič
95	100 letnica občine Grosuplje	France Adamič
96	100 letnica občine Grosuplje	France Adamič
97	100 letnica občine Grosuplje	France Adamič
98	100 letnica občine Grosuplje	France Adamič
99	100 letnica občine Grosuplje	France Adamič
100	100 letnica občine Grosuplje	France Adamič

KRISTYNOVA KULTURA, PROSVETA IN

72	100 letnica občine Grosuplje	France Adamič
73	100 letnica občine Grosuplje	France Adamič
74	100 letnica občine Grosuplje	France Adamič
75	100 letnica občine Grosuplje	France Adamič
76	100 letnica občine Grosuplje	France Adamič
77	100 letnica občine Grosuplje	France Adamič
78	100 letnica občine Grosuplje	France Adamič
79	100 letnica občine Grosuplje	France Adamič
80	100 letnica občine Grosuplje	France Adamič
81	100 letnica občine Grosuplje	France Adamič
82	100 letnica občine Grosuplje	France Adamič
83	100 letnica občine Grosuplje	France Adamič
84	100 letnica občine Grosuplje	France Adamič
85	100 letnica občine Grosuplje	France Adamič
86	100 letnica občine Grosuplje	France Adamič
87	100 letnica občine Grosuplje	France Adamič
88	100 letnica občine Grosuplje	France Adamič
89	100 letnica občine Grosuplje	France Adamič
90	100 letnica občine Grosuplje	France Adamič
91	100 letnica občine Grosuplje	France Adamič
92	100 letnica občine Grosuplje	France Adamič
93	100 letnica občine Grosuplje	France Adamič
94	100 letnica občine Grosuplje	France Adamič
95	100 letnica občine Grosuplje	France Adamič
96	100 letnica občine Grosuplje	France Adamič
97	100 letnica občine Grosuplje	France Adamič
98	100 letnica občine Grosuplje	France Adamič
99	100 letnica občine Grosuplje	France Adamič
100	100 letnica občine Grosuplje	France Adamič

KNJIŽNICA IN ARHIVI

101	100 letnica občine Grosuplje	France Adamič
102	100 letnica občine Grosuplje	France Adamič
103	100 letnica občine Grosuplje	France Adamič
104	100 letnica občine Grosuplje	France Adamič
105	100 letnica občine Grosuplje	France Adamič
106	100 letnica občine Grosuplje	France Adamič
107	100 letnica občine Grosuplje	France Adamič
108	100 letnica občine Grosuplje	France Adamič
109	100 letnica občine Grosuplje	France Adamič
110	100 letnica občine Grosuplje	France Adamič
111	100 letnica občine Grosuplje	France Adamič
112	100 letnica občine Grosuplje	France Adamič
113	100 letnica občine Grosuplje	France Adamič
114	100 letnica občine Grosuplje	France Adamič
115	100 letnica občine Grosuplje	France Adamič
116	100 letnica občine Grosuplje	France Adamič
117	100 letnica občine Grosuplje	France Adamič
118	100 letnica občine Grosuplje	France Adamič
119	100 letnica občine Grosuplje	France Adamič
120	100 letnica občine Grosuplje	France Adamič
121	100 letnica občine Grosuplje	France Adamič
122	100 letnica občine Grosuplje	France Adamič
123	100 letnica občine Grosuplje	France Adamič
124	100 letnica občine Grosuplje	France Adamič
125	100 letnica občine Grosuplje	France Adamič
126	100 letnica občine Grosuplje	France Adamič
127	100 letnica občine Grosuplje	France Adamič
128	100 letnica občine Grosuplje	France Adamič
129	100 letnica občine Grosuplje	France Adamič
130	100 letnica občine Grosuplje	France Adamič

V KRONIKI ČEJŠČANOV PIŠE...

Avguštin Lah*

V spomin partizanski družini Miklič,
vas Cesta v Dobrépoljah, (tedaj) št. 38

I

*Dobrépolje, kdo lepo ti ime je dal?
Kdo cesto staro s kamni tlakoval,
kdo vode tok v tem kraju je iskal
in knjigo prvo narodu je daroval,
kdo kraje te pred tujci varoval,
se za svobodo narodovo bojeval?
Tvoj človek, o dolenski kras!*

*Na bregu tam sta delavec in kmet,
sta revščina in sreča, podobno
kot kras in polje, gozd in kamen,
podala si rokó, bila en svet.*

II

*Ko mir večerni je oznanil zvon
in sonce je za goro utonilo,
nad Cesto kakor veter se razlilo
je blago petje: bil je majhen zbor,
družina trudnih delovnih ljudi,
ki v pesmi si srca utrip kalí:
kam, fantje, pojdemo nocoj,
nocoj, ko je tak svetla noč?
Na vas, na vas grem — k ljubi v vas!*

*Na Mikličevi mizi prazna skleda
in žlice so bile krog nje.*

* Prof. dr. Avguštin Lah, glavni urednik redakcije za SRS Enciklopedije Jugoslavije JLZ (Parmova 33, Ljubljana), slavnostni govornik na proslavi v vasi Cesta v Dobrépoljah 29. 5. 1983 v Tednu varovanja in obujanja tradicij narodnoosvobodilne vojne na Dobrépoljah '83.

Opomba: Čejščani so prebivalci vasi Cesta.

Bilo jih sedem ali osem je, kdo vé.
 Hvaležnost materi za žgance
 sijala je otrokom iz oči
 in za besedo toplo, usmerjajočo,
 ki jo enako so čutili vsi.
 Očetove zidarske roke trde so bile,
 a tople, ko segel fantom je v lase
 in hčeri je prenekateri
 ponudil roko in voščil srečno pot,
 da dela bi in kruha našli si drugod.

Potem je druga pesem, tretja in nešteta
 bila molitev te družine.
 Oh, daj cvetico, dekle zalo,
 da si na prsi jo pripnem,
 da tebe k sebi si prižmem
 poprej, ko v tuje kraje grem . . .

A kadar je k počitku leglo
 jih v isti sobi pet in več
 in dihanje samó bilo je čuti,
 se misel ni takoj v sèn utopila,
 v neznano dáljo se je izgubila
 k sinovom, bratom in sestram,
 ki z gnezda tega šli so v svet prostran.
 Pletilja, delavka, šivilja,
 gostinka in natakar, slaščičar,
 rudar, zidar in gospodinja —
 po svoje vsak so kruh služili,
 in kadar dela dal ni tuji gospodar,
 po skorjo so domov hodili.

III

Na bregu tam je hiša stala.
 Bila je stara čez sto let,
 iz kamnov ploskih skládana
 in streha s slamo škópana,
 bolj nizka, dolga, okna majhna,
 na vsaki strani dva po dva.
 Na sredi črna kuhinja z ognjiščem,
 na levo »hiša« in v njej kmečka peč,
 na desno »kamra«, v kotu kakšna reč.
 Ne dimnika bilo ni, ne vodnjaka,
 zato je prinešena kaplja vsaka
 iz vaškega studenca bila zlata.

Tu poleg hiše bil je hlev kamnit,
 na zgodnji strani v breg zarit.

Okoli nekaj drevja, v bregu pašnik
in zgoraj hosta, njive pa nobene.
Zato pa farovž dal v najem jim dve je.
Navadno v hlevu kravica je stala,
ki ena je za kup otrok jim mleka dala.

IV

Za mrzlo zimo je pomlad prišla,
a čudna je bila — devetintrideseta,
je težke slutnje in nemir prinesla.
In enainštirideseta še huje,
ta z vojno je prišla in s tujci.
Sovraštvo z njimi je prišlo v deželo
in ljudstvo, razdvojeno, je trpelo.
A nekateri vedeli so,
da ljudska fronta vstaja
in se začinja nova doba. Nova!
Tedaj so fantje puške poiskali . . .
Nemir in strah prerasel je v gnev,
da se boriti moramo, je bil odmev
in klic mladini, naj gre v boj!

V gozdovih smreka je medila,
med bukvami podrast je klila,
za skalami bedel sršenov roj . . .

Jeseni Nace v Mozlju na Kočevskem
mladino zbral je na aktivu frontnem:
ne bodo nas fašisti več dušili,
zdaj piše se usoda nam po sili,
a mi smo kakor kamen trdni
in v boj gremo, da rešimo se smrti!
Očetu prvi sin podal je roko,
si puško je oprtal in odšel v svobodo.

Tam v rudniku, v podzemnem rovu
je Franc doživljal vso tesnobo,
ko pot mu je curljal po hrbtu.
Za koga, vraga, naj te kopljem,
za te nemčurje tu nad nami?
Za tujce mar, ki so se v nas zažrli?
Nič več! In pljunil je, ko je iz jame
pogledal v dan svetlobni. Vprašal je še:
hej, knapi, kdo z menoj gre?
Po puško šel je in izgini! v poljani.
Tja v hoste kličejo nas partizani!

Potem je Jože, slaščičar, bil tretji,
ki ni več mogel gledati fašistov.
Se drugi Mikličiči razmišljali so isto.

Pa Blažev Ivan, fantje od drugod
krenili so na isto pot.

V

Kjer tujec gospodari, se ljudje
na dve skupini razdelijo:
večini hlapčevanje se uprè
in za osvoboditev se borijo,
med njimi pa, ki se bojijo,
dovolj je eden bil,
ki s prstom je pokazal domačijo,
»kjer gnezdo partizansko si redijo«.
Nesrečo je izzival s tem,
za vso vas je priklical tragedijo.

Iz doline prihrumel je trop fašistov.
Bilo je 24. julija 42.
Zagnali so se v vas. Povsod,
krog hiš, na robu hoste, tam in tod
bilo jih je kakor na cesti kamna.
Zvon ni zvonil k preplahu.
Ljudje poskrili so se v strahu,
fašisti pa kričali: tréntaóto,
i komunísti, partižani, èko fuóko!
Osemintrideset: številka hiše,
partizanske Mikličeve hiše.

Bilo je malo, kar so v njej dobili.
Hlev bil je prazen. Vsi ušli so.

Potem se je pod streho pokadilo
in plamen je vzkipel z vso silo,
požiral slamo je, ostrešje suho.
Visoko so letele iskre kot ob kresu.
Poginil polh je na drevesu.

Fašistov trop se v ogenj je zazrl
in vik in krik počasi je zamrl:
ostal je kup pepela in kamnit skelet,
v zidovih črne line kot oči iztekle
grozeče v požigalce so srepele.
Ko dan se je prevesil v mrak,
nad vas je legel dim težak.
Zgorelo tisti čas v dolenskih hribih
še mnogo hiš je in vasi,
zločin je zakon bil, in kri.
S plamenom vsakim se upor je širil!

*Tak je ostal spomin na revščino
in na ponos, da narod sam, četudi bos,
ne bo pokleknil v lastni gnoj.*

*Od Mikličev še trije šli so v partizane.
Očeta, mater in tri hčere
so Nemci odpeljali v taborišče.*

VI

*Med kamenjem in drevjem nek večer
pehal se Tone Miklič je, kurir,
in važno sporočilo nesel za brigado.
Za hip se je ustavil,
pogled na rodno Cesto ga je ves prevzel,
čepprav več domačije ni imel . . .
Zamrla blaga pesem fantov je,
le še odmev rafalov slišal je.*

*Utrujen se na bukev je naslonil
in zdelo se mu je, da z vseh strani
prihajajo kolone, na konjih fantje,
dekleta nosijo zastave, vsi pojó:
svobodo nesemo in pomlad z njo
za naše polje, za deželo vso!
Tedaj se zdrznil je, premagal svoj nemir,
kot srna pohitel po hosti je kurir.*

VII

*Zdaj v kroniki Čejščanov piše:
uničili so partizansko hišo —
trinajst je svobodnjakov v njej živelo,
jih pet po taboriščih je trpelo,
a šest se hrabrih partizanov
je bojevalo zoper genocid tiranov.
Večkrat je Mikličevih tekla kri
in Jože, dvajsetletni komisar,
v Stehanji vasi padel je za našo stvar.*

*V viharju vojne marsikaj zgori,
a narod, ki za svobodo se bori,
ta ne propade, on živi!*

NEPOZABNI KRAJEVNI PRAZNIK V ŠMARJU-SAP

*Janez Perovšek-Pelko**

V vasi Šmarje-Sap so 10. septembra 1983 na tamkajšnjem krajevnem prazniku zelo prisrčno in slavnostno proslavili 40-letnico osvoboditve vasi Šmarje-Sap in cele grosupeljske doline ter 40-letnico ustanovitve Levstikove brigade. Krajevna skupnost je ob sodelovanju vseh družbeno-političnih organizacij, osnovne šole v Šmarju — zlasti pa organizacije Zveze borcev tega kraja in občine Grosuplje pripravila bogat program praznovanja. Na predvečer praznika so priredili gledališko predstavo, nato pa je ob kresu pel moški pevski zbor Šmarje-Sap. Že na ta večer je prišlo toliko ljudi, da je vse prevzemalo prijetno pričakovanje velikega dne. Na mlajih in slavolokih in vseh hišah so že plapolale zastave.

Drugi dan so se začeli zbirati borci Levstikove brigade že od 8. ure zjutraj naprej. Prihajali so z avtobusi in z vlakom. Borce z onstran meje iz okolice Trsta pa tudi iz okolice Kopra so pripeljali posebni avtobusi. Prišlo je 219 borcev; če pa štejemo še njihove družinske člane, ki so jih pripeljali s seboj — jih je bilo 316. Že dolgo se brigada ni zbrala v tolikšnjem številu. Lestikovce so sprejemali in pozdravljali člani Zveze borcev Šmarje-Sap s predsednikom Jakom Perovškom in člani odbora Levstikove brigade s predsednikom Venčeslavom Kolencem-Vencljem. Vsakomur so domači borci ponudili šilce žganja in pecivo ter takoj ustvarili prijetno razpoloženje. Vojaški zabavni orkester vojašnice Ljuba Sercerja je igral partizanske in narodne pesmi.

Ob 9. uri so odprli fotografsko razstavo o Levstikovi brigadi, dokončni osvoboditvi Šmarja in o borcih krajevne skupnosti, v kar so borci domačini vložili dosti truda. Poleg tega je osnovna šola pripravila razstavo ročnih del krajanov. Obe razstavi sta zbudili izredno zanimanje in pritegnili množičen obisk; ljudje so natančno ogledovali vsako sliko posebej. Za obiskovalce je bila razstava izredno doživetje.

Ob 10. uri je bila v družbenem domu slavnostna seja. Slavnostni govor je imel predsednik skupščine Krajevne skupnosti Matjaž Zaviršek. Nato je predsednik izvršnega sveta Krajevne skupnosti Izidor Jerovšek podelil zaslužnim krajanom in organizacijam priznanja. Delegati Krajevne skupnosti in skupnosti borcev 8. slovenske narodnoosvobodilne udarne brigade Frana Levstika so obiskali grobove padlih in spomenik žrtvam ter položili vence.

Ob 11. uri je imela Levstikova brigada redni občni zbor, na katerem so sprejeli poročilo o delu odbora in dopolnitev statuta; razdelili so tudi spominske medalje ob 40-letnici ustanovitve Levstikove brigade.

* Ljubljana, YU 61000, Pod topoli 87; dipl. ing., agr.

Ob tej priliki so obdarovali tudi dva partizanska zakonska para iz Levstikove, ki sta se poročila v partizanih pred 40 leti. To so bili Avgust Volk-Jurče, prvi komandant Levstikove brigade, z ženo Minko Lampič in Franc Zavodnik-Jon z ženo Mimo. Poročil jih je prvi politikomisar Levstikove brigade. Oba para sta pripeljala s seboj na proslavo vse otroke, tako da jih je bilo poln oder. Vesele in zabavne čestitke so obema zvestima zakoncema kar deževale. To je še posebno dvignilo prisrčno posebnost tega zbora.

Kulturni program je napolnil domači pevski zbor, učenci osnovne šole Šmarje-Sap, folklorna skupina iz Račne in vojaki z ansamblom vojašnice Ljuba Šercerja. Posebno toplo so borci pozdravili nastop svoje soborke, operne pevke Bogdane Stritarjeve, ter soborca in nekdanjega šefa propagande brigade, glasbenika in pevovodjo Janeza Kuharja. Slavnostni govornik na zboru je bil Janez Perovšek-Pelko. Njegov govor je živ prikaz bojov Levstikove brigade pred 40 leti pred Ljubljano in onstran nekdanje nemške meje. Govor se glasi:

Slavnostni zbor!

Najprej naj v svoji rodni vasi Šmarje-Sap prisrčno pozdravim vse borce iz Levstikove brigade, vse sorojake Šmarčane, s čimer mislim tudi vse vaščane tukajšnje krajevne skupnosti. Zahvaljujem se vsem tistim, ki so že lani predlagali, naj bi letos prišla na ta praznik semkaj tudi Levstikova brigada. Zato zdaj skupaj proslavimo slavne obletnice in slavne dni naše zgodovine!

Naj ob tej priliki ponovno seznanim borce Levstikove brigade in goste, da so Šmarčani ustanovili prvi odbor Osvobodilne fronte 8. septembra 1941. Po čudnem razpletu zgodovine je čez dve leti na isti dan 8. septembra kapitulirala fašistična Italija. Ustanovitev odbora Osvobodilne fronte so Šmarčani proglasili za krajevni praznik, ki ga slave vsako leto na drugo soboto v septembru. Ta sobota je letos padla na 10. september. Poleg tega je 10. september dan prve osvoboditve Šmarja-Sap, kajti 10. septembra so za italijansko vojsko izpraznili tukajšnjo postojanko tudi šmarski belogardisti. Zato pomeni 10. september tudi prvo osvoboditev tega kraja izpod okupatorjev in domačih izdajalcev v drugi svetovni vojni.

Spomnimo se obenem, kaj je iste dneve pred 40 leti doživel Levstikov udarni bataljon. Razorožil je italijanske posadke ob železniški progi od Novega mesta do Semiča; ob Krki pa italijansko posadko v Soteski in Straži 9. septembra.

Že tretji dan po kapitulaciji Italije je glavni štab Slovenije, bivajoč v Soteski, 10. septembra ustanovil 8. slovensko narodnoosvobodilno udarno brigado Frana Levstika, ki se je tedaj formirala iz Levstikovega udarnega bataljona v Dolenjskih Toplicah. Istočasno so v Kočevju ustanovili iz Zahodnodolenjskega odreda 9. brigado, na Golem pa 10. ali Ljubljansko brigado iz prostovoljcev, ki so prihajali iz Ljubljane in Šercerjeve brigade. Vse tri brigade so poklicali v Zdensko vas, kjer so 14. septembra iz njih ustanovili novo 18. divizijo. Levstikova brigada je med potjo na ta ustanovitveni sestanek 18. divizije razbila 500 belogardistov, zbranih v Žužemberku, ter očistila od belogardistov Suho krajino vse do Šentjurja pri Grosupljem.

Osemnajsta divizija se je 21. septembra premaknila iz Zdenske vasi na bojno črto od Mokreca in Krima do Ljubljane ter ob nemški meji do Sv. Križa pri Litiji — zdaj Gabrovka. Levo od 18. divizije od Logatca pa vse do Pivke, Brkinov, Istre in Trsta se je razpotegnila 14. divizija, desno od 18. divizije od Višnje Gore do Gorjancev in Kolpe pa je branila osvobojeno ozemlje 15. divizija.

V sklopu take razporeditve je dobila Levstikova brigada najvažnejši položaj in nalogo, da brani bojno črto pred Ljubljano. Takrat je imela Levstikova brigada samo 3 bataljone s 446 borci, ker je v Zdenski vasi odstopila okoli 80 borcev za novoustanovljeni Dolomitski odred in se predolgo mudila v partizanom nenaklonjeni Suhi krajini. Ostali dve brigadi 18. divizije sta bili skoraj dvakrat številnejši. Deveta brigada je štela 724 borcev in se je razmestila na Barju od Krima do Lavrice z zaledjem v Želimpljem in na Golem. Ljubljanska brigada je štela 737 borcev in je bila najprej kot divizijska rezerva na sektorju Rob—Male Lašče—Ponikve, kasneje pa je okrepila levi bok 9. brigade na sektorju Pikovnik—Velike Bloke—Nova vas.

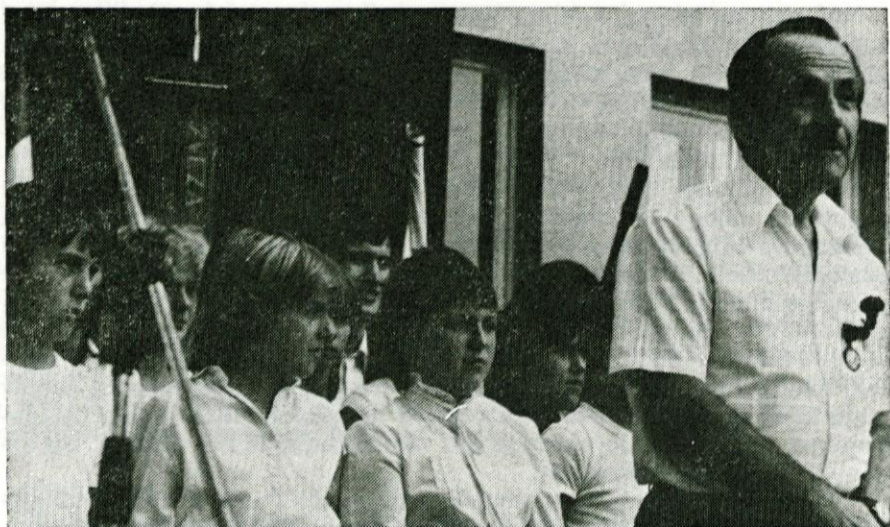
Levstikova brigada je razmestila svoje enote 21. septembra v tukajšnjih krajih takole: 1. bataljon na Pijavo Gorico, 2. bataljon na Škofljico—Lanišče—Lisičje—Molnik, 3. bataljon v Podgorico in Spodnjo Slivnico ter štab brigade v Ponovo vas. Spopadi z močnimi sovražnikovimi patroljami okoli 70 mož na Orlem so zahtevali okrepitev fronte pred Ljubljano. Zato se je 1. bataljon 24. septembra premestil s Pijave Gorice na Lisičje in Orle; na Zalog se je ugnezdila brigadna baterija treh topov, 3. bataljon je odšel na Lipoglav bliže k nemški meji, ker je bil določen za ofenzivne sunke čez mejo, štab brigade pa je prišel v soboto, 25. septembra, iz Ponove vasi k Hribarju na Sap.

V nedeljo, 26. septembra, sem prvokrat govoril osvobojenim Šmarčanom izpred nekdanje gostilne Kužnik, zdaj imenovane pri Majolki. Okoli mene se je zbrala kar velika množica sorojakov, pred cerkvijo pa je ostal čisto sam tedanji župnik Ravnikar, zvest klerofašizmu ljubljanske škofije. Spominjam se še, da sem takrat med drugim rekel:

»Belogardisti so si prišli na svoje kape mrtvaško glavo — znak smrti, mi pa smo si prišli rdeče zvezde — znak boja za boljše življenje!«

Čeprav je iz krajev od Grosupljega do Lavrice odšlo največ mož in fantov v Cankarjevo brigado, ker je bila dober teden pred Levstikovo brigado prva tukaj, so vendarle prihajali v Levstikovo brigado vsak dan novi borci iz bolj oddaljenih vasi okoli Grosupljega, Šmarja in Škofljice. Posebno močan dotok je bil iz same Ljubljane. Poleg tega je na koncu septembra glavni štab Slovenije razformiral Kočevski odred in poslal njegov 1. bataljon v Levstikovo brigado. 30. septembra smo ga nastanili na Malem Vrhu. Tako je Levstikova brigada že deset dni po prihodu na fronto pred Ljubljano štela štiri bataljone ter dvakrat več borcev — in sicer okoli 900.

Prav tisti dan, ko se je Levstikova brigada premaknila iz Zdenske vasi pred Ljubljano — to je 21. septembra — se je zbralo 500 mož nemške vojske in belogardistov v Litiji; začeli so prodirati proti osvobojenemu ozemlju. 22. septembra so presenetili Cankarjevo brigado in vdrli čez Leskovec v Višnjo Goro. Pred prihodom so mesto zbombardirali, potem

Janez Perovšek — Pelko med govorom

pa izropali. V Višnji Gori so uničili 4 poslopja, pobili 7 ljudi, 10 pa so jih ranili. Nemci so organizirali vdore v osvobojeno ozemlje tudi na sektorju 14. divizije. 14. in 19. septembra so prodrli prav do Cerknice; 3. oktobra so napadli iz Berovnice in Rakeka 9. in 10. brigado na Bezuljaku, Begunjah in Kožljeku. Obe brigadi so potisnili v notranjost osvobojenega ozemlja, a sta čez nekaj dni zasedli prejšnje položaje. Po napadu Nemcev na Višnjo Goro je Levstikova brigada resno pričakovala napad iz Ljubljane proti Škofljici. Zato so njeni borci hiteli kopati strelske jarke od Lavrice do Škofljice na pobočjih nad cesto, prekopavali so tudi cesto in razdrli železnico. Ukopavali so se na Lisičjem in na Molniku.

Sovražnikove sile nasproti Levstikove brigade so bile v Ljubljani nemške enote 133. polka planinskih lovcev, enote 19. SS policijskega polka in orožniške enote Alpenland. Omenjene nemške enote so skupno šteje 1600 mož, vojaško odlično izšolanih in z bogatimi bojnimi izkušnjami. Okoli 300 domobrancev je bilo v šentjacobski šoli, 300 domobrancev pa na Rakovniku. V manjših postojankah je bilo: v župnišču na Rudniku 35 domobrancev, pri Sv. Urhu okoli 80 domobrancev, v obmejni postojanki Pečar nad Sostrem 40 Nemcev in v župnišču na Prežganju 45 graničarjev in policije. Nemci so se v napadih lahko posluževali tudi šestih letal strmoglavcev, tankov, avtoblind in motoriziranih enot ter močnega topništva na Ljubljanskem gradu. Na takšno sovražnikovo soseščino je mejila Levstikova brigada. Kot vojaška enota je bila od naštetih sil dva in polkrat manjša, slabše oborožena, devdeset odstotkov moštva pa je bilo brez vojaške izurjenosti in brez bojnih izkušenj.

Široko zastavljeni napad iz Ljubljane proti Škofljici je štab Levstikove brigade 2. oktobra iznenadil, kajti obveščevalna služba ga o njem ni obvestila. Tistega jutra je novi komandant brigade major Jože Mirtič-Zidar, kasneje proglašen za narodnega heroja, nič hudega sluteč odšel

v spremstvu operativnega oficirja poročnika Jožeta Šviglja ogledovat 3. bataljon na Lipoglav. Medtem so začeli z Ljubljanskega gradu ob 9. uri obstreljevati Lisičje, Lanišče, Škofljico, Zalog in Ig. Ob enajstih se je pojavilo šest strmoglavcev in bombardiralo iste cilje. Močna motorizirana kolona s 3 tanki in avtoblindami pa se je pomikala iz Ljubljane proti Lavrici in tamkaj trčila na prednje položaje 2. bataljona. Tedaj je dobro zaščiten v strelski jami borec Ernest Zamida hudo ranil šoferja blinde in blindo poškodoval, da ni mogla naprej. To je Nemce zmedlo.

Komandanta brigade smo obvestili na Lipoglav, naj se brž podviza na Škofljico in na Lisičje, kjer brigada brani, da sovražnik ne bi prodril na Škofljico, v Šmarje in Grosuplje, kot je imel v načrtu. Iz štaba brigade smo po telefonu pozvali podporočnika Jožeta Zobca, odličnega komandirja topovskega oddelka na Zalogu, naj se takoj vključi v boj ob cesti Lavrica—Škofljica. Dosegel je točen zadetek topovske granate, ki je prevrnila sleme neke hiše na nemške vojake za njo, pri tem ubila nemškega oficirja, ki je poveljeval prvi črti, in uničila minomet, ki je malo prej odvrget mino na Zamidov okop in Zamido ubil. Takoj za tem je topovska granata iz Zaloga zadela drugi tank, da se je prevrnil v jarek. Tako se je skrhala ostrina nemškega glavnega napada proti Škofljici in se spremenila v pozicijsko obstreljevanje.

Potem so Nemci okrepili prodiranje čez Sela in Orle, da bi razbili obrambo 1. bataljona na Lisičjem, da bi čez Lanišče in Škofljico skočili 2. bataljonu v hrbet. Toda tudi tu so se nemško-domobranci juriši jalovo končali s sedmimi mrtvimi in še več ranjenimi. Ker jim je čelni napad na Lisičje spodletel, so se lotili prostora med Lisičjim in Molnikom in uspelo jim je 3. četo 1. bataljona potisniti na pobočje Molnika, niso se pa upali napredovati skozi vrzel, ker bi jih lahko med napredovanjem ukleščili z dveh strani. Ob 20. uri so se Nemci in domobranci s hudimi izgubami vrnili v Ljubljano, ne da bi dosegli zastavljene cilje.

Levstikova brigada je 2. oktobra vzdržala vse napade Nemcev in domobrancev bolj s čvrsto odločnostjo kakor z vojaško izurjenostjo. Ta zmaga levstikovcev je bila v okviru celotne obrambe osvobojenega ozemlja zelo pomembna. Nemci so ponovili napad 23. oktobra, a ga je Levstikova brigada zavrnila še z večjo učinkovitostjo. Takrat je Lisičje branil 4. bataljon. Tako se je utrdila pred Ljubljano trdna obrambna črta, ki ni popustila vse do velike nemške ofenzive v začetku novembra.

Pozabiti ne smem omeniti, da je med obrambnimi boji pred Ljubljano 3. bataljon prodril čez takratno nemško mejo ter uničil nemško obmejno postojanko Teličar v noči na 7. oktober. Potem je ob sodelovanju ?? bataljona v obrambnih zasedah popolnoma razbil nemško obmejno postojanko Pečar v noči na 11. oktober. Največ uspeha pa sta doživela 1. in 3. bataljon 15. oktobra v skupnem napadu na nemško obmejno postojanko Prežganje. V uničenih obmejnih postojankah so levstikovci zaplenili velike količine orožja in vojaškega materiala. Zlasti zimski plašči in številne vojaške uniforme so jim v mrazu zelo koristile.

To so bili najslavnejši dnevi in meseci Levstikove brigade.

V veliki nemški ofenzivi pa se je morala brigada iz teh krajev čez Hudo Polico umakniti na Mokrc in Krim. Po trpljenju, po ostrih bojih in izgubah so bili tisti boji enaki najtežjim bojem, ki so jih kakšne enote

Udeleženci proslave 40-letnice Levstikove brigade v Šmarju-Sap 1983

narodnoosvobodilne vojske prebile v zadnji vojni, najsi bo v Sloveniji ali drugod po Jugoslaviji.

Pred štiridesetimi leti smo izgubljali tovariše soborce na bojnem polju, v ječah in taboriščih, zdaj jih kosi smrt zaradi bolezni in starosti. Od vseh datumov našega življenja nam vklešejo v kamen samo dva: datum rojstva in datum smrti. Datum smrti je pomembnejši zato, ker se na ta zadnji dan potegne pod življenjem dokončna črta za seštevek delovanja slehernega človeka.

Vsota prizadevanj borcev narodnoosvobodilne vojske Slovenije in Jugoslavije je pustila v zgodovini globoko in neizbrisno sled, kajti naš boj ni bil samo boj za osvoboditev Slovenije, Jugoslavije in Evrope izpod okupatorja — bil je še mnogo več. Zaustavil je namreč napredovanje fašizma, teroristične, strahotne in povampirjene oblike kapitalizma. Premagali smo tisti svetovni nazor, ki je vpeljal prevaro, nasilje, mučenje in ubijanje za osnovna razmerja med ljudmi in narodi. Fašizem je zatiral demokracijo in enakost. Poveličeval je nadvlado naroda gospodarja nad drugimi narodi, ko naj bi bil nemški narod tako imenovani herrenvolk nad vsemi drugimi narodi. Nemški nacizem, italijanski in japonski fašizem so naši izdajalce in posnemalce v vsaki deželi — povsod so se ustanovljale fašistične stranke in gibanja; celo v Angliji in Ameriki pa tudi v Sloveniji in v vasi Šmarje-Sap. Fašizem je hotel prerasti v vladajoči svetovni sistem. Fašistično gibanje je sklepalo trdno zvezo z najbolj nazadnjaškimi silami kapitalizma in sveta, h katerim je pred 40 leti pripadala tudi rimsko-katoliška cerkev pod vodstvom papeža Pija XII. Kaj je bil Pij XII. pred izvolitvijo za papeža? Bil je italijanski kardinal z imenom Pacelli. Pred izvolitvijo je bil veleposlanik oziroma papeški

nuncij pri Hitlerju v Berlinu. Kardinal Stepinac, ljubljanski nadškof Rožman in šmarski župnik Ravnikar so veleizdajalsko služili fašizmu zaradi sodelovanja rimsko-katoliške cerkve s fašizmom.

Zato so morali nekateri fantje iz naših vasi pod pritiskom duhovnikov k beli gardi in kasneje k domobrancem. Postali so domači fašisti in izdajalci samo zaradi take politike rimsko-katoliške cerkve oziroma Vatikana in papeža. Te korenine fašizma in antikomunizma so bile v katoliški cerkvi zelo globoke, toda v desetletjih po vojni so bile popolnoma odkrite in razkrinkane pred celim svetom.

Glavna stvar našega življenja, naše Levstikove brigade in vseh naprednih svobodoljubnih sil tega sveta je torej zmaga nad fašizmom in nacizmom, ki so mu tako preprečili prerasti v svetovni vladajoči sistem. Ta sistem bi slovenski narod popolnoma uničil.

Druga velika zasluga borcev je, da so uspešno obnovili porušeno domovino, povezani v trdno enotnost skupnih naporov vsega prebivalstva. Dosegli smo blagostanje in tak razcvet gospodarstva, ko so si delovni ljudje zgradili na tisoče novih domov in ko tudi kmetje zidajo nove hiše, čeprav prejšnje niso brez uporabne vrednosti. Vse plasti prebivalstva je zajela taka ali drugačna porabniška strast. Pri vsem tem gospodarskem in porabniškem vrenju so se pozabile stare vrednote, ki smo jih gojili partizani. To so tovarištvo, ko drug drugemu pomagamo reševati življenje. To je najbolj prisrčno in iskreno prijateljstvo. To je skromnost v oblačenju, bivanju in hrani. To je bilo pazljivo varčevanje celo pri uporabi municije. To je bilo skrajno poštenje v gmotnem pogledu, ko se je kraja pri kmetu ali pri soborcu kaznovala s smrtjo. Negovali smo pogum in smešili strahopetnost.

Zadnjih petnajst let se je namesto plemenitega poguma uveljavila razkošnost, ošabnost, objestnost, potrata in malomeščanstvo, ko nekaterim strokovnjakom pa tudi prvoborcem noben načrt ni bil dovolj velik in so izgubili zdravo presojo, kaj sploh zmoremo. Takim pojavom bi morale organizacije Zveze borcev, ZK in SZDL posvečati še posebno pozornost ne samo z verbalnim obsojanjem, temveč tudi tako, da se škodljivi elementi odstranijo vsaj s takojšnjo upokojitvijo.

Taki negativni pojavi so v Sloveniji Körting v Velenju, slabo sestavljene pogodbe za izgradnjo atomske električne centrale, za IMV Novo mesto in še kaj bi se našlo. INA na Hrvaškem in Naftagas v Vojvodini sta med seboj tekmovala, kdo si bo prisvojil monopolno rento in diktil celotnemu jugoslovanskemu trgu z izdelki s predelavo surove nafte. Številne velikanske tovarne, za katere so zelo drage stroje in opremo že uvozili — so obvisle v zraku, ker takih finančnih bremen, zlasti pa potrebnih deviz ni zmogla cela Jugoslavija.

Samoupravljanje so v nekaj republikah in pokrajinah vzeli v zakup avtokrati, ki so sami s pomanjkljivim znanjem in neodgovornimi strokovnjaki zadolževali svojo pokrajino ali republiko na rovaš cele Jugoslavije. Če so med temi funkcionarji tudi naši soborci, zahtevamo, da se brez odlašanja upokojijo — ne pa da se selijo iz republike na federacijo ali iz federacije v republiko oziroma pokrajino.

Vsa čast borčevski organizaciji v Velenju in novinarjem, ki so začeli oster boj proti potratnosti, privilegijem in kriminalu sploh. Nasproti

Janez Perovšek-Pelko je med borbo poročil dva para, ki sta na odru s svojimi otroki in vnuki. To sta Avgust Vovk-Jurče in Micika Lampič ter Franc Zavodnik-Jon in Mima, stanujoča na Grosupljem. Ob tej priložnosti jih je brigada obdarovala

temu naj se uveljavlja poštenost, varčnost, skromnost, znanje, delavnost in premišljen pogum. Borci ne moremo več kaj prida pomeniti v proizvodnji in gospodarstvu, toda veliko lahko storimo za pravilno ravnanje ljudi, za ustvarjanje dobrih odnosov, za povezovanje generacij in pri prenašanju izkušenj. To pa ni malo.

Naj na koncu želim vsem borcem Levstikove brigade in prebivalcem krajevne skupnosti Šmarje-Sap trdno zdravje, dolgo življenje ter vsakdanjo srečo in zadovoljstvo.

NAŠA OBČINA IN OBČANI

RAZVOJ OBČINE GROSUPLJE V LETIH 1980—1983

Janez Koščak*

Gospodarstvo

Cilji, ki smo si jih v gospodarstvu postavili leta 1980, so bili dokaj visoki, izvirali pa so iz dogovora o temeljih srednjeročnega plana občine Grosuplje za obdobje 1976—1980. O tem smo pisali že v 11. številki Zbornika občine Grosuplje. Tu naj navedemo le, da smo v tem dogovoru predvidevali 10 % realno rast družbenega proizvoda oziroma za 4 % hitrejšo rast, kot je bila dogovorjena na ravni republike.

Ob načrtovanju razvoja za srednjeročno obdobje 1981—1985 smo že vedeli za recesijo v svetovnem gospodarstvu, za našo veliko zadolženost, za potrebo po zmanjšanju uvoza in povečanju izvoza, za potrebo po prestrukturiranju gospodarstva, za omejevanje vseh oblik porabe itd.; pa vendar smo v dogovoru o temeljih družbenega plana občine Grosuplje za obdobje 1981—1985 še vedno optimistično predvidevali povečanje realnega družbenega proizvoda po povprečni letni stopnji 4 %, skupne porabe 3,6 %, splošne porabe 3,6 %, čistih osebnih dohodkov in sredstev za skupno porabo v delovnih organizacijah 3,6 % ter sredstev za reprodukcijo po stopnji 6,2 %. Pričakovali smo, da bo zaposlenost naraščala po letni stopnji 2 do 2,5 %. Ob predvidevanju take rasti gospodarstva so bile načrtovane tudi še vedno precej obsežne investicije, zlasti v industriji, kmetijstvu in preskrbi.

Po sprejetju planskih dokumentov za obdobje 1981—1985 pa so se začele razvojne možnosti hitro in bistveno spreminjati na slabše. Ta neugodna gibanja so se kazala zlasti v nezadostni usmerjenosti izvoza na konvertibilno področje, naraščajoči inflaciji, stagnaciji proizvodnje, porastu izgub, problemih oskrbljenosti proizvodnje s surovinami in reproductivnim materialom. Prišlo je do bistvenih odstopanj od načrtovanih usmeritev.

Močno spremenjenim razmeram je bil v letu 1982 z aneksom priložen dogovor o temeljih družbenega plana občine Grosuplje za obdobje 1981—1985. S to spremembo je predvidena letna stopnja rasti družbenega proizvoda 1,7 %; v prvih letih bo znašala le okoli 0,8 %, družbeni proizvod v gradbeništvu pa naj bi bil v teh letih celo za 3 % letno nižji od družbenega proizvoda, doseženega v letu 1980. Delež gradbeništva v družbenem proizvodu, ki je v letu 1980 znašal 28,2 %, naj bi se v naslednjih letih znižal na okoli 24 %. Čisti osebni dohodki in sredstva za skupno porabo v organizacijah združenega dela naj bi naraščali po povprečni letni stopnji 1 %, splošna poraba 0 %, skupna poraba 0,5 %, sredstva za reprodukcijo po povprečni letni stopnji rasti 2,6 %. Stopnja rasti zaposle-

* Predsednik skupščine občine Grosuplje, Yu 61290.

nosti naj bi bila 1 %. Z aneksom je bil skrčen tudi obseg predvidenih investicij.

Težko stanje v jugoslovanskem in slovenskem gospodarstvu, ki je imelo oziroma še ima značilnosti gospodarske krize in se kaže torej zlasti v neravnovesju v tokovih reprodukcije, v visoki inflaciji, počasnejši gospodarski rasti, zaostrovanju strukturnih neskladij, naraščanju nezaposlenosti ipd., torej ni moglo obiti gospodarstva v občini Grosuplje.

Padeč tečaja dinarja je bil v tem obdobju izredno velik. Poleg spodbudnih vplivov na izvoz in destimuliranje uvoza je imel seveda še druge učinke. Sprememba tečaja dinarja glede na »košaro« enajstih konvertibilnih valut je v zadnjih letih znašala: leta 1979 — 9 %, 1980 — 41 %, 1981 — 28 %, 1982 — 42 % in leta 1983 — 90 %.

V Sloveniji so cene na drobno v letu 1980 narasle povprečno za 30,9 %, leta 1981 za 45,1 %, leta 1982 za 29,4 % in v letu 1983 za 40,4 %.

Življenjski stroški so se v Sloveniji povečali v letu 1980 za 29,8 %, leta 1981 za 42,6 %, leta 1982 za 30,1 % in leta 1983 za 40,3 %.

V občini je bilo ob koncu leta 1983 37 temeljnih organizacij združenega dela, enovitih delovnih organizacij in delovnih skupnosti s področja gospodarstva ter 32 manjših obratov in delovnih enot s področja gospodarstva, katerih sedež organizacij združenega dela je bil zunaj občine.

Nekatere od statusnih sprememb na področju gospodarstva v letih 1980—1983 so:

S 1. 1. 1980 je začel v prostorih združnega doma Ambrus delovati obrat Elektrotehne Ljubljana — TOZD proizvodnja in servis ELPIS. V obratu, ki je zaposloval 7 delavcev, so izdelovali plastične folije in sestavljali drobne električne elemente. Obrat je v letu 1983 prenehal zaradi likvidacije TOZD.

S 1. 1. 1980 je dotlej enovita delovna organizacija INGRAD Vrhnika postala temeljna organizacija združenega dela Splošnega gradbenega podjetja Grosuplje.

Kmetijska zadruga Stična je bila v letu 1980 prerazporejena iz dejavnosti industrije v dejavnost kmetijstva.

Po uspešnem referendumu z dne 23. 12. 1980 je leta 1981 začela poslovati v okviru delovne organizacije LIVAR Ivančna Gorica TOZD VIPO — Vzdrževanje in proizvodnja orodij z dejavnostjo: strojno ter elektrovzdrževanje in avtomehanična delavnica.

Skupščina občine Grosuplje je z odlokom v letu 1981 ustanovila Zavod za prostorsko, komunalno in stanovanjsko urejanje Grosuplja. Osnovna dejavnost zavoda je urbanistično in prostorsko planiranje, načrtovanje zelenih površin, parkovnih ureditev in zasaditev, izdelava lokacijske dokumentacije in pridobivanja soglasij ter geodetski posnetki terena in zakoličenje objektov. Izvaja investicijske posle in inženiring za samoupravne interesne skupnosti in druge naročnike, opravlja ekonomske posle, raziskave, analize, planiranje, svetovanje s področja urbanizma, komunalnega in stanovanjskega gospodarstva ter drugih družbenih dejavnosti, pridobiva, pripravlja, komunalno opremlja in oddaja stavbna zemljišča ter opravlja zadeve, ki jih Zavodu poveri skupščina ob-

čine, opravlja tudi vsa strokovna dela za komunalno SIS, stanovanjsko SIS ter za samoupravno interesno skupnost za ceste.

Obrat Agrostroja Ljubljana v Ivančni Gorici je s 1. 1. 1982 začel poslovati kot TOZD Albin Grajzer Ivančna Gorica z dejavnostjo: proizvodnja poliestrskih silosov in epoksičnih premazov.

Vzdrževanje lokalnih (po starem: občinskih) cest je s 1. 7. 1983 prevzelo od prejšnjega vzdrževalca cest Universala Ivančna Gorica Cestno podjetje Ljubljana, TOZD Vzdrževanje. S 1. 1. 1984, ko se je v celoti začel uresničevati novi zakon o cestah, pa so ceste postale osnovno sredstvo Cestnega podjetja Ljubljana, TOZD Vzdrževanje cest.

Najpomembnejši podatki o rezultatih gospodarjenja so razvidni iz naslednjih tabelaričnih prikazov:

Celotni prihodek gospodarstva v občini

(v milijonih din)

Leto	Znesek	Verižni indeks rasti	
		občina	SRS
1980	5.611	137	134
1981	7.730	138	137
1982	9.367	121	129
1983	13.107	140	147

OPOMBA: Indeksi so bili izračunani na celotne zneske. Zaradi zaokrožanja zneskov in manjših kasnejših popravkov, ki jih je napravila SDK, pride pri preračunavanju do majhnih razlik, kar velja za vse tabele.

Na nizko rast celotnega prihodka pa tudi dohodka je v letih 1982 in 1983 vplivalo predvsem področje gradbeništva, zlasti Splošnega gradbenega podjetja Grosuplje — TOZD Splošne gradnje in v letu 1983 tudi TOZD Kovinsko-lesni obrati.

Delež celotnega prihodka, ustvarjenega na tujem trgu

Leto	V občini	
	znesek v milijonih din	delež v %
1980	315	5,6
1981	452	5,9
1982	614	6,6
1983	1.156	8,8

Največji izvozniki v tem obdobju so bili DO LIVAR Ivančna Gorica, TOZD Motvoz in platno Grosuplje, Black and Decker Grosuplje in ISKRA — TOZD Stikalni elementi Dobropolje.

Prihodki, doseženi s prodajo izdelkov na tujem trgu, so bili razmeroma nizki, saj je bil delež izvoza v jugoslovanskem družbenem proizvodu

po pisanju Gospodarskega vestnika št. 8/84 za leto 1983 približno 24 %, kar pa je vrhnja meja, ki jo je skoraj nemogoče zvišati. Po pisanju iste revije je delež izvoza v družbenem proizvodu razvitih držav v razponu od 9 % do 15 %.

V podatke o vrednosti izvoza seveda niso vključeni podatki o izvozu živine in kmetijskih pridelkov pa tudi ne podatki o izvozu lesa, ker vse to izvažajo organizacije združenega dela, ki imajo sedež zunaj občine Grosuplje.

Porabljena sredstva v gospodarstvu

(v milijonih din)

Leto	Znesek	Verižni indeks rasti	
		občina	SRS
1980	3.847	139	135
1981	5.372	140	139
1982	6.590	123	130
1983	9.513	144	149

Doseženi dohodek v gospodarstvu

(v milijonih din)

Leto	Znesek	Verižni indeks rasti	
		občina	SRS
1980	1.764	131	132
1981	2.359	134	133
1982	2.777	117	125
1983	3.594	129	143

Povprečno število zaposlenih v gospodarstvu v občini (brez obratov) po stanju ob koncu meseca

(v milijonih din)

Leto	Število	Verižni indeks rasti	
		občina	SRS
1980	5.517	103	102
1981	5.623	102	101
1982	5.686	101	100
1983	5.960	105	101

Povprečni čisti osebni dohodki v gospodarstvu občine

Leto	Povprečni OD din	Povprečni OD v Sloveniji	Verižni indeks	
			občina	SRS
1980	8.275		119	119
1981	10.804	11.236	131	131
1982	13.481	14.155	125	126
1983	16.611	18.175	123	128

Realni osebni dohodki delavcev v gospodarstvu so se glede na povečanje življenjskih stroškov zmanjševali, in sicer leta 1980 za približno 9 %, leta 1981 za približno 8 %, leta 1982 za približno 4 % in leta 1983 za približno 12 %.

V vseh štirih letih je izkazala izgubo le delovna organizacija Stolarna Dobrepolje, in sicer v letu 1981 v znesku 6,6 milijona din. Nastala je zaradi nezadostno dosežene višine dohodka. Izguba je bila delno pokrita iz lastnih rezervnih sredstev, iz sredstev SOZD Slovenijales in iz občinskega rezervnega sklada. V letih 1980, 1982 in 1983 pa je naše gospodarstvo sklenilo poslovanje brez izgub. To lahko štejemo za pomemben uspeh, saj so slovensko gospodarstvo pestile v tem času dokaj velike izgube, ki so samo v letu 1983 znašale 12,9 milijarde din.

Narodni dohodek na prebivalca

(v din)

Leto	V občini	V Sloveniji	Mesto občine med 60 slovenskimi občinami
1979	69.904	90.902	39
1980	94.363	117.779	37
1981	131.744	153.885	37
1982	147.199	197.640	43

OPOMBA: Podatka za leto 1983 še ni. Mariborske občine niso izkazane ločeno, pač pa mesto kot celota.

Vzroki za to, da je občina v letu 1982 zdrsnila na 43. mesto po narodnem dohodku na prebivalca med 60 slovenskimi občinami, so predvsem v tem, da se je obseg investicijske dejavnosti iz leta v leto zmanjševal, v občini pa imamo poleg Splošnega gradbenega podjetja Grosuplje, ki je ustvarjalo skoraj tretjino celotnega prihodka v občini, še vedno pa ga ustvarja nad četrtino, še nekaj organizacij združenega dela, ki proizvajajo investicijsko opremo. Razumljivo je, da te organizacije niso mogle v kratkem času preusmeriti svoje dejavnosti v obsegu, ki bi zagotavljal približno enako rast celotnega prihodka in dohodka kot v prejšnjih letih. V zadnjih letih obravnavanega obdobja je bil v občini dan večji poudarek industriji, zlasti kovinskopredelovalni, obrti in kmetijstvu.

Naložbe v gospodarstvu

V letu 1980 so bile dokončane zlasti naslednje naložbe:

- Zaključena je bila gradnja skladiščnega objekta in poslovnih prostorov DO GUMA Grosuplje. Površina teh prostorov je 1.113 m².
- Prenovljena je bila samopostrežna trgovina in bife Mercatorja — TOZD Dolomiti na Grosupljem. Odkupili so prostore bivše Pekarne ter jih vključili v objekt. Skupna površina prenovljenega in razširjenega objekta je 673 m², kar je dvainpolkrat več kot pred adaptacijo. Prenovljeni objekt je bil odprt 10. 9. 1980.

— V Inštalacijah Grosuplje so končali izgradnjo odprtega skladiščnega prostora na površini 2.000 m² z odprto pokrito skladiščno lopo.

— Precej dela je bilo opravljenega na področju agromelioracij v Suhi krajini — na Kalu, Kamnem Vrhu in Korinju. Nekatera hidromelioracijska dela so bila opravljena pod Pecami ob potoku Šentjurščica. Akcija za izvedbo komasacije 150 ha kmetijskih zemljišč na območju Radohove vasi pa je propadla.

— V ISKRI Zmaj — TOZD Specialne baterije Šentvid pri Stični so modernizirali tehnologijo in povečali proizvodnjo.

— ABC Pomurka — DO Tabor Grosuplje, TOZD Gostinsko podjetje Polzevo je s prezidavo prostorov na gostinskem vrtu Grosupeljčana zgradilo obrat Pivnica, ki ima 35 sedežev. Obrat so odprli septembra 1980.

— Sredi novembra so bila končana dela pri gradnji, opremi in ureditvi okoli nove farme za 300 krav-mlekaric v Boštanju.

— Območna vodna skupnost Ljublanica-Sava je opravila regulacijo Stiškega potoka in Višnjice. Zgrajen je bil nov armiranobetonski most na cesti Ivančna Gorica—Višnja Gora, pod katerim Stiški potok prečka to cesto. Namesto starega lesenega mostu čez Višnjico je bil pri mlinu Vodotučna zgrajen nov železobetonski most, dolg 14,2 m.

V letu 1981 so bile končane zlasti naslednje naložbe:

— Industrijsko montažno podjetje — DO LIVAR Ivančna Gorica je 18. 12. 1981 odprlo novo tovarno hladnovodnih armatur v Ivančni Gorici. Novi proizvodni prostori merijo 4500 m². Zgrajen je bil tudi prizidek, ki meri 500 m² — v njem so prostori, namenjeni družbenemu standardu. Kuhinja lahko v eni izmeni pripravi 700 obrokov. Opravili so tudi zunanje ureditve čez 10.000 m² asfaltnih površin. To je bila v tem času največja gospodarska investicija v občini.

— Iskra Avtomatika — TOZD Stikalni in zaščitni elementi Dobropolje je dokončala gradnjo novih poslovnih prostorov za proizvodnjo bimetalnega releja. V novih prostorih so delavci v Dobropoljah pridobili 1750 m² novih površin.

— DO TABOR Grosuplje je 26. 5. 1981 odprl nov oskrbovalni center Market Dobropolje s prodajno površino 840 m². To je bil tudi dotlej največji objekt DO Tabor glede na prodajno površino. Oskrbovalno središče ima samopostrežno živilsko trgovino, mesnico, oddelek tekstila in obutve ter oddelek pohištva in tehničnega blaga. Objekt je bil odprt 26. 5. 1981.

— Kmetijska zadruga Stična je 1. 10. 1981 odprla v Zagradcu na Dolenjskem novo zbiralnico mleka, trgovino z repromaterialom za kmetijstvo, bife in samopostrežno trgovino. Prodajno-odkupni center v Zagradcu ima 1.131 m² pokritih površin in 2500 m² odprtih, ograjenih skladiščnih površin.

— Kmetijska zadruga Stična je 7. 8. 1981 odprla v prostorih, kjer je bila prej klasična trgovina, novo samopostrežno trgovino v Radohovi vasi.

— PTT Ljubljana — TOZD Kočevje je ob občinskem prazniku 1981 odprla v Zagradcu na Dolenjskem nove poštne prostore s površino 90 m². Gradili so jih v sklopu stavbe Kmetijske zadruge Stična v Zagradcu.

— Kmetijska zadruga Stična je 20. 11. 1981 odprla v združenem domu na Muljavi prenovljeno samopostrežno trgovino. V trgovini je 60 m² prodajnega in 30 m² skladiščnega prostora. Trgovina ima trikrat več izdelkov kot prejšnja klasična.

— V DO Turist — TOZD Motel Grosuplje so zastekli in uredili letno teraso, da bo uporabna tudi pozimi. S tem so v restavraciji pridobili 70 novih sedežev, tako da jih je sedaj 240. Poleg tega so tudi obnovili kuhinjo in bazen.

— V DO Tekstil — TOZD Motvoz in platno Grosuplje so zgradili novo proizvodno halo s koristno površino 1.150 m² in 250 m² nadstrešnice. Kupili so tudi 12 okroglih tkalskih strojev.

— V Kovinastroju Grosuplje je decembra 1981 stekla poskusna proizvodnja v novem obratu pomivalnih strojev.

— TOZD Sinoles Ivančna Gorica je rekonstruiral obrat v Ivančni Gorici.

— Mercator — TOZD Pekarna Grosuplje je zgradila silose za skladišče večjih količin moke.

— V POZD Elektroservice Grosuplje so zgradili nadstrešnico in skladišče vnetljivih snovi.

— Kmetijska zadruga Stična, Kmetijska zadruga Dobrepolje in Kmetijska zadruga Ljubljana — TOZD Grosuplje so investirale večje zneske tudi v zasebno kmetijstvo.

— Na območju Ratik so bila opravljena hidromelioracijska dela. Tudi na Grosupeljskem polju je bilo očiščenih 9 km melioracijskih jarkov, na območju Šmarja je bilo izboljšanih 60 ha zemljišč, opravljene so bile agromelioracije na območju Kal—Rutenca, Pece, Mala Dobrava in Mala Račna, in sicer skupaj na 44 ha zemljišč. Na Črnelskem polju so bila opravljena večja hidromelioracijska dela. Izdelan je bil idejni projekt za komasacijo 180 ha zemljišč v k. o. Videm in Podgora. Napravljena je bila tudi pedološka študija Muljavskega polja za izvedbo hidro- in agromelioracij na površini ca. 50 ha.

V letu 1982 so bile končane zlasti naslednje pomembnejše naložbe:

— V Agrostroju — TOZD Albin Grajzer Ivančna Gorica so zgradili sušilnico in pralnico poliestrskih silosov. Ta gradnja je predstavljala zadnjo fazo celotnega tehnološkega procesa proizvodnje poliestrskih silosov in posod, ki so namenjene agroživilstvu.

— DO Tabor Grosuplje je 6. 6. 1982 dal v obratovanje dodatnih 1.000 m² skladiščnega prostora na Grosupljem in s tem povečal centralno skladišče od 3.000 na 4.000 m².

— Kmetijska zadruga Stična je 11. 6. 1982 odprla v Ambrusu novo zbiralnico mleka, prenovljeno trgovino z reprodukcijskim materialom za kmetijstvo, samopostrežno trgovino in bife. Prenovljeni prostori obsegajo 180 m².

— Tekstil — TOZD Motvoz in platno Grosuplje je podpisal samoupravni sporazum o sovlaganju v izgradnjo tovarne HIPOL Odžaci, in sicer v višini 120 milijonov din, za proizvodnjo polipronilen granulata. S tem si je naša tovarna zagotovila letno dobavo 3000 ton tega granulata, kar je 75 % letnih potreb tovarne Motvoz in platno.

— DO Tabor — TOZD Polževo je od zasebnega lastnika odkupil penzion Rubin na Grosupljem ob Cesti na Krko. Penzion je novi lastnik odprl 3. 8. 1982.

— Elektrotehna Ljubljana je od SGP Grosuplje kupila nove poslovne prostore na Adamičevi cesti na Grosupljem in v njih uredila sodobno trgovino elektrotehničnega materiala, gospodinjske opreme in bele tehnike. Trgovina in skladišča merijo približno 300 m². V občini Grosuplje smo s to trgovino dobili že 65. prodajalno.

— TOZD Prašičereja Stična je začel z rekonstrukcijo farne prašičev v Stični in gradnjo vzporednih objektov. Po zaključku investicije naj bi se proizvodnja prašičev povečala od sedanjih 10.500 na 20.000 letno. Prenovljene objekte in naprave sproti vključujejo v proizvodnjo. Investicija pa bo v celoti dokončana leta 1984.

— Trgoavto Koper, ki je delovna organizacija v sestavu SOZD Mercator, je ob koncu leta prišel na Grosuplje. Prodajalno je uredil v prostorih starega gasilskega doma ob Adamičevi cesti, katerega lastnik je SGP Grosuplje. Prodajalna je specializirana za prodajo avtomobilskih rezervnih delov, koles in mopedov, pnevmatik ipd. Razen tega prodaja tudi nekatere športne rekvizite, predvsem za zimske športe.

V letu 1983 so bile končane zlasti naslednje investicije:

— Veterinarski zavod KRIM Grosuplje, ki opravlja svojo dejavnost v občinah Grosuplje, Ljubljana Vič-Rudnik, Vrhnika, Logatec, Cerknica in Ribnica, zelo načrtno skrbi za pridobivanje in urejanje primernih prostorov v vseh svojih delovnih enotah. Pred občinskim praznikom so na Grosupljem odprli 210 m² novih poslovnih površin v prizidku in nadzidku. Tu so sedaj prostori uprave, knjižnice, jedilnice, centralno skladišče zdravih in repromateriala, centralna pozivna dežurna služba ter pokrita dezinfekcijska postaja, garaže in prostor za živali, ki so na opazovanju. V letu 1983 so uredili tudi radio zveze med veterinarji.

— Stolarna Dobrepolje je v letu 1983 zgradila novo trafo postajo, kupila stiskalnico, črpalko in oscilirno vrtalko ter obnovila kompresor, brusilni stroj in kotel ter dodatno odkupila zemljišče za prestavitev ceste.

— Kmetijska zadruga Stična je prenovila in modernizirala skladišče semenskega krompirja v Ivančni Gorici, tako da je sedaj glede na tehnološki postopek med najbolj urejenimi v Sloveniji in Jugoslaviji. Zmogljivost skladišča se je povečala od 650 na 1.000 ton.

— V Lesnini Ljubljana — TOZD Splošno mizarstvo Grosuplje so 26. 11. 1982 odprli in dali v uporabo nov obrat družbene prehrane. Stari objekt so porušili.

— Razmeroma velika vlaganja so bila v letu 1983 v DO Tabor Grosuplje, saj so pridobili skoraj 1.000 m² novih prodajnih površin ali 23 % na že obstoječe prodajne in gostinske. Dne 26. 4. 1983 so odprli novo samopostrežno živilsko trgovino Market Mrzle njive na Grosupljem, ki meri 490 m². Obnovili so gostinski obrat Na klančku v Šenvidu pri Stični. Za občinski praznik 1983 bi morali odpreti na Grosupljem na Adamičevi cesti nov salon pohištva, ki meri 345 m². Zaradi zakasnitve pri ureditvenih delih je bil salon odprt 31. 1. 1984.

— Delovna organizacija Kovinastroj Grosuplje je ob dokončanju prve etape investicijskega projekta dne 10. 6. 1983 odprla oziroma predala svojemu namenu še novo barvarno in obrat družbene prehrane z dvonamenskim zakloniščem. Prva etapa investicijskega programa vsebuje poleg barvarne in obrata družbene prehrane še izgradnjo lastne energetske baze s transformatorsko postajo, ogrevanjem in prezračevanjem ter kompresorsko postajo z razvodi komprimiranega zraka. Istočasno je delovna organizacija zgradila in opremila tudi 1.700 m² montažnih in skladiščnih površin. Zaradi krepitve razvoja in izboljšanja tehnologije so iz provizorijev preselili in preuredili ter delno na novo opremili prototipno delavnico, orodjarno in prostore konstrukcije. V dvonamenskem zaklonišču, deloma pa tudi v drugih prostorih, so uredili garderobe. Kuhinja v novem obratu je hkrati prodajno razstavni salon za nove izdelke.

— V Iskri Zmaj — TOZD Specialna baterija Šentvid pri Stični so zaključili naložbo v vertikalne komunikacije.

— V Splošnem gradbenem podjetju — TOZD Kovinsko-lesni obrati je bil 17. 3. 1983 tehnični prevzem I. faze investicije v obrat za proizvodnjo gradbene opreme in jeklenih konstrukcij na Grosupljem. Ta faza je obsegala gradnjo hale in lakirnice, garderob, sanitarij in pisarniških prostorov.

— Opravljene so bile male melioracije na 130 ha zemljišč pod Spodnjo Slivnico in pod Seli. Agromelioracije so bile izvršene na 35 ha zemljišč, in sicer na Vrheh, Debečem, Obolnem, v Radohovi vasi, Glogovici, Ponovi vasi, Račni in Petrušnji vasi. Pri agromelioracijah na Vrheh so sodelovali brigadirji, udeleženci zvezne mladinske delovne akcije Suha krajina 1983.

— V k. o. Videm in Podgora je bila zaključena komasacija 90 ha kmetijskih zemljišč, kar je pol manj, kot je bilo prvotno predvideno. S 16 ha družbenih zemljišč na Peči je bilo odstranjeno sadno drevje ter s tem zemljišča ponovno uposobljena za neovirano strojno obdelavo.

Družbene dejavnosti

V planskih dokumentih je bilo določeno, da mora naraščajočemu gospodarstvu v ustreznem obsegu slediti tudi razvoj družbenih dejavnosti. Prednost naj bi imelo področje vzgoje in izobraževanja ter otroškega varstva. Zaradi močno zmanjšanih materialnih možnosti je bil v tem času zgrajen le šolski center Ivančna Gorica-Stična, odpovedati pa smo se morali gradnji šole na Grosupljem, večjim adaptacijam ter dozidavam obstoječih objektov, kakor tudi gradnji telovadnic v Šmarju in Šentvidu pri Stični oziroma vse to odložiti na kasnejši čas. Iz dogovora o temeljnih plana občine je bilo izpuščeno tudi določilo o zbiranju sredstev za razširitev prostorskih zmogljivosti zdravstvenega doma — TOZD Grosuplje. Z aneksom k dogovoru o temeljnih družbenega plana občine je bilo dogovorjeno, da bodo imeli prednost osnovni programi, dodatne pa bomo izvajali v skladu z materialnimi možnostmi. Prav tako smo se dogovorili, da ne bomo širili pravic uporabnikov storitev na področju družbenih dejavnosti.

V letu 1980 je na področju družbenih dejavnosti poslovalo 11 organizacij združenega dela, in sicer 4 centralne osnovne šole, gimnazija v Stični, Splošnoizobraževalna knjižnica, 2 OZD na področju zdravstva in 3 OZD na področju socialnega varstva.

V letih 1980 do 1983 je bilo več statusnih sprememb. Najpomembnejše od njih so bile:

— S šolskim letom 1979/80 je začasno prenehala delovati podružna šola Korinj, ki je delovala v sklopu centralne osnovne šole Stična. Učenci s Korinja so bili prešolani na podružnično šolo Zagradec na Dolnjemskem.

— Skupščina občine Grosuplje je 15. 7. 1981 sprejela sklep o ustanovitvi Glasbene šole Grosuplje — v ustanavljanju. Šola je delovala od 4. 2. 1974 kot glasbeni oddelek pri Zvezi kulturnih organizacij Grosuplje. V šolskem letu 1978/79 pa je bil odprti dislocirani oddelek tudi v Ivančni Gorici. Čeprav je oddelek začel delovati pri Zvezi kulturnih organizacij Grosuplje, je do ustanovitve novega zavoda deloval v okviru Glasbene šole Ljubljana-Vič, ki je učencem tudi izdajala spričevala. Sedež zavoda Glasbena šola Grosuplje — v ustanavljanju je na Grosupljem, Partizanska c. 5.

— Skupščina občine je 25. 2. 1981 sprejela sklep o ustanovitvi šolskega centra družboslovne in kovinarske usmeritve Ivančna Gorica-Stična — v ustanavljanju. Skupščina je izhajala iz predpostavke, da bo zakon o osnovni šoli in tudi zakon o usmerjenem izobraževanju dovoljeval enovito delovno organizacijo. Ker pa do takih sprememb predpisov ni prišlo, ni bilo mogoče konstituirati šolskega centra kot enovite delovne organizacije, temveč le kot delovno organizacijo s temeljnimi organizacijami združenega dela. Zato so bili proti koncu leta 1982 izvedeni ustrezni postopki, po katerih je bil ustanovljen in konstituiran šolski center osnovnega in srednjega izobraževanja Josip Jurčič Ivančna Gorica. Gimnazija Stična je spremenila dejavnost in postala Srednja šola družboslovne usmeritve Ivančna Gorica kot TOZD v okviru šolskega centra, druga temeljna organizacija združenega dela je postala Osnovna šola Stična, konstituirana pa je bila tudi delovna skupnost skupnih služb.

— Leta 1983 je Skupščina socialnega varstva občine Grosuplje ustanovila Zavod za socialno delo — v ustanavljanju kot enovito delovno organizacijo za izvajanje strokovnega socialnega dela.

— Skupščina občinske skupnosti socialnega skrbstva je leta 1983 sprejela sklep o ustanovitvi zavoda Dom starejših občanov Grosuplje v izgradnji.

— Skupščina občinske kulturne skupnosti je na seji dne 21. 12. 1983 sprejela sklep o ustanovitvi Zavoda za kulturo in izobraževanje Grosuplje — v ustanavljanju, ki je po tem sklepu začel poslovati 1. 1. 1984. Skupščina občine pa je na seji vseh zborov istega dne sprejela sklep o uvedbi likvidacijskega postopka za Splošno izobraževalno knjižnico Grosuplje in za Glasbeno šolo Grosuplje. Oba zavoda naj bi se namreč vključila v Zavod za kulturo in izobraževanje Grosuplje oziroma naj bi ta Zavod nadaljeval tudi z dejavnostmi opravljenih zavodov.

Gibanja osnovnih elementov v družbenih dejavnostih (v milijonih din)

Osnovni podatki	Leto							
	1980		1981		1982		1983	
	Znesek	Verž. indeks	Znesek	Verž. indeks	Znesek	Verž. indeks	Znesek	Verž. indeks
Celotni prihodek	206	126	276	134	343	126	458	133
Porabljena sredstva	61	135	89	145	119	139	167	140
Dohodek — doseženi	95	90	187	129	224	121	291	130
Povprečni čisti OD na zaposlenega	8.957	118	11.410	127	14.131	123	17.188	122
Povprečno število zaposlenih	673	105	705	105	701	101	740	106

OPOMBA: Zneski so ustrezno zaokroženi na milijone din, odstotki pa so izračunani na dinarje brez zaokrožitev.

Največji del celotnega prihodka so organizacije združenega dela s področja negospodarstva dosegale s prihodki iz svobodne menjave dela preko samoupravnih interesnih skupnosti, sledijo prihodki od prodaje (Delovno-varstveni zavod Ponikve), nato pa prihodki od občanov, ki so v deležu iz leta v leto rahlo naraščali (zlasti v Vzgojno-varstvenem zavodu Grosuplje). Omembe vredni prihodki so bili tudi od neposredne svobodne menjave dela.

Na področju družbenih dejavnosti so bile dokončane zlasti te naložbe:

— Na Grosupljem je bil zgrajen in 12. 9. 1980 odprt nov otroški vrtec za 44 dojenčkov in za 124 predšolskih otrok. V novem objektu so tudi upravni prostori in kuhinja.

— Glasbena šola Grosuplje je dobila prostore na Partizanski cesti 5, Grosuplje in jih za svoje potrebe primerno adaptirala.

— V prostorih stare šole Videm-Dobropolje so 28. 5. 1981 odprli knjižnico. Ob otvoritvi je imela ta knjižnica 1.400 knjižnih zvezkov.

— Zgrajen je bil šolski center osnovnega in srednjega izobraževanja Josip Jurčič Ivančna Gorica. Pouk v novozgrajeni šoli se je pričel 1. 9. 1981, uradna otvoritev pa je bila 25. 9. 1981. Tu poteka pouk za osnovne šole Stična, dijake družboslovne usmeritve in za dijake kovinskopredelovalne usmeritve. Od začetka pouka v novi stavbi je pouk obiskovalo 939 učencev in dijakov. Površina prostorov znaša 7.500 m², učilnic pa je 47.

— V DVZ Ponikve so zgradili oziroma uredili pralnico.

— V preurejenih prostorih starega gasilskega doma Šmarje-Sap je bil 29. 10. 1981 odprt zgodovinski arhiv občine Grosuplje, in sicer v okviru Zgodovinskega arhiva Ljubljana.

— Pri šolskem centru Josip Jurčič so bile dograjene zunanje športne površine. Uredili so šolsko športno igrišče v Ambrusu. Nadaljevalo se je urejanje poslopij Jurčičevega muzeja na Muljavi, uredili so centralno ogrevanje kulturnih domov Zagradec in Račna.

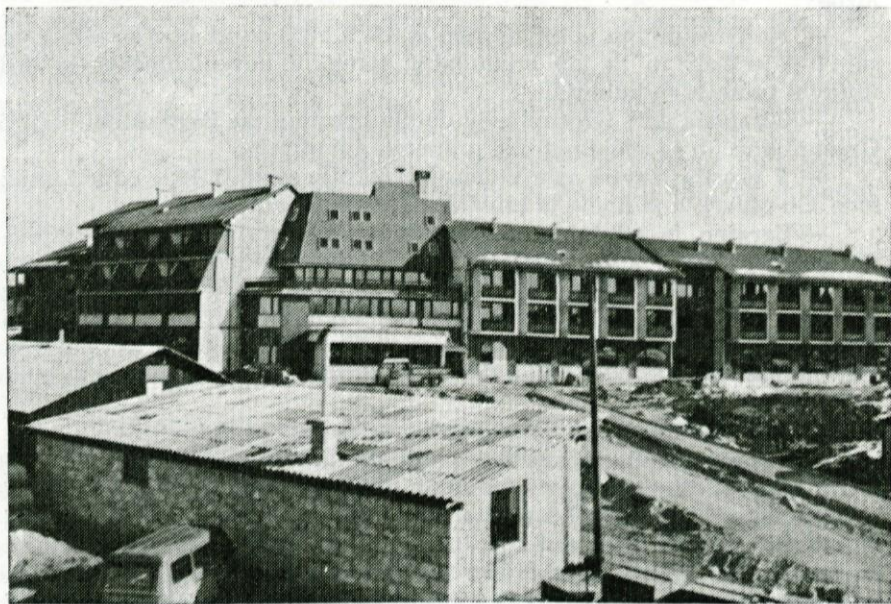
V letu 1983 so krajanj KS Stična in krajevne skupnosti Metnaj skupaj z občinsko skupnostjo otroškega varstva Grosuplje in Vzgojno-varstvenim zavodom Stojan Šuligoj Grosuplje ter ob znatni materialni pomoči DO Livar Ivančna Gorica preuredili poslopje stare osnovne šole v Stični za potrebe otroškega varstva. Vzgojno-varstvena enota Stična bo vključevala v dnevno varstvo približno 30 otrok, poleg tega pa bo tu organizirana še celotna mala šola za približno 40 otrok. V preurejeni stavbi ima svoje prostore tudi KS Stična in Pihalni orkester Stična.

— V krajevni skupnosti Žalna so zgradili ob podružnični šoli športni objekt za potrebe krajanov in šole.

— Pri muzeju Josipa Jurčiča na Muljavi so uredili letno gledališče in površine za rekreacijo skupin, ki prihajajo na ogled muzeja.

— Na Grosupljem so bila ob koncu leta 1983 končana gradbena dela pri Domu starejših občanov Grosuplje. Dom bi moral biti odprt pred koncem leta, vendar so se zakasnila obrtniška dela in je bil odprt 25. februarja 1984. Zmogljivost je 127 ležišč, od teh polovica v negovalnem oddelku. V domu bo zaposlenih nad 30 delavcev. Sredstva za gradnjo je prispeval Sklad za gradnjo stanovanj in domov za upokojence skupnosti pokojninskega in invalidskega zavarovanja v SR Sloveniji iz sredstev, evidentiranih za občino Grosuplje in mesto Ljubljana. S tem sovlaganjem si je Ljubljana pridobila pravico do uporabe polovice zmogljivosti.

Število učencev v osnovnem šolstvu se kljub razmeroma hitri rasti števila prebivalcev v občini skoraj ne spreminja. Tako je bilo v šolskem letu 1980/81 vpisanih v osnovno šolo 3.281 učencev, leto kasneje 3.294,

Dom starejših občanov na Grosupljem 1984

v šolskem letu 1982/83 je bilo vpisanih 3.221 učencev in v šolskem letu 1983/84 3.275 učencev. Ob koncu leta 1983 je bilo v občini 136 oddelkov redne osnovne šole in 5 oddelkov osnovne šole s prilagojenim programom.

Leta 1980 je bilo v srednjih šolah po podatkih, ki so bili v občini na voljo, 1.007 dijakov, večinoma seveda v srednjih šolah zunaj občine. Z uvedbo usmerjenega srednjega izobraževanja v šolskem letu 1981/82 se je povečalo število dijakov, ki obiskujejo srednje šole v občini. Po oceni pa se je tudi nasploh povečalo število dijakov, ki obiskujejo srednje šole. Na to kažejo tudi podatki, da se je v prve letnike srednjih šol v občini vpisalo v šolskem letu 1983/84 164 dijakov, in sicer 121 v Šolskem centru Ivančna Gorica in 43 v Dekliškem vzgajališču Višnja Gora. V prve letnike srednjih šol zunaj naše občine pa se je v šolskem letu 1983/84 vpisalo 272 dijakov iz naše občine.

Delež predšolskih otrok v otroškem varstvu se je iz leta v leto rahlo povečeval, delno zaradi pridobivanja novih prostorov, delno pa zaradi sprememb normativov in korist povečanja števila otrok v oddelkih. Ob koncu leta 1983 je bilo v enote vzgojno-varstvene organizacije na območju občine vključenih 570 predšolskih otrok in 6 otrok v varstveni družini. Delež vključenosti predšolskih otrok v družbeno organizirano varstvo je bil nekaj nad 22 %, kar za 118 pa so morali odkloniti sprejem v varstvo zaradi pomanjkanja prostorov.

V celoletne priprave otrok na vstop v osnovno šolo je bilo ob koncu leta 1973 vključenih 22 % otrok, v skrajšano obliko priprav pa 78 % otrok. Število ur teh priprav pa se je iz leta v leto povečevalo.

Organizirane so bile razne oblike vzgojnega dela z otroki: prireditve ob tednu otroka, novoletni programi, lutkovne predstave, brigadirski vrtci, letovanje na morju ipd. V te vzgojne programe je bilo vključenih nad 1.200 otrok. Dejavnosti na področju kulture so obravnavane v tem zborniku v posebnem odstavku, zato jih tu ne navajamo.

Iz leta v leto opažamo večjo živahnost in razvejanost delovanja v telesni kulturi. Ta dejavnost povezuje tri bistvene sestavine: športno rekreacijo, tekmovalni šport in šolski šport. Športna rekreacija se je zelo razširila zlasti na Grosupljem, v Ivančni Gorici, Dobrepoljah in Višnji Gori, to je v krajih, kjer so zagotovljene potrebne okoliščine.

Med dejavnostmi, ki privabljajo vedno več športnikov in dosegajo vedno boljše rezultate, so: avto-moto šport, balinanje, karate, rokomet, strelski šport, nogomet, šah, konjenišтво, taborništvo, veslanje, kolesarstvo, kegljanje in planinstvo.

Veliko je bilo napravljenega v okviru šolskih športnih društev, žal pa ni telovadnic in tudi ne dovolj sredstev za zagotovitev boljših razmer za delovanje in hitrejši razvoj.

Število občanov v socialnih zavodih neprestano narašča. Ob koncu leta 1983 sta bila v takih zavodih 102 naša občana, od teh je bilo le 29 samoplačnikov oskrbnih stroškov, skupnost socialnega skrbstva pa je oskrbne stroške delno krila 47 občanom, 26 občanom pa v celoti. Družbeno denarno pomoč je ob koncu leta 1983 prejelo 39 občanov kot edini vir sredstev za preživetje, kot dodatni vir pa 118 občanov.

Samoupravne interesne skupnosti

V letu 1980 so delovale naslednje samoupravne interesne skupnosti:

a) V družbenih dejavnosti: zdravstvena skupnost, izobraževalna skupnost, skupnost otroškega varstva, skupnost socialnega skrbstva, kulturna skupnost, telesnokulturna skupnost, skupnost za zaposlovanje, skupnost socialnega varstva in raziskovalna skupnost — skupaj torej 9 skupnosti.

b) V materialni proizvodnji je delovala kmetijska zemljiška skupnost.

c) Na stanovanjsko-komunalnem področju so delovale stanovanjska skupnost, skupnost za komunalno in cestno dejavnost, skupnost za upravljanje s stavbnimi zemljišči in skupnost za varstvo pred požari — skupaj 4 skupnosti.

č) Delovali so tudi 3 skladi, in sicer sklad za štipendiranje in posojila, sredstva solidarnosti za odpravo naravnih nesreč in sredstva za uporabo mestnega zemljišča.

Leta 1980 je bila ustanovljena samoupravna interesna skupnost za pospeševanje kmetijstva v občini Grosuplje.

V začetku leta 1981 je bila ustanovljena Skupnost za cene občine Grosuplje. Svet skupnosti za cene se je konstituiral 27. 3. 1981.

Prihodki Samoupravnih skupnosti družbenih dejavnosti (v milijonih din)

SPIS	Leto							
	1980		1981		1982		1983	
	Znesek	Indeks	Znesek	Indeks	Znesek	Indeks	Znesek	Indeks
1. Zdravstvena skupnost	121	116	157	130	200	127	275	137
2. Skupnost za zaposlovanje	4	131	4	111	4	103	4	105
3. Izobraževalna skupnost	94	118	139	129	174	125	202	116
4. Kulturna skupnost	9	121	12	126	11	96	12	107
5. Skupnost otroškega varstva	15	127	53	356	67	125	80	119
6. Telesnokulturna skupnost	4	130	5	127	5	114	7	127
7. Skup. socialnega skrbstva	13	131	16	128	18	111	24	134
8. Skupnost socialnega varstva	0,15	115	0,18	117	0,38	214	0,38	102
9. Raziskovalna skupnost	0,1	—	0,7	480	0,9	124	1,00	117
SKUPAJ	260	119	387	142	480	124	604	126

OPOMBA: Verižni indeksi so izračunani na zneske v dinarjih. Do manjših razlik prihaja tudi zaradi popravkov, ki so bili napravljeni po kontrolah sklepnih računov.

Dne 25. 11. 1982 je bila ustanovljena Skupnost za ceste občine Grosuplje.

Delovne organizacije pa so združevale sredstva še v sklad skupnih rezerv občine Grosuplje. Za celotno srednjeročno obdobje 1981—1985 pa je bil podaljšan samoupravni sporazum o združevanju sredstev organizacij združenega dela z območja občine za gradnjo šolskih objektov. Vse organizacije združenega dela v občini so podpisnice samoupravnega sporazuma o financiranju splošne ljudske obrambe in družbene samozaščite v občini ter so združevale sredstva tudi za te namene.

Občina je bila ustrezno vključena tudi v delovanje regijskih skupnosti, kot so Območna vodna skupnost Ljubljana-Sava, Območna vodna skupnost Dolenjske, Samoupravna skupnost za PTT promet Ljubljana, Elektroenergetska skupnost občin Grosuplje, Ribnica in Kočevje ter v druge.

Pri Skupnosti otroškega varstva so se v letu 1981 sredstva povečala zaradi tega, ker je prevzela od Skupnosti otroškega varstva Slovenije obveznosti za družbeno denarno pomoč (otroški dodatki), od Skupnosti invalidsko-pokojniškega zavarovanja družbeno pomoč otrokom upokojencev in invalidov ter od zdravstvenih skupnosti obveznost za izplačila osebnega dohodka za porodniški dopust za 105 dni, na novo pa je bila uvedena pravica do porodnega varstva kmečkih proizvajalk.

Ker izgub v gospodarstvu praktično ni bilo, so bila sredstva skupnih rezerv uporabljena največ za premagovanje likvidnostnih težav pri izplačevanju osebnih dohodkov. Združena sredstva za gradnjo šolskih objektov so se porabila za financiranje investicij na tem področju in za odplačevanje anuitet. Sredstva za financiranje obrambnih priprav pa so bila uporabljena predvsem za materialno opremljanje na tem področju, za usposabljanje prebivalstva in enot civilne zaščite.

Dosežki na nekaterih drugih področjih

Urbanistična dokumentacija in stanovanjska gradnja

V letih 1980 do konca leta 1983 so bili obravnavani številni dokumenti s področja prostorskega načrtovanja, več dokumentov je bilo tudi sprejetih. Nekateri so obravnavali celotno območje občine, velika pozornost pa je bila posvečena zlasti krajem, kjer je bila živahna gradnja ali pa je predvidena. Med te kraje štejemo zlasti Šmarje-Sap, Grosuplje, Spodnjo Slivnico, Višnjo Goro, Ivančno Gorico, Stično-Vir in Šentvid pri Stični.

Družbeno usmerjena gradnja je potekala predvsem v predelih sprejetih zazidalnih načrtov. Gradnja pa je možna v vodilnih naseljih občine in v 49 naseljih, ki se urejajo z urbanističnim redom. Za gradnjo počitniških hišic je določenih 24 območij.

V letu 1980 so bili zgrajeni 3 stanovanjski bloki na Mrzlih njivah na Grosupljem; v njih je 62 stanovanj z 2.797 m² neto stanovanjske površine. Za leto 1981 je bila planirana družbena gradnja 88 stanovanj, in sicer na Grosupljem 58 in v Ivančni Gorici 30 stanovanj. Načrt je bil v celoti izpolnjen. Na Grosupljem so bila zgrajena stanovanja v treh blokih na

Mrzlih njivah (Kersnikova). V teh 58 stanovanjih je skupaj 2.894 m² površin. 30 stanovanj v Ivančni Gorici pa ima skupaj 1.333 m² površin. Ob koncu leta 1982 je bila zaključena gradnja 25 stanovanj v bloku A-2 na Adamičevi cesti na Grosupljem, in sicer v skupni površini 1.195 m².

V letu 1983 ni bilo zgrajeno nobeno stanovanje v družbeni lastnini in tudi ni bila pričeta načrtovana gradnja 50 stanovanj; zanjo pa obstaja dokumentacija. Gradnja individualnih hiš je bila v vsem obdobju še dokaj močna. Oddelek za urbanizem in gradbene zadeve je izdal samo v letu 1983 kar 339 gradbenih dovoljenj in 302 potrdila o urbanističnih in gradbenih priglavitvah.

Oskrba z vodo

Skupinski vodovod Podtabor

Na osnovi raziskav vodnih virov so se že v letu 1976 pričele priprave za gradnjo vodnega sistema Podtabor. Raziskave so pokazale, da je na področju okoli Medvedice dovolj izvirov vode za napeljavo vode v podtaborški predel, Slivnico in Račno.

Vodovod Podtabor bo oskrboval s pitno vodo 17 naselij z okoli 2800 prebivalci. Dolžina cevovoda znaša prek 20 km; zgrajeni so tudi pripadajoči vodni objekti. Gradnja omenjenega vodovoda je potekala v štirih etapah. Prva in druga etapa sta bili dokončani že pred letom 1980. V prvi etapi je bilo zgrajeno vodno zajetje Medvedica, glavno črpališče in rezervoar ter glavni cevovod v dolžini 2400 m. Gradnja druge etape je zajemala izgradnjo cevovoda od rezervoarja do Sp. Slivnice z vodnimi objekti na glavnem delu cevovoda. Tretja etapa vodovoda Podtabor se je pričela graditi že v drugi polovici leta 1979 in se je nadaljevala še v letu 1980. S to etapo je bil zgrajen cevovod od Sp. Slivnice do Male in Velike Račne ter Čušperka, gradnja raztežilnikov, črpalnice in rezervoar v Čušperku. Po končani gradnji tretje etape so se opravila dela na vodovodnih odcepkih za naselja Mala vas, Pece, Bičje, Podgorica in Goričica. Četrta etapa vodovoda Podtabor pa je obsegala gradnjo cevovoda, ki povezuje Ponovo vas z industrijsko cono Grosuplje. Gradbena dela na tej etapi so bila zaključena v letu 1981.

Po izgradnji vodovodnega sistema Podtabor so se v letu 1981 pričele priprave za dograditev tega sistema, in sicer z gradnjo novega zajetja Sevnik z izdatnostjo 3 l/sek. To zajetje omogoča vodooskrbo v naseljih Udje, Vrbičje, Vino in Medvedica. Gradnja vodovoda Sevnik poteka v dveh etapah. Gradnja prve etape se je pričela avgusta 1982 in se nadaljevala še v letu 1983, v letu 1984 pa bo končan odsek do naselja Vino.

Za vse štiri odseke skupinskega vodovoda Podtabor je bil že opravljen tehnični prevzem.

Drugi vodovodni sistemi

Zaradi boljše oskrbe naselja Ivančna Gorica, razširitve proizvodne hale IMP Ivančna Gorica in novega šolskega centra je bil povezan vodovod Vir pri Stični—Ivančna Gorica. Za izgradnjo tega vodovoda je bila organizirana tudi desetdevna lokalna mladinska delovna akcija »Vir 1981«.

Poleg že obstoječega vodnega rezervoarja v Šmarju je bila dograjena še ena celica vodohrama, predvsem zaradi potrebne večje dnevne akumulacije vode.

V letu 1981 so bila tudi zaključena dela na izgradnji vodovodnega sistema Šentpavel—Trebnje. Sanacijska dela na tem vodovodu pa so se izvajala v letu 1982, kar je bil pogoj za pričetek obratovanja vodovoda.

Razvoj naselja Žalna je pogojeval večje potrebe po pitni vodi, ker obstoječe zajetje s svojo kapaciteto ni več zadoščalo za vse potrebe. Zgrajeno je bilo novo drenažno zajetje, ki ima ca. 3 l/sek. ter nova črpalnica z zbiralnikom vode. To novo zajetje dopolnjuje že obstoječi sistem. Dela so se izvajala s pomočjo fizičnega in finančnega prispevka krajanov. Celotna rekonstrukcija zajetja in črpališča na tem vodovodu bodo zaključena spomladi 1984.

V letu 1983 je bil zgrajen tudi vodovod Hrastje. V ta cevovod doteka voda iz rezervoarja Perovo.

V letu 1982 so dobili pitno vodo tudi krajanje Zgornje Slivnice, in sicer iz vodovoda, ki ima zajetje v občini Ljubljana—Moste. Že pred več leti so se vključili v akcijo za oskrbo teh krajev z zdravo pitno vodo KS Lipoglav in KS Šmarje. Občina Moste—Polje oziroma njihova Komunalna skupnost je iz lastnih sredstev zgradila vodovod do Lipoglava, od katerega se odcepi krak za Zgornjo Slivnico. Na tem odcepu so krajanje sodelovali s fizičnim delom in prispevali finančna sredstva. Organizirana je bila tudi lokalna mladinska delovna akcija ZSMS Grosuplje za pomoč vaščanom Zgornje Slivnice pri izkopu trase.

V dolžini 2 km je bil zgrajen vodovod za naselje Poljane in Breg v Suhi krajini.

Na področju vodooskrbe se je tudi nadaljevalo s hidrološkimi raziskavami. Začelo se je s projektiranjem za vodovod Metnaj. Pripravljen je bil sporazum z Območno vodno skupnostjo Ljubljana—Sava o delih na vodovodu Globočec in Stična—Ivančna Gorica. Program po tem sporazumu se je pričel izvajati v letu 1983, končan pa bo leta 1985. Napravljene so bile tudi vrtine za dodaten zajem vode v Potoku na Perovem in v Kačjaku. Raziskave so pokazale, da je možno v zajetju Dobje gravitacijsko pridobiti vode 7 l/sek., v obeh zajetjih, to je Dobje in Kačjak pa s črpanjem še dodatnih 15 l/sek.

V letu 1983 so se izvajala dela na zamenjavi cevovoda Višnje—Kal v dolžini 900 m, zgrajen pa je bil tudi nov vodovod Poljane—Mala Reberca—Breg v dolžini 500 m. Pri teh dveh objektih so sodelovali tudi brigadirji — udeleženci zvezne mladinske delovne akcije »Suha krajina 1983«.

Krajevna skupnost Polica je v letu 1983 zaključila z deli na izgradnji vodovoda od zajetja pod Kucljem do Blečjega Vrha. Zgradili so novo zajetje, cevovod in uredili dva jaška. Na nov cevovod se je priključilo 70 gospodinjstev. Upravljalca tega vodovoda je Krajevna skupnost Polica.

Kanalizacija — čistilne naprave, urejanje zemljišč, odlagališče odpadkov

V letu 1980 je komunalna skupnost financirala gradnjo III. etape kanalizacije Brinje—Grosuplje in gradnjo zbirnega kanala Ivančna Gorica.

Priprave za izgradnjo centralne čistilne naprave v Ivančni Gorici in pripadajoči zbirni kanal Stična—Ivančna Gorica so v teku že več let. Glede na izredno visoke investicijske stroške je bil v letu 1980 podpisan samoupravni sporazum o sovlaganju v čistilno napravo. Kapaciteta čistilne naprave znaša maksimalno 30.500 EE.

Gradnja čistilne naprave v Ivančni Gorici se je pričela v prvi polovici leta 1982 in poteka v treh etapah. Prva etapa zajema izgradnjo mehanske stopnje s prečiščevanjem in opremo za prvo etapo. V drugi etapi so zajeta dela na izvedbi I. biološke stopnje, tretja etapa pa obsega gradnjo sekundarnega gnilišča.

Čistilna naprava naj bi začela obratovati v letu 1984, potem ko bo zgrajena kanalizacija do Prašičereje Stična, ki je največji onesnaževalec. V letu 1983 je bila zgrajena kanalizacija od čistilne naprave do naselja Ivančna Gorica v dolžini 1 km.

V letu 1983 se je začelo z gradnjo kanalizacije v Šmarju-Sap, in sicer vzporedno s pripravo stavbnih zemljišč v zazidalnem območju P-2 in s pripravo dokumentacije in projektov za čistilno napravo Šmarje. V letu 1983 se je v zazidalnem predelu Šmarje-Sap P-2 začelo tudi z deli za ureditev cestnega in vodovodnega omrežja.

V Stehanu pri Grosupljem je bilo v letu 1983 urejeno novo odlagališče za približno 40.000 m³ odpadkov. To odlagališče bo zadoščalo potrebam za približno 7 let. Hkrati pa so začeli z iskanjem in pripravo lokacije za stalno deponijo.

Elektroenergetski objekti

V letu 1980 je TOZD Elektro Ljubljana okolica zgradil 9 trafo postaj, in sicer: Tlake, Sela pri Cikavi, Šentpavel, Zgornja Draga, Dobrava, Pristava, Podboršt, Podgozd in Podsmreka — peskokop. Potegnili so tudi 3,5 km daljnovodov. TOZD Elektro Kočevje pa je postavil trafo postaji Mala vas in Kompolje v dobrepoljski dolini.

V letu 1981 je TOZD Elektro Ljubljana okolica zgradil trafo postaje: Pungert, Ravni Osredok, Debeče, Planina, Velike Kompolje, Gorenja vas in Gabrovka z ustreznimi daljnovodi ter daljnovode Metnaj—Debeče—Planina in Planina—Ravni Osredok. Skupaj so napeljali 6,5 km daljnovodov. Zgrajeni sta bili tudi trafo postaji Kovinastroj Grosuplje in Industrijska cona Grosuplje. Pri novi RTP Grosuplje je bila končana postavitev enega transformatorja. Za napajanje industrijske cone Grosuplje je bil zgrajen kablovod 20 kW od RTP Grosuplje preko TP Motvoz in platno in TP Splošno gradbeno podjetje.

V letu 1982 je TOZD Elektro Ljubljana okolica zgradil trafo postaje: Cesta, Mali Gaber in Glogovica z ustreznimi daljnovodi. Narejena je bila tudi TP za čistilno napravo v Ivančni Gorici. Končana je bila II. faza 20 kW povezovalnega daljnovoda Goričica—Litija, ki je pomembna za izboljšanje elektroenergetskih razmer v krajevni skupnosti Metnaj. Skupaj so zgradili in vključili 12 km prostozračnih daljnovodov in 3,3 km kablovodov. Na območju TOZD Elektro Kočevje je bila postavljena trafo postaja Rožnik z 20 kW priključnim daljnovodom in nizkonapetostnim omrežjem. Zgrajena je bila tudi razklopišna postaja Dobrepolje z ustreznimi 20 kW daljnovodi.

V okviru zvezne mladinske delovne akcije Suha krajina 1982 so brigadirji izkopali jame za elektro drogove na relaciji Muljava—Vrhe v dolžini 4,5 km.

V letu 1983 pa je TOZD Elektro Ljubljana okolica postavil trafo postaje: Hrastje, Babna Gorica, Veliki Gaber, Mevce, Velike Vrhe, Češnjice in Kitni Vrh s 5,5 km daljnovodov ter 2,3 km kablovodov.

Modernizacija cest

V letu 1980 je bila asfaltirana regionalna cesta Radohova vas—Temenica v dolžini 2,6 km in v širini 5,5 m. V okviru zvezne mladinske delovne akcije Suha krajina 1980 je bilo dograjenih in urejenih 5,5 km cest v krajevnih skupnostih Zagradec na Dolenjskem, Ambrus in Krka. Nadaljevala se je rekonstrukcija Adamičeve ceste na Grosupljem in gradnja ceste gasilski dom—Jerova vas. Dokončali so ureditev Trubarjeve ceste na Grosupljem.

V letu 1981 je bila modernizirana cesta skozi naselje Videm. Položena je bila zaporna plast asfalta skozi Šentvid pri Stični v dolžini 1.746 m in zaporna plast asfalta na cesti skozi Kompolje. Moderniziran je bil del ceste Hrastov Dol—Dob. Nadaljevala so se dela za razširitev dela ceste Grosuplje—Turjak. Pri posodabljanju ceste so pomagali tudi pripadniki JLA. Opravljena je bila modernizacija dela ceste Drobnič—Gradišče v krajevni skupnosti Polica in nadaljevala so se dela pri modernizaciji ceste Ambrus—Zagradec; tu je bilo moderniziranih 500 m ceste. V okviru zvezne mladinske delovne akcije Suha krajina 1981 so še nadalje urejali cesto Muljava—Oslica—Vrhe v dolžini 2,7 km. Krajevna skupnost Žalna je asfaltirala vaške ulice oziroma ceste v naselju Velika Loka in cesto od Plešivice do regionalne ceste. V letu 1982 so bile položene preostale zaporne plasti na občinskih cestah, in sicer Ivančna Gorica—Stična, Stična—Mekinje nad Stično, skozi naselje Ambrus ter na cesti Velika Loka pri Višnji Gori — Na šoli. Na Adamičevi cesti na Grosupljem so potekala dela za ureditev enostranskih pločnikov, cestišča in avtobusnih postajališč. V letu 1982 so bila dokončana dela, začeta v jeseni, za modernizacijo 550 m dolgega odseka lokalne ceste Ambrus—Zagradec. Istočasno je komunalna skupnost pridobila tehnično dokumentacijo za preostali del ceste do mostu čez Krko v Zagradcu. Opravljena je bila modernizacija lokalne ceste Šentvid pri Stični—Zaboršt v dolžini 1.350 m. Na lokalni cesti Grosuplje—Turjak so se nadaljevala dela za ureditev 15 % vzpona in nevarnih mest na odseku med Podtaborom in Velikimi Lipljenami. V makadamu je bilo razširjene ca. 1,7 km ceste, položili pa so tudi nosilno asfaltno plast v dolžini 1.150 metrov. V krajevni skupnosti Spodnja Slivnica so uredili cesto skozi naselje. Z lokalno akcijo so uredili cesto Perovo—Zgornja Slivnica. V okviru ZMD Suha krajina 1982 so brigadirji dograjevali 4 km ceste Muljava—Mevce—Vrhe ter popravili 5 km ceste do Polževega. Opravili so vzdrževalna dela na 7 km ceste Muljava—Kompolje. Razširili so cesto Gabrovka—Kitni Vrh v dolžini 2,5 km. Uredili so 1,5 km bankin na cesti proti Korinju.

V letu 1983 so se nadaljevala dela na občinski cesti med Podtaborom in Velikimi Lipljenami. Na občinski cesti, ki vodi po Temeniški dolini, je

bil zgrajen nov most čez reko Temenico. Položenih je bilo 6,2 km zapornih plasti, in sicer na cestah skozi Zdensko vas, Hočevje, Zagradec na Dolenjskem, Hrastov Dol, Cesto, na cesti Šentvid—Dob in na nekaterih cestah v naselju Grosuplje. V krajevni skupnosti Mlačevo so krajani Zagradca pri Grosupljem modernizirali in asfaltirali cesto skozi naselje do priključka na regionalno cesto. V letu 1983 so krajani krajevne skupnosti Krka asfaltirali odsek ceste Krka—Videm—Dobropolje v dolžini 750 m, odsek Krka—Mlačevo v dolžini 60 m, uredili križišče s cesto na Korinj, asfaltirali 350 m krajevne poti v zaselku Gmajna, krajevno cesto skozi Znojile v dolžini 600 m, dovozno pot do poslopja Kmetijske zadruge in PTT v dolžini 150 m ter asfaltirali športno igrišče ob osnovni šoli. Položili so torej skoraj 7.000 m² asfaltne prevleke. V vasi Lese pa so zgradili čez Krko nov most v dolžini 30 m. Občinska konferenca ZSMS Grosuplje je leta 1983 organizirala lokalno mladinsko delovno akcijo za pomoč krajanom pri rekonstrukciji cest Mekinje—Dobrava in Mekinje—Metnaj. Skupščina skupnosti za ceste občine Grosuplje je na seji 26. 12. 1983 sprejela sklep o razvrstitvi cest in drugih prometnih površin med lokalne ceste. Po novi razvrstitvi imamo v občini 190 km lokalnih cest, kar je približno 50 km več, kot je bilo lokalnih (prej imenovanih občinskih) cest po stari razvrstitvi. Z novo ureditvijo je prevzela občinska skupnost za ceste v svojo pristojnost tudi regionalne ceste, za katere je prej skrbela Republiška skupnost za ceste.

Telefonija

Telefonija je v obravnavanih štirih letih dosegla v občini zelo velik razvoj. Breme za razširitev kapacitet telefonskih central je slonelo sicer v glavnem na podjetju za PTT promet Ljubljana, v prizadevanja za izgradnjo telefonskega omrežja pa so bile vključene skoraj vse krajevne skupnosti in zelo številni občani. Občani so dali velike prispevke v denarju, drogovi in prostovoljnem delu. Pri prostovoljnem delu so dvakrat sodelovali vsi delavci Podjetja za PTT promet Ljubljana, in sicer leta 1982 v Šmarju in leta 1983 na relaciji Ivančna Gorica—Muljava, torej v krajevni skupnosti Ivančna Gorica in krajevni skupnosti Muljava. Pripadniki JLA pa so sodelovali v delovni akciji na območju krajevne skupnosti Stična, in sicer kar štiri tedne.

V teh letih so bile povečane zmogljivosti telefonskih central Grosuplje, Ivančna Gorica, Višnja Gora, Šentvid pri Stični in Videm—Dobropolje. V številnih krajih je bilo krajevno kabelsko omrežje zgrajeno ali razširjeno. V več krajevnih skupnostih imajo telefone že vsa naselja.

Po podatkih Podjetja za PTT promet Ljubljana je bilo v teh štirih letih zgrajenih kar okoli 1.500 novih telefonskih priključkov. Ob koncu leta 1983 je kapaciteta telefonskih central v občini omogočala 2.860 telefonskih priključkov. Dejansko pa je bilo priključkov 2.246 ali 1 telefon na 11,7 prebivalca oziroma na 3,2 gospodinjstva.

Splošna ljudska obramba in družbena samozaščita

V obravnavanem obdobju je bilo v občini mnogo storjenega tudi za krepitev osnov splošne ljudske obrambe in družbene samozaščite ter v

tem okviru tudi za krepitev civilne zaščite. Znatna sredstva so bila vložena v občinske blagovne rezerve najpomembnejših prehrabnenih in drugih proizvodov. Občina ima teh rezerv za nad 2 meseca. S sovlaganjem je bil zagotovljen tudi del potrebnih skladiščnih prostorov za te rezerve.

Do konca leta 1983 je bilo v občini zgrajenih 8 zaklonišč s skupno zmogljivostjo 1.325 zakloniščnih mest.

Leta 1980 je bila dokončana gradnja občinskega gasilskega centra na Grosupljem s 1.100 m² uporabnih površin. V centru so dobili prostore: Gasilsko društvo Grosuplje, občinska gasilska zveza, samoupravna interesna skupnost požarnega varstva, občinski upravni organ za ljudsko obrambo, občinski štab teritorialne obrambe in občinski štab civilne zaščite. Center je bil odprt 25. 10. 1980. V letu 1981 pa je bila končana gradnja novega gasilskega doma v Šmarju. Opravljene so bile tudi številne adaptacije gasilskih domov v občini. V gradnji je še nekaj gasilskih domov. Veliko sredstev je bilo vloženi v opremo gasilskih društev in enot civilne zaščite.

V letu 1983 je bila zgrajena I. faza sistema za javno alarmiranje prebivalstva. Na centralno vklopjanje je bilo v občini povezanih 14 siren. V tem obdobju so bile opravljene tudi radijske povezave središča občine z vsemi krajevnimi skupnostmi.

Nekaj statističnih podatkov

Prebivalstvo občine Grosuplje se je v obdobju štirih let povečalo za 1.486 prebivalcev. Po stanju na dan 31. 12. 1979 je imela občina Grosuplje 24.764 prebivalcev, po stanju na dan 31. 12. 1983 pa 26.250. Po oceni je bilo v občini 7.200 gospodinjstev.

V združenem delu na območju občine je bilo po stanju 31. 12. 1983 zaposlenih 7.226 delavcev.

Na delo zunaj občine, pretežno v Ljubljano, se dnevno vozi okoli 4.600 naših občanov, vendar se je povečala tudi dnevna migracija delavcev iz drugih občin v našo občino.

Samostojnih obrtnikov je bilo 223, 106 avtoprevoznikov, 35 gostilničarjev in 2 zasebni prodajalni na drobno, skupaj je bilo torej zasebnih obrtnikov 366. Pri zasebnih obrtnikih je bilo zaposlenih 352 delavcev, z obrtjo kot stranskim poklicem pa se je ukvarjalo 91 občanov.

V občini je približno 2.400 upokoencev in okoli 900 prejemnikov kmečkih pokojnin.

V občini imamo 791 zaščitenih kmetij. Število čistih kmetov, to je nosilcev kmetijskega zavarovanja, se je v štirih letih nekoliko zmanjšalo in znaša 1.241. Poleg teh je še 1.217 oseb zavarovanih v kmetijskem zavarovanju. Izključno s kmetijstvom se torej preživlja 2.458 oseb ali približno 9,4 % od skupnega števila prebivalstva. Prejemnikov kmečkih pokojnin 31. 12. 1982 je bilo 910.

Ob koncu leta 1983 je bilo v občini evidentiranih 1.366 kmetijskih traktorjev, kar 5.226 občanov pa je imelo traktorsko voziško dovoljenje. V občini je bilo tudi približno 300 motornih žag in 1.900 motornih kosilnic.

Po stanju 31. 12. 1983 je bilo v občini registriranih 8.975 motornih vozil. Voznikov motornih vozil je bilo 8.123.

Močno so se povečala sredstva na deviznih računih občanov in so ob koncu leta 1983 znašala okoli 450 milijonov din. Sredstva prebivalstva na deviznih računih, hranilnih vlogah, žiro računih in tekočih računih, ki so v začetku leta 1980 znašala okoli 280 milijonov din, so se povečala ob koncu leta 1983 nad milijardo din.

VIRI

SDK: Analize poslovnega uspeha OZD iz gospodarstva, iz družbenih dejavnosti ter analize gibanja prihodkov in odhodkov samoupravnih interesnih skupnosti za leto 1980, 1981, 1982 in 1983.

Planski dokumenti občine Grosuplje.

Poročila, analize in statistični podatki Komiteja za družbeno planiranje in gospodarstvo Skupščine občine Grosuplje.

Analize in poročila in drugi podatki strokovnih služb SIS z območja občine Grosuplje.

Letna poročila upravnih organov Skupščine občine Grosuplje.

Naša skupnost — Glasilo SZDL občine Grosuplje iz let 1980 do januarja 1984.

Zavod SRS za statistiko: Mesečni statistični pregledi — Statistični podatki po občinah.

Razna poročila:

Podjetja za PTT promet Ljubljana

TOZD Elektro Ljubljana okolica

Komunalnega podjetja Grosuplje

Zavoda za prostorsko, komunalno in stanovanjsko urejanje Grosuplje.

Sejno gradivo skupščine občine Grosuplje in skupščin samoupravnih interesnih skupnosti.

GIBANJE ŠTEVILA PREBIVALSTVA, HIŠ IN STANOVANJ OD LETA 1910 DO 1981 V 210 NASELJIH OBČINE GROSUPLJE

Ivan Ahlin*

V Zborniku občine Grosuplje št. 5 iz leta 1973 sem objavil podatke o popisu prebivalstva od leta 1910 do leta 1971 in gradnji stanovanjskih hiš in stanovanj za 213 naselij občine Grosuplje.

V Zborniku občine Grosuplje št. 6 iz leta 1974 sem objavil zbrane podatke o gradnji stanovanj in stanovanjskih hiš v občini Grosuplje s posebnim poudarkom na povojnem obdobju.

Od tedaj mineva deset let in pripravljen je bil nov popis prebivalstva in stanovanj v letu 1981.

Objavljeni podatki v Zborniku 5 in 6 so bili sprejeti z velikim zanimanjem in so koristen pripomoček vsem, ki so ocenjevali obdobje, za katero so zbrani, in tudi tistim, ki so načrtovali in načrtujejo razvoj naselij v občini Grosuplje.

Prav zaradi tega se je uredniški odbor Zbornika odločil, da objavi podatke popisa prebivalstva in stanovanj iz leta 1981 skupno z že objavljenimi. Tisti, ki bi potrebovali podrobnejše podatke, jih lahko dobe pri ustreznih službah uprave Skupščine občine Grosuplje. Tam imajo obdelano gradivo iz popisa leta 1981, ki ga je zbral, obdelal in objavil Zvezni zavod za statistiko.

V tem popisu so v tabeli 3-1-5 obdelana tudi stanovanja za počitek in rekreacijo po krajevnih skupnostih. Po teh podatkih je na področju občine Grosuplje 712 stanovanj za počitek in rekreacijo; ta imajo 33.627 m² površine. Od 712 stanovanj za počitek in rekreacijo je 114 stanovanj v družinskih hišah, druga so v počitniških hišah.

Podatki o stanovanjih za počitek in rekreacijo so novi in v popisih pred letom 1981 niso prikazani. Podatki o teh stanovanjih v primerjavi s stanovanji, ki so stalno naseljena, niso zanemarljivi.

Ob popisu leta 1971 je bilo v družbeni lasti 8,5 % stanovanj, leta 1981 pa 10,4 % ali 768 stanovanj.

Za pozornega bralca bo zanimiv tudi podatek, da je kar v 130 naseljih občine manj prebivalcev kot 10 let poprej, v 10 naseljih enako in v 70 naseljih več prebivalcev kot leta 1971.

Število prebivalcev v občini se je povečalo od 23.063 v letu 1971 na 25.114 v letu 1981 ali za 2.051. Naselje Grosuplje se je v tem času povečalo za 1770 prebivalcev ali 86 % vsega povečanja v občini.

Nisem imel namena analizirati podatke iz popisa prebivalstva in stanovanj v občini Grosuplje iz leta 1981. Ob objavi gradiva je bil moj namen samo ta, da podatke prikažem, na bralcu pa je, da jih koristno uporablja.

* Grosuplje, YU 61290, Taborska 17

NASELJE	POPIS 1910		POPIS 1931		POPIS 1948		POPIS 1953		POPIS 1961		POPIS 1971		POPIS 1981	
	Preb- Valci	Stan- hiše	Preb- Valci	Stan- hiše	Preb- Valci	Stan- hiše	Preb- Valci	Stan- hiše	Preb- Valci	Stan- hiše	Preb- Valci	Stan- hiše	Preb- Valci	Stan- hiše
1. Grosuplje	395	71	573	94	753	122	884	132	1.380	212	2.660	748	4.430	1326
2. Ivančna Gorica	44	9	50	11	136	26	179	33	321	61	447	134	830	252
3. Šmarje	292	60	343	65	362	63	406	68	465	84	731	213	958	290
4. Višnja Gora	491	105	490	102	455	109	537	111	624	129	560	179	561	205
5. Šentvid	482	76	467	98	448	106	523	112	635	131	703	215	760	245
6. Krka	291	56	239	51	218	60	233	50	199	50	202	64	169	58
7. Zagradec	94	28	139	28	112	23	98	26	97	29	96	27	98	31
8. Videm	217	42	228	43	227	47	363	63	342	70	318	98	371	124
9. Ambrus	245	61	276	63	249	47	246	50	235	51	247	57	265	65
10. Artiča vas	69	13	85	16	74	14	58	12	47	13	43	13	36	13
11. Bakerc	20	8	42	8	25	4	21	4	15	5	14	4	14	4
12. Bičje	112	22	108	21	99	19	106	19	91	19	84	19	80	19
13. Blečji Vrh	81	12	77	13	69	11	63	12	60	13	54	15	53	13
14. Boga vas	28	9	21	6	25	6	24	6	24	6	25	6	28	11
15. Bojanji Vrh	69	15	58	13	62	14	61	14	63	16	62	17	49	16
16. Bratnice	35	9	30	9	29	9	24	9	34	9	32	11	26	11
17. Breg pri Dobu	9	2	11	2	7	2	16	4	23	3	17	4	15	4
18. Breg pri Velikem Gabru	34	14	63	13	53	11	48	11	53	12	42	12	41	13
19. Breg pri Zagradcu	33	9	36	9	34	7	37	7	29	7	26	6	16	4
20. Brezje pri Grosupljem	97	18	81	19	83	18	69	19	107	21	92	25	91	29
21. Brezovi Dol	163	42	154	48	196	36	167	36	158	37	163	38	153	40
22. Bruhanja vas	170	33	157	34	163	28	147	32	132	32	141	35	133	35
23. Brvace	55	10	68	14	68	10	62	10	74	10	82	21	72	25
24. Bukovica	148	34	145	34	143	27	131	28	96	21	82	21	79	21
25. Cerovo	41	10	57	10	48	8	53	8	49	8	46	9	38	9
26. Cesta	312	68	311	70	264	59	281	64	272	65	246	67	239	67

NASELJE	POPIS 1910		POPIS 1931		POPIS 1948		POPIS 1953		POPIS 1961		POPIS 1971		POPIS 1981	
	Preb.	Stan.	Preb.	Stan.	Preb.	Stan.	Preb.	Stan.	Preb.	Stan.	Preb.	Stan.	Preb.	Stan.
27. Cikava	62	14	85	17	78	16	102	20	135	23	127	32	145	46
28. Čagošče	58	15	54	15	74	15	74	15	56	15	49	16	37	14
29. Češnjice pri Zagradcu	74	18	84	18	62	13	59	12	54	13	57	13	57	12
30. Cušperk	60	12	78	12	68	12	78	11	96	16	104	23	105	30
31. Debeče	56	10	54	10	64	11	59	11	34	10	31	10	23	7
32. Dečja vas pri Zagradcu	48	11	48	11	50	10	47	11	36	10	49	11	44	15
33. Dedni Dol	92	22	112	27	84	20	84	20	103	21	98	24	105	26
34. Dob pri Sentvidu	126	32	144	32	172	36	159	34	144	35	155	42	168	48
35. Dobrava pri Stični	52	9	51	8	48	8	44	8	36	7	36	8	41	12
36. Dole pri Polici	60	11	55	12	58	11	58	11	46	13	36	11	43	12
37. Dolenja vas pri Polici	50	10	74	12	61	12	52	12	47	12	50	11	51	11
38. Dolenja vas pri Temenici	24	4	28	4	22	4	24	4	22	4	22	6	18	4
39. Fužina	139	41	165	45	168	40	164	39	152	41	138	46	126	45
40. Gabrje pri Ilovi Gori	48	8	37	8	33	7	27	7	23	16	12	6	12	5
41. Gabrje pri Stični	160	39	147	36	155	35	144	33	159	34	154	38	139	39
42. Gabrovčec	105	22	95	22	99	24	95	25	98	26	98	24	124	36
43. Gabrovka pri Zagradcu	94	23	98	24	123	21	109	22	89	22	81	22	84	21
44. Gajniče	55	9	53	9	41	9	40	8	46	11	35	13	38	11
45. Gatina	123	20	120	23	106	21	108	24	116	25	103	27	93	29
46. Glogovica	91	26	90	25	88	24	95	26	130	29	128	33	148	41
47. Gorenja vas	56	13	57	13	42	14	45	15	55	14	65	19	67	24
48. Gorenja vas pri Polici	46	9	34	8	31	8	28	8	43	8	40	7	39	7
49. Gorenje Brezovo	69	12	65	12	62	12	60	12	55	12	55	11	43	12
50. Gornji Rogatec	48	8	38	7	38	7	39	7	41	7	28	7	31	9
51. Gradiček	56	8	49	8	34	8	39	8	32	8	29	7	26	8
52. Grintovec	61	17	66	17	78	17	77	19	75	21	62	21	58	22

NASELJE	POPIS 1910		POPIS 1931		POPIS 1948		POPIS 1953		POPIS 1961		POPIS 1971		POPIS 1981	
	Preb.	Stan.	Preb.	Stan.	Preb.	Stan.	Preb.	Stan.	Preb.	Stan.	Preb.	Stan.	Preb.	Stan.
53. Griže	32	7	46	7	22	4	22	4	18	4	13	5	18	5
54. Grm	52	12	39	11	46	12	54	11	39	11	34	12	30	12
55. Hočevje	136	22	116	24	131	22	126	23	94	21	94	23	82	22
56. Hrastje pri Grosupljem	51	12	72	12	80	17	80	17	78	17	64	17	61	21
57. Hrastov Dol	88	22	133	24	106	17	100	19	92	19	88	20	97	21
58. Huda Polica	30	5	29	5	30	5	31	5	33	6	27	5	22	5
59. Jerova vas	37	7	37	8	40	8	41	8	42	9				
60. Kal	171	35	192	37	155	27	142	27	121	27	112	26	113	26
61. Kamni Vrh pri Ambrusu	78	17	73	18	94	16	83	16	72	17	61	17	51	16
62. Kamno Brdo	20	4	24	4	23	4	22	4	16	4	19	4	18	4
63. Kitni Vrh	106	24	108	25	123	20	123	21	101	13	75	22	66	22
64. Kompolje	501	111	570	118	538	111	512	117	485	117	444	118	436	119
65. Kožljevec	43	9	32	7	34	8	35	8	35	8	26	6	21	6
66. Kriška vas	98	17	87	18	73	17	72	17	66	16	59	15	59	15
67. Krška vas	132	34	116	34	108	31	114	31	124	32	116	27	116	29
68. Kuželjevec	77	17	67	16	73	15	58	14	42	11	40	13	34	10
69. Laze nad Krko	74	14	74	16	52	13	46	13	47	13	38	10	32	7
70. Leskovec	135	23	128	24	106	20	103	20	103	19	91	18	87	20
71. Leševje	60	16	60	17	49	14	51	14	49	14	42	14	43	13
72. Lučarjev Kal	111	22	99	22	88	18	88	18	90	20	70	17	65	18
73. Luče	234	44	249	47	223	47	221	48	218	48	206	50	205	58
74. Mala Dobrava	39	7	42	6	38	7	32	6	28	6	32	7	35	9
75. Mala Goričica	26	5	28	5	28	5	22	5	25	5	20	5	15	5
76. Mala Ilova Gora	115	19	105	20	111	20	97	18	89	18	74	20	54	20
77. Mala Loka pri Višnji Gori	35	9	47	8	40	8	31	8	40	8	40	10	37	12
78. Mala Račna	136	26	143	26	189	33	175	31	173	34	157	36	146	37

NASELJE	POPIS 1910		POPIS 1931		POPIS 1948		POPIS 1953		POPIS 1961		POPIS 1971		POPIS 1981	
	Preb- Valc	Stan- hise	Preb- Valc	Stan- hise	Preb- Valc	Stan- hise	Preb- Valc	Stan- hise	Preb- Valc	Stan- hise	Preb- Valc	Stan- hise	Preb- Valc	Stan- hise
79. Mala Stara vas	85	16	92	18	70	16	64	15	82	17	87	19	68	19
80. Mala vas k. o. Ponova vas	69	12	69	12	92	17	85	17	92	19	94	25	111	31
81. Mala vas k. o. Zagrt. in Zd. v.	190	37	192	38	152	32	157	33	150	36	151	37	139	36
82. Male Češnjice	67	19	75	19	68	16	70	16	64	19	68	21	75	22
83. Male Dole pri Sentjurju	46	13	54	13	50	9	45	9	40	9	29	9	23	9
84. Male Kompolje	25	5	30	6	38	8	38	8	30	9	25	8	23	9
85. Male Lese	52	15	55	15	58	15	50	14	50	14	39	13	38	11
86. Male Lipljene	181	34	143	33	124	24	123	28	109	26	68	25	65	27
87. Male Pece	31	6	24	6	21	4	25	4	21	4	21	4	17	4
88. Male Rebrce	45	8	43	9	45	7	34	7	37	7	33	7	26	7
89. Male Vrhe	43	10	55	9	39	7	38	7	37	8	20	7	28	8
90. Mali Kal	33	7	21	6	28	6	28	5	23	5	27	6	23	8
91. Mali Konec	26	7	26	7	29	7	26	7	27	7	26	6	23	7
92. Mali Korinj	109	24	131	29	110	24	95	22	80	19	74	19	62	15
93. Mali Vrh pri Šmarju	98	17	96	23	122	25	123	30	132	26	154	43	235	61
94. Malo Črnelo	47	9	45	9	42	10	41	11	54	12	44	11	39	12
95. Malo Globoko	57	13	68	13	52	11	57	11	47	12	47	12	50	16
96. Malo Hudo	92	20	100	21	109	19	103	21	105	21	114	38	130	44
97. Malo Mlačevo	131	22	142	22	103	21	92	21	101	22	81	25	105	31
98. Marinča vas	96	17	110	18	85	18	74	19	118	17	86	21	84	25
99. Medvedica	80	13	79	13	56	12	60	12	48	11	46	12	38	11
100. Mekinje nad Stično	76	19	60	18	61	16	64	16	59	16	69	20	73	20
101. Metnaj	191	37	167	36	141	28	149	29	135	29	109	31	95	31
102. Mevce	36	6	27	6	30	6	30	6	27	5	20	5	16	6
103. Mleševo	111	25	126	25	135	26	82	19	88	20	97	22	86	31
104. Mrzlo Polje	45	7	25	4	31	7	41	7	39	7	40	11	24	7

NASELJE	POPIS 1910		POPIS 1931		POPIS 1948		POPIS 1953		POPIS 1961		POPIS 1971		POPIS 1981	
	Prebl-	Stan. hiše	Prebl-	Stan. hiše	Prebl-	Stan. hiše	Prebl-	Stan. hiše	Prebl-	Stan. hiše	Prebl-	Stan. hiše	Prebl-	Stan. hiše
105. Mujava	155	33	189	34	226	45	227	44	247	48	234	61	260	70
106. Nova vas	55	10	46	10	45	9	42	9	42	10	42	10	45	11
107. Obolno	31	10	39	6	27	6	25	6	21	5	16	5	14	4
108. Oslica	53	12	71	13	66	12	55	12	51	12	58	16	48	18
109. Osredok nad Stično	26	6	27	5	21	4	21	4	13	4	12	4	10	4
110. Paradišče	92	11	74	11	45	10	47	10	54	10	49	10	50	11
111. Pece	83	17	92	18	103	18	92	18	91	17	81	17	62	18
112. Peč	77	14	76	15	73	14	67	14	82	14	67	15	71	14
113. Perovo	88	16	120	19	136	22	128	23	122	24				
114. Peščenik	51	10	30	10	52	16	89	18	69	18	64	17	63	20
115. Petrušnja vas	163	39	167	37	156	36	167	38	151	36	147	40	147	43
116. Planina	34	5	26	5	30	5	33	5	28	5	20	4	15	4
117. Plešivica pri Žalni	124	20	109	20	87	19	90	19	91	19	84	20	66	20
118. Podboršt	93	22	86	20	75	21	74	21	75	19	107	25	83	22
119. Podbukovje	162	39	183	40	169	32	168	33	129	35	132	35	127	34
120. Podgora	178	40	181	38	160	37	138	36	115	34	126	31	112	32
121. Podgorica	183	30	207	34	236	35	129	20	108	20	82	21	76	20
122. Podgorica pri Podtaboru	43	10	57	10	67	10	58	10	57	10	39	9	32	12
123. Podgorica pri Šmarju	68	14	78	14	82	14	78	13	71	14	57	14	47	16
124. Podpeč	177	35	149	33	141	32	129	32	118	31	116	30	117	29
125. Podsmreka pri Višji Gori	6	1	40	8	78	8	58	8	40	8	41	8	39	10
126. Podtabor pri Grosupljem	137	29	121	29	124	30	142	31	156	32	145	40	147	42
127. Pokojnica	52	15	74	14	58	13	65	15	66	16	69	21	57	18
128. Polica	244	45	245	48	243	51	225	51	243	52	227	58	247	71
129. Poljane pri Stični	65	13	75	13	63	12	55	12	46	9	34	7	33	7
130. Polje pri Višnji Gori	45	8	47	8	34	5	41	6	42	6	39	7	31	6

NASELJE	POPIS 1910		POPIS 1931		POPIS 1948		POPIS 1953		POPIS 1961		POPIS 1971		POPIS 1981	
	Preb.	Stan.	Preb.	Stan.	Preb.	Stan.	Preb.	Stan.	Preb.	Stan.	Preb.	Stan.	Preb.	Stan.
131. Ponikve	316	69	319	70	500	75	515	81	452	81	490	91	380	118
132. Ponova vas	258	49	241	50	288	52	293	57	321	59	302	76	340	95
133. Potok pri Muljavi	37	11	57	10	52	12	52	12	60	12	58	12	57	14
134. Praproče pri Temenici	42	9	43	8	44	8	43	8	39	8	34	9	27	9
135. Predole	86	15	89	16	82	16	82	17	74	17	68	18	66	20
136. Predstruge	61	8	63	13	80	18	87	19	95	15	130	36	136	40
137. Primča vas	114	29	115	30	137	22	133	24	103	22	106	22	87	21
138. Pristava nad Stično	21	6	44	5	13	4	8	3	15	5	14	4	11	4
139. Pristava pri Višnji Gori	32	5	22	4	8	2	8	2	5	2	8	3	8	3
140. Pristavlja vas	69	15	58	11	48	13	45	14	65	14	51	14	43	14
141. Pungert	38	9	36	9	33	6	37	6	28	6	25	7	24	7
142. Radohova vas	109	27	165	27	127	29	150	32	169	30	176	47	168	50
143. Ravni Dol	38	7	41	8	36	7	29	7	25	6	22	5	13	4
144. Razdrto	51	12	70	16	116	22	124	26	150	29				
145. Rdeči Kal	48	14	65	16	51	11	46	11	37	11	35	9	31	9
146. Rožnik	83	16	88	17	79	16	75	16	60	17	56	16	58	16
147. Sad	49	9	38	9	39	8	37	8	35	7	30	9	32	7
148. Sela pri Dobu	19	4	24	4	32	4	31	4	31	4	26	4	25	5
149. Sela pri Smarju	112	18	109	18	98	21	93	20	88	21	90	24	124	34
150. Sela pri Višnji Gori	51	10	67	12	61	10	50	10	36	10	45	10	48	10
151. Selo pri Radohovi vasi	36	8	67	10	61	9	54	10	74	9	56	17	61	19
152. Spodnja Draga	126	28	156	20	96	27	93	26	89	22	90	26	100	36
153. Sp. Slivnica	285	58	297	63	280	63	303	62	324	63	295	74	343	96
154. Sp. Blato	124	23	125	23	100	22	96	22	109	23	103	29	111	31
155. Sp. Brezovo	108	24	124	25	107	23	108	25	109	26	115	25	105	27
156. Sp. Duplice	40	7	36	7	33	7	33	7	41	7	36	9	29	9

NASELJE	POPIS 1910		POPIS 1931		POPIS 1948		POPIS 1953		POPIS 1961		POPIS 1971		POPIS 1981	
	Preb.	Stan.	Preb.	Stan.	Preb.	Stan.	Preb.	Stan.	Preb.	Stan.	Preb.	Stan.	Preb.	Stan.
157. Stari trg	119	25	128	27	91	19	98	19	85	18	90	22	90	28
158. Staro Apno	76	16	77	16	55	15	58	15	43	14	38	13	47	16
159. Stična	461	104	498	90	535	102	573	102	584	107	631	174	600	191
160. Stranska vas ob Višnjici	48	11	50	8	70	13	70	15	51	15	50	17	46	17
161. Studenec pri Iv. Gorici	43	10	46	10	73	16	90	19	102	25	123	31	196	63
162. Sušica	131	30	130	30	129	25	121	26	98	26	75	22	67	24
163. Sentjurje	109	21	101	20	105	19	100	19	82	19	76	18	72	20
184. Velike Lese	160	38	150	37	168	38	178	36	178	37	134	35	133	34
165. Skoflje	48	12	60	12	61	12	47	10	63	11	62	14	53	15
166. Skrjanče	55	11	52	9	41	9	57	10	57	9	54	15	52	16
167. Temenica	102	30	116	29	107	24	109	27	118	28	125	35	130	38
168. Tlake	54	12	92	17	85	18	96	21	121	23	68	23	71	24
169. Tolčane	49	15	66	14	49	11	60	12	62	13	54	14	51	15
170. Trebež	10	3	7	3	14	3	8	3	5	3	9	3	9	2
171. Trebnja Gorica	78	16	90	17	89	16	74	14	71	15	78	16	68	16
172. Trnovica	30	6	35	6	38	5	32	5	25	5	32	5	15	6
173. Troštine	49	8	38	8	39	8	42	8	39	8	28	6	26	8
174. Udje	121	22	100	20	105	21	93	20	81	20	72	18	65	21
175. Valična vas	102	21	125	26	125	21	112	22	100	21	85	21	79	21
176. Velika Dobrava	71	14	64	14	53	13	61	13	72	14	74	15	67	19
177. Velika Ilova Gora	139	28	117	31	105	24	108	25	102	27	83	22	78	23
178. Velika Loka	257	51	233	51	199	39	193	40	230	48	200	53	206	52
179. Velika Račna	177	34	184	37	172	37	190	42	199	43	191	53	178	44
180. Velika Stara vas	92	18	98	20	92	20	90	22	101	22	98	24	98	27
181. Velike Češnjice	128	34	133	35	124	31	123	31	127	34	132	42	112	34
182. Vel. Dole pri Sentjurju	42	10	50	10	44	10	40	10	45	9	32	10	29	10

NASELJE	POPIS 1910		POPIS 1931		POPIS 1948		POPIS 1953		POPIS 1961		POPIS 1971		POPIS 1981	
	Preb.	Stan.	Preb.	Stan.	Preb.	Stan.	Preb.	Stan.	Preb.	Stan.	Preb.	Stan.	Preb.	Stan.
183. Vel. Kompolje	34	9	44	9	49	8	45	8	38	7	33	8	35	9
184. Velike Lese	123	28	130	27	116	25	111	25	115	25	110	25	95	29
185. Velike Lipljene	121	22	104	20	98	15	89	17	71	17	65	18	61	16
186. Velike Pece	91	22	111	27	109	24	97	25	94	25	96	31	89	28
187. Velike Rebrce	39	8	43	10	40	8	35	8	29	7	29	6	34	6
188. Velike Vrhe	95	18	93	18	77	14	73	17	65	17	66	17	51	19
189. Veliki Kal	21	6	23	6	33	6	41	6	54	5	25	7	24	7
190. Veliki Korinj	59	14	63	14	69	13	61	12	47	13	46	13	35	13
191. Veliki Vrh pri Smarju	55	9	57	10	49	8	45	8	45	8	49	12	70	16
192. Veliko Črnelo	60	13	76	12	73	11	56	13	57	14	56	16	66	20
193. Veliko Globoko	80	22	81	21	66	16	62	18	64	16	72	18	70	20
194. Veliko Mlačevo	22	40	249	47	265	47	285	61	339	62	342	93	321	100
195. Videm pri Temenici	22	5	16	5	36	5	30	4	23	5	13	5	11	5
196. Vино	92	17	88	17	74	15	67	15	65	14	61	14	57	14
197. Vir pri Stični	123	35	185	36	141	32	147	34	151	36	142	39	158	46
198. Višnje	206	44	187	45	208	35	209	36	176	34	144	34	145	32
199. Vrbičje	80	16	80	15	80	14	74	14	62	14	46	14	48	16
200. Vodice	29	4	12	3	13	3	12	3	17	3	16	3	12	3
201. Vrh pri Višnjih Gori	102	20	102	21	91	19	88	20	74	20	84	20	65	24
202. Vrhpolje pri Sentvidu	78	14	74	13	67	13	75	16	76	15	68	16	66	17
203. Zaboršt pri Sentvidu	67	19	87	20	96	20	88	19	81	19	80	20	64	19
204. Zagorica	333	71	341	66	330	60	300	60	239	61	263	65	221	57
205. Zagradec pri Grosupljem	164	39	186	42	173	44	182	44	217	46	201	55	188	59
206. Zavrtače	37	5	33	5	19	5	21	5	32	6	27	5	15	6
207. Zdenska vas	259	52	295	51	271	55	235	56	233	55	242	61	215	63
208. Zgornja Draga	153	33	136	28	121	26	109	26	104	26	138	32	145	36

NASELJE	POPIS 1910		POPIS 1931		POPIS 1948		POPIS 1953		POPIS 1961		POPIS 1971		POPIS 1981	
	Prebl.	Stan.	Prebl.	Stan.	Prebl.	Stan.	Prebl.	Stan.	Prebl.	Stan.	Prebl.	Stan.	Prebl.	Stan.
209. Zgornja Slivnica	128	26	159	26	140	25	119	25	112	25	94	26	99	27
210. Zgornje Duplice	38	7	41	7	30	6	30	6	38	6	36	7	38	8
211. Znojile pri Krki	69	13	85	14	56	13	73	15	55	15	61	16	70	16
212. Žalna	257	54	249	54	259	51	295	63	334	66	335	86	357	103
213. Zeleznica	14	4	13	4	24	4	24	4	21	4	15	4	16	5
	21.461	4.500	22.513	4.669	22.071	4.443	22.111	4.585	22.594	4.815	23.063	6.148	25.114	7.394

VIRI

1. Popis prebivalstva in stanovanj 1971.
2. Popis prebivalstva in stanovanj 1981.
3. Podatki o popisu prebivalstva in hiš. Inštitut za geografijo Univerzev Ljubljani.
4. Statistična služba pri občini Grosuplje.

REKE, POTOKI, STUDENCI, PONIKALNICE, RIBNIKI, MOČVIRJA, MLAKE IN MOKRICE

*Ciril Stanič**

Pogled na zemljevid lepo zaokrožene občine Grosuplje z zelo pestro mrežo vodotokov nam istočasno kaže na zelo veliko površino občine s sanimi ponikalnicami in le skromnimi ostanki mlak in mokric. Veliko območje pa pokriva Suha krajina, kjer sploh nimamo nobene vode in kjer je prebivalstvo v celoti odvisno le od kapnic in vodovodov.

V zemljevidu občine sem dal izraziti poudarek vodotokom, da tako jasneje in pregledneje pokažem, kje in v kakšnem obsegu potekajo občinske reke, potoki, izvirki itd. Zato sem namenoma z zemljevida črtal vse ceste, železnice, hribovje in manjše kraje.

Danes ko se prebivalstvo vsega sveta vedno bolj zaveda, kaj pomeni za obstoj človeka zdrava in čista pitna voda, imam za pravilno, da se tudi prebivalstvu naše občine v risani in pisani besedi pokaže, kako in kaj je z našimi vodami, kaj smo že uničili, kje so krivci, kdo je za te vode dolžan skrbeti in kdo je soodgovoren za stanje, ki ni preveč idealno.

Nesporno je dejstvo, da gospodarski dvig občine z vedno večjim številom prebivalstva, novimi tovarnami, farmami in vikendi resno ruši staro ravnotežje ob naših vodah, tako da jih je trenutno že tretjina okuženih in za človeka neuporabnih.

Zato je treba vsemu prebivalstvu občine pokazati, s kakšnimi težavami se srečuje ribiška družina Grosuplje, katere naloga je, da v imenu družbe skrbi za vse vode na občinskem območju. Občanom smo dolžni prikazati obseg in površino vseh lovnih, gojitvenih in okuženih voda, vse ponikalnice in mokrice ter obstoječe in po možnosti še bodoče ribnike.

Tako bodo občani lažje presojali delo ribiške družine in njenih članov ter društev za varstvo okolja, vode, zraka. Pričakujemo, da bodo tudi občani sami začeli bolj skrbeti za vode — vse od najmanjšega izvirka tja do reke, ribnika in mokrice.

Vse to je glavni namen ribiške družine, zato široke množice znova in znova vabi, da z njo sodelujejo pri varovanju še preostalih čistih voda in pri akciji za takojšnje očiščenje vseh sedaj delno ali popolnoma okuženih in zastrupljenih voda.

Iz naslednjih podrobnejših podatkov, pojasnil in preglednic naj naši občani dobijo potreben vpogled v naloge in dejavnost Ribiške družine Grosuplje.

* Ljubljana, YU 61000, Gerbičeva 22; v. gradbeni tehnik, strokovni svetnik.

Družina gospodari z vodami na območju občine Grosuplje. Vse so vrisane in z imeni opisane v prikazanem zemljevidu občinskih voda, ki je posnetek občinskega zemljevida v merilu 1:50.000. Iz njega je izločena le Krka od izvira do Zagradca, s katero gospodari Zavod za ribištvo, in Raščica, ki jo upravlja Ribnica. Ribiška družina Grosuplje je samostojna organizacija občanov, ki se združujejo zaradi varstva in gojitve rib, varstva voda in okolja sploh, športnega ribolova in rekreativne dejavnosti. Vključeno ima tudi ribiško-turistično dejavnost, vzgojo mladine, SLO, DSZ in druge naloge, ki so predpisane v njenem statutu.

Družina se združuje v Zvezo ribiških družin Ljubljana in v Ribiško zvezo Slovenije, Ljubljana.

Ribiška družina Grosuplje je bila ustanovljena leta 1953. V upravljanje ji je bil dan grosupeljski ribiški okoliš po Odredbi o določitvi ribiških okolišev (Ur. l. LRS, št. 17/59).

Po zakonu o sladkovodnem ribištvu je bil sprejet sporazum med občino Grosuplje in Ribiško družino Grosuplje o dodelitvi grosupeljskega ribiškega okoliša v upravljanje Ribiški družini Grosuplje.

Preglednica

obstojećih ribolovnih voda okoliša z osnovnimi in biološkimi podatki

Ime vode z mejami	Korist. vodna površ. ha	Vrste rib in rakov
1. Grosupeljščica od mostu na avtocesti do mlina pri Boštanju	3,5	potočna postrv, šarenka, klen
2. Račna od izvira do ponikalnice	2,12	potočna postrv, klen
3. Višnjica od žel. mostu v Višnji Gori do izliva Stiškega potoka	1,13	potočna postrv, šarenka, klen
4. Temenica od mlina Pintar do mostu v Velikem Gabru	1,5	potočna postrv, šarenka, klen
5. Bičje od izvira do ponikalnice s pritokom Grosupeljščice od mlina v Boštanju do izliva v potok Bičje z ribnikom Boštanj	3,5	ščuka, krap, linj, klen, ostriž, potočna postrv, šarenka
6. Ribnik Dobje	0,7	šarenka, klen

Skupaj **12,45 ha vodne površine**

Od zgoraj opisane lovne površine je popolnoma uničenih **3,15 ha**

Od vseh voda je najbolj onesnažena oziroma že popolnoma uničena Višnjica vse od Ivančne Gorice pa do izliva v Krko. Bistveno boljša ni Grosupeljščica od srede Grosupljega do izliva v Bičje.

Vse premalo smo skrbeli za gradnjo kanalizacije in čistilnih naprav ter le preveč za gradnjo nove industrije, farm, vikendov pa tudi stano-

Družina gospodari z vodami na območju občine Grosuplje. Vse so vrisane in z imeni opisane v prikazanem zemljevidu občinskih voda, ki je posnetek občinskega zemljevida v merilu 1:50.000. Iz njega je izločena le Krka od izvira do Zagradca, s katero gospodari Zavod za ribištvo, in Raščica, ki jo upravlja Ribnica. Ribiška družina Grosuplje je samostojna organizacija občanov, ki se združujejo zaradi varstva in gojitve rib, varstva voda in okolja sploh, športnega ribolova in rekreativne dejavnosti. Vključeno ima tudi ribiško-turistično dejavnost, vzgojo mladine, SLO, DSZ in druge naloge, ki so predpisane v njenem statutu.

Družina se združuje v Zvezo ribiških družin Ljubljana in v Ribiško zvezo Slovenije, Ljubljana.

Ribiška družina Grosuplje je bila ustanovljena leta 1953. V upravljanje ji je bil dan grosupeljski ribiški okoliš po Odredbi o določitvi ribiških okolišev (Ur. l. LRS, št. 17/59).

Po zakonu o sladkovodnem ribištvu je bil sprejet sporazum med občino Grosuplje in Ribiško družino Grosuplje o dodelitvi grosupeljskega ribiškega okoliša v upravljanje Ribiški družini Grosuplje.

Preglednica

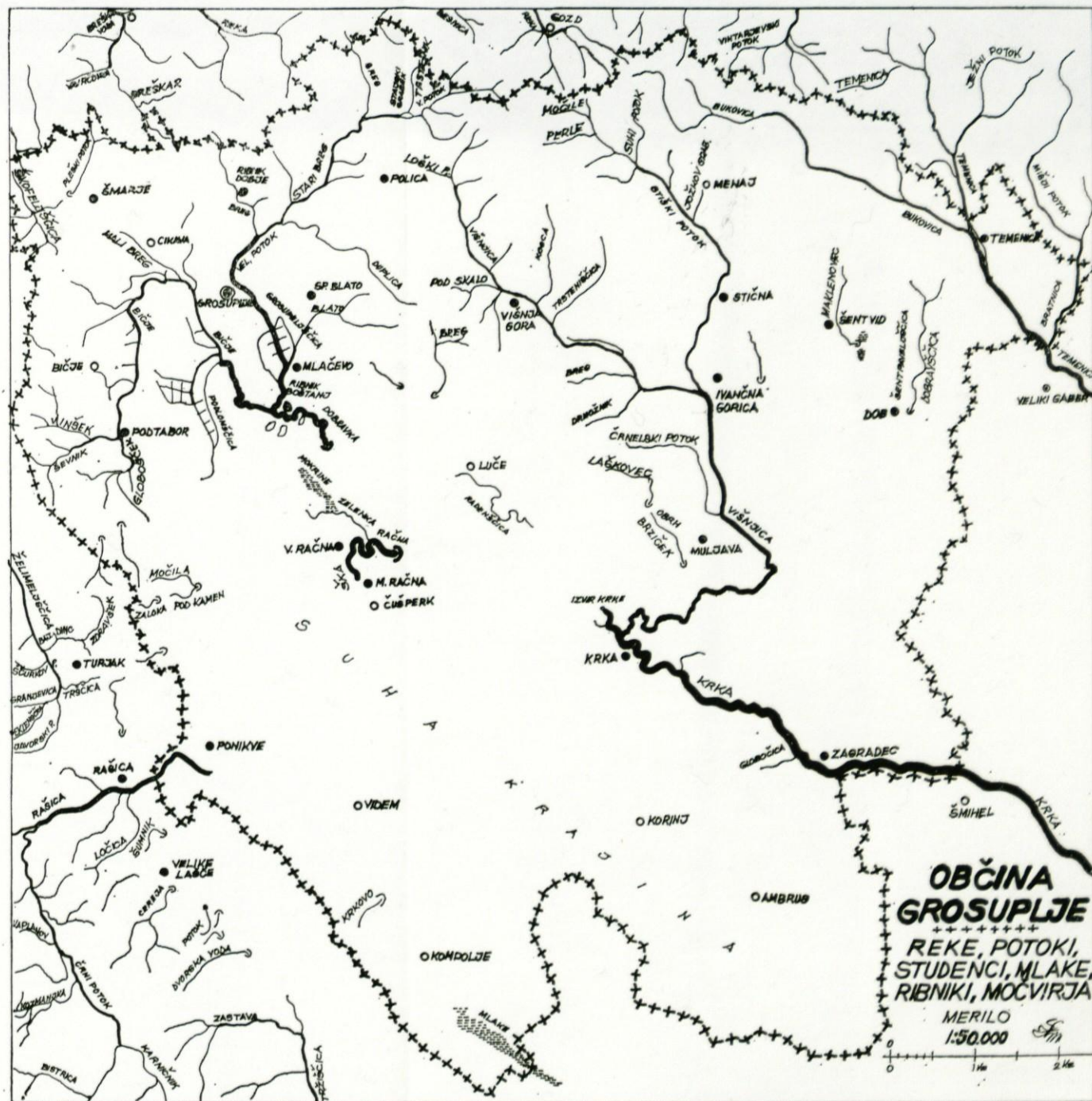
obstoječih ribolovnih voda okoliša z osnovnimi in biološkimi podatki

Ime vode z mejami	Korist. vodna površ. ha	Vrste rib in rakov
1. Grosupeljščica od mostu na avtocesti do mlina pri Boštanju	3,5	potočna postrv, šarenka, klen
2. Račna od izvira do ponikalnice	2,12	potočna postrv, klen
3. Višnjica od žel. mostu v Višnji Gori do izliva Stiškega potoka	1,13	potočna postrv, šarenka, klen
4. Temenica od mlina Pintar do mostu v Velikem Gabru	1,5	potočna postrv, šarenka, klen
5. Bičje od izvira do ponikalnice s pritokom Grosupeljščice od mlina v Boštanju do izliva v potok Bičje z ribnikom Boštanj	3,5	ščuka, krap, linj, klen, ostriz, potočna postrv, šarenka
6. Ribnik Dobje	0,7	šarenka, klen
Skupaj	12,45 ha	vodne površine

Od zgoraj opisane lovne površine je popolnoma uničenih 3,15 ha

Od vseh voda je najbolj onesnažena oziroma že popolnoma uničena Višnjica vse od Ivančne Gorice pa do izliva v Krko. Bistveno boljša ni Grosupeljščica od srede Grosupljega do izliva v Bičje.

Vse premalo smo skrbeli za gradnjo kanalizacije in čistilnih naprav ter le preveč za gradnjo nove industrije, farm, vikendov pa tudi stano-

Preglednica
varstvenih voda okoliša z osnovnimi biološkimi podatki

Ime vode z mejami	Korist. vodna površ. ha	Vrste rib in rakov
1. Višnjica od izvira do žel. mostu v Višnji Gori	0,3	potočna postrv
2. Bratenščica — od izvira do izliva v Temenico	0,7	potočna postrv, šarenka
3. Kožlevec — od izvira do Laznikovega mlina	1,1	potočna postrv, šarenka
4. Stiški potok — od izvira do samostana v Stični	1,0	potočna postrv
5. Danka — od izvira do prvega mostu na avtocesti	0,3	potočna postrv
6. Košca — Stresenov potok od izvira do izliva v Višnjico	0,17	potočna postrv, potočni rak
7. Bukovščica od izvira do izliva v Temenico	0,75	potočna postrv
8. Gatina od izvira do izliva v Grosupeljščico	0,00	potočni rak
9. Podlomščica od izvira do izliva v Bičje	0,00	
10. Trstenščica od izvira do izliva v Višnjico	0,00	
11. Temenica — oba izvirna kraka do Pintarjevega mlina	0,35	potočna postrv
12. Kravjek	0,00	potočni rak

Skupaj **4,67 ha**

Od navedene površine je uničeno **0,68 ha**

vanjskih naselij, ne da bi istočasno poskrbeli tudi za kanale ali vsaj za vododržne greznice.

Širom po občini opazamo, da se iz popolnoma novih objektov odce-
jajo fekalije in industrijski ter obrtni in farmski odpadki neposredno
v potoke in studence. Ker proizvaja živina do štirikrat več odpadkov
kakor pa človek, je stanje v Stični tako, kot bi imeli več kakor 100.000
prebivalcev, zato so tudi vode tako zelo onesnažene.

Ob tej priliki ponovno vabimo občane, da vsak na svojem domu in
na delovnem mestu skrbi, da se preneha tako neodgovorno onesnaževanje
naših rek, potokov, studencev, ribnikov.

Vsi poskrbimo, da bomo greznice redno čistili in da se fekalije ne
bodo prelivalo v vode.

Družina sodeluje pri melioracijah vodotokov z vodnogospodarsko
skupnostjo. Poseben problem predstavlja naravno hitro ponikanje Bičja.
Družina po svojih članih nadzoruje ponikanje in največkrat pravočasno
ukrepa.

Drug problem je uspešno varovanje voda s čuvajsko službo. Družina ima honorarnega čuvaja, a ta zaradi razsežnega terena ne more dovolj kontrolirati vseh voda.

Člani ribiške družine smejo športno loviti 15-krat letno. Ob vsakem lovu smejo ujeti po 3 postrvi ali 5 klenov ali 1 ščuko ali 2 krapa ali 2 linja. S temi predpisi je lov zelo omejen, da se vode znova obogatijo z ribami, žabami in raki.

Turistične karte so izenačene z ulovom na članske letne ribolovnice.

Lov na žabe je dovoljen v času, ki je določen z zakonom.

Družina ima za pospeševanje dejavnosti več komisij.

Posebna skrb se posveča vzgoji mladine, ki je vključena v mladinski sekciji.

Družina je glede na hektar lovne površine v razmerju do števila članov v dokaj slabem položaju. Površinsko se vode zaradi melioracije še zmanjšujejo, onesnaženost voda pa se z rastjo industrije povečuje.

Družina nima svoje ribogojnice.

Potočnico in šarenko vzgaja na principu dvoletnega ciklusa v svojih gojitvenih potokih. Izlovi v teh potokih v celoti pokrivajo vlaganje v lovne vode, razen ribnika Dobje, ki ga oskrbujemo s šarenko iz ribogojnice Povodje. Z zarodom potočnice se družina oskrbuje največ iz ribogojnice Trbovlje. (Letni vložek približno 40.000—50.000).

Krapé in linje nabavlja družina v Celju.

Družina bo poskušala obnoviti vse ribnike, ki so na njenem območju nekoč že bili, pa so jih opustili.

Kar najbolj si bo prizadevala, da v obstoječih gojitvenih vodah še poveča vzrejo mladice, da bi tako povečala vlaganja v športnolovne vode. V sodelovanju z vodnogospodarsko skupnostjo za to območje bo zgradila po strugah gojitvenih voda pregrade in s tem povečala količine zadržane vode v sušnih mesecih, kar bo omogočilo večje vložke in s tem tudi hitrejši izlov.

Družina si je zadala nalogo, da si s povečanjem lovnih površin pridobi več članov in boljše prodajo turističnih kart.

Z vodnogospodarsko skupnostjo bo sodelovala pri melioracijah vodotokov in intenzivni gradnji manjših jezov, ki bodo preprečevali prehiter odtok voda v ponikalnice.

Družina ima ob ribniku Boštanj svoj ribiški dom, ki je eden od pogojev za njen razvoj, posebno še, če se bodo povečale lovne površine ribnikov.

V družini deluje stalna komisija za varstvo voda in okolja, ki jo sestavljajo gospodar in vsi revirni gospodarji. Komisija ugotavlja nova onesnaženja, povezana pa je z občinsko sanitarno inšpekcijo in z Zavodom za ribištvo.

Prebivalstvu občine navajamo vse možne onesnaževalce voda v naši občini.

Možni onesnaževalci voda:

A. Višnjica

1. Dekliško vzgajališče Višnja Gora
2. Gostilna Volk
3. Gostilna Šerek
4. Železniška postaja Višnja Gora
5. Cestno podjetje Višnja gora
6. Vse hiše v bližini Višnjice od Cestnega podjetja do Polja
7. Hiše v bližini Višnjice v Zg. Dragi
8. Hiše v bližini Višnjice v Sp. Dragi
9. Hiše v bližini Višnjice na Hudem
10. Gradbeno podjetje Univerzal Hudo
11. Kanalizacija Ivančna Gorica
12. Mesarija Stična
13. Ljubljanske mlekarne Stična
14. Avtopark Ivančna Gorica

B. Bičje

1. Black & Decker Grosuplje
2. Eurotrans Grosuplje
3. Ljubljanske mlekarne, Stara pošta Grosuplje
4. Unis Grosuplje
5. Stara čistilna naprava
6. Motvoz in platno Grosuplje
7. Guma Grosuplje
8. SGP Grosuplje, betonarna
9. SGP Grosuplje, Lesno-kovinski obrat
10. Skladišče ABC Tabor Grosuplje
11. Nova čistilna naprava

C. Grosupeljščica

1. Kovinastroj Grosuplje
2. Milan Čikara — galvanizer
3. Instalacije Grosuplje
4. Ljubljanske mlekarne — zbir. mleka
5. Avgust Gril — cementni izdelki
6. Pekarna Grosuplje
7. Komunalno podjetje Grosuplje
8. Elektroservice Grosuplje
9. Gasilski center Grosuplje

Č. Stiški potok

Od Stične do izliva v Višnjico je zaradi odplak klavnice potok popolnoma uničen.

Ob koncu posredujemo še preglednice revirjev s podatki stanja, vzreje, vlaganja, odlova in plana za obdobje 1981—1985.

A) PREGLEDNICA VLAGANJA RIB V POSAMEZNE ŠPORTNO-RIBOLOVNE VODE ZADNJIH 5 LET

Potok	Vrsta rib	1975	1976	1977	1978	1979	Skupaj rib
Grosupeljščica	potočna postrv	1150	1470	1270	1125	1938	6935
	račna	1050	1400	1300	1520	1630	6900
	višnjava	800	600	750	1375	1100	4625
	temenica	900	700	1000	710	500	3810
SKUPAJ POTOČNE POSTRVI							
VELIKOSTI 12 DO 15 CM KOŠEV		3900	4170	4320	4730	5168	22270
Grosupeljščica	šarenka velikosti 12 do 15 cm				470		470
Ribnik Dobje	šarenka velikosti nad 20 cm kg	100	120	100	130	100	550
Bičje z ribnikom Boštanj	krap nad 20 cm kg	146		550	500	500	1696
	linj		100		20		120
	klen				410		410

B) PREGLEDNICA ŠPORTNEGA ULOVA RIB V VODAH ZADNJIH 5 LET

Potok	Vrsta rib	1975		1976		1977		1978		1979		Skupaj	
		rib kg	rib kg	rib kg	rib kg	rib kg	rib kg	rib kg	rib kg	rib kg	rib kg	rib kg	rib kg
Grosupeljščica	potočna postrv	202	52	218	61	114	44	245	66	211	59	990	282
	Račna	161	49	142	43	64	21	182	47	135	38	684	198
	Višnjica	71	24	129	36	43	17	107	32	76	20	426	129
	Temenica	48	13	51	14	15	5	53	16	44	13	211	61
SKUPAJ UJETE LOVNE POSTRVI		482	138	540	154	236	87	587	161	466	130	2311	670
Grosupeljščica	šarenka	7	4			3	1					10	5
	šarenka									15	3	15	3
	Ribnik Dobje	278	82	301	121	236	73	197	67	217	65	1229	408
SKUPAJ UJETE LOVNE ŠARENKE		285	86	301	121	239	74	197	67	232	68	1254	416
Grosupeljščica	klen			47	14							47	14
	Višnjica	21	9	47	6							58	15
	Temenica	7	3	15	2							22	5
SKUPAJ UJETI LOVNI KLENI		28	12	99	22							127	34
Bičje	ščuke	17	24	4	6	20	30	19	35	13	21	73	116
	krap	68	111	77	124	131	182	189	301	159	265	624	983
	linj	38	51	8	11	39	38	8	11	23	31	116	142
	rdečeperka												
Bičje	ostriz	732	32	649	92	2098	110	1456	53	1590	72	6525	349
	rdečoka												
	klen												
SKUPAJ		838	194	734	127	2268	320	1653	365	1772	368	7265	1474

C) PREGLEDNICA VLAGANJA RIBJEGA ZARODA V VARSTVENE VODE OD LETA 1975 DO 1979

OPOMBA: Ribe »zarod« smo vlagali v varstvene vode tedaj, ko smo odlovili večje ribe in jih prenesli v loвне vode. Vlaganje zaroda in prenos večjih rib v loвне vode smo opravili po sklepu uprave, v okviru letnih planov in pod vodstvom družinskega gospodarja.

Od leta 1975 do leta 1979 smo vložili 220.000 ribic, ribjega zaroda velikosti do 5 cm.

D) PREGLEDNICA LASTNE VZREJE RIB V VARSTVENIH POTOKIH OD LETA 1975 — DO 1979

Vrste rib	Velikost rib v cm				Nad 20 cm dolge	
	dolžine do 5 cm	5—9	9—12	12—15	15—20	rib kg
potočna postrv				16.500	10.400	580
šarenka				2.800		260
						52

E) PREGLEDNICA VLAGANJA RIB V ŠPORTNO RIBOLOVNE VODE OD LETA 1981 DO 1985

Potok	Vrste rib	Velikost rib v cm			Nad 20 cm dolge	
		5—9	9—12	12—15	15—20	kos kg
Grosupeljščica	potočna postrv		1500			25
Račna	potočna postrv		1600			25
Višnjica	potočna postrv		1200			15
Temenica	potočna postrv		500			15
SKUPAJ BOMO VLOŽILI POTOČNE POSTRVI			4800 rib			80
Grosupeljščica	šarenka		200			100
Ribnik Dobje	šarenka					
Bičje in ribnik	ščuka	300 rib				
Boštanj	krap	500 rib				600
	linj				200 rib	
	klen				500 rib	

F) PREGLEDNICA VLAGANJA ZARODA IN RIB V GOJITVENE VODE OD LETA 1981 DO 1985

Potok	Velikost do 5 cm					SKUPAJ
	1981	1982	1983	1984	1985	
Višnjica		8000		15000		23000
Bratensčica		20000		25000		45000
Kožlevc	14000		20000		20000	54000
Stiški potok	16000		25000		25000	66000
Račna	5000		10000		10000	25000
Spasenov potok	5000		10000		10000	25000
Bukovica ali Kovšca		15000		15000		30000
SKUPAJ VLOŽKA DO 5 cm	40000	43000	65000	55000	65000	268000

G) PREGLEDNICA LASTNE VZREJE RIB V GOJITVENIH VODAH OD LETA 1981 DO 1985

Potok	Velikost od 12 do 15 cm					SKUPAJ
	1981	1982	1983	1984	1985	
Višnjica		1000		1200		2200
Bratensčica		3100		3100		6200
Kožlevc	1300		1600		1600	4500
Stiški potok	3200		3200		3200	9600
Račna	800		1000		1000	2800
Kovšca	950		1000		1000	2950
Bukovica		2400		1900		4300
SKUPAJ LASTNE VZREJE 12—15 cm	6250	6500	6500	6200	6800	32550

Iz zgoraj prikazanih preglednic vlaganja in odlova rib za leta 1975 do 1979 so razvidni naslednji podatki:

Potočne postrvi velikosti do 5 cm smo vložili	220.000
Odlovili smo postrvi velikosti 12 do 20 cm	27.480
V lovne vode smo tako vložili 12,5 % zaroda.	
Zgubilo, uničilo in propadlo je 87,5 % zaroda.	
V lovne vode smo vložili postrvi velikosti od 12 cm navzgor, skupaj	22.740
Od vloženi postrvi velikosti nad 12 cm smo ujeli merskih	2.311

Tako ugotavljamo, da smo od vloženi velikih postrvi ulovili ribiči le okoli 10 % in da nam letno propade 90 % vložka velikih postrvi.

Amerikanke smo vložili kot lovne ribe	2.750
Ribiči brez gostov smo jih ulovili	1.254
Iz tega je razvidno, da smo ulovili okoli 54 %.	
Krapa lovnega in linja ter klena smo vložili	2.226 kg
Ulovili smo samo 33 % vloženi lovnih rib.	

Iz naštetih podatkov ugotavljamo naslednje:

Od 100 (sto) ribic zaroda, ki ga vložimo v gojitvene potoke, nam jih zraste do velikosti 12 cm le 10 (deset), in ko te ribice prenesemo v lovne vode, ujamemo povprečno le eno samo nad 24 cm dolgo postrv. Vse drugo, to je 99 %, gre v izgubo.

Dosti boljše rezultate dosežemo pri vloženi amerikanki, kjer ujamemo do 50 % vložka, in pri krapih, klinih in linju, kjer dosežemo 33 % vložka.

Nesporno je dejstvo, da nam propade največ rib prav zaradi vse večje onesnaženosti naših rek, potokov in ribnikov. Zato pa moramo toliko več pozornosti posvetiti prav večni borbi za čim bolj čiste vode. Tu smo krivi vsi in zato smo vsi zadolženi, da na vode, našo hrano toliko bolj pazimo.

KOVAČIJE IN KOVAČI

III

Jakob Müller

Prva vas ob cesti z Grosupljega proti Višnji Gori je Spodnje Blato. Leta 1880 je bilo v njej 113 prebivalcev, 80 let pozneje pa 109 in 23 hiš. Na Sp. Blatu je ob koncu prejšnjega stoletja krajši čas delal kovač pri Kukcu. Kovačijo je dal postaviti Janez Zrnec (1841—1933), po domače Kovačev, za sina Antona (1879—1915?). Kovačija je imela sicer dobro prometno lego — vas leži na začetku vzpona čez Stehan, vendar je prevoznitvo pod konec 19. stoletja propadalo: leta 1893 so med Ljubljano in Novim mestom že puhali hlaponi. Anton je delal v kovačiji do 1905, ko se je priženil k Strmoletu na kmetijo in kovačijo (ZOG 1978, 10, 306). Potem je odšel v Ameriko in se vrnil tik pred začetkom 1. svetovne vojne. Leta 1915 (ali 1918?) je padel v Karpatih. Po Antonovem odhodu v kovačiji na Blatu ni bilo poklicnega kovača. Brat Jože Zrnec (1882—1956), ki je ostal na Kukčevi kmetiji in se še pri Antonu priučil kovaškemu delu, je kovačijo uporabljal samo še za domača popravila in za priložnostne kovaške usluge sovaščanom.

Kovačija je prizidek h kamniti enonadstropni kašči s kletjo v pritličju. Kovačnica meri 2,5 × 5 m. Strop je obokan. Streha je enokapna. Že po 1945 so h kovačiji prizidali še mlin in dvignili streho do višine kašče. Kovaško ognjišče je stalo v levem kotu ob steni nasproti vratom. V desnem kotu je stal nožni meh, ki ga še hranijo. To je priprava, sestavljena iz dveh okroglih plošč s premerom 1 m, povezanih z usnjenim zgibnim mehkom. Priprava ima vzvod za dovajanje zraka ter odvodno cev, ki je bila speljana na ješo. Priprava je obrtni izdelek, verjetno domači. Na zgornjem koncu kovačnice je stal tudi lesen panj z 90-kilogramskim nakovalom. Korito za kaljenje je bilo betonsko. Primež in drobno kovaško orodje je stalo oz. viselo ob levi steni. Predkovačnice ni bilo.

Kukčevi so imeli grunt — 19 ha zemlje, od tega 7 ha obdelovalnih zemljišč in travnikov ter 12 ha hoste. Gojili so po 9 glav goveje živine in 6 prašičev ter perutnino. Pridelali so do 80 mernikov žita, pa krompir, koruzo, ječmen, ajdo in lan. Stanovanjska hiša je bila prvotno menda lesena in krita s slamo, pozneje pa z bobrovcem. Poleg kašče in kovačije je k hiši sodil še lesen kozolec, kamnit hlev s podom in listnico, svinjaki pa so bili prizidani k hiši. Imeli so tudi čebelnjak.

Zdajšnji gospodar je Jakob Kozlevčar, poročen z Veroniko, hčerjo Jožeta Zrnca. Gojijo 14 govedi (krave in bike). Hlev je povečan in moderniziran: prehod je sredinski, urejeni so stojiščni napajalniki. Leta 1982 so uredili silosno jamo. Imajo tudi traktor.

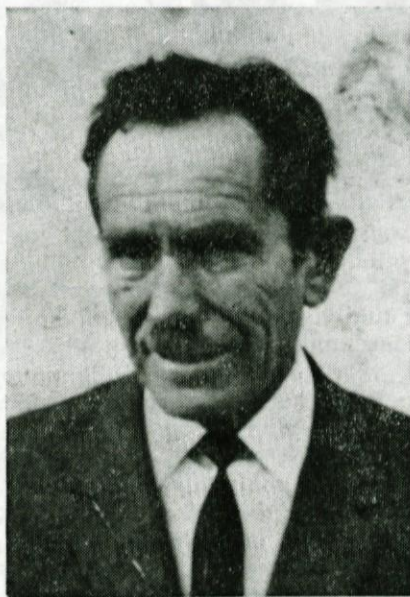
Blaški kovač Janez Zrnec-Kukčev, koval je na Spodnjem Blatu in pri Strmoletu na Grosupljem.

Pri Kukčevih sta sredi prejšnjega stoletja ostali dve neporočeni teti. Tako je na kmetijo prišel Strajnarjev, po domače Kukčev, iz Zg. Duplic, ki se je poročil z Jero Žitnik, Javornikovo iz Male Stare vasi, ki se je po moževi smrti drugič poročila, in sicer s sosedom Janezom Zrncom. Iz prvega zakona so bili 3 otroci: Matevž, Janez in Reza, iz drugega zakona pa Jože, Jera, Micka, Tone, Miha, Jakob in France. Na domačiji je ostal Jože, ki je imel 6 deklet: Marijo, Angelo, Veroniko, Pepco, Olgo in Slavko. Nasledila ga je Veronika, ki ima z Jakobom Kozlevčarjem sina Janeza.

V prejšnjem stoletju je bila pri Kukcu tudi gostilna. Pod streho so imeli posebno sobo za ples. Pri hiši je ohranjeno tudi tesarsko in čev-

ljarsko orodje. V času mladosti Janeza Zrnca so hodili ljudje še preprosto oblečeni. Boljši so nosili irhovino, revnejši pa domače platno, prebarvano večkrat kar s črno prstjo, ki so jo kopali nad vasjo. Po dežju je bilo treba tako obleko seveda znova obarvati. Vžigalic še ni bilo, pač pa so uporabljali kresilni kamen, gobo ter žvepleno nit. Svetili so z leščerbami, jedli pa v glavnem močnik in krompir.

Druga vas po stari cesti z Grosupljega proti Višnji Gori je Peščenik, od mesta 2 km oddaljena vasica s središčem na križišču s cestama proti Kriški vasi in Žalni. Leta 1880 je imel Peščenik 45 prebivalcev, leta 1961 pa 69 ljudi in 18 hiš. Kovačija je bila pri Grumu, Peščenik 4, ne daleč od križišča in blizu gostilne pri Jurju oziroma Novljanu. Peščejkarski kovač je bil Anton Zupančič (1907—1976), Bečnikov iz Kriške vasi, kjer so tudi imeli kovačijo. Doma je bilo 11 otrok in Anton se je izučil kovaštva pri Bariču v Ljubljani. Naredil je podkovsko šolo na Poljanah. Delal je najprej doma, nekaj časa pri Perušku v Višnji Gori, po ženitvi na Peščeniku pa na novem domu.

Anton Zupančič, peščejkarski kovač

Prvotno je imel kovačnico kar v prostoru na dvorišni strani stanovanjske hiše. Bila je zidana iz kamna, z ravnim stropom in ilovnatimi tlemi. Okoli 1940 pa si je sam sezidal novo kamnito kovačijo poleg hiše. Kovačnica meri 7 m × 6 m, z dveh strani odprta lopa pred njo pa 4 m × 6 m. Streha je dvokapnica, krita z opeko maver. Strop v kovačnici je raven, betonski. Nosita ga dve traverzi. Tla so peščena. Kovačnica ima 3 velika mrežasta okna.

V kovačnici je ognjišče ob odcestni steni, dimnik je zidan, zraven je nožni meh, betonsko korito, dva panja s po enim nakovalom. Ko je

kovač Anton kupil 95 kg težko nakovalo, ga je nesel na rami od postaje v Višnji Gori do gostilne pri Jurju, kjer se je potem stava zapila. Drugo večje orodje v kovačnici je: 2 primeža, 2 vrtalna stroja (ročni in električni), varilni aparat. Rezar je kupil že kovačev sin Anton (r. 1946), ki zna podkovati konja, opravlja pa le še kovaška opravila zase. Konja na Peščeniku sta samo še dva.

Matija Perušek pred svojo kovačijo

Anton Zupančič st. je bil podkovski in vozni kovač. Kot samouk je po potrebi opravljal tudi kolarska dela. Poleg kovanja konj je izdeloval po naročilu različne kmečke vozove, zapravljivčke, pozneje gumarje, ročne vozičke (kola), vprežne sani. Naredil je tri pluge s prestavljivo pluznico. V enem dnevu je naredil 115 podkev. Od manjšega orodja je delal svedre in pralice, popravljaj pluge, brane, verige, brusil sekire ipd. Oglje si je kuhal sam. Delal je od 7. ali 8. ure zjutraj do večera in tudi v noč, kadar je bilo treba. Pri delu mu je pomagala žena Elizabeta, rojena Podržaj (1907), pozneje tudi otroci. Imela sta štiri. Ker pri hiši ni bilo niti zemlje niti hoste, zaslužek od kovaštva pa tudi ni bil dovolj velik, je žena hodila tudi na dnino (v tabrh).

V Višnji Gori ima kovaštvo dolgo zgodovino, o čemer pričajo ohranjene listine kovaškega ceha, ki jih hranijo v Arhivu Slovenije. Listine je pregledal in delno tudi objavil K. Črnologar. Ker zaradi težav pri branju rokopisne gotice vsebine listin še ne morem podrobneje popisati, naj mi bo dovoljeno navesti nekaj podatkov po Črnologarjevih člankih. Kovaški ceh je bil v Višnji Gori ustanovljen 1512. leta, to je 34 let po napredovanju trga v mesto (1478). Ustanovna pergamentna listina je ohranjena in v nemščini objavljena. Ohranjene so tudi cehovske knjige, ki vsebujejo cehovska pravila, imena članov, letne račune, zaznamke članskih prispevkov, učna spričevala (Freisprechung), vpise mojstrov in druge stvari. Leta 1512 je bila ustanovljena tudi cehovska bratovščina, ki pa je začela delovati šele 1521. leta. Kovači so cehovska pravila 1537 in 1572 spremenili

oz. izpopolnili. Cehovske listine, knjige, denar, pečatnik in pokal so se hranili v posebni cehovski skrinji (Zunftlade) in z eno od takh skrinj povezuje Črnologar tudi višnjanskega polža: cehovski pokal je bil iz morske školjke, njegova noga pa iz srebra. Pokal je bil s srebrno verižico priklenjen na steno skrinje. Kovaški ceh je imel kot vsi cehi svojo lastno cerkveno zastavo ter nekaj zemljišč. V bratovščino so sprejemali tudi nekovače, ki so bili za določen denarni prispevek deležni cehovske maše in pokopani na stroške ceha. Kovaški vajenci so končevali svojo učno dobo na dan nedolžnih otročičev, 28. decembra, ko jih je pri odprti skrinji najstarejši mojster s starodavno obredno zaušnico razglasil za izučene, nakar so bili vpisani v cehovsko knjigo. Na isti dan se je opravljal tudi cehovski obračun. Kovaški ceh je imel lasten oltar v mestni cerkvi sv. Ane s sv. Florijanom in sv. Egidijem kot zavetnikoma. Uživalci cehovskega zemljišča so letno plačevali določeno pristojbino. Leta 1843 so bili vsi cehi uradno razpuščeni, zato so zemljišča pripadla vojaškemu skladu, kmalu nato pa jih je cesar Ferdinand daroval vdovam in sirotam. To-

Matija Perušek pri nakovalu

liko po Črnologarju. Moji podatki segajo samo v 20. stoletje, ko je v Višnji Gori delal kovač Matija Perušek (1865—1950), doma z Velikega Vrha na Blokah, ki je na mestu nekdanjega poda dal zgraditi kovačijo. V njej je delal tudi sin Matija (1901), ki je 1928 po treh letih v domači kovačnici opravil podkovsko šolo ter enoletni veterinarski tečaj pri Rebernjaku na Poljanah. Zato je vsa leta lahko pomagal tudi pri porodih in boleznih

živine v mestu in okolici. Sin Matija je imel več vajencev, med drugimi Janeza Puša iz Višnje Gore, Poldeta Zupančiča, nekega Ivana iz Malega Črnelega in druge. Skoraj vsi so odšli v druge poklice. Med vojno je bil Perušek najprej v internaciji, pozneje pa je delal v Nemčiji in Avstriji, nekaj časa tudi kot varilec v Dunajskem Novem mestu ter v Salzburgu v tovarni gasilnih aparatov. Kovaštvo je po koncu vojske nadaljeval, po malem vse do 1982. Poleg kovanja konj in izdelovanja voz so bili njegova specialnost brzoparilniki, to je svinjski kotli. Enega je delal približno teden dni.

Perušкова kovačnica meri 5×7 m, strop je visok 2,80 m in obokan, tla so betonska; v predkovačnici, ki jo je mlajši Perušek zazidal in zaprl, je še lesen pod. Kovačnica ima dve mrežasti okni. Streha je dvokapnica. Ognjišče je postavljeno ob steni nasproti vhodu in ima dve obstranski niši. V kovačnici sta dva panja s po enim nakovalom. Kovač je uporabljal dva vrtna stroja (ročnega in električnega), 2 primeža, stroj za krivljenje vozniških obročev in pločevine ter rezalni stroj za pločevino. Peruški so redili do dve kravi in prašiča; zemljo so najemali, nekaj jo je dokupil sin Matija.

LITERATURA IN VIRI:

K. Črnologar, Die Handwerks zünfte zu Weixelburg. Mittheilungen des Musealvereins für Krain, 1897, 95—100. — K. Črnologar, Die Schmiedezunft in Weixelburg. Mittheilungen des Musealvereins für Krain, 1899, 47—51. — J. Hočevar, Članek v Domoljubu, dne 9. 3. 1938, 138. — Jakob Kozlevčar, Spodnje Blato 10, razgovor v novembru 1983. — Matija Perušek, Višnja Gora 25, ustno, nov. 1983; Matične knjige župnije Žalna. — Roman Savnik, Krajevni leksikon Slovenije, II, 1971. — Pepca Zrnec, Spodnje Blato, razgovor v novembru 1983. — Anton Zupančič, ml., Peščenik 4, razgovor v novembru 1983.

USTANOVITEV IN DELOVANJE SOKOLSKEGA DRUŠTVA V IVANČNI GORICI OD LETA 1925 DO 1941

*Franc Kalar**

Pobudo za ustanovitev sokolskega društva v Ivančni Gorici je dal tov. Tone BRŠNAK in je tudi delal, da se je društvo osnovalo.

Tone Bršnak je bil rojen v Šempetru v Savinjski dolini. Kot trgovski pomočnik se je leta 1909 zaposlil pri Rojcu v Ivančni Gorici, vendar le za krajši čas.

Starosta Anton Bršnak

Na Hudem pri Ivančni Gorici je kupil starejše gospodarsko poslopje, ga adaptiral in povečal ter od Pivovarne UNION prevzel večje količine piva in skrbel za prodajo. Kot vsestransko razgledan se je povezoval z ljudmi iz Ivančne Gorice in okoliških vasi z željo, da bi ustanovili društvo. Menil je, da so za ustanovitev gasilskega ali sokolskega društva ugodne možnosti.

Veliko zborovanje sokolskih društev leta 1921 v Šentvidu pri Stični ga je tako navdušilo, da je začel takoj s pripravami za ustanovitev sokol-

* Ivančna Gorica, YU 61295, direktor Agroservisa in Livarja v p.

škega društva. Ko pa je stopil v stik s prijatelji, so mu ti svetovali, da bo lažje ustanoviti v kraju gasilsko kot pa sokolsko društvo. Tov. Bršnak se je s predlogom svojih prijateljev strinjal.

Začel je delovati pripravljalni odbor za ustanovitev gasilskega društva v Ivančni Gorici. Ponudila se mu je ugodna prilika za nakup zemljišča za gradnjo doma, tam kjer danes stoji blok št. 84. Zemljišče je bilo last Naceta Medveda, posestnika z Virja (Mantkovo). Takoj ko je bila načelno sklenjena kupoprodajna pogodba, je pripravljalni odbor za ustanovitev društva začel dovažati gradbeni material na omenjeno zemljišče, označeno s tablo z napisom Prostor za gradnjo gasilskega doma. Ko pa je prišel čas, da se zemljišče v celoti plača in zemljiškoknjižno uredi, je prodajalec Nace Medved odstopil od prodaje in vrnil že prejeti denar. To pa je bil tudi razlog, da se gasilski dom ni sezidal in da se gasilsko društvo ni ustanovilo.

Bršnak in njegovi sodelavci od svojih načrtov niso odstopili; začeli so s pripravami za ustanovitev sokolskega društva.

Društvo je bilo ustanovljeno in začelo delovati leta 1925. Že ob samem začetku so se pokazale težave. Namen sokolskega društva je orodna telovadba, za to pa v Ivančni Gorici ni bilo nobenih možnosti (ni bilo primerne prostora ne orodja za vadbo in ne učitelja). Začeli so z dejavnostmi, kakršne so bile za tiste razmere mogoče. Ustanovljeni so bili krožki: nogometni, atletski, tamburaški in pevski zbor. Vsi ti krožki so začeli delovati brez pravih učiteljev; le pevski zbor je vodil učitelj Jože Samc s Polja pri Muljavi.

Stalni prostor za igranje nogometa je bilo težko dobiti, ker je prav tista leta po prvi svetovni vojni trgovina z lesom najbolj cvetela in so bila za igranje primerna zemljišča uporabljena za skladiščenje lesa. Nogomet se je igral tam, kjer je bilo mogoče dobiti prostor v okolici Ivančne Gorice. Atletiko smo vadili tako, da smo uporabljali za tek stezo ob železniški progi, ki je označena s 100 in 200 m razdalje. Vadilo se je ob nedeljah. Tek je vodil in nadzoroval domačin študent Vili Šval, ki je že takrat imel uro štoparico.

Od vseh športnih in drugih dejavnosti, ki so bile takrat pri društvu SOKOL, se je najhitreje uveljavil tamburaški zbor. Že leta 1927 je imel svoj koncert, po koncertu pa veliko veselico. Vse skupaj je prineslo velik finančni uspeh, tako da je bilo mogoče s čistim dobičkom kupiti nova glasbila. Prireditelj je sploh uspela in navdušila mlade, da so se sami prijavili in ustanovil se je še en zbor mlajših. Glasbil je bilo dovolj za dva zbora. S tem je društvo SOKOL dokazalo, da uspešno dela.

Leta 1929 je društvo SOKOL v Šentvidu pri Stični ponovno zaživelo. Vodstvo je prevzel zdravnik dr. Andrej Jenko. Kot navdušen telovadec je pri gasilskem društvu v Šentvidu izposloval, da je SOKOL dobil v gasilskem domu prostor za orodno telovadbo. Ko je bilo potrebno telovadno orodje nabavljeno, je dr. Jenko začel učiti telovadbo.

Vodstvo SOKOLA v Ivančni Gorici je spoznalo, da bi tudi iz tega kraja lahko hodili k telovadbi v Šentvid, če bi se dr. Jenko s tem strinjal, da bi učil tudi nas. Dogovor je bil z lahkoto dosežen. Začeli smo hoditi v Šentvid dvakrat tedensko.

Od začetka nam je bilo zelo nerodno, saj smo dr. Jenka poznali samo kot zdravnika. Nismo si mogli predstavljati, da bi imel potrpljenje z nami, saj smo bili v večini taki, ki smo telovadno orodje prvič videli. Ves strah je bil odveč, saj smo se kmalu drug na drugega privadili in z velikim veseljem prihajali k telovadnim vajam.

Veselje do društvene dejavnosti je začelo počasi upadati. Skratka, člani so začeli postavljati zahteve, naj se uresničijo stalne obljube, da bomo imeli svoj društveni dom, svojega učitelja telovadbe in drugo. Kmalu se je pokazalo, da se bodo stvari res uredile.

Na sestanku nam je starosta Bršnak povedal, da se bo za zemljišče, na katerem se bo gradil dom, v najkrajšem času sklenila kupoprodajna pogodba. Na šolo v Stično bo prišel poučevati učitelj, ki bo poleg rednega dela na šoli učil tudi telovadbo pri društvu SOKOL v Ivančni Gorici. Veselje in morala članstva se je ponovno dvignila. Konec leta 1930 je bilo od Osvalda Fačinija kupljeno zemljišče, parcela št. 27/4 k. o. Gorenja vas. Zaradi pomanjkljive registracije društva ni bilo mogoče urediti zemljiško-knjižnega prepisa, zato je bilo zemljišče za krajši čas prepisano na Hranilnico in posojilnico v Ivančni Gorici. Društvo je uvedlo postopek za ponovno registracijo in stvar se je zavlekla v leto 1931.

Pri ponovni registraciji so bili v vodstvu društva naslednji člani:

starosta Anton BRŠNAK
 načelnik Gabrijel BRŠNAK
 načelnica Danica MENCIN
 tajnik Božidar KOSMINA
 prosvetar Josip VERBIČ

Društvo je štel 70 rednih članov in 29 rednih članic.

Skupni nastop Sokolov iz Sentvida in Ivančne Gorice leta 1933 v Sentvidu

Lastnik zemljišča, na katerem se je gradil dom, je društvo SOKOL postalo 30. VI. 1931.

Začela se je gradnja doma. Vsa strokovna gradbena dela je prevzel in opravljal član Sokola zidarski mojster Janez Piškur (Gmajnarjev). Vsa pomožna in težaška dela pa so bila opravljena prostovoljno. Delali so tudi nečlani.

Na šolo v Stično je prišel tudi učitelj Lado Ambrožič. Sklican je bil sestanek, na katerega naj bi prišli vsi, ki so zainteresirani za telovadbo. Dogovorjeno je bilo, da se ga bo udeležil tudi novi učitelj telovadbe Lado Ambrožič, da se seznanimo in dogovorimo, kako začeti z vadbo telovadbe. Z novim učiteljem smo se kot delavci in kmečki fantje kmalu dodobra seznanili. Bil je precej drugačen kot drugi njegovi kolegi.

Prišel je kot mlad fant, razglav, v delavski zeleni srajci z zavihanimi rokavi, se z nami pogovarjal, kot bi zrastel med nami. Dogovorili smo se, da začnemo s telovadbo, in sicer v glavnem s prostimi vajami, ker za orodno telovadbo nismo imeli ne orodja ne prostora. Kdor pa hodi k telovadbi v Šentvid, naj nadaljuje.

Začeli smo torej s telovadbo — proste vaje — in se začeli pripravljati za skupni nastop v Ljubljani leta 1933. Ta nastop v Ljubljani je bil tako množičen, da je napravil na nas nastopajoče zelo močan vtis. Omenim naj le eno prav majhno posebnost tega nastopa, ki se ga še danes z veseljem spominjam. Vsi smo imeli enake telovadne hlače in bele telovadne majice z rdečo obrobo, kar je na nas mlade še posebno vplivalo. Po nastopu smo še z večjim veseljem hodili k telovadbi in tudi učitelj telovadbe tov. Ambrožič je bil zadovoljen z nami.

Gradnja sokolskega doma je bila v polnem teku. Že so začeli razmišljati o otvoritvi. Prav s tem namenom je bil ustanovljen pri SOKOLU tudi dramski krožek in takoj so začeli vaditi Vombergerjevo igro VODA.

Premiera igre VODA je bila naštudirana za otvoritev sokolskega doma.

Gradnja doma je šla proti koncu. Notranjost je bila končana. Nabavilo se je tudi telovadno orodje: bradla, drog in krogi. Vsa dela so šla brez težav, le pri odskih kulisah za izvedbo igre VODA se je ustavilo. Kdor se je le malo spoznal na barve in čopič, je skušal pomagati. Kljub prizadevanjem ni bilo nobenega pravega mojstra in kulise niso uspele. V razgovoru zaradi kulis se je nekdo spomnil, da je slikar Ferdo Vesel ob obisku pri njem v šali rekel, da bo tudi on po možnosti prispeval kako malenkost za gradnjo sokolskega doma. Kako so se s slikarjem Veselom dogovorili, ne vem. Vem samo to, da se je drugi dan dopoldne Gaber Bršnak z avtom pripeljal v dom slikarja Vesela, ki je začel s slikanjem kulis.

Med delom so ga obiskali tov. Bršnak, tov. Jože Rus, takratni študentje Vili Šval, Jule Verbič, Tone Omahen in drugi ter imeli z njim živahen pogovor. Slikar Vesel je poslikal dve kulisi, za druge preprostejše pa je dal navodila, kako naj jih končajo.

Dom je bil ob otvoritvi razen zunanje fasade zgrajen. Celotna prireditve ob otvoritvi doma je lepo uspela. Da je bil SOKOL v Ivančni Gorici vsestransko res aktiven, dokazuje zidava doma. Postavljen je bil

Pogreb Toneta Bršnaka, v ozadju stoji na levi Jože Rus, tedaj sodnik v Višnji Gori

v rekordno kratkem času in v času največje gospodarske krize v bivši Jugoslaviji.

Z novim domom pa je sam kraj z okolico mnogo pridobil, saj si česa takega v tistih časih ni mogel privoščiti marsikateri veliko večji kraj. Z novim domom se je pričelo tudi novo društveno življenje. Orodna telovadba je lahko prosto zaživela.

Visoka, svetla dvorana, novo orodje, dober učitelj — skratka po šestih letih obstoja Sokola so bili dani vsi pogoji za dobro telovadbo. Aktivnost članstva se je vsestransko povečala. S sosednjimi sokolskimi društvi smo dobro sodelovali, posebno s Šentvidom, saj smo imeli med drugim tudi nekaj skupnih telovadnih nastopov.

Vse delo v Sokolu, posebno pri telovadbi in športni dejavnosti, je potekalo po načrtu, le ena želja članov ni bila dosegljiva. Nismo si mogli nabaviti lepih sokolskih uniform (krojcev). Bile so predrage za takratne delavske plače. Maloštevilni so jih imeli, med njimi je bil tudi tov. Ivan Žagar. Njega je doletela ta sreča, da je šel na vsesokolski zlet v Prago. Še bolj kot pri telovadbi se je v novih društvenih prostorih poznal uspeh pri kulturno-prosvetnem delu. Z lahkoto sta bili vsako leto naštudirani po dve igri, organizirana predavanja, izreden koncert moškega pevskega zbora iz Stične, ki ga je vodil tov. Ambrožič, gostovanje članov Sokola iz Žužemberka, Šmartna pri Litiji in drugih. V prizidku doma je bila knjižnica, a žal so leta 1942 Italijani knjige zažgali.

Že leta 1863 ustanovljeno društvo Južni sokol, pozneje leta 1868 preimenovano v telovadno društvo Ljubljanski sokol in vsa nadalje ustanovljena sokolska društva so imela za glavno nalogo telesno-kulturno in športno dejavnost, predvsem orodno telovadbo.

Teh navodil pa se majhna društva niso mogla v celoti držati. Pri društvu Sokol v Ivančni Gorici je tako rekoč potekala vsa športna, kulturna, prosvetna in politična dejavnost, in sicer z velikim uspehom. Da pa je SOKOL vse to dosegel, gre priznanje ustanovitelju in voditelju SOKOLA tov. Tonetu Bršnaku in njegovim sodelavcem, med drugim

Sokolski tamburaški zbor leta 1927

tudi takratnemu sodniku v Višnji Gori tov. Jožetu Rusu, in pa delavski in kmečki mladini, ki je z društvenim delom nadaljevala vse do konca leta 1940.

Začela se je druga svetovna vojna. Tako kot pri vseh dejavnostih je tudi pri SOKOLU nastopilo popolno zatišje.

Ustanovila se je OF in SOKOLI so vedeli, kje je njihovo mesto. Po mojem spominu ni bilo pri SOKOLU v Ivančni Gorici niti enega člana niti simpatizerja SOKOLA, ki se ne bi bil vključil v OF.

Od vse sokolske dejavnosti je ob koncu vojne leta 1945 ostal le prazen sokolski dom (danes Titov dom) z nekaj telovadnega orodja in še danes pred domom rastoča lipa, ki smo jo leta 1935 posadili kot spominsko drevo.

V starem domu se je začelo novo življenje.

Podatki o ustanovitvi društva SOKOL so iz Arhiva Slovenije, Zvezdarska 1. Podatki o nakupu zemljišča za gradnjo doma so iz Zemljiške knjige Občinskega sodišča Grosuplje. Glej tudi članek dr. Andreja Jenka. Prispevek k zgodovini zdravstvene službe v občini Grosuplje. ZOG 2 1970, 165—166. Na območju današnje občine Grosuplje so bila aktivna sokolska društva še na Grosupljem, v Šentvidu in Višnji Gori. Vabim poznavalce, da napišejo kroniko o delovanju navedenih društev.

JURČIČEVA ODLOČITEV ZA ČASNIKARSTVO

Štefan Barbarič*

»Časopisi so postali važen pripomoček za širjenje omike. Čim bolj je dosegel človek svoj namen na tem svetu, čim bolj je svoj duh izobrazil in zadobil sad spoznanja, tem bolj se oglašča potreba dušne hrane.« Tako je pisal Jurčič v svojem prispevku *Pisma o slovenski literarnosti* že v 2. številki (4. IV. 1868) Slovenskega naroda, ki je pravkar začel izhajati v Mariboru v uredništvu njegovega rojaka in prijatelja Antona Tomšiča.

Že v svojem prvem članku, namenjenem za Narod, je nastopajoči Jurčič izpričal dvoje, kar je potrebno pravemu novinarju in publicistu: sproti spremljati dogajanje — v tem primeru literarno — in ga kritično ter z živo, splošno razumljivo besedo približevati zanimanju širšega (izobraženskega) občinstva. Časopisni podlistek naj bi po svojem aktualnem in živahnem podajanju dane snovi postal vzgon in regulator kulturnega gibanja, naj bi omogočal in spodbujal literarno razgledovanje.

Slovenske literarne razmere za takšne razvitje podlistka še niso bile povsem godne, saj je primanjkovalo književnih novosti, kaj šele večjih stvaritev, da bi imelo intenzivnejše časopisno spremljanje vsega tega dovolj snovi. Ker pa je bila glede na narodotvorno funkcijo literatura najtesneje združena s politiko, je Jurčič kmalu potem in tako rekoč mimogrede prešel na politično publicistiko. K temu je silila živa potreba, saj sam Tomšič celoti ni mogel biti kos. Že prvi treh podlistkov s skupnim naslovom *Prijateljska pisma o marsičem* (16. V. 1868) je s tem, da se je lotil razmerja med diferenciranim mnenjem in siceršnje skupno akcijo, nakazoval Jurčičevo zastavljanje sil v politični areni. Še odločneje je mladi pisatelj stopil v to smer, ko je v začetku julija prevzel redno službo v Narodovem uredništvu.

Jurčič sodi h generaciji, ki je bila od mladih nog zrasla z dogajanjem v javnosti in si je ob spremljanju dogodkov po marčni revoluciji pridobila izostren občutek za aktualna vprašanja, v prvi vrsti seveda v njihovi posredni ali neposredni povezavi z narodno politiko. Za to generacijo velja, kar je o mladonemcih napisal I. Prijatelj (*Mladoslavenci in Mlada Evropa*, LZ 1924), ne glede na to, da je podobno gibanje pri nas za dve, tri desetletja mlajše: »... ustvarjali so bolj iz dneva v dan, snujoč svoje duševne proizvode bolj iz aktualnih, jarkih gesel nego iz intimitet... bili so kakor ustvarjeni za *žurnaliste*, zato je tudi bila njih najpriljubljenejša oblika *feljton*; razposajen, humorističen, satiričen...« Skratka, vrsta pisa-

* Ljubljana, YU 61000, Slovanska knjižnica, Gosposka ul. 15, dr. fil., ravnatelj

nja, ki ga je poživiljala narodnopolitična ideja, izpolnjevala jasna tendenca!

O Jurčičevi publicistiki v l. 1868 sem pisal na drugem mestu (Naši razgledi, 26. jun. 1981), v naslednjem pritegujem v obravnavo pisateljevo časnikarsko in pripovedno delo v dveh naslednjih letih. Za prvi letnik Naroda bodi v povzeti obliki omenjeno, da je Jurčičev delež v njem presenetljivo obsežen in raznoter (35 do 40 prispevkov), čeprav je hkrati imel v delu Sosedovega sina (obj. v almanahu Mladika konec l. 1868).

I

Ob vsej mnogi in mnogoteri časnikarski zaposlitvi si je Jurčič šele proti koncu leta 1868 dal malo več duška ob zamisli, ki ga je — kot kažejo okoliščine — nenavadno mikala: nadaljevati na svojo roko izdajanje in urejanje Glasnika, ki je sredi leta (v zvezi z objavo Stritarjevih Kritičnih pisem) v Celovcu nehal izhajati.

V vodstvu Naroda so Jurčiču uredništvo Glasnika nakazovali kot perspektivo publicističnega dela, ko so ga kot uveljavljenega književnika jeli vabiti v svoj krog. Tako mu je Vošnjak že v prvem pismu pisal: »... da namerava naše društvo prevzeti tudi lastnino Glasnika in nadaljevati ta časnik v Mariboru. Če nam privoli gosp. Janežič, potem bi bilo urejevanje tega časnika pravo polje za Vaše duševne zmožnosti.« (razprava I. Prijatelja Klasje z domačega polja, ČJKZ 1927—28, ponatis Slov. kulturnopolitična in slovstvena zgodovina 1848—95, IV, 1961, str. 293). Videti je, da je Jurčičevi mladostni zagnanosti naravnost godilo, prevzeti in po svoji zamisli voditi literarno glasilo, ki bi imelo — ker se v Ljubljani v tej smeri nihče ni zganil — osrednji književnorevialni pomen. Vendar so Mariborčani in še posebej Jurčič ravnali glede Stritarja samovoljno in podcenjevalno, malodane krivično, ko so mu po Janežičevem umiku tako rekoč izpred nosa pobrali resno mišljeno namero skupnega izdajanja in urejanja osrednjega literarnega glasila (skupno z Jurčičem, kar je bilo znano tudi v javnosti). Kaj je Jurčiča privedlo do tega nepremišljenega koraka, se da samo ugibati: želja po večji samostojnosti in neodvisnosti nasproti Stritarju; porast publicističnega samozaupanja in samozavesti spričo uspehov pri Narodu?

Da je bil Jurčičev korak nepremišljen, se je pokazalo že ob pripravah prve mariborske številke Glasnika. Kot izrazit začetnik je Jurčič spregledal nekatere bistvene zadeve in to je bilo za izdajanje lista usodno. Premalo je poskrbel za osnovno agitacijo, ki naj bi razglasila čimbolj obetajoč program. Zanimaril je, da bi listu zagotovil ugledne sodelavce: Levstika je sicer naprosil za sodelovanje, na dunajski krog (Stritar, Levec) pa je hote ali nehote čisto pozabil. Po vsem tem je izid prve številke okoli 20. febr. 1869 vse prej ko ugodno vplival na število naročnikov in s tem na finančno stran izdajanja Glasnika (že Narod sam se je zdrževal le z največjo težavo).

Glasnik je v teh razmerah ostal pri prvi in edini številki. Med vsemi objavami je največ obetal urednikov leposlovni prispevek, začetek povesti *Hišica na Strmini*. Ker je Jurčič — kot marsikatero, tudi to povest pisal sproti — je bila ob prenehanju mariborskega Glasnika največja škoda, da

GLASNIK.

List za zabavo, književnost in poduk.

Izdaje in vreduje J. Jurčič.

Velja po pošti prejemati za vse leto 3 glid., za pol leta 1 glid. 50 kr.

Št. 1.

V Mariboru 15. januarja 1869.

XII. zv.

SONETI.

(L. Hadrlap.)

I.

V višavo Bog postavil solnce krasno,
Po svetu da pošilja luč rumeno,
Odljudno je, kar v temi je rojeno,
In vsaka stvarca si želi na jasno.

Če zrno v zemlji je kali počasno
Obrödilo, prerije si prsteno
Odejo, da pogleda v zaželeno
Svitlobo dneva jasnega prijazno.

Tako je roža moje poezije
Na beli dan slovenski svet prerila,
Morda jo kritika obsodi ožstra.

Posnemal slabo svojega sem mitjstra,
Preširnove mi majnka lepotije;
Da pojem, silijo ljubezni me čutila.

je ta zanimivo in živahno nastavljena zgodba ostala brez nadaljevanja, torzo.

Že prvi odstavek, ki ga izpolnjuje zaneseno apostrofiranje obronkov vrhov in goric južnega Pohorja, odkriva, da si je Jurčič, živeč v novem okolju, v mestu ob Dravi, izbral doživljajsko pravkar odkrito pokrajino. *»Srca ne bi imel, kdor bi te ne ljubil, kdor bi te domovini in slovanstvu ne branil, lepa, zelena dežela južnega Štajerja. In če podobe domače dolinice, v kateri si se rodil, dolinice, oklenjene s trto rodečo gorico in temnozelenim jelovjem, če nisi podobe te svoje domačije povsod s seboj nosil po svetu: potem nisi vreden, da si tukaj svojih otročjih iger srečen bil.«* (Samo še enkrat pozneje je zaživela Jurčiču ta pokrajina v literarni predstavitvi, v feljtonističnem romanu o Tattenbachu.)

Poleg sveže ambientalne slike, ki se je Jurčiču vtisnila v spomin ob obisku Vošnjakovega vinograda na Visolah nad Slovensko Bistrico, deluje kot novost tudi pisateljev izbor nosilnih oseb. Dejanje sloni na štirih moških osebah: dva mlada izobraženca, ki kljub nasprotnim značajem vzdržujeta najboljše osebno razmerje, ob njiju sijajno očrtani starodobni podeželski župnik in imoviti pridobitnik — gostitelj, h katerega zidanici so vsi navedeni namenjeni. V dveh prijateljih posebej pisatelj dvojen, antipoden način pojmovanja ljubezni; kakor je to v povesti izrečeno: idealističnega in materialističnega. Konkretno, prvi med obema vse, tudi ljubezensko zvezo, ki si jo obeta z bogataševo hčerjo, razume izrazito koristoslovsko, ne da bi to prijatelju kakorkoli prikrival, a drugi je *»ves živega, idealnega ognja poln in ves romantičen«*. Kar oznaki obeh prijateljev daje posebno vrednost, je način, s katerim se je Jurčič izognil črno-belemu slikanju oseb. Zlatič je res lahkomišeln in pretirano samozavesten, ni pa hudoben, kar pisatelj izrecno pove. Željo po materialnem vzponu v njem neti okolnost, da je izšel iz skromnih, siromašnih razmer. Njegov prijatelj Jelenovec, ki je sicer poln vsakršnih dobrih lastnosti, pa je v odnosu do sveta premalo dejaven in brez razvitih posebnih ambicij (*»precej prost tistega veselja in življenja grenečega vpliva, ki ga mislečemu človeku daje spoznanje razdvoja nad tem, kar človek pričakuje in upa od sveta, in pa med tem, kar doseže in vidi«*). Ne moremo si predstavljati, kako bi pisatelj nadaljeval in izpeljal zgodbo: očitno je, kot v mnogih njegovih zgodbah, v ospredju problem ljubezni in ženitve (zakona), toda že v nastavitvi se kaže problematizacija odnosov nemalo drugače kot v pisateljevi istočasni fabulistiki. Vsekakor škoda, da pisatelj zamisli ni pripeljal do konca.

Če se še bežno ozremo na slovensko politično življenje v letu 1863, lahko povzamemo, da je to leto pomenilo polno razvitje mladih, za sodločanje si prizadevajočih sil. Jasno so se jeli kazati pojavi diferenciacije proti pragmatično usmerjeni politiki malih korakov Bleiweis-Costove skupine, ki je ljubosumno varovala pridobljene vodilne položaje. Vendar mladoslovenska skupina okoli Naroda pred javnostjo ni hotela veljati za opozicijsko stranko nasproti konservativnim »starim«. Čeprav so domači nemški časopisi škodoželjno namigovali, da se v slovenskem taboru pripravlja razcep, je vodstvo Naroda vztrajalo pri poudarjanju narodne sloge in skupnega nastopanja proti napadalnemu liberalnemu nemštvu. Narodovci so duhovščini priznavali pozitivno vlogo in zasluge v narodno-

kulturnem razvoju. Tistim pa, ki so želeli, naj se Narod bolj angažira v obrambo vere, je uredništvo odgovarjalo, da je »naša narodnost v veliko večji nevarnosti kakor katoličanstvo« in je nevarnost utemeljevalo z naraščanjem vsenemške ekspanzije.

In res, v oseminšestdesetem letu in nadalje so se množila znamenja, da postaja narodni položaj vse bolj ogrožen. Kranjski Nemci (z nemškutarji) so mobilizirali svoje sile, prizadevaje si pridobiti srednji sloj ne le s standardnimi gesli napredka in svobodne misli, marveč tudi z gmotnimi ugodnostmi (podpiranje obrtnikov). Ob političnem združenju z atributom »konstitucionalno« so v Ljubljani ustanovili še drugi dnevnik (Laibacher Tagblatt), ki je pod Dežmanovim vodstvom razvil brezobzirno protislovensko napadalnost, nastopajoč pri tem v imenu prodirajoče liberalnosti časa. Protinarodne sile so se lahko oprle na privilegirani položaj plemstva in na gospodarsko moč večine imovitega meščanstva, posebej še na uradništvo in na posredno ali neposredno zaslonbo centralističnih vladnih organov na Dunaju. Sledila je vrsta slovenskih političnih porazov. Tako je Ljubljana l. 1868 izgubila narodno večino v mestnem odboru (zastopu), nato spomladi 1869 slovenskega župana, ki ga je dobila z začetkom ustavne dobe 1861. Napetost v javnem življenju so povečevali izgredi (najbolj je znan turnarski pohod na Jančje in uboj kmečkega fanta v Vevčah, maja 1869). Tudi dogodki ob mariborskih volitvah v februarju istega leta, ko so se slovenski volilni možje zaradi nemške samovolje umaknili z volišča, pričajo, da je boj za vodilne položaje, ali drugače povedano, za odločanje v javnosti, zlasti še v mestih, postajal čedalje bolj napet, hud in neizpros.

Tudi narodnjaki so začutili nujnost organiziranja lastnih političnih sil, tako v mestu kot na deželi. V Ljubljani so v jeseni 1868 ustanovili narodnopolitično društvo, ki je kmalu dobilo ime »Slovenija«, kar je že na zunaj poudarjalo njegov program. V nasprotju z nemško stranko so narodnjaki lahko pokazali, da imajo za sabo močno množično zaledje v ljudstvu. Po prvih taborih v l. 1868 (Ljutomer, Žalec) so se te množične prireditve v l. 1869 nadaljevale. Najmogočnejši je bil tabor v Vižmarjah 17. maja, na katerem je poleg »mladih« prvikrat nastopil na takem množičnem vseslovenskem shodu dr. Bleiweis. Trideset tisoč zborovalcev je na taboru — množično kot še nikoli dotlej — izreklo vso podporo zahtevam po Zedinjeni Sloveniji in po enakopravnosti slovenščine v šoli in v uradu. Konec istega leta so ustanovili narodnopolitično društvo še v Mariboru.

Med političnimi članki, ki jih je Jurčič l. 1869 objavil v Narodu, je posebej vreden pozornosti malo znani podlistek z naslovom *Malo poglavje o naših ženskah*, napisan v povezavi z vižmarskim taborom. Zanj je značilno, da se zavzema za politizacijo žensk. V času, ko so nasploh ostajale ženske v ozkem krogu družinskih opravkov (vulgarno rečeno: pri kuhi in pospravljanju), je Jurčič v članku nenavadno moderno posegel na zanemarjeno, a tako rekoč ključno področje narodne vzgoje, ki v detinstvu pač pripada najpoprej ženam, materam. Sklicevaje se na jugoslovanski družinski vzorec, je pisal: »... da je za vsak narod in njegov napredek blagostno, ako ima med više izobraženimi stanovi ženstvo, katero razume in goji tudi resneje strani človeškega življenja, ktereга pogled seza od

klavirja in kuhinjskih loncev nekoliko više, katero ve, da svoje otroke, ki že so ali (ne treba zardeti se, bralka, ki nisi še prestopila zakonskega praga), še le bodo, izreja ne samo za svojih starih let veselje, nego celi človeški družbi in posebno domovini. Isto velja o ženstvu po kmetih.« Pisatelj želi, da bi se ženske primerno šolale in izobraževale tudi narodno-politično, od česar si obeta, »da bode po splošnejši omiki razširila se tudi med prihodnje matere prihodnjih Slovencev ljubezen ne samo do osebnega roda, temveč tudi do naroda«. Kot primer za ugoden premik v naznani smeri mu pride prav deklica z vižmarskega tabora Franja Koširjeva.

Na jesen istega leta so izšle na Dunaju Stritarjeve *Pesmi*. Po Prijateljovi mimogrede zapisani sodbi je to »po Klasju in Mladiki tretja znamenita publikacija, s katero se je mladoslovenska generacija sijajno uveljavila v razvoju slovenske literature« (pri čemer pa zbuja začudenje, da je ostal neomenjen Deseti brat). Iz Stritarjevega pisma Levstiku (med pripravljanim Mladiki, 8. jun. 1868) je razvidno, da je bil Jurčič ob Levstikovi podpori pobudnik, ki je nagovarjal dunajskega literarnega tovariša, pri katerem se je tista leta marsičesa naučil, naj izda pesniške stvaritve v samostojni zbirki.

Po izidu Stritarjeve zbirke je Jurčič z vidnim poudarkom informiral o njej s priložnostno oceno. Obljubljenega nadaljevanja ocene ni bilo, ker je pisec — kakor sodi France Koblar v komentarju k Stritarjevim Zbranim delom I — po vsej verjetnosti že v prvi sapi napisal vse, kar se mu je zdelo vredno reči. Jurčič je z oceno izpolnil svojo podlistkarsko uredniško dolžnost, hkrati pa mu je zapis omogočil, da je lahko izrekel še nekaj misli o lirski poeziji nasplošno. Potem ko je recenzent najprej poudaril vlogo in nujnost kritičnega odnosa do nastajajočega obilnega ljubezenskega in domoljubnega pesnjenja, je izrekel splošno pohvalo Stritarjevim pesmim, predvsem zato, ker niso »narejene« in ker so privrele iz srca: »In ker so vzete iz srca, ker so tako resnične pesmi, znajo udarjati na skrivnostno struno, ki jo ima srce vsakega dobrega človeka.« Čeprav Jurčič ni bil lirik po naravi, je dobro opazil, da lirika posreduje doživljajske trenutke, govorico in resnico srca: »Vidimo duševno življenje, ki ga je živel v mladosti vsak, duševno življenje v njegovi borbi po čisti sreči, v te borbe radovanji, trpljenji in odpovedi...« Med pesniške kvalitete šteje izrazno izvirnost: »Dostikrat izrečeno je že, da se je na svetu že vse mislilo. Ali kakor smo si že vsi ljudje podobni, vendar ni še videl nihče dvej, ki bi si bila do najtanjše črte enaka... In umetnik, ki zna svojim čutom in mislim živo podobo dati, je originalen. Ne gre torej za kaj, temuč v kaki sestavi in kako.« Kako je bil recenzentov imperativ jezikovno-stilne kvalitete in formalne dognanosti blizu Stritarjevim nazorom samim!

II

V letu 1870 je dobilo slovensko literarno življenje vodilno, usmerjačo revijo: *Zvon*. V politiki so se trenja nadaljevala, vendar je bilo sredi leta v imenu skupnega nastopanja doseženo določeno soglasje (»sprava«) med obema taboroma. Konec leta je francosko-nemška vojna z zmago

nemškega orožja aktualizirala razprave o političnih možnostih in perspektivah skupnega reševanja jugoslovanskega vprašanja. V razgibanem toku dogajanja je novinarsko veččemu Jurčiču pripadel viden delež.

V tem letu se je pisatelj življenjski okvir nekoliko spremenil. Pri Narodu, ki se je otepal s finančnimi težavami, se je možnost drugega urednika močno poslabšala. Res je Jurčič prvotno nameraval ostati pri listu le za krajši čas, vendar se mu je zaposlitev, kakor se mu je spočetka zdela prehodna, podaljšala vse do začetka aprila 1870. Po nekaj manj ko dveh letih je pisatelj zapustil Maribor in skušal nadaljevati študij na Dunaju. Zdi se, da je bil zunanji razlog za to odločitev skromna zapuščina po teti. Koliko se je Jurčič na Dunaju lahko predajal študiju, ki ga je pred časom opustil, oziroma koliko se je oziral za službo v uredništvu federalističnega konservativnega lista Vaterland, ni jasno. Očitno je le, da je Jurčič tudi na Dunaju ostal bolj kot kaj drugega človek peresa, publicist: sodeloval je pri Zvonu, dopisoval v Narod. Preveč odprto je bilo v njem zanimanje za živo sodobnost, da bi se bil mogel zbrati ob sistematičnem akademskem študiju. Konec leta, ko so se razmere pri Narodu za silo uredile, ga je Tomšič ponovno vabil v Maribor in mu — ko je postalo jasno, da Zvon ne bo dalje izhajal — ponujal uredništvo lista, ki naj bi ga ustanovili v mestu ob Dravi z naslovom Pripovednik. Toda ta čas se je Jurčič v skladu s sklepi posvetovanja jugoslovanskih politikov v Ljubljani že odločil za časnikarsko službo v graničarskem Sisku.

Pravzaprav je bil slovenski dogodek leta vzpostavitev določenega dialoga med »starimi« in »mladimi«, ob tem pa se je razplamtel nesrečni, lahko bi celo rekli tragični spor med Narodom, posebej med njegovim urednikom Tomšičem, in med Levstikom, ki je ta čas na Dunaju izdajal in pisal satirični list Pavliho (od maja do konca julija).

Napačno bi bilo, če bi umevali nasprotja in spopadanja med obema slovenskima skupinama statično, mimo njune konkretne pogojenosti in ne upoštevaje konkretnih oseb, njihovih osebnih nagnjenj in temperamentov. Kolikor politična zgodovina (in zgodovina nasploh) teh komponent ne jemlje v pravi meri v poštev, nujno zapada v shematiko in poenostavljanje. Ni mogoče mimo nekaterih značajskih določilnic, npr. da je bil Zarnik zelo inteligenten, vendar silno vihrav, da je bil Tomšič ognjevit, poln pobud, toda nagnjen k depresivnosti, da je bil — kar je dovolj znano — Levstik pokončen in dosleden, a hkrati nemalokdaj brezobzirno trdoglav. Pomirjevalno je delovala beseda dveh štajerskih liberalnih duhovnikov: Davorina Trstenjaka in Božidarja Raiča. Tako je npr. Raič podpisal Narodovo usmerjenost k skupnemu vsenarodnemu nastopanju in hkrati zavračal stanovske tovariše, ki so začeli snovati politična društva na katoliški verski osnovi, češ da »zaostajajo« za časovnimi terjatvami, premalo čislajo in uvažavajo nova razkritja, nove izume, nove pojave, oklepajo se preveč zastarelih oblik, vrednost novih zgodovinskih dokazov prezirajo ali v nemar puščajo... kar se ne bi godilo, ako bi umno in enakomerno z drugimi razumniškimi razredi napredovali...« (SN 1871, gl. Prijatelj, Kulturnopolitična in slovstvena zgodovina 1848—1895, III, str. 341).

Seveda tudi nasprotna »prvaška« grupacija ni bila nekakšen negativen protipol. Resda so se čez Bleiweisov avtokratizem vsi po vrsti prito-

ževali, ne le Levstik in Stritar, enako Vošnjak in Trstenjak, toda mož je nenavadno večje obvladal oblike in načine, kako se približati mišljenju in potrebam podeželskega človeka. (V Bleiweisovem zborniku 1933 je najti vrsto prispevkov, ki to sodbo potrjujejo.) Tudi pri Costi (Bleiweisov zbornik 1909) je Dragotin Lončar odkril celo vrsto prvovrstnih potez. Zato se bodo sodobnemu človeku večkrat zdeli razlogi za nastajanje večjih ali manjših razporov med obema taboroma minimalni (vštevši prepir med Levstikom in Bleiweisom zaradi čitalniških prostorov ali Vodnikovega rokopisa itd.). Dobivamo vtis, da so pogosto razpore bolj kot kaj drugega netila taktična ali osebna nesoglasja.

V tej luči je treba presoditi tudi najhujši polemični boj, ki se je vnel v samem mladoslovenskem taboru l. 1870: boj med Levstikom in Stritarjem na eni strani in med Narodom, posebej njegovim urednikom Tomšičem na drugi. Očitno je, da je v tem sporu Jurčič podpiral Tomšičevo smer vsenarodnega sodelovanja. V jedru je ostrina vsega razpora izhajala iz določenega nesporazuma: Tomšič je dobresedno trepetal za obstoj mariborskega, to je svojega lista, medtem ko je Levstik vsako sodelovanje z Bleiweisovo skupino vnaprej v celem odklanjal.

Narodovci so se precej zbližali s starimi že l. 1869, ko je »prvaška« skupina pokazala določeno spravljivost in je prepustila predstavniku mladih poslanski mandat v Trebnjem. Še bolj so na obeh straneh začeli iskati skupen jezik, ko so se poslanci po češkem zgledu spomladi 1870 začasno umaknili iz dunajskega parlamenta, kar so močno propagirali pri Narodu. V tej zvezi je prišlo v Mariboru do dvakratnih pogovorov z vodjem slovenske parlamentarne skupine Lovrom Tomanom, prvič v aprilu, ko se je ta vračal z Dunaja in je tamkajšnje politične predstavnike na kolodvoru informiral o avdienci pri cesarju, in drugič, ko se je v maju, spotoma iz Ljubljane nazaj, ustavil za krajši čas v Mariboru in se pogovoril z narodovci o sklepih predhodnega ljubljanskega posvetovanja. Levstik je v Pavlihi pretirano ostro napadel zadnji sestanek (v pesmi z naslovom Na kolodvoru), kar mu je prineslo Tomšičevo slabo voljo in očitke. Ob tej pesmi je Jurčič v nedatiranem pismu iz začetka junija želel prepričati Levstika, da ta ni dobro razumel, kaj se je zgodilo ob Tomanovem obisku v Mariboru. V pismu beremo poleg drugega naslednje: »Toman ni odpustkov dajal (kakor je namigaval Levstik), temuč bolj prosil. Na pesem v Mariboru na kolodvoru so vsi Štajerci strašno hudi... Vse je čez te. Zdaj ne! pravijo, zdaj smo Slovenci vsi, kakršnikoli.« Isto stališče o dogodku je Jurčič ponovil v spominskem članku ob Tomšičevi nenadni smrti (v Narodu 3. junija 1871).

Vendar je Levstik pri svojem radikalnem stališču vztrajal in tako hote ali nehoti povzročil ostro reakcijo v Narodu (zaradi objave karikature Zarnika v Pavlihi v julijski številki). Razpor, o katerem je slovensko zgodovinarstvo večkrat razpravljalo, ga celo dramtiziralo na osnovi nepopolnih podatkov, ni pomenil popolnega razhoda med Levstikom in Mariborčani pa tudi ne nekega dokončnega moralnopolitičnega uničenja Levstika, kot se je kakšenkrat enostransko trdilo. Levstik je po novem letu 1871 spet našel pot sodelovanja z Narodom. (O tem tudi moj simpozij-ski prispevek v Levstikovem zborniku 1982).

V jeseni istega leta je v slovenski javnosti pod pritiskom pruske invazije butnilo na dan — jugoslovansko vprašanje. Razpravljanje je podnel hrvatski opozicijski časopis Zatočnik (8. okt.), ki je začel kombinirati rešitev perečega kritičnega stanja južnoslovanskih narodov, živčih v monarhiji, v upravni povezavi treh združenih hrvatskih pokrajin («troedina kraljevina») s Slovenci. Ta politična zamisel je vodila najprej k sestanku v graničarskem Sisku in pozneje, v začetku decembra, v Ljubljani.

Jurčič, ki je živel ta čas na Dunaju, se je v razpravljanje včlenil z uvodnikom *Slovenci in Hrvatje* (15., 22. okt.). V teh člankih najdemo prve zametke Jurčičeve jugoslovanske politične ideologije, ki jo je slovenski pisatelj izdelal trdneje in jasneje kot katerikoli njegovih domačih sodobnikov. Zaupajoč v moč slovanstva in jugoslovanstva je nenavadno razumno, brez pretiravanja v katerokoli skrajnost zavračal »ilirsko« konceptijo, naj bi se Slovenci v imenu višje integracije odpovedali lastnemu knjižnemu jeziku, kajti to bi bil nenaraven skok, ki bi se bridko maščeval, upoštevajoč resnico časa, »da moramo narod s pomočjo njegove ožje vlastitosti (individualnosti) zoriti, da moramo in moremo samo s čisto domačim svojim narečjem mnogo na nemštvo že na pol izgubljenega terena nazaj dobiti. (Poudarki pisateljevi.) S prevzemom ilirske štokavščine »bili bi pač pomnožili hrvatsko inteligencijo, ali prosti narod, naša glavna moč, bi bil v politični omiki zastal in nikakor ne tam, kjer je zdaj«, pa tudi izobraženstva bi ne bili obvarovali pred prehodom v tujo kulturno (malomeščansko »nemškutarsko«) sfero. Ponovno se je Jurčič vrnil k jugoslovanski temi v članku *Slovanski jug in Srbi* (SN 15., 17. dec.). Članek predstavlja polemično repliko na stališče Svetozarja Miletića v novosadskem listu Zastava. Miletić je nasprotoval načelom ljubljanskega kongresa, češ da je tak koncept že zaradi tega, ker pušča dele Jugoslovancev (konkretno: Srbijance) zunaj skupne države, napačen, zato je do neke neoprijemljive bodočnosti za zdaj odrival slovensko vprašanje med ožja avstrijska vprašanja. Jurčič je piscu v Zastavi oponesel, da ne pozna slovenskih razmer in se je izrekel proti njegovemu »egoistično-srbskemu« stališču ter je pribil z jasno perspektivo in nedvoumno: »Z zedinjenjem Slovencev med seboj — postavili smo prvi del našega programa za bodočnost na dnevni red, z idejo zveze s Hrvati — drugi del.«

Razgibano življenje velikega mesta je izvabilo Jurčiču tri *Pisma z Dunaja* (v podlistkovni obliki, 8., 10., 26. nov.). V prvem se je zamislil ob francoskem porazu v vojni s Prusi, razloge zanj je iskal v moralni razravanosti in v gnilobi javnega življenja («zagnjilega socialnega življenja»), h kateri da je v veliki meri prispevalo francosko moralno laksno in frivolno gledališče. Vendar se Jurčič ni navduševal za dunajski omledni in plehki repertoar, prav tako kot npr. Šenoa ga je odločno zavračal; tretje pismo je skicirka iz parlamenta.

Ko je začel na Dunaju izhajati (v začetku 1870) Stritarjev Zvon, ga je Jurčič ob vsej časnikarski zaposlenosti z obema rokama podprl, pač ne s kako obsežnejšo kompozicijo, marveč s krajšimi, a — kot zmeraj — živo napisanimi zgodbami. Prva, *Lipe*, je neproblemska, rahločutna fabula, ubrana na motiv, da mlada ljubezen ne zarjavi, druga realistična skica («značajevka») *Pipa tobaka*, o grotesknem zlomu zakona in življenjskem

polomu zakoncev zaradi navidezne malenkosti, namreč ženine prepovedi možu, da ne sme kaditi, in tretja novelica *Moč in pravica*, postavljena v dobo po vrnitvi Avstrijcev po Napoleonovem porazu, z motivom ženine nezvestobe in njenimi žalostnimi posledicami.

Iz Jurčičeve politične izkušnje je po *Črti iz življenja političnega agitatorja* (SN 1868) vzniknila še druga feljtonska črtica, ki prav tako kot prva po svoje ilustrira pisateljevo napredno usmerjenost. To je feljton *Županovače v Globokem dolu* (SN 1870), v katerem pisatelj razgrinja sliko politične zaostalosti zakotne vasi v ustavni dobi. Iz novinarskih potreb je Jurčič v l. 1870 pripravil za Narod še prevod znane Puškinove povesti Dobrovski (objavljenih je pet šestin izvirnika v dokaj svobodnem prevodu).

(Odlomek iz širše študije)

OTON ŽUPANČIČ IN LOUIS ADAMIČ

Joža Mahnič*

Adamičev prihod v domovino je bil, kakor se zdi, obojestransko pripravljen. Tako je ameriški pisatelj že 4. marca 1932 poslal v Ljubljano tipkano pismo v angleščini, namenjeno »jugoslovanskim ocenjevalcem in kritikom« romana *Smeh v džungli*. Adamič poudarja, da je delo treba razumeti hkrati kot njegovo avtobiografijo in splošen prikaz ameriških izseljencev. Knjiga sloni na resničnosti, vendar ne v nadrobnostih, temveč v tipičnih stvareh. Ameriškemu okusu na ljubo je moral skrbeti za zanimivo pripoved, fabulo, a ne na škodo kakovosti. To so nekakšne Adamičeve smernice za razumevanje ocenjevalcu in morebitnemu prevajalcu med Slovenci. Pismo je, kakor druga Adamičeva, v Župančičevi zapuščini med pismi njegovih dopisnikov, in sicer v mapi XXV, a ni naslovljeno neposredno nanj (ovojnica z naslovom ni ohranjena). Najbrž je bilo poslano uredništvu Ljubljanskega zvona in ga je Fran Albreht izročil pesniku, ko se je ta morda sprva odločil za pripravljajočo se ameriško številko revije napisati oceno romana.

1. Adamičevo pismo ocenjevalcu romana

To the reviewers and critics of
»Laughing in the Jungle«
in Yougoslavia: —

New York, N.Y.
March 4, 1932

My book is described on the title page as an autobiography. It is an autobiography in a limited but essential sense of the word.

The first part of the book deals with my early years in Slovenia, with circumstances which prompted me to go to the United States, etc. What I tell is true only essentially. While the book is ostensibly a personal narrative, my aim in writing it was to give it a touch of universality: that is, by telling my personal story, I wanted to tell also the story — — more or less — — of other immigrants from Slovenia.

You will see, too, that I use the Lunder-Adamič incident in a disguised way. My purposes in this were several. One was to improve the narrative. In the first, as well as in the subsequent parts, I have adjusted other facts, characters, incidents, etc., for the same purpose. To capture the American attention, one must tell a »good story«. I have adjusted facts, characters, incidents, etc. also to give the narrative firmer connective tissue. For this I offer no apology, merely an explanation.

* Ljubljana, YU 61000, Česnikova 28; dr. liter. ved, habil. izr. prof.
0 Francè Adamič, Spomini in pričevanja o življenju in delu Louisa Adamiča, Prešernova družba 1983, str. 42.

My purpose was to write an interesting book; at the same time a true one — not necessarily in its details, but essentially.

I request that you bear this in mind.

I make the same request to the possible translator of the volume into the Slovenian.

Sincerely

Louis Adamic

Pisatelj je z ženo Stello dospel na obisk v domovino 14. maja in se tu zadržal dobrih deset mesecev. Po prihodu se je najprej nekaj časa mudil doma na Blatu pri Grosupljem, da se je porazgovoril s sorodniki in rojaki. Mile Klopčič je organiziral srečanje nekaterih vidnejših slovenskih kulturnikov z Adamičem pri Čadu pod Rožnikom.⁰ Nato so ga vsak posebej vabili na svoj dom na večerjo in pomenek kulturniki Juš Kozak, Oton Župančič in Fran Albreht. Pesnik je zapisal v svojem eseju *Adamič in slovenstvo*: »Spomladi se je prismejal k nam Amerikanec z dvema knjigama pod pazduho — Louis Adamič.« Kot darilo je namreč pesniku prinesel svojo zgodovino delavskega boja zoper kapitalizem *Dinamit* (1931) ter zgodbe svojega življenja in življenja drugih izseljencev *Smeh v džungli* (1932); obe deli sta hranjeni v pesnikovi knjižnici.

Sam Adamič pa je naprosil starše, da so pripravili za nedeljo, 22. maja popoldne, pod cvetočimi jablanami na domačem vrtu srečanje in gostijo za njegove nove znance — slovenske kulturnike, obenem pa seveda za sorodnike in sovaščane. Tega prijetnega in koristnega srečanja — na njem so se pogovarjali tudi o prevajanju Adamičevih del v slovenščino — so se poleg gostitelja udeležili tudi Župančič, Juš in Ferdo Kozak, Albreht, Leben, Klopčič, Mrzel, Klakočar in Melik z ženami, z njega so se ohranili štirje fotografski posnetki. Župančič je v svojem nagovoru poveljeval podeželsko naravo in pomladansko razpoloženje, tamkajšnjo vas in njene ljudi in še posebej pisateljevo mater in očeta.¹ »Slednjič je pričel govoriti o 'izgubljenem sinu'; povedal je, kako je odšel v Ameriko in se vrnil. Nemogoče mi je podati njegove besede,« pravi Louis Adamič. »Nič drugega nisem mogel, kot da sem zadrževal solze.«²

Ko se je dodobra porazgovoril s sorodniki na Grosupljem in se seznanil s kulturniki v Ljubljani, je z ženo odšel k Bohinjskemu jezeru in tam prebil tri tedne v juniju. Bivanje v Jugoslaviji si je omogočal s štipendijo Guggenheimove ustanove, z njo je sprva nameraval študijsko prebiti leto dni v Rusiji, ter z avtorskimi honorarji od prevodov svojih del in sproti nastajajočih člankov, od njih so nekateri kasneje dali knjige *Vrnitev v rodni kraj*, snoval je pa tudi svoj naslednji roman *Vnuki*. Pismo, ki ga je 20. junija poslal Župančiču, je spet angleško in tipkano. Pesnika prosi, naj prebere in presodi priloženi rokopis njegovega članka *Immigrant's Return to His Old Country*, ter izrazi željo, da bi ga prevedli v slovenščino — v resnici je izšel avgusta v Ljubljanskem zvonu z naslovom *Američan v svoji stari domovini*. V Bohinju sta z ženo ugotovila,

¹ Francè Adamič, Oton Župančič med nami, Zbornik občine Grosuplje 1978.

² *Vrnitev v rodni kraj* (1934): Po devetnajstih letih.

kako otroci poznajo Župančičevega *Cicibana*; Stelli je prebiral pesmi iz te zbirke, oba sta nad njo navdušena. Naravne lepote Bohinja so oba očarale.

2. Adamičevo pismo Župančiču

*Address till the end of July: Sv. Janez ob Boh. jez.
Thereafter: Grosuplje
June 20, 1932*

My dear Mr. Zupančič:

I know that you are one of the busiest men in Ljubljana, but I hope that you can spare 30 minutes of your time and read the enclosed manuscript — an article about an Immigrant's Return to His Old Country. Toward the end of the script you will find a few references to you. I hope you won't mind them. Also, when you read it, please remember that I wrote it for American readers. For the sake of brevity and for other reasons I took certain liberties with Exact Truth, but the article is essentially true; indeed, it is true in at least 95% of the details.

I should love to have the article translated into the Slovenian. I wonder what you think of this.

A few days ago my wife and I were returning from Bohinjska Bistrica and caught up with a few children going from school. They greeted us: »Dober dan!« To which my wife answered: »Dober dan, Ciciban!« Whereupon all the children began to recite your poem about the bee and Ciciban... I had read to my wife, and translated to her, most of your Ciciban book. She shares with me the opinion that it is a grand collection of juvenile poetry...

Please be in no hurry to write to me. As I say, I know that you are very busy.

Bohinj is BEAUTIFUL — both of us think so.

We send you and Mrs. Zupančič our best greetings and wishes!

*Cordially,
Louis Adamic*

Pesnik mu je odgovoril že čez kak teden z Bleda, kjer je kakor navadno v vili Kesslerjevih preživiljal poletni oddih, in sicer po slovensko in lastnoročno. Potrjuje prejem Adamičevega članka, v njem pisatelj naše ljudi kot izseljenec nekoliko idealizira, članek je že oddal uredniku Ljubljanskega zvona. Že ob romanu *Smeh v džungli* je spoznal, da ameriški pisatelj vnaša nove, sveže, nekonvencionalne poglede v pojmovanje slovenstva, ki »bodo v marsičem povzročili revidiranje naših nazorov«, obremenjenih s predsodki. Pesnik napoveduje namesto prvotno namepravane ocene romana (če prvo Adamičevo pismo pravilno razumemo) esej *Adamič in slovenstvo*, kakor se mu že nakazuje ob mislih v njegovem romanu. Obisk pri Župančičevih na Bledu je Adamič najavil najbrž s telegramom, ker ga v svojem prejšnjem pismu ne omenja. To in naslednje pesnikovo pismo sta ohranjeni v njegovi zapuščini v mapi XIV.

3. Župančičevo pismo Adamiču

Spoštovani in dragi gospod Adamič,

Vaš lepi članek in Vaše pismo sem prejel in sem bil obojega vesel. Vi pišete, kolikor sem Vas doslej čital, zdravo in naravno in živo — in to je po mojem pravo. Mogoče gledate zdaj v prvem vznihanju po toliko letih

Spoštovani in dragi gospod Adamič,
 Vaš lepi članek in Vaše pismo sem prejel
 in sem bil obojega vesel. Vi pišete, kolikor
 sem Vas doslej čital, zdravo in naravno
 in živo — in to je po mojem pravo. Mo-
 gote gledate zdaj v prvem vznihanju
 po toliko letih odsotnosti naše krajine
 nekoliko preidealno — no, pišete pač
 za Američane, ki jim bi radi poteka
 to druge ljudi, drugačne od njih — in
 v bistvu je to gotovo pravilno. Vsi
 pogledi na naš svet — je s obsegi
 sem & tega zavobal — bodo s mami-
 čem povzročili reviziranje naših

odsotnosti naše ljudi nekoliko preidealno — no, pišete pač za Američane, ki jim bi radi pokazali druge ljudi, drugačne od njih — in v bistvu je to gotovo pravilno. Vaši pogledi na naš svet — že v »Džungli« sem se tega zavedel — bodo v marsičem povzročili revidiranje naših nazorov o slovenskem človeku, kajti ti nazori so že precej stereotipizirani in nekako vežejo vsakega našega pisatelja in misleca: treba je bilo novega

nazorov o slovenskem človeku, kajti ti nazori so že precej stereotipizirani in nekako vežejo vsakega našega pisatelja in misleca: treba je bilo novega človeka — očesa, da je svetlo tu malo strupene, brez prevzetih predstavkov. Sedaj imam še nekaj dni mišne dela, potem pa bom pisal o Vas človek za Ljubljanski zvon — ne znastvenje, saj teje menate nisi ne pričakujete od mene — misli, ki so se mi bralile, ko sem čital Vas o Kujčev o Ameriki in o nas. Morda bo moje pisanje dolgo, morda kratko, teje sedaj se ne vem, ampak koli kot se poznam, vidim, da sem po navadi kratko.

— Vašega — očesa, da je videlo tu malo drugače, brez prevzetih predsodkov. Sedaj imam še nekaj dni nujnega dela, potem pa bom pisal o Vas članek za »Ljubljanski zvon« — ne znanstvenega, saj tega menda niti ne pričakujete od mene — misli, ki so se mi budile, ko sem čital Vašo knjigo o Ameriki in o nas. Morda bo moje pisanje dolgo, morda kratko,

Glavno je, da je kaj zrušeno in iskro. Bom videli.

Keseli me, da pridete s sorabi na Blest
upam, da bom presil veli nekaj prijetnih
uric z Vami in Vaso ljubim v svojo
Stello.

Lepo Vam pozdravljam oboje
si moji in

Kas odami

Fonjupami

Va Bledu, Muis 85,

dnje 27. ali 28. junija 1932

P.S. Kas članek sem oddal še v Ljubljani
Hlochtu - prevel bi je sam, a sem prevec
upresen.

tega zdaj še ne vem, ampak kolikor se poznam, vidim, da sem po navadi kratek. Glavno je, da je kaj zrna in iskre. Bomo videli.

Veseli me, da pridete v sredo na Bled — upam, da bomo preživeli nekaj prijetnih uric z Vami in Vašo ljubeznivo gospo Stello.

Lepo Vaju pozdravljamo oba vsi moji in

Vaš vdani
Oton Župančič.

Na Bledu, Mlino 85,
dne 27. ali 28. junija 1932.

P. s. Vaš članek sem oddal še v Ljubljani Albrehtu — prevel bi ga sam, a sem preveč vprežen.

Konec Adamičevega bivanja v Bohinju ni bil prijeten. Pisatelj je bil utrujen od pisanja in prevajanja, v hotelu so dajali premastno hrano, tako je zbolel na želodcu. Ko se je hotel nekoliko odpočiti, ga je nenapovedano obiskal brat in se z njegovim brivnikom tako zelo urezal, da mu zlepa ni mogel zaustaviti krvi. Tedaj se je ob vrnitvi s Triglava, nanj se je bil povzpel z mlajšim sinom in njegovim dekletom ter s sva-kom Mihom Čopom, v hotelu nenadoma pojavil še Župančič; pisatelj ga je bil zelo vesel, obenem pa je bil tako zmeden, da je obiskovalcem ušel — v stranišče. To nenavadno vedenje je pesnika po pripovedovanju zakoncev Albreht presenetilo, zato mu ga Adamič zdaj razlaga in se zanj opravičuje. S Stello sta pravkar dospela v Rogaško Slatino, kjer sta ostala ves julij. Tudi to pismo je angleško in tipkano.

4. Adamičevo pismo Župančiču

Aleksandrov dom, Rogaška Slatina
July 11, 1932

My dear Mr. Zupančič:

I was very much upset yesterday when Mr. and Mrs. Albrecht mentioned to me that you were puzzled at my manner on the evening when you came to Hotel Sv. Janez from Triglav.

I am afraid that I am at best a poor host or entertainer. On his occasion, now that I think of it, I must have been a perfectly rotten one; and I feel that I owe some explanation and my apology.

The night before I had been violently sick — — cramps in my stomach — — and had not slept a wink. It was the climax of a long siege of indigestion, caused, I think, by too much fried and fatty meat which, despite our pleas for simple food, they fed us twice a day. I had been working like a slave for four weeks. I had sunbathed too much. Living at the hotel was generally an annoyance for the last two weeks. I had to hurry up with the reading of the korekture for Ljubljanski zvon and a manuscript of a translation that Mr. Kozak is publishing this month. In the afternoon I had tried to sleep a little, when my brother arrived unexpectedly. Then he shaved with my razor and cut himself, so that it took me 15 minutes to stop the flow of his blood.

When you came I was very glad to see you, but it was impossible for me to entangle my nerves and sweeten my disposition in a hurry.

I tried hard. In addition, as we sat there, something close to a miracle occurred: I experienced an inspiration to go to the toilet! I was intensely uncomfortable.

I hate to tell you all these things, but I want you to understand my circumstances at the time of your arrival.

I hope you will forgive me my untoward manner.

Sincerely yours,
Louis Adamic

P. S. We suddenly decided to come to Rogaška Slatina. We have just arrived. It looks rather nice.

Greetings to everybody!

Ker je pesnik očitno hotel, da dogodek ne bi skalil njunega medsebojnega razmerja, je odgovoril, spet po slovensko in s svojo roko, takoj po prejemu pisma, 13. julija: Poglavitni vzrok Adamičevega čudnega obnašanja je bila torej obolenost želodca, bal pa se je, da se je pisatelju morda tudi sam s čim zameril. Zadeva je zdaj pojasnjena, v Rogaški Slatini naj se dobro pozdravi in naj si ne dovoli preveč nadležnih obiskov. Adamiča obvešča, da na Bledu piše esej o njem; ko pa izjavlja, da ga bo dokončal v nekaj dneh in objavil v avgustovi, ameriški številki Zvona, je prevelik optimist;³ ob prebiranju romana *Smeh v džungli* vedno bolj občuduje njegovega avtorja in mu čimprej želi enakovrednega prevajalca.⁴

5. Župančičevo pismo Adamiču

Spoštovani in dragi gospod Adamič,

da sta Vam Albrehta res povedala, kar sem tako mimogrede omenil: da ste se mi zdeli nekam hladni, ko smo se zadnjič videli v Bohinju. No, pa razrešetajmo stvar, da ne bo ostalo kaj grenkega med nami. Jaz sem se bal, ali da Vam je kdo kaj naklepetal, ali da smo bili trije turisti — tretji moj svak Čop — nespodobni po svoji opravi in nastopu, omenil sem pa Albrehtovim tudi želodčne krče, o katerih ste mi pravili. In res so bili ti zadnji — skoraj bi rekel »hvala Bogu«! — vzrok Vaše slabe volje. Stvar je pojasnjena in zame končana, upam, da tudi za Vas. Želim Vam samo, da bi se v Rogaški Slatini popravili od Bohinja, samo ne vem, ali Vas bodo ljudje pustili pri miru. Slovenska gostoljubnost je včasih precej vsiljiva, vsaj jaz sem to večkrat občutil in moral prenašati neprijetne posledice prevelike ljubeznivosti. Sicer pa lahko odnesete pete, kadar se naveličate.

Jaz krpam svoj članek o vas, upam, da bo v dveh, treh dneh dovršen in da pride še v »ameriško številko« Ljubljanskega zvona. Čim bolj Vas berem, bolj Vas občudujem in rajši Vas imam. Da bi le kmalu dobili

³ Eseg Adamič in slovenstvo je izšel v reviji šele naslednji mesec, v septembru.

⁴ Roman je poslovenil dr. Stanko Leben in je izšel pri Tiskovni zadrugi 1933.

pravega prevajalca z živim, krepkim jezikom, ki bi podal Vaše delo Slovencev.

Jaz tukaj mnogo delam, se zračim in kopljem, samo Ljubljana me včasih kliče, da me zmoti za dan ali dva. Marko šotori na Koroškem, piše, da so ljudje jako prijazni — župniki, učitelji, kar jih je še Slovencev. Andrej se odpravlja zopet za en dan pod Triglav, zato marljivo študira oblake in veter.

Prav lepa hvala za revije, ki so prav zanimive in mi odkrivajo marsikaj novega o Ameriki.

Z lepimi pozdravi od nas vseh Vam in Vaši gospe

Vaš

Na Bledu, 13. julija 1932.

Oton Župančič.

Adamiču je po pesnikovem pismu odleglo. S kratkim slovenskim dopisom mu je že naslednji dan iz Rogaške Slatine sporočil, da je tudi on zadovoljen, da se je stvar tako lepo razšla.

6. Adamičev dopis Župančiču

Rogaška Slatina,

July 14, 1932

Dragi g. Župančič:

Najlepša hvala za Vaše pismo. Stvar je razrešena in končana tudi zame.

Tukaj se prav dobro počutimo, pa ne vem, koliko časa bomo ostali. Iskrene pozdrave vam vsem od naju obeh.

Vaš vdani,

Louis Adamic

V zvezi z Adamičem se postavlja vprašanje, zakaj so skoraj vsa njegova pisma Župančiču pisana v angleščini, saj je moral materinščino, sodeč po tem, da je v dvajsetih letih poleg drugih naših avtorjev prevajal zlasti Cankarja, med drugim *Hlapca Jerneja* (1926), obvladati. Tudi pisatelju Uptonu Sinclairu je v pismu z dne 6. septembra 1931 izjavil: »Jaz sem Slovenec... Seveda znam slovensko zelo dobro.«⁵ Ob prvem obisku domovine leta 1932 je slovensko docela razumel in tudi dobro govoril, in sicer rahlo zastarelo knjižno slovenščino, ne dolensko narečje.⁶ Vendar je treba upoštevati, da se je v Ameriki navadil ustvarjati svoja leposlovna in publicistična dela ter si tudi dopisovati in se pogovarjati, ne glede na sobesednikovo narodnost, skoraj dosledno v angleščini in tako mu je znanje slovenščine nujno pešalo. Sam je ob obisku domovine priznal naslednje: »Zadnja leta se lahko samo o najbolj vsakdanjih stvareh izražam v svoji materinščini. O zamotanejših rečeh, kakor npr. o svojem življenju v Ameriki, ne bi mogel pisati v slovenščini.«⁷

⁵ Izbrana pisma Louisa Adamiča, Cankarjeva založba 1981.

⁶ Izjava pisateljevega brata prof. dr. Franceta Adamiča avtorju te razprave.

⁷ Američan v svoji stari domovini, Ljubljanski zvon 1932.

Za korespondenta Župančiča pa je vedel, da je največji živeči mojster slovenske besede, in se je zato pred njim še posebej bal nepopolnega izražanja, medtem ko mu je kot virtuoznemu prevajalcu Shakespeara mogel brez težav vse sporočati v angleščini.

Ljubljanski zvon je vse leto 1932 Adamiču na čast prinašal prispevke o Ameriki, v celoti pa ji je bila posvečena avgustova številka. Le-ta je prinesla prevod Adamičevega sociološkega esejja *Kriza ameriškega individualizma*, njegove leposlovne potopisne proze *Američan v svoji stari domovini* in njegove ocene Duhamelovega romana *Prizori iz bodočega življenja*.⁸ Že prej pa je revija priobčila prevoda nekoliko daljših Adamičevih proz *Uganka* in *Človek z dušo*. V ameriški številki bi moral iziti tudi Župančičev esej *Adamič in slovenstvo*.

Toda pesniku se je delo s tem spisom le počasi odsedalo. Problem slovenstva je bil zlasti v tistem času zahteven, zapleten in kočljiv, avtor je hotel spregovoriti iz svojih osebnih spoznanj in prepričanja, a tudi pozornost do ameriškega gosta je terjala dognanost pisanja. Kako skrbno je esej pisal in kako dolgo je nastajal, daje slutiti rokopisna zapuščina: najprej je pesnik napisal prvo, nato drugo verzijo osnutka, nazadnje se je lotil čistopisa.⁹ Ker le-tega uredniku ni mogel pravočasno oddati, je bil esej objavljen šele v septembrski številki Zvona na str. 513—520.

Kot nasprotje utesnjujočemu, črnogledemu in hkrati megalomanskem slovenstvu, kakor ga zagovarjajo nekateri bojeviti kulturniki v domovini, ki jih imenuje »budne stražarje« slovenstva, predstavlja Župančič nov tip širokega, odprtega, vedrega, zdravega in docela stvarnega slovenstva, kakor ga je odkril v izseljencih Amerikancih, ki sta ga zaporedoma obiskala, v sorodniku po očetu Nacetu Župančiču in posebno v pisatelju Louisu Adamiču. Le-ta se je v tujini nezavedno in brez osebne krivde, ker je pač sledil množičnemu zgledu drugih rojakov, oklenil angleščine in v njej piše, kljub temu njegovo delo neutajljivo razodeva »notranje slovenstvo«, ki ni odvisno od jezika in se ga ne dá izgubiti. Po očetovem gospodarskem polomu v Dragatušu so Župančičevi premišljali, ali se ne bi preselili na jug, kamor se nagiba Bela krajina, v Bosno, ali pa se izselili v Ameriko, kakor je bilo storilo pet materinih sestrá; kaj bi bilo tedaj z njim, ali bi še ostal slovenski pesnik?

Prva od omenjenih pesnikovih tez, da bi slovenstvo moralo postati bolj sproščeno, vedro in stvarno, je brez dvoma pravilna, treba ji je samo pritrditi. Druga, o samozadostnosti »notranjega slovenstva« brez uporabljanja materinega jezika je vsaj vprašljiva, če ne kar nemogoča in nesprejemljiva. Tretja pa je mogle biti nejasna, saj so nekateri v njej videli obžalovanje, da je ostal slovenski in zato manj odmeven in slaven poet. Gotovo je Adamičev primer slovenstva v zvezi z njegovo jezikovno in kulturno prakso dosti netipičen, skoraj izjemen, zato najbrž ni bilo primerno, postavljati ga za normativ slovenskim pisateljem in kulturnikom. To je začutil Adamič sam, ko je bratu Francetu po izidu esejja v septembru 1932 pisal: »Kaj misliš o Župančičevem članku v Zvonu? Meni

⁸ Poslovenil Oton Župančič, izšlo pri Tiskovni zadrugi 1932.

⁹ Župančičeva zapuščina, mapa XII, 20—30, 12—19, 1—11.

se čudno zdi, da sem kar naenkrat vzgled slovenstva.¹⁰ Po drugi strani pa je takšno posebno, belokranjsko in svetovljansko pojmovanje slovenstva pri človeku z močno izseljensko tradicijo med rojaki in sorodniki ter z dolgotrajnim lastnim študijskim bivanjem po Evropi subjektivno razumljivo. Upoštevatı moramo tudi to, da eseja ni pisal strogo logično misleči znanstvenik ali politik, temveč iskrivo domiselni pesnik. Vsekakor pa je Župančič o svojem pojmovanju slovenstva spregovoril in ga kot ideal priporočal naši javnosti v popolnoma neprimernem času, ko je bilo objektivno slovenstvo življenjsko ogroženo spričo desetletnega pritiska italijanskega fašizma, spričo rojevanja nemškega nacizma in spričo do vrha razvitega jugoslovanskega unitarizma.

Jeseni in pozimi 1932/33 se je Adamič z ženo mudil drugod po Jugoslaviji: v Dubrovniku in na Korčuli, v Sarajevu, Beogradu, Skopju in v Zagrebu. Hotel se je čimbolj seznaniti s kulturnimi, zlasti pa socialnimi in političnimi razmerami, da bi mogel o Jugoslaviji v času Aleksandrove in Živkovičeve diktature kar najbolj nazorno in prepričljivo napisati knjigo, ki je v Ameriki tudi izšla in je z njo tam žel velike uspehe. Dne 29. marca 1933 se je po skoraj enoletnem bivanju med nami v Trstu vkrcal na ladjo Saturnia, z njo se je bil do Trsta tudi pripeljal.

Čez mesec dni, 30. aprila, je v New Yorku napisal za Župančiča krajše pismo v angleščini. V njem pesniku priporoča založnika in urednika dr. Canbyja, ki se je z ženo odpravljaj na mednarodni kongres penklubov v Dubrovniku. Ob tej priložnosti je nameraval prvič obiskati Slovenijo, posebno ga je zanimal Bled. Z istim dnem je Adamič datiral podobno priporočilno pismo za omenjena Američana, naslovljeno na prijatelja Lupisa-Vukića v Splitu.¹¹

7. Adamičevo priporočilno pismo Župančiču

Mr. Oton Zupancich,
Ljubljana (or Bled),
Yougoslavia.

1058 Morris Ave., New York
April 30, 1933

Dear Mr. Zupancich:

This will introduce to you our good friends, Dr. and Mrs. Henry Seidel Canby, of New York. Dr. Canby is editor-in-chief of America's foremost literary journal, the Saturday Review of Literature, copies of which you saw, I think, while we were in Yougoslavia.

This is their first visit to Slovenia. They are especially interested in Bled and I hope they will have an opportunity to see it from the Villa Kessler.

Best from Stella and myself to Mother Kessler, Mrs. Zupancich, Jasna, the boys, and you! Please remember us also to the Albrechts.

Sincerely,
Louis Adamic

¹⁰ Stavka sem prepisal iz faksimila pisma v Adamičevi spominski sobi v Prapročah.

¹¹ Glej omenjena Izbrana pisma Louisa Adamiča.

Stiki, ki sta jih navezala Župančič in Adamič leta 1932, so bili tako močni, da so držali tudi poslej. V pesnikovi knjižnici najdemo poleg *Dinamita* in *Smeha v džungli* še pozneje izšla dela, ki jih je Adamič kot darila najbrž sproti pošiljal Župančiču v domovino: *Vnuki* (Grandsons, 1935), *Hiša v Antigui* (The House in Antigua, 1937), *Moja Amerika* (My America, 1938) in *Narod narodov* (A Nation of Nations, 1945). V nekatera izmed njih je vpisal posvetila, v knjigo *My America* npr.: »Slovenskemu pesniku Otonu Zupančiču z globokim spoštovanjem in najlepšimi pozdravi« — pesnik je tedaj praznoval 60-letnico življenja. Več kot verjetno je, da je tudi Župančič v letih 1936 in 1938 pisatelju poslal izdajo svojih *Del*, ki so v štirih knjigah izšla v Vidmarjevi redakciji pri Akademski založbi.

Prav v zadnji navedeni knjigi *My America*, in sicer v poglavju *On Being of Two Worlds* iz razdelka *After 'The Native's Return'* na str. 121 do 138, Adamič obširno govori o pesniku. Najprej pripoveduje o svojem obisku pri njem v Ljubljani spomladi 1932: Pesnik se je zanimal za Adamičevo pisateljstvo in za sprejem romana *Smech v džungli* v ameriški javnosti. Adamiču je iz spominov na otroška leta nadrobno govoril o množičnem izseljevanju Belokranjcev in o verjetnosti, da bi bil z domačimi tudi sam odšel v Ameriko. Vprašal je pisatelja, kako je zgubil materinščino, in, ali se čuti Američana ali Slovenca; zamislil se je v možnost, da bi kot izseljenec tudi sam pisal v svetovnem jeziku. Po Župančičevi sodbi je slovenstvo, čeprav nezavedno, še vedno bistvena sestavina Adamičevega pisateljstva, dasi živi v Ameriki in piše angleško. (To srečanje in pogovor zelo podobno opisuje tudi pesnik v eseju *Adamič in slovenstvo*.) Pisatelj je bil z ženo že v Dalmaciji, ko je izšel pesnikov esej, zato je mogel le posredno spremljati njegove odmeve v slovenski javnosti. Napade in gonjo zoper pesnika in deloma zoper sebe je imel predvsem za izraz naših tesnobnih provincialnih razmer in živčnega razpoloženja med inteligenco. Končno Adamič spregovori še o srečanju s pesnikom v neki beograjski kavarni. (Župančič je prišel v prestolnico po uradnih opravkih kot upravnik gledališča.) Pomenkovala sta se o pesnikovem eseju in o različnem pojmovanju slovenstva pri Cankarju in Župančiču; pesnika so napadi očitno prizadeli, a prenašal jih je dostojanstveno; Adamič se je čutil srečnega, da se je mogel vrniti v prostrano in svobodno Ameriko.

V Adamičevi knjigi *My Native Land* (Moja rodna dežela, 1943), ki nosi tiskano posvetilo »Boži in Baču«, beremo takoj v začetku, na str. 3—17, poglavje *Love in Slovenia*. Pisatelj na osnovi srečanj v letih 1932/33 in nato dopisovanja do začetka vojne z lirsko vznesenostjo govori o pesnikovem sinu Andreju-Baču¹² in njegovem dekletu Boži, označuje njuno vsestransko razgledanost, ljubezen do narave in športov, resnobno zanimanje za zdravniški poklic in priprave za spopad z nemškimi nacizmom ter ju spremlja od klasične gimnazije preko študija medicine do sodelovanja v partizanih. O pesniku samem beremo v tej knjigi le tu pa tam, predvsem o njegovi *Velikonočni epistoli sinu* (1926), čudoviti pesmi, s ka-

¹² »Bač« je otroško poimenovanje za »brat, bratec«, v pesnikovi družini se je obdržalo do danes.

tero je hotel vplivati na sinovo navezanost na naravo in ga odvracati od puste šolske modrosti.

Med drugo svetovno vojno, ko je Adamič spadal med tiste vplivne Američane, ki so se v Beli hiši najbolj zavzemali za priznanje našega narodnoosvobodilnega gibanja, se je tudi zanimal za usodo svojih prijateljev v okupirani Jugoslaviji. Tako je v listu *The Saturday Evening Post* v članku *What Hitler Did to My Friends* (Kaj je storil H. mojim prijateljem), opremljenem s pesnikovo sliko, poročal o trpljenju članov Župančičeve družine, čeprav spričo tedaj pomanjkljivih zvez, tako kot v prejšnjem romanu, z nekaterimi napakami, netočnostmi.¹³

In končno imamo še eno Župančičevo pismo, pravzaprav nedokončan osnutek pisma iz 1946. leta, ohranjen v pesnikovi zapuščini v mapi XIV, 49, 51. Adamiču se nekoliko v zadregi zahvaljuje za pakete, ki jih je pošiljal njegovi družini iz Amerike očitno prva, gmotno huda nezanesljiva leta po osvoboditvi. Želi, da bi pisatelj prišel do prave podobe o političnih razmerah pri nas in da bi še nadalje ostal odločen zagovornik naših pravic v Washingtonu, predvsem v našem boju za Trst in za mejo z Italijo.

8. Osnutek Župančičevega pisma Adamiču

Spoštovani prijatelj Adamič!

Prejmite mojo in vseh mojih najlepšo zahvalo za Vaše pošiljke, ki so nam prihajale kakor od »bogatega strica v Ameriki«. Dasi — pa saj Vam bo razložil moj sin Andrej,¹⁴ zato ne bom ponavljal. Največ je vredno to, da tam daleč onkraj morja nekdo prijazno misli na tebe in ti hoče dobro. Verjemite mi, da tudi mi tukaj vsi mnogo in toпло mislimo na Vas, na Vašo usodo in na Vaše misli o nas. Zelo važno nam je, da bi imeli pravo sliko o razmerah pri nas, kje nas pravzaprav čevelj žuli in kake vrste naj bi bila Vaša pomoč nekdanji domovini najizdatnejša in najbolj prava. Po mojem ste jo zadeli, ko ste pisali svoje jedrovito pismo ne vem več kateremu visokemu funkcionarju vlade Zedinjenih držav.¹⁵ Vse nas je nedopovedljivo veselilo, da imamo v Vas tako odločnega in tako spretnega in umetnega zagovornika naših pravičnih

¹³ Nedatirani časopisni izrezek hranijo v Adamičevi zapuščini v Narodni in univerzitetni knjižnici.

¹⁴ Dr. Andrej Župančič je bil tedaj morda interesent za Rockefellerjevo štipendijo; na spopolnjevanje v Združene države je šel kasneje, 1964 ali 1965. Njegova izjava avtorju razprave.

Pesnik z besedilom tega pisma ni bil povsem zadovoljen in ga je začel predelavati. V predelani verziji se drugi stavek glasi: »Namreč: človek je kakor otrok: rad deli, pa tudi rad dobi.« Pismo naj bi se nadaljevalo takole: »Vendar je največ vredno to, da tam daleč onkraj morja nekdo prijazno misli na tebe, zavest, da naši rojaki, čeprav so si izbrali novo domovino, le niso pretrgali vseh zvez s staro zemljo in čutijo z njo zlasti v teh težkih letih. To čustvo do nas je mnogo vredno, ker nas druži in nam pomaga prenašati težave, ki so nad nami, težave, ki niso materialnega značaja.«

¹⁵ Župančič ima v mislih Adamičovo obsežno pismo — spomenico ministru za zunanje zadeve ZDA Jamesu F. Byrnesu v zvezi z mejo z Italijo in z usodo Trsta z dne 4. junija 1946. Pismo v celoti objavlja dr. Franc Adamič na straneh 140—148 svoje knjige *Spomini in pričevanja o življenju in delu Louisa Adamiča*.

zahtev, od katerih ne moremo odstopiti, pa če nas mirovna konferenca še tako prikrajša.

Da, naj se ta konferenca še tako nesrečno konča — in vse kaže, da se bo — v nas je živa zavest, da je naš boj za Trst in za meje z Italijo lep in časten in tudi pravilen in vsi smo ponosni na naše zastopnike in zaveznike v tem boju.

Adamič se je drugič mudil v domovini od januarja do avgusta 1949. Na Grosupljem je obiskal domače, v Ljubljani se je pogovarjal z Vidmarjem in Jakcem, kak obisk pri Župančiču ni izpričan, sicer se pa v Sloveniji tokrat ni zadrževal dolgo. Njegov glavni namen je bil, da bi si v živem stiku z ljudmi-pričami, posebno v Beogradu, in s potovanji po državi ustvaril kar najbolj nazorno podobo o medvojnem času, novi Jugoslaviji in o predsedniku Titu. Tako mu je nastajala knjiga *The Eagle and the Roots* (Orel in korenine, 1952); v njej se proti koncu spominja tudi nenavadnega poslednjega srečanja s pesnikom: »V začetku junija 1949 je, medtem ko sem bil jaz v Beogradu, Oton Župančič v Ljubljani umrl, in s polnim vlakom ljudi, med katerimi sta bila tudi Kardelj in Kidrič, sem šel na pogreb.« Nato nadrobno in prizadeto opisuje pogrebne slovesnosti in poudarja, da so se jih udeležile množice starejših in mlajših pesnikovih častilcev. Z istim posebnim vlakom se je takoj po pogrebu s politiki in kulturniki tudi vrnil v prestolnico. Čez dve leti, ko je bil pri polni moči, v življenjskem zenitu, je umrl tudi sam, in sicer nasilno, kot žrtev političnega maščevanja.

Ostaja nam še vprašanje, kje so danes izvorniki treh Župančičevih pisem. Adamič jih ob svojem drugem obisku domovine ni mogel prinesiti s seboj, ker jih v njegovi zapuščini v rokopisnem oddelku Narodne in univerzitetne knjižnice ni najti. Najbrž jih hranijo v pisateljevi Memorial Foundation v knjižnici princetonske univerze v Združenih državah, vendar so na našo prošnjo, naj pošljejo njih posnetke, odgovorili, da jih ne morejo najti. Še sreča, da je imel pesnik, posebno pri pomembnejših korespondentih ali pri tehtnejši vsebini, pogosto navado obdržati osnutke ali narediti prepise; le-ti so tudi v našem primeru ostali v Župančičevi zapuščini. V skrajno možnost, da pesnik nobenega od Adamiču namenjenih pisem ni odposlal, skoraj ne moremo verjeti. V Župančičevi zapuščini so se seveda ohranila, kakor smo že dejali, tudi Adamičeva pisma pesniku. Tako moremo v našem zborniku prvič objaviti korespondenco obeh velikih mož kot pričevanje o njunih srečevanjih in prijateljstvu.

STIKI JUŠA KOZAKA IN LOUISA ADAMIČA

France Adamič*

Slovenski pisatelj in publicist Juš Kozak se je povezal z Adamičem s posredovanjem pesnika Mileta Klopčiča že sredi leta 1931. Tedaj je bil Juš moj profesor zgodovine na poljanski gimnaziji v Ljubljani. Neka dne je med poukom povedal, da je v Jutru (1) bral prikaz in oceno knjige, ki jo je napisal in v Ameriki izdal neki Louis Adamič, menda doma iz vasi Blato pri Grosupljem; da je Adamiču pisal, naj mu pošlje nekaj člankov, da bi jih v prevodu objavili v naših publikacijah. Kozaku sem povedal, da je Louis moj brat in da bo naslednje leto obiskal staro domovino. »Saj se mi je zdelo, da si brat, podoben si Louisu na časopisni sliki, ki mi jo je pokazal Mile Klopčič.«

Adamič je poslal Kozaku štiri krajše članke; prevedel jih je Anton Debeljak, Kozak pa je gradivo uredil in izdal v zbirki Slovenske poti Tiskovne zadruge v Ljubljani z naslovom *Kriza v Ameriki* (2). Po prihodu v Ljubljano sta Louis in Stella med prvimi obiskala Juša Kozaka. Dne 16. maja 1932 sta prišla na poljansko gimnazijo in ga poiskala v profesorski zbornici. Medtem so tudi mene poklicali iz razreda in vsi štirje smo odšli k na novo imenovanemu ravnatelju, mojemu prejšnjemu razredniku Radu Pavliču; kot nekdanji dijak iste gimnazije se je Louis spominjal takratnih profesorjev, in sicer Pippenbacherja, Tršana, kateheta Merharja in Pečjaka ter nekaterih sošolcev. Zapomnil sem si imena Fedran, Kikel, Lovšin.

Že v prvem tednu so se vrstili obiski v hotelu in gostije pri slovenskih književnikih. Mile Klopčič je organiziral pomenek v gostišču pri Čadu, kamor so prišli Oton Župančič, Juš Kozak, Fran Albreht, Anton Melik, Stanko Leben in še kdo (3). Tej skupini, ki je naslednjo nedeljo obiskala pisateljev rojstni dom v Prapročah, so se pridružili še nekateri drugi člani Pen kluba, in sicer pesnik Ludvik Mrzel, pisatelj Ferdo Kozak in publicist Ludvik Klakočar.

Na obisku se je Juš pogovarjal z Louisovim očetom Antonom in stricem Mihom ter obujal spomine, kako sta se z očetom Josipom Kozakom kdaj pa kdaj vozila po dolenjski cesti, obiskovala sejme in sorodnike v Višnji Gori ali pa sta spremljala Ivana Hribarja in Ivana Tavčarja na političnih agitacijah. Kozakovih obiskov na Blatu in v Prapročah se je dobro spominjal stric Miha, ki je očetu Kozaku redno prodajal drva, ži-

1. Jutro XII, 83, 1931, 6 o knjigi Dinamit (1931).

2. Prikazi in kritike so bili objavljeni v Politiki (Beograd), 29, 8778, 1932, 10; — Srpski književni glasnik, Novi Sad, 37, 2, 1932, 151 (članka napisal Tone Potokar); — Slovenec, 60, 117, 1932, 2 in Svoboda, 4, 11, 1932, 361.

3. Louis Adamič, simpozij v Ljubljani, Ljubljana 1981, 260; — Vrnitev v rodni kraj. CZ, Ljubljana 1962, 37—39.

* Ljubljana, YU 61000, Janežičeva c. 1; zaslužni profesor, dr. sc.

vino in razne pridelke. V času šestojanuarskega režima je bil Juš očiten nasprotnik diktature in pripadnik takratne, tako imenovane »elitne« opozicije, ki se ni udeležila državnozborovskih volitev 8. novembra 1931; združevala je kulturnike, liberalce, klerikalce in levičarje vseh smeri, torej ljudi ne glede na idejno prepričanje in ne glede na pripadnost prejšnjim strankam. O tem so se Penatje tudi na obisku v Prapročah glasno in odkrito pogovarjali ter izražali solidarnost z onimi, ki jih je režim preganjal, odpuščal ali po kazni premeščal v Prekmurje, v Srbijo, na Kosovo in v Makedonijo. Med njimi je bil tudi ne preveč priljubljen profesor Bogumil Remec, do tedaj ravnatelj poljanske gimnazije, katerega je režim premestil na gimnazijo v Kruševac (4).

Juš Kozak je konec tedna z družino prihajal v Šentvid pri Stični, kjer je njegova žena Vlasta, rojena Mandelj, po očetu podedovala hišo z vrtom. Zadnjo majsko nedeljo nas je brat Ante s kolesljem zapeljal v Šentvid, kjer sta se Louis in Juš nekaj ur pogovarjala o političnih in kulturnih zadevah v državi ter iskala poti za sodelovanje v prihodnosti. Na pozno kosilo nas je povabil Kozakov svak, usnar in posestnik Jože Lavrič-Francoz. Kozak in Adamič sta se tedaj dogovorila, da bosta poletje preživela na Gorenjskem, kjer navadno preživljajo počitnice tudi drugi najbolj vidni slovenski in jugoslovanski pisatelji, na Bledu npr. Oton Župančič, Fran Albreht, Ivan Prijatelj, Josip Vidmar, v Bohinju pa Juš in Ferdo Kozak, Fran Sal. Finžgar in drugi. Juš je Adamiču priporočil manjši penzion Rudnica ob jezeru; tam sta s Stello preživela prvih 14 dni, nato pa sta se zaradi dela in miru preselila v hotel sv. Janez, kjer sta se dobro počutila in nadaljevala s pisanjem romana *Potemnelo bojišče*, kasneje prenaslovljenega v *Vnuke* (Grandsons, 1935). V prostem času sta se srečevala z Jušem in njegovo družino; skupaj so hodili na izlete v bližnjo in daljno okolico; obiskali so Otona Župančiča, Frana Albrehta in druge znance na Bledu. To obdobje, od začetka junija do polovice julija, je bilo za Adamiča družabno in vsebinsko najbogatejše doživetje stare domovine, le ob koncu bivanja v Bohinju so nastale nerodnosti (5).

Louis je zelo cenil Juša Kozaka; postala sta zares najbližja prijatelja med številnimi znanci v Sloveniji. Zanj je bil »vodilni slovenski pisatelj«, ... »urednik in založnik in sijajen človek« (6). Kozakovi demokratični, socialni in politični pogledi so se ujemali z nameni in programi evropske leve in z radikalno-naprednimi gibanji v Ameriki. Oba sta se zavzemala za najširšo svobodo ustvarjanja, za svoboden razvoj in zdravo tekmovanje za napredek gospodarstva, kulture in življenjskih razmer ljudskih množic. Vse to pa bo dosegljivo samo z družbeno in tehnološko revolucijo, kot se je uresničevala v Rusiji in Ameriki.

V Kozakovi zapuščini je njegova soproga Vlasta ohranila devet Adamičevih pisem in tri razglednice. Teh pisem je bilo po mojem mnenju

4. Med najvplivnejšimi organizatorji klerikalnega zadružništva in denarništva v Sloveniji je bil profesor Bogumil Remec (1879—1962), ki je financiral tudi desničarska gibanja in njihove prireditve. Leta 1945 je odšel v emigracijo (SLB, 9, 1960—79—80).

5. Nesporazum ob obisku Otona Župančiča v Bohinju: glej članek Jožeta Mahničiča v tem zvezku (str. 91—93).

6. Vrnitev v rodni kraj. CZ, Ljubljana 1962, 32.

vsekakor več, zlasti v času, ko je Juš urejal Ljubljanski Zvon. O tej korespondenci mi je Juš pogosto pripovedoval. Zato bo treba preiskati uredniške arhive in arhiv Tiskovne zadruga, ki je izdajala omenjeno revijo. Enako velja za usodo Kozakovih pism Adamiču. Po sporočilu Henryja A. Christiana Kozakovih (in Župančičevih) pisem v Spominski ustanovi na univerzi v Princetonu ni; tudi v Adamičevi zapuščini v Rokopisnem oddelku NUK jih ni (7).

Adamič si je dopisoval po večini v angleškem jeziku z onimi, ki so ta jezik vsaj pasivno obvladali. Materi, bratom in sestri je pisal v domačem jeziku. V devetnajstih letih bivanja v Ameriki je imel malo priložnosti, da bi se pogovarjal v slovenskem jeziku, le prevajal je iz slovenščine v angleščino. Podobno kot vsi drugi izseljenci pred prvo svetovno vojno je le nekoliko zaostal v načinu izražanja in v besednem zakladu. Tudi Miletu Klopčiču je pisal v slovenskem jeziku, toda »razen v dveh ali treh nerodnostih v besednem redu je bilo to nedolgo pismo napisano kar v dobri slovenščini« (8). Otonu Župančiču je pisal v angleščini, pesnik mu je odgovarjal v slovenščini (9), z Jušem Kozakom pa si je dopisoval v slovenskem jeziku (10).

Prvo razglednico je Adamič poslal Jušu Kozaku že z ladje Saturnia dne 31. marca 1933 z »*Najlepšimi pozdravi Vam vsem — Do svidenja! Louis Adamič, Stella* (s sliko ladje), naslovljeno na Poljanski nasip 14/VII (sedmi vhod).

Prvo pismo na dveh tipkanih straneh je bilo poslano s kratkega dopusta v Yaddu. Iz vsebine pisma se da sklepati na Kozakove misli in namene glede Adamičevih nadaljnjih odnosov in sodelovanja s staro domovino. Pismo se glasi:

*Yaddo, Saratoga Springs, N. Y.
June 3. 1933*

Dragi g. Kozak:

Vaše pismo me je zelo razveselilo, skoro tako, da mi je bilo hudo. Menda sem še vedno sin tiste deželice, lepe in nesrečne. Ne morem Vam povedati kako mi je bilo pri srcu ko je vlak drdral iz Slovenije tisto nedeljsko popoldne, ko smo se poslovili na ljubljanskem kolodvoru. Bilo je tem hujše, ker sem mislil, da ne bo dolgo ko bo izbruhnila vojna. N (11).

Zdaj sem tukaj v Yaddo nekako mesec dni. Delam kot živina. Najprej nameravam napisati kakih deset ali petnajst člankov o raznih stvareh, po-

7. Juš Kozak je urejal *Ljubljanski zvon* od 1935 do 1941; — Da bi dobili Kozakova in Župančičeva pisma, sva se s prof. dr. Jožo Mahničem obrnila na Spominsko ustanovo L. A. v knjižnici Univerze v Princetonu in na prof. Christiana A. Henryja. Ta mi je v novoletni čestitki 1984 pripisal: »Imam Vaše zadnje pismo in sem pregledal gradiva, ki jih rabite — za Juševa in Župančičeva pisma — toda menim, da teh ni nikjer v Ameriki.«

Ko je bil že gornji prispevek v tisku, me je upravnik RO NUK prof. Mihael Glavan obvestil, da je v Adamičevi zapuščini našel nekaj Juševih pism Adamiču. O tem bom objavil poročilo v 14. zvezku ZOG, 1986!

8. Glej opombo pod tč 3: Simpozij 1981, 259; — V pismih, pisanih v slovenščini, se čuti vpliv angleščine v besednem redu in ločilih. Poudarjal je: »Mislim po angleško in sproti prevajam v slovenščino«.

9. Glej članek Jože Mahniča v tem zvezku Zbornika str. 85.

10. Adamičeva pisma iz Kozakove zapuščine je avtorju odstopil sin Domen Kozak, Šentvid pri Stični. Avtor je uporabil kseroks kopije.

11. Vrnitev v rodni kraj. CZ, Ljubljana 1962, 356.

javih osebnostih v Jugoslaviji, in potem pa predelati celo stvar v knjigo. Do zdaj sem napisal tri daljše in tri krajše članke. Eden krajših je izšel; in sicer, eno kratko poročilo o cenzuri kot vpliva na literaturo. Urednik revije v kateri je članek izšel se zdaj mudi v Jugoslaviji: je tam na P. E. N. kongresu (12). Potem bom imel dve stvari o terorju. Najdaljši in dozdam najboljše je portret Njega, (13) ki, ako bo izšel v kaki večji reviji, bo senzacija. Ako bo izšel še ne vem, ker sem ga baš poslal mojemu agentu v New York (14). V septembru bo natisnjen eden daljših člankov o mojem mnenju o Ameriki primeroma z Jugoslavijo. Natisnjen bo v eni največjih revij: 2.200.000 naročnikov. Revija je mesečnik (15). Zdaj pa pišem daljšo stvar o Beogradu. Ta bo gotov v par dneh; potem pa še ne vem česa se bom lotil. Drugega Vam ne morem poročati za zdaj glede mojega jugosl. materiala.

Imam težkoče z romanom, ki sem ga izvršil v Dalmaciji. Moj založnik, ki je ena največjih firm, je v globokih denarnih težkočah; je v procesu neke »reorganizacije«, ki pa upam, da se bo dobro iztekla. Vseeno roman bo zakasnen nekaj mesecev (16).

Upam, da razumete mojo slovenščino (17).

Ob priliki povratka v Ameriko sem dal nekaj intervjujev, eden katerih je baje zelo razjezil jug. konzula. Intervju je bil preveden v večino slov. and hrv. listov po Zdr. državah.

Zal mi je, da ne morem poročati natanko kaj se godi tukaj v socialnih in ekonomskih pogledih. Rooseveltov tajnik (minister) za poljedelstvo je bil week-end gost tukaj v Yaddo koncem maja (18). Sem govoril z njim kake pol ure. Vprašal sem ga kaj je pravzaprav politika predsednika in njegove vlade. Odgovoril je: »Mi se zavedamo, da naš stari sistem je mrtev, oziroma da umira. Mislim, da bomo imeli splošen državni socializem v desetih letih. Naša politika za sedaj je, da rešimo za bodočnost vse kar je bilo dobro v starem sistemu.« (To ni za publikacijo.) Če bi znali angleško, bi Vam z veseljem poslal izrezke iz listov in revij. Bivši najbolj reakcionarni listi zdaj pišejo o »novem redu« (19). Zdi se mi, da tekom Rooseveltovega režima se ni bati, da bi prišlo tukaj do kakega fašizma. Sloboda tiska itd. je skoro zasigurana.

Tajniku za poljedelstvo Wallace-u sem povedal nekaj stvari o Jugoslaviji. Namignil sem, da bi rad predložil kratek opis tamošnjega položaja pred Roosevelta in on mi je obljubil, da bo omenil Rooseveltu in ako bo mogoče bom povabljen v Washington, mogoče tekom zime, ko bo Roosevelt mogoče imel več časa (20). Prosim, da ako omenite to kje, da storite to z največjo diskrepcijo. Ko sem govoril z Wallace-om, sem se skliceval na staro

12. Glavni urednik vodilnega ameriškega literarnega časopisa *The Saturday Review of Literature* dr. Henry Seidel Canby se je spomladi leta 1934 udeležil kongresa Penklubov v Dubrovniku.

13. Njega — kralja Aleksandra I. Karadjordjevića.

14. Maxima Lieber, literarni posrednik; leta 1969 sem ga srečal v Varšavi.

15. *The Saturday Review of Literature*.

16. Roman *Grandsons* (Vnuki) je izšel leta 1935 namesto 1933.

17. Louis se je pogosto opravičeval zaradi »slabe« slovenščine. Zapisal je: »Angleški jezik je del mojih miselnih pripomočkov.«

18. Minister za kmetijstvo (tajnik za poljedelstvo) je bil farmar Henry A. Wallace, kasnejši podpredsednik ZDA, nazadnje minister za trgovino; ker se ni strinjal s politiko hladne vojne, je odstopil in ustanovil Progresivno stranko. Leta 1948 je nastopil na predsedniških volitvah.

19. Rooseveltov program javnih del New Deal, da se omili brezposelnost.

20. Srečanje z H. A. Wallaceom je približalo Adamiča funkcionarjem Bele hiše. Prve pogovore je imel v marcu 1934, nato so Louisa imenovali v razne odbore (za strateško obrambo ZDA, za vprašanje priseljencev), februarja 1942 pa je bil s Stello povabljen na večerjo z Rooseveltom in Churchillom (*Dinner at the White House*, 1946 — Večerja v Beli hiši).

Wilsonovo tradicijo (21). Mislim, da bi bilo dobro ako bi se dalo izpodbiti Njega. Druge stvari bi bile potem onemogočene.

Prosim Vas, da mi pišite bolj pogostoma. Želim Vam lepih užitkov in uspešnega dela v Bohinju. Pozdravljam Vas in Vašo družino; tako tudi moja žena.

Vaš udani
L.

Adamič je na drugi strani pisma ob robu pripisal: »... nisem siguran, da Vas razumem glede celice. Ali mislite B. Kaj je z njim?« (22).

Kozakovo pismo je vzbudilo Louisove spomine na obisk v stari domovini, na srečanja, doživetja in lepote Slovenije. Nekaj več o tem je povedal v zadnjih dveh odstavkih v knjigi Vrnitev v rodni kraj (11). Kot je videti iz prvega dela gornjega pisma, se je tedaj že odločil, da bo napisal knjigo o Jugoslaviji. Po vrnitvi iz Yaddo so njegovi že objavljeni članki začeli vzbujati zanimanje med ameriškimi založniki in jugoslovanskimi priseljenci, čeprav je bil pretežni del knjige oster in neposreden napad na tedanji beograjski režim (23). Domnevna možnost, da bi na odločujočem mestu v Washingtonu poročal o političnih razmerah v Jugoslaviji, je ugaljala takratni slovenski opoziciji kraljeve diktature.

Iz obdobja naslednjih 12 let ni ohranjene korespondence med Adamičem in Kozakom, čeprav vem, da je vsa naslednja leta do druge svetovne vojne vzdrževal stike z Jušem in Ferdom Kozakom. Pogosto jima je pošiljal svoje pripovedi, knjige, časopisne izrezke, včasih tudi na moj naslov. Zato sem se kdaj pa kdaj oglašal pri njih na Poljanskem nasipu in v Gregorčičevi ulici v Ljubljani, kjer smo izmenjali vesti z ene in druge strani. Juš in Ferdo Kozak sta si prizadevala, da bi v Ljubljanskem zvonu in Sodobnosti izhajali prevodi ali vsaj prikazi Louisovih del po letu 1935, vendar je cenzura zlasti pri Zvonu marsikaj preprečila, časopisi in revije v drugih delih države, zlasti Novosti, Nova doba, Nova Evropa, Književnost pa so bolj pogosto objavljali vesti, prikaze in prevode del rojaka v Ameriki (24).

S Kozakovimi sem se v tridesetih letih pogosto srečeval v Ljubljani, v Prapročah ali v Šentvidu, nazadnje poleti 1941. Ko sem se konec leta 1943 povezal v akcijo Rdečega križa, sem s posebnimi nalogami potoval dvakrat v Firence in enkrat v Bagno a Ripoli, kjer sem poiskal tedaj že osvobojena internirana brata Juša in Ferda ter jima izročil sredstva za preživetje (25). Jušu sem dal naslov Louisove farme v Milfordu, N. J. Po prihodu Angloamerikancev sta brata hotela prek Barija na jugoslovansko

21. Ameriški predsednik Woodrow Thomas Wilson je v svojih znamenitih 14 točkah zahteval tudi samoodločbo narodov Avstro-Ogrske.

22. Kozak (najbrž) omenja, da je policija odkrila neko celico KPS in Adamič sprašuje, če je mišljen B. (Boris Kidrič, op. F. A.) in kaj je z njim.

23. *Izbrana pisma Louisa Adamiča*. CZ, Ljubljana 1981, 228 str. Pismo dr. Andriji Štamparju št. 113.

24. Po nepopolnih podatkih je izšlo v Jugoslaviji od 1934 (ko je bila knjiga Vrnitev v rodni kraj prepovedana) do 1941 skupno 67 prikazov, kritik in prevodov v 28 jugoslovanskih časopisih in revijah, največ v časopisu *Novosti* (Zagreb).

25. Vlasta Kozakova mi je prinesla denar, ki ga je zbrala družina Jožeta Lavriča-Francoza iz Šentvida pri Stični in družina Antona Znidaršiča. V Firencah je bil z Jušem njegov sin Miklavž, v Bagno a Ripoli s Ferdom pa Primož Kozak.

svobodno ozemlje, vendar se to ni takoj posrečilo. Ponovni poleti z avioni niso uspeli; zaradi sovražnikovih pohodov je bil pristanek nemogoč. Zato sta ostala še v Bariju, odkoder je Juš pisal Adamiču, ki je v tistem času zaradi prenapornega dela zbolel in nekaj časa obležal, pošta pa je bila zaradi vojnih razmer nekoliko počasna (26).

Drugo pismo

Mountain View Farm,
Milford, New Jersey,
July 21. 1945

Dragi Juš Kozak:

Tvoje vrste iz Bari (datirano 23. X. 44) sem prejel pred nekaj tedni. Hvala. Ni časa in moči, da bi pisal daljše pismo. Mogoče že veš kaj smo delali v Ameriki. To je samo, da Ti povem, da se zanimam za Tvoj položaj — za položaj drugih slov. literatov. Ako boste trebali pomoči, še ne vem kako Vam bomo pomagali, ker je — in bo — precej zaprek, ali poskusili bomo vse kar bo mogoče.

Ako mogoče, piši podrobno — faktično.

Sem silno zdelan. Bil sem bolan; zdaj zopet na nogah. Upam da Tvoje zdravje ni preslabo in da je družina zdrava. Pozdrav vsem Tvojim — seveda tudi Ferdu. Sem opazil z velikim zanimanjem, da je F. v novi — prvi — slovenski vladi.

Pozdrave tudi od Stelle.

Louis
Louis Adamič (27)

Tretje ohranjeno Adamičevo pismo Jušu Kozaku je bilo poslano na Jušev zasebni naslov v Ljubljani (Poljanski nasip) in prenaslovljeno v Šentvid pri Stični.

Dragi Juš:

Milford, N. N., Avg. 4, '47

Po naključju sem imel priliko sestati se z dr. Lavričem na dan njegovega prihoda v N. Y. in dal mi je Vaše pismo. Najlepša hvala! Upam, da pero, ki ga boste dobili po njem bo tenko in da Vam bo po volji... Skoda, da niste mogli priti sem. Pisati obširno je skoraj nemogoče, ker stvari tukaj so silno zavite in komplicirane. Ko se pogovarjam z ljudmi ki pridejo iz Jugoslavije, se mi zdi, da vi tam prav tako malo razumete Ameriko kot vi mislite, da vas Amerika ne razume... Dobil sem Novi svet s prikazom »Večerje v Beli hiši«. Hvala!... Hvala tudi za vašo sliko položaja v Sloveniji in Jugoslaviji. Ako ne pride do vojne, sem siguren, da bo razvoj domovine jak in zdrav... Novice o Kozakovih so Stello in mene silno zanimale Seveda starate se, ali mi se tudi ne mlajšamo. Jaz sem 49... Ne vem še kdaj prideva v J. Sem silno zadolžen. Zadnja 4 leta so mi vzela skoro vse. Tukajšnje gibanje v prid J. mi je vzelo skoro vse. Churchill me je tožil; to je stalo nekaj. Zdaj me pa jugosl. izbeglice v Londonu tožijo za ono kar sem pisal o njih tekom vojne. Se bom moral gmotno popraviti predno prideva, in ne vem koliko časa bo to vzelo, kajti zdaj smo vsi levičarski pisatelji tabu... Dr. Lavrič je sijajen človek, kot ste rekli. Videl ga bom še predno se vrne. Zdaj potuje, menda je v Bostonu. Ali dobivate mojo revijo T&T? Pozdrav od naju obeh, Vam vsem!

L. A.

26. Obenem s Kozakovim pismom z dne 23. oktobra 1944 je prispela iz Evrope, predvsem iz Jugoslavije in Italije, cela vreča pisem, časopisov in druge pošte. Kasneje mi je Louis pisal, da je imel z reševanjem te pošte nekaj tednov dela.

27. Pismo je prispelo z diplomatsko pošto na naslov: Pisatelj Juš Kozak, Ljubljana; žigosano z žigom Vojne cenzure Beograd (v cirilici) ter opremljeno s porto znamko za 1 din.

sept. 14. 1947

Drogi Juri -

Ravnokar sem se poslovil
od dr. Lavriča, ki je bil domov
na obisku pri svoji famii. Veliko
sva govorila o Vas. Priznava vam
dva povera; prosim primate jih
kaj čas od mene - in veliko
mujata pri vašem prianju.
Dr. Lavrič in dr. Borely
prijete po godu 16. sept.
na Vasij -
pozdrav vam + vašim
od rojca obek,
Lava Adamic
M. Kard. A. J.

Med vrsticami pove, da je v slabem gmotnem položaju, ker mu je gibanje v prid Jugoslavije vzelo »skoro vse«, med vojno in prva leta po vojni pa ni nič dobičkanosnega napisal in izdal; Churchillova tožba ga je

stala okoli 1000 dolarjev, obiski in številne prošnje za podporo, pomoč in nabavo predmetov za pomoči potrebne Jugoslavije pa so sproti požirali skromne dohodke. V takem stanju se ni mogel odločiti za obisk nove Jugoslavije (28).

Četrto Adamičevo pismo je bilo kratko in napisano na roko:

Dragi Juš:

Sept. 14. 1947

Ravnokar sem se poslovil od dr. Lavriča, ki je bil danes na obisku pri nas na farmi. Veliko sva govorila o Vas. Prinaša Vam dva peresa; prosim primite jih kot dar od mene — in veliko uspeha pri Vašem pisanju.

Dr. Lavrič in dr. Brecelj potujeta po zraku 16. septembra na Paris.

Pozdrav Vam — Vašim od naju obeh!

Louis Adamič
Milford, N. J.

Juš Kozak je medtem obvestil Adamiča o ruskem prevodu knjige Večerja v Beli hiši (Dinner at the White House, 1946).

Peto Adamičevo pismo je zanimivo zaradi stališča, da za zdaj še ne more obiskati Jugoslavije. Dr. Lavrič ne sme sugerirati, naj ga povabijo.

Louis Adamič,
Milford, New Jersey
Oct. 17, 1947

Dragi prijatelj Juš Kozak:

Dobil sem Vaše pismo v katerem poročate, da se je dr. Lavrič vrnil. Radoveden če ste prejeli moje prejšnje pismo, pisano takoj po prihodu dr. Lavriča tukaj. V tistem pismu sem pojasnil zakaj me zaenkrat še najbrž ne bo v Jugoslavijo.

Vaše prvo poročilo, da je »Večerja« prestavljena v SSSR. A čital sem precej dolge ocene knjige v važnih sov. revijah.

Pošiljam Vam vse številke mojega lista.

Prosim recite dr. Lavriču, da zaenkrat ne sme sugerirati, da se me povabi, ker dvomim, da bom mogel priti. Toliko dela tukaj! (29)

Pozdrave vam vsem od naju obeh.

L

Louis Adamič se je vedno bolj vključeval v Progresivno stranko, ki je izbrala Wallacea za predsedniškega kandidata; že spomladi leta 1948 je potoval in predaval v nekaterih ameriških zveznih državah, kar potrjuje tudi naslednje pismo.

28. Revija *Novi svet* je izhajala prva povojna leta (1946—52). V drugem letniku je bil objavljen odlomek iz knjige *Večerja v Beli hiši* (Dinner at the White House, 1946). — O Churchillovi tožbi glej v knjigi *Spomini in pričevanja*. Prešernova družba, 1984, str. 148; — Med vojno in po vojni je Adamič izdajal lastni časopis — bilten za literarno in družbeno kritiko *Trends&Tides*, nato pa *Today and Tomorrow* (T & T).

29. V tistem času so začeli pripravljati organizacijo Wallaceove Progresivne stranke in predsedniške volitve. V pismu z dne 29. septembra 1947 mi je pisal, da pred letom 1949 ne bo mogel priti na obisk v domovino, »*kajti '48-ga imamo tukaj glavne volitve. Nekateri ljudje med naprednjaki mislijo, da jaz lahko vplivam na nekaj milijonov glasov in bi mi silno zamerili, ako ne bi bil tukaj, ...*«

Šesto pismo

Louis Adamič,
Milford, New Jersey,
April 22, 1948

Dragi Juš:

S Stello sva se ravnokar vrnila s tri-mesečnega potovanja 9,000 milj z avtom) po Ameriki — za Wallacea — in sem baš odprl paket z Vašo zadnjo knjigo, Lesena žlica. Bom jo prečital čimprej mogoče. Hvala lepa. Najlepše pozdrave vam vsem!

Louis

Predsedniške volitve in kampanja za izvolitev Wallacea sta Louisa fizično zelo izčrpali, neuspeh pri volitvah pa ga je močno prizadel. V tem času so nekoliko popustili stiki z domovino in pogostost korespondence. Tudi v Kozakovi zapuščini ni nobenega pisma več, vse do obiska nove Jugoslavije leta 1949. Juš je bil na sprejemu ob Louisovem prihodu v Ljubljano, nato sta se pogosto srečevala. Dvakrat sem spremljal Louisa na obiskih v Sentvidu pri Stični, drugič zadnje popoldne pred odhodom v ZDA. Zaskrbljeno sta se pogovarjala o prihodnosti, o vseh nevarnostih našega socializma, o birokratizaciji in kultu osebnosti, o nujnosti humanizacije družbe ter nevarnosti tretje svetovne vojne. Istega večera je prezidij LR Slovenije priredil družabni sprejem, na katerem je Louis v več kot dveurnem govoru povedal svoje izkušnje, ocene in program, ki je objavljen v knjigi Orel in korenine. Juš Kozak na sprejem ni bil povabljen.

Med obiskom v novi Jugoslaviji je Louis velik del časa prebil v Beogradu ter na potovanjih doma in v tujini. Dne 15. marca 1949 je poslal Jušu razglednico *Pozdrave iz Firenc!*, dne 20. junija *Pozdrav iz Crnegore*, dne 15. julija pa naslednje pismo iz Lovrana pri Opatiji, poslano v Kocenovo 6 v Ljubljani in prenaslovljeno na Sindikalni počitniški dom v Fieso pri Piranu (30).

Sedmo pismo

July 15, 1949

Dragi Juš:

Sem še vedno tukaj. Najbrž grem med koncem avgusta in sredo septembra.

Tvoje 3 recepte za zdravila sem poslal svojemu apotekarju v New Yorku. Zdravila in razpršilec boš dobil v nekaj tednih.

Garam. Ni časa, da pišem kaj več.

Pozdrav Tebi in družini.

Lojze
(Louis Adamič)

V tem času je žena Stella dobila več grozilnih in anonimnih pisem; zaradi slabotne in nežne narave je obolela, zato se je Louis na hitro odločil in se že sredi avgusta vrnil v Ameriko. V Kozakovi zapuščini sta hranjeni še dve kratki pismi, ki se nanašata na Kozakove osebne zadeve in potrebe. V pismu z dne 1. novembra 1949 piše: »*Silno mi je hudo — prosim oprostite ako sem Te spravil v zadrego. Tukaj, v mojih sedanjih razmerah, 50 \$ je precej...*« V pismu z dne 5. februarja 1950 sporoča Ko-

30. Adamič je v juniju in juliju 1949 več dni bival v Lovranu, kjer je imel zvezo z Brioni ter se kdaj pa kdaj pogovarjal s Titom. *in jaluvoč v*

July 15. 1949

Dragi juš -

Sen se vedno tulej. Najbolje
 gre med koncem avgusta in
 med septembra.

Tvoje 3 recepte za zdravila
 sem poslal svojemu apotekarju
 » New York. Zdravila in
 razpršilec bi dobil v naslednji
 tedni.

Garam, ki časa, da pišem
 kaj sei -

Vojdava Teli in družini,
 Ljube

zaku, da je njegova naročila opravil in da je delo, katerega se je lotil, ne-
 človeška stvar (31).

31. Leta 1950 je že pripravil ogrodna poglavja za knjigo *Orel in kore-
 nine*. — Adamič je poslal Kozaku po lekarnarju atomizer, drugi aparat mu je
 prinesla Marija Vilfanova; — Juš Kozak je bil razen Mileta Klopčiča edini
 med Adamičevimi prijatelji, med kulturnimi in družbenopolitičnimi delavci
 v domovini, ki je ob Louisovi smrti poslal družini sožalje!

ADAMIČEVA ZAPUŠČINA V NARODNI IN UNIVERZITETNI KNJIŽNICI V LJUBLJANI

Mihael Glavan*

Louis Adamič je nedvomno eden največjih sinov slovenskega naroda tako zaradi svojega književnega dela kot zaradi izjemno velikega prispevka k narodnoosvobodilnemu boju Slovencev in drugih jugoslovanskih narodov. Louis Adamič je bil človek zelo širokih razgledov, tako da upravičeno govorimo o »svetovih Louisa Adamiča«. ¹ Njegovi osebni človeški stiki so bili stkanj ne le znotraj ZDA, njegove nove domovine, temveč zelo močno tudi med Slovenijo (in Jugoslavijo), njegovo rojstno domovino, in ZDA in celo med vsemi celinami. O sebi in svojem delu, o svojih sodobnikih in o svojem času je Adamič zapustil grmado najrazličnejših pričevanj, ki jih skupaj poimenujemo kot njegovo zapuščino. Popolnega pregleda nad vsemi temi gradivi še zdaleč nimamo. Bolje so obdelana ameriška hranilišča, zlasti zbirka v Univerzitetni knjižnici Princeton, medtem ko se temeljita obdelava Adamičeve zapuščine v Sloveniji šele prav začinja.

Jedro Adamičeve rokopisne zapuščine v Sloveniji je v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani. Znano je, da je Louis Adamič osebno poskrbel, da je to gradivo leta 1948 prišlo v Rokopisno zbirko NUK, kjer se hrani večina rokopisnih zapuščin slovenskih književnikov in drugih pomembnih kulturnih delavcev. Adamič je »dne 28. oktobra (1948) z ladjo Radnik poslal vnaprej večji kovček z osebniimi potrebščinami in tri lesene zaboje... s knjigami in raznimi važnimi dokumenti. Pošiljka je bila naslovljena na Ministrstvo za prosveto LR Slovenije, ki bo depoiniralo knjige in drugo v kako knjižnico«. ² To gradivo je po različnih peripetijah res prišlo v Rokopisno zbirko NUK, ki jo je takrat vodil Alfonz Gspan, Louisov znanec še iz predvojnih časov.

Poleg te osrednje in najobsežnejše zbirke v Sloveniji se hrani še veliko dragocenega gradiva na drugih mestih: zbirka dokumentov pri Slovenski akademiji znanosti in umetnosti, Slovenski izseljenski matici, Arhivu Slovenije in različnih hraniliščih pri sorodnikih in dopisnikih. Prav gotovo je naša nacionalna dolžnost, pa tudi pomembna in zanimiva strokovna naloga, da kolikor je le mogoče v celoti zberemo, strokovno popišemo in javno predstavimo vse Adamičevo gradivo, ki je v Sloveniji

* Dipl. fil. — Rokopisni oddelek NUK, Ljubljana, Turjaška 1.

¹ Tak naslov ima knjiga Jerneje Petrič. Cankarjeva založba, Ljubljana 1981.

² France Adamič, Spomini in pričevanja. Prešernova družba, Ljubljana 1983.

ohranjeno. Prvi korak k temu je ureditev in popis Adamičeve zapuščine v NUK, kar bo kmalu opravljeno.

Adamičeva zapuščina po obliki in vsebini

Adamičeva zapuščina je tipična moderna zbirka, prva take vrste v NUK. Po obliki so ta gradiva **pravi rokopisi** (Adamičevi in drugih avtorjev), **tipkopisi** (običajni tipkopisi in kopije, kseroksnе kopije, ciklostirana besedila) in **tiski** (separati, izrezki iz revij in časopisov). Knjižno gradivo v to zapuščino ni vključeno.

Vsebinska opredelitev bi zahtevala daljše in poglobljeno strokovno analizo, v tem zapisu jo bomo le kratko označili. Zbirka vsebuje naslednje večje celote: Adamičeva dela, poročila in kritike Adamičevih del, Adamičeva pisma, korespondenco, tujo korespondenco, Adamič, ameriški Slovenci in Jugoslovani ter njihove organizacije, drugo gradivo.

Adamičeva dela obsegajo velik del zapuščine, saj gre za več sto enot. Ta del je zvrstno izredno pester. Obsega prava umetnostna besedila, izvirna in prevedena, veliko večino pa tvorijo publicistična besedila, namenjena predvsem slovenskim Američanom, pa tudi ozaveščanju delavskega razreda nasploh, različni informativni sestavki itd. Tipološka analiza Adamičevih del še ni opravljena, zato se zdi najbolj smiselna kronološka razvrstitev. Posebej je treba poudariti, da v tej zbirki ni izvirnih rokopisov ali tipkopisov Adamičevih daljših del, ki so izšla v knjižni obliki, pač pa le nekaj krajših del. Veliko večino predstavljajo krajša umetnostna besedila in članki v obliki separatov in izrezkov iz revij in časopisov.

Kritike Adamičevih del in poročila o njih so najbolj nenavaden del te zapuščine. Avtor sam, predvsem pa njegova žena Stella in njuni sodelavci so sistematično zbirali vse odzive na Adamičeva dela in sploh vse njegovo javno delovanje. Zbrano gradivo je vsebinsko in oblikovno izredno pisano in za slovenske razmere zelo nenavadno. Američani so že tedaj imeli za tako gradivo posebne velike albume (40 × 30 cm) z vložnimi listi. Imenovali so jih scrap books (knjige za izrezke). Časopisne založniške hiše so tiskale majhne listke rožnate barve, na katerih je bil že odtisnjen naslov časopisa in podatki o izdajatelju, zbiralec je dodal le še datum. V našem primeru so datumi odtisnjeni s štampljko. Te listke so potem prilepili na zgornji del časopisnega izrezka in vse skupaj pritrdili (prilepili) v album. Na ta način je bilo mogoče na vsak list (z obeh strani) spraviti veliko izrezkov, ki so sicer pritrjeni, da se ne morejo izgubljati, vendar jih je mogoče listati in v celoti prebrati, čeprav se prekrivajo. V zapuščini je ohranjenih kakih dvesto listov (en album je ohranjen tudi kot celota) z več tisoč izrezki. Ti so urejeni tako, da so vsi odzivi na določeno Adamičevo delo zbrani skupaj, ne glede na to, kdaj so nastali. To načelo v bistvu upošteva tudi kronologijo nastajanja del, saj se kritike, poročila in informacije praviloma pojavljajo nekaj mesecev po izidu dela in le izjemoma tudi pozneje. Pretežna večina teh zapisov je seveda iz ameriškega časopisja, precej pa tudi iz slovenskega in drugega jugoslovanskega. Razmeroma veliko člankov in drobnih poročil je tudi o Adamičevi osebnosti, življenju in delu nasploh, zlasti po letu 1932, ko je avtor postal znana osebnost v ameriškem in slovenskem kulturnem in po-

litičnem prostoru. Žal med odmevi na Adamičevo književno delo prevladujejo kratki, večinoma informativni sestavki, resnejših, daljših in bolj poglobljenih analiz je malo.

V zbirki je tudi približno 160 **Adamičevih pisem** 80 naslovnikom. Med njimi je nekaj izvirnih drobcev, vse ostalo so kopije izvirnikov iz ameriške zbirke. Velika večina pisem je namenjenih ameriškim sodelavcem, po času nastanka pa so predvsem iz časa NOB. Za nas najbolj zanimiva so pisma sestri Ani, Edvardu Kardelju in Josipu Brozu-Titu.

Posebej zanimiva je dokaj obsežna **Adamičeva korespondenca**, ki jo hrani NUK. Obsega tri obsežne mape večinoma izvirnih pisem Louisu Adamiču. To je najbolj dragocen del zbirke, ki je že doslej služil raziskovalcem, še bolj pa bo lahko sedaj, ko je korespondenca primerno urejena. V tem kratkem zapisu celotne korespondence ni mogoče primerno označiti, kljub temu pa bo morda zanimiva tudi kratka informacija o njenem slovenskem delu. Med pismi je 42 pisem 19 dopisnikov iz domovine (Slovenije in Jugoslavije). Najbolj zanimiva so pisma Juša Kozaka in Mileta Klopčiča.

Kozakova pisma se vsa nanašajo na prevajanje in natise Adamičevih krajših in daljših literarnih del v tedanjih slovenskih revijah in v knjižni obliki. Prva štiri pisma so iz leta 1932, ko je bil Adamič v domovini in v stalnih stikih z Jušem Kozakom. Ta je imel veliko zaslug, da sta v slovenščini izšli Adamičevi knjigi *Kriza v Ameriki* (1932) in *Smeh v džungli* (1933). V naslednjih dveh pismih (1934, 1936), ki sta nastali po Adamičevi vrnitvi v ZDA, Kozak piše predvsem o kulturnem in založniškem položaju na Slovenskem in omenja nove Adamičeve knjige, ki so izšle v Ameriki.

Še pred Kozakom se je z Adamičem povezal Mile Klopčič, že v tistem času znan pesnik in prevajalec. Prvih šest pisem je Klopčič pisal Louisu Adamiču v ZDA, še preden sta se 1932 v domovini osebno seznanila. Iz korespondence je razvidno, da se je Klopčič živo zanimal za Adamičevo literarno delo in o njem v naših revijah in časopisih tudi poročal. Pesnik je bil reden sodelavec slovenske izseljenske Prosvete, zato je sprti dobival informacije o Adamičevem uveljavljanju v ZDA, čeprav sam ni znal angleško. Zadnja tri pisma je Klopčič napisal, ko je bil Adamič v Sloveniji. V njih govori o sprotne revijalnem in literarnem delu, hkrati pa ga zelo jasno usmerja v spoznavanje takratnega položaja slovenskih delavcev. V zadnjem pismu (1932) natančneje opisuje krizo Ljubljanskega Zvona in vzroke zanjo.

Od drugih jugoslovanskih dopisnikov so najpomembnejša pisma zagrebškega urednika dr. Milana Čurčina, ki je poskrbel za prevode in izid Adamičevih del v Zagrebu (*Dinamit* — 1933, *Smijeh u džungli* — 1933).

Med svojim bivanjem v Sloveniji se je Adamič povezal tudi z drugimi naprednimi slovenskimi književniki in kulturnimi delavci. Nekateri so s posameznimi pismi zastopani tudi v naši korespondenci, npr. Fran Albreht, Alfonz Gspan, Bratko Kreft, Stanko Leben in Tone Seliškar.

Med gradivi, ki jih je v NUK prinesel Adamič, je tudi kakih 150 **enot tuje korespondence**. To so večinoma pisma in dopisi različnim združenjem in organizacijam ameriških Slovencev, uredništvom ipd., katerih

član je bil tudi Adamič, zato so ta gradiva tudi prišla v njegovo zapuščino. Besedila so pomembna in zanimiva za vsestransko osvetlitev Adamičevega dela, pa tudi za splošno zgodovino ameriških Slovencev.

Louis Adamič je bil voditelj ali dejaven član najrazličnejših organizacij ameriških Slovencev, npr. SANS, ZOJSA, pa tudi drugih združenj. Zanje je večkrat pisal različne programske sestavke, govore itd. Njegova dela pogosto niso avtorsko označena ali so skupinsko delo več sodelavcev. Ta gradiva pravzaprav tvorijo nekakšne arhivske celote posameznih organizacij, zato jih je mogoče uvrstiti v **posebno skupino**.

Vsekakor so ta gradiva še nedokončno urejena in še čakajo natančnejše obdelave. To velja tudi še za manjšo skupino **drobnih zapisov** in izrezkov, za katere je zelo težko presoditi, kam bi vsebinsko najbolj ustrezno sodili. Zaradi živosti in sprotnega pretoka informacij, zlasti v vojnem času, je Adamič marsikaj, kar je najprej nastalo kot govor na sestanku ali prispevek v razpravi, poročilo o delu itd., kasneje preoblikoval v članek, pamflet, polemiko ali pismo in to objavil v množičnih občilih. Tako se gradiva pogosto povezujejo in prepletajo, neredko se pojavlja po več različic istega besedila. Med tem neopredeljenim gradivom je tudi marsikaj, kar so takratni časopisi prinašali o Slovencih in Jugoslaviji in je Adamiča toliko zanimalo, da je spravil v svoj osebni arhiv. Vse to ima svojo dokumentarno in informativno vrednost in bo ob dokončni ureditvi zapuščine našlo ustrezno mesto.

Adamičeva zapuščina NUK bo, kot rečeno, kmalu dokončno urejena in popisana ter v celoti dostopna strokovnemu raziskovalnemu delu. Enako potrebno pa je zbrati tudi vsa druga gradiva po Sloveniji, ki so že evidentirana, pa tudi tista, ki še niso znana.

VIKTOR MAGYAR 1934—1980

Aleksander Bassin

Hiter odhod Viktorja Magyarja je pretrgal pot, ki jo je dvajset let izoblikoval slikar, uvrščen sicer v najstrožji izbor naivnih umetnikov Jugoslavije, s svojim delom in še posebej z obetavno napovedjo pa je tako uvrstitev zanikal. Sam je bil mnenja, da je slikar, ki pozna, se zaveda zakonitosti slikanja, ki sicer uporablja nekatere motive, ki jih uporabljajo tudi naivci — in ki jih od njih jemljejo prenekateri akademski slikarji: v svojem delu se pač ni želel izogniti določenim romantizmom, folklorno, simbolno obarvanim ikonografskim in tudi čistim likovnim elementom iz sveta naivnih.

Pred 36 leti se je rodil številni družini prekmurskega cestarja v Tunjinski dolini kot tretji otrok. Na učiteljišču v Ljubljani sta bila njegova učitelja slikar Mirko Lebez in kipar Lojze Lavrič. Finančna nemoč mu je preprečila, da bi po uspešno opravljenem sprejemnem izpitu na ljubljanski akademiji lahko začel likovni študij. Sreča je bila, da je leta 1963 dobil službo na Čatežu na Dolenjskem, odkoder se je lahko povezal z vodjo, pobornikom in velikim učiteljem najstarejše, še živeče hlebinske generacije naivnih umetnikov prof. Krstom Hegedušičem in z njim gojil tesne stike do 1968. Stik z zagrebškim kulturnim prostorom je prišel ravno ob prodoru fenomena hrvatske naivne umetnosti; hkrati pa se je Magyar, ki se je zavedal, da mu ne pripada, pričel vračati v Slovenijo, priredil svojo drugo razstavo v Trebnem ter tako prav tam zarodil ustanovitev tabora naivnih in ljudskih slikarjev in kiparjev.

»Dolenjska je moje veliko odkritje. Tu sem se rodil kot slikar.« Res je — gričevnati svet Dolenjske z vinogradi, belimi zidanicami in hišami, vedno zeleno travo in starimi vrbami ob potokih onkraj in tostran Gorjancev, z ostanki oziroma spomini na uskoško rodovno ureditev iz časa turških vpadov opisujejo pisci vedno na nekoliko romantičen način. Očitno je tudi, da je Magyar preživel dovolj časa na deželi, da je sprejel tako imenovano kmečko gledanje narave v krajini. Se pravi, da je ne gleda »kot izgubljen in zaželen raj, temveč kot nekaj, kar je dano v njegovi resničnosti, kot produkcijski prostor njegovega bivanja. Kar slika, je njegova lastnina, njegov vsakdanji kraj... Slika ga v vitalni gostoti, v vedočem dogovoru tistih, ki narave ne občudujejo sanjaško, temveč jo poznajo...« (Oto Bihajli). Svoje zeleno obdobje (1963—70/71) je Magyar izrekel torej ob Dolenjski: to je njegova fantastika — pejzaž kroglastih gričev, s katerimi slikar »kolobari«, da se izogne statičnosti, širi prostorske plane s poudarjanjem prvega in s pomočjo grafičnih elementov, značilnih rogovilastih poganjkov in vertikalno umišljenih praznih kolcev za vinsko trto. Dolino vrčev je Magyar ponazoril s človeškim življenjem, ki

se vrti okrog čebra: zaradi njega se človek spočne, v njem se rodi, pleše okrog njega, saj mu predstavlja neusahljiv življenjski vir, potem ko se je dodobra oznojil, da ga je napolnil, nazadnje pa se v njem tudi utaplja — počasi, toda dokončno...

Zelenemu obdobju je sledilo rdeče (1971—74) in slikarjeva preselitev na Grosuplje: v tem času se je Magyar znova posvečal motivu mask, kurentov; groteskno izhodišče in aluzija na življenjske izkušnje so opredelile te likovne basni kot najpreprostejši način našega odtujevanja med seboj in hkrati nemoč izboljšanja, dokler se bo človeški rod skrival za maskami!

In še velja opozoriti na en motiv, ki ga je Magyar razvil v tem času, ga ponovil v modrem obdobju (po 1975) ter razvijal tudi v risbi: razmerje človek ptica — leteči človek. S to motiviko je posegel slikar globoko v tiste naše duševne stiske, v katerih se meša domišljija, novodobno uresničenje in starodavna tradicija. Neskončno star prastrah pred letječimi živimi bitji na eni strani, dalje simbolično vedenje ptice, vnovič porojene iz ognja, sinonim večnega obnavljanja — na drugi strani pa polet človeka v vesolje — videnje modernega Ikara, soočeno z vsemi nevarnostmi in pretnjami, vsesplošni miselni nemir sodobnika.

»... človek, ki leti, leti v mislih. Kaj ne počnemo tega pogosto prav vsi?«

[Odlomek iz knjige Viktor Magyar. Založba Control Data Arts Minneapolis, Minnesota, 1982 (Serija Jugoslav Naive Art).]

Rdeče obdobje: 1971—1974

Leta 1971 se Magyar preseli na Grosuplje. V stari osnovni šoli je dobil stanovanje, na podstrešju iste stavbe pa si je uredil skromen atelje. Ali je dal tedaj slovo zeleni Dolenjski — kajti na Grosupljem se Dolenjska komaj začinja oziroma že konča. Očitno je, da je Magyar potreboval tak premik ali umik iz zelene Dolenjske, odkoder je odšel poln vtisov, mladostne svežine in ustvarjalnega nemira — hkrati pa bolj racionalen, premišljen in poglobljen v lastno slikarsko intimo. Kaj ga je privedlo do odločitve za rdečo barvo? Zapisana izjava o tem je naslednja: »Rdeča barva je najtežja. Narediti sliko iz rdečih tonov in nians, med seboj harmonično in izpovedno močno, je težko. Rdeča barva zahteva veliko razmišljanja, poskušanja in tudi poguma.«¹² Hkrati pa Magyarja privlači rdeča barva sama po sebi. In v praksi se mu je zavestno »vsilila« že na marsikateri, v načelu še zeleni sliki. Seveda z določenim namenom in poudarkom, ki je nekaj let kasneje, kolikor se je pojavil podoben motivni problem, dobil znatno širše in pomembnejše razsežnosti. Toda o tem pozneje, ko bomo obdelovali posamezne cikluse slik. Dejstvo je, da učinkuje Magyar v tem rdečem obdobju dejansko zreleje, risba je učinkoviteje in bolj premišljeno zastavljena; izredna motivna širina potrjuje našo domnevo, da je razvoj dosegel novo stopnjo, v kateri so motivi, ki so izšli iz izrazitega folklorističnega izročila (ki smo ga obdelali v prejšnjem poglavju), prerasli v sodobne, aktualne teme.

Vprašanje, ki si ga zastavljamo, potem ko smo obdelali Magyarjevo zeleno obdobje in ko smo po rdečem že na pragu modrega, pa se tiče take avtorjeve odločitve nasploh; v zgodovini umetnosti poznamo namreč izjeme, vsekakor pa redke primere, da bi se avtorji tako zavestno odlo-

čali za tako imenovane barvne faze. V Magyarjevem slikarstvu je očitno, da gre za avtorjev preizkus lastne prenovitve, saj izhaja slikar v bistvu, kot smo že zapisali, iz iste motivike, želi pa ji ob prehodu le-te v poglobljeno, svežo temo dati novo kvaliteto. Magyarju se zdi, da je ta nova kvaliteta lahko prav sprememba barve oziroma bolje: podrejanje celotnega nadaljnjega slikarskega razmišljanja novemu barvnemu občutju, ki naj zadosti trenutno danim in možnim slikarjevim ambicijam. Očitno je, da Magyar iz svoje morfologije ne more ubežati; vedno znova se mora vračati vanjo in jo samo izpopolnjevati, opuščati njene šibke formalnosti, zadostiti pa njenemu bistvu. Koliko je v tem uspel, se bomo torej skušali prepričati pri podrobnem obravnavanju posameznih ciklusov novega, rdečega obdobja.

Motivna kontinuiteta vsekakor obstaja med posamičnimi slikami kurentov, šem iz zelenega obdobja in serijo rdečerjavih, velikih, prostranih kompozicij na isto temo. Motiv, zvest tradicionalnemu izročilu o pojavu kurentov ob prehodu zime v pomlad, o njihovem spopadu, simboličnem in fizičnem, o vlogi mask in človeka nasploh in še posebej, tvori tedaj očitno idejno izhodišče v novem rdečem obdobju. »To so prizori iz našega vsakdanjega življenja, samo da jih prikazujem na svoj način.«¹² Prizori iz našega vsakdanjega življenja — smo tedaj to mi, te maškaradno odete figure z glavami prašičev, petelinov, medvedov, zajcev, lisic, mačk, samo da se po tipologiji mimike in glav razlikujejo med seboj? Očitno je, da si je Magyar privoščil tako groteskno izhodišče in aluzijo na življenjske izkušnje: o tem nas prepričujejo samo okolje, sam nastop teh maškaradnih figur, ki se giblje vsaka sama zase v nekakem monologu s seboj; s kretnjami skušajo osvajati čim več prostora okrog sebe, nato pa odtavajo druga za drugo po beli širni planjavi med rogovilastimi poganjki. Magyar je v seriji mask dosleden glede prizorišča: belina, ki jemlje vid, belina, ki je lahko zimska, je pa predvsem prazna in pušta, nemočna, neprijemljiva, sovražna. Te čudne »orante«, če bi nazvali te Magyarjeve figure s starim ikonografskim izrazom, posredujejo na najbolj neposreden in preprost način naše odtujevanje med seboj in hkrati nemoč kakršnegakoli izboljšanja, sožitja, dokler bomo nosili (bomo primorani nositi?) maske. V likovnih basnih z nazornim vizualnim sporočilom je slikar pred nami razložil pravi smisel mask v sodobnem kontekstu in drugi življenjski praksi: če primerjamo posamezne zoomorfne detajle maškeradnih figur, potem moramo priznati slikarju izreden posluš za groteskno poenostavitev fiziognomij ter značilnega telesnega zasuka. Kolikor so hiše, domovi na teh slikah podani nekoliko šablonsko, dobijo v dani celoviti groteskni situaciji svoj novi pravi, šablonizirani neinventivni smisel — kot ga moramo v sodobnem času in okoliščinah žal prepoznavati na vsakem koraku.

Taka je torej nova Magyarjeva pripoved, pravzaprav izpoved o kurentih, o značilnih narodnih navadah, ki so se v tem rdečem obdobju upravičeno izgubile, ter prešle v novo kvalitativno stopnjo; pravzaprav lahko rečemo, gledano subjektivno glede na slikarja samega, da so doslegle eno njegovih najzrelejših umetniških stopenj, na drugi strani pa so izstopile iz pravljico-etnografskega, domačnostnega v občečloveški, mednarodno razumljeni oziroma interpretirani okvir.

Nadaljnji ciklus slik, ki jih je Magyar predstavil v rdečem obdobju, se posredno veže na uprizarjanje kmečkega dela na polju, na vasi. Če je bila prej ženska pojava samo bežna, pasivna spremljevalka izrazito aktivne moške moči in same tako rekoč ni bilo, pojavljala se je kvečjemu v paru z moškimi ali izgubljena v množici, potem je prišlo v rdečem obdobju do bistvenega preokreta, boljše vrednotenja. V seriji slik, ki jih je Magyar posvetil izključno ženski pojavnosti, mu je spet uspelo preseči oziroma doseči novo kvaliteto. Posredno je pred nami zrasel spomenik kmečkim naporom, kmečki ženi: kajti Magyar jo je osamosvojil, postavil jo je čvrsto v krajino, eno, dve, tri, drugo ob drugi. Enkrat z že znanim petelinom pod pazduho, pri čemer jim pot domov simbolično usmerja strnjena rogovilasta ograja — bele hiše na daljnih gričih so zanje komanj vidne, kaj šele dosegljive! Ženske postave pa so zbite pod umišljenim, vendar trajnim bremenom, počasne so, skoraj klecajoče v hoji. Eno njihovih glavnih in očitnih bremen je že znani, zlovešči čeber, ki ga vdano in trajno prenašajo. In ne samo čeber: Magyar je predstavil pravo dolensko »kariatido« — s praznim čolnom na glavi nad svitkom! Seveda je simbolika na prvi pogled nekoliko izjemna: spomniti se moramo najprej Krke in prevažanja po njej s čolni, se pravi, da gre za obvezen življenjski rekvizit, ki pa je naš slikar v drugem »moškem« kontekstu predstavil še drugače, izrazito groteskno. Namreč možje na eni od slik, o kateri bomo še pisali, sede, se pravi se vozijo ali vsaj skušajo voziti v čolnu — toda na suhem, po travi. Kot da jih je življenje vrglo na suho, jih primoralo, da se borijo, temu pa v svoji pasivni nemoči še zdavnaj niso kos. In žena si je nadelala še to breme, zavestno, da ga odnese, da pomaga svojemu življenjskemu sopotniku. Bo pri tem uspela ali pa ne — o tem nam slikar, ko je napotil te žene spet — med hišicami, ujetimi v rogovile — dalje v neznano, ničesar ne zna in tudi ne more povedati. Očitno je, tudi če bi hotel, da to presega njegove vizionarske sposobnosti. Pač — kajti ena nadaljnjih slik je vendarle še bolj zgovorna, hkrati pa pesimistična, zaprta do konca; isti dve ženi, ki sta krenili na pot s čebri na glavi med zaprtimi hišami in rogovilami, sta si zadeli v te čebre sebi enake, zaznamovane očitno še v otroškosti: drobne, z ruto pokrite ženske postavice; te komaj malo več kot z rameni segajo čez rob čebra ter brezbržno zrejo predse. Pravzaprav jim obraza, kot pri Magyarju v tem času sploh, niti ne vidimo. Vdanost v usodo, prava fatalnost je v tem delu, interpretirana s to temo, popolno in dokončno!

Če se vrnemo na napovedane slike moških v čolnu na suhem, potem lahko ponovno ugotovimo to življenjsko domislico Viktorja Magyarja, ki groteskno razsežnost v svojih delih tega obdobja samo še stopnjuje. In povezava s čolnom kot bremenom je takoj zopet tu: kajti medtem ko si dva moška očitno želita odpočiti v čolnu, saj sta se pogreznila v globok, usmiljeni spanec ob kitari, se v zadnjem planu tretjemu praznemu čolnu na suhem bliža ženska pojava. Svojo življenjsko nalogo, nujo bi morala izpolniti in si naložiti sredi bele bleščeče krajine čoln na glavo, potlej pa kreniti na pot proti daljnim gričem. Moški bodo ostali tu, za večno: »Nikoli se ne bodo premaknili, nikamor ne bodo odveslali, nikamor šli. Segnili bodo, strohnili bodo, dokler ne pride val in jih ne preplavi ...«

V nadaljnjem logičnem sosledju odkrivamo v Magyarjevem slikarstvu podobno motiviko, ki pa v bistvu samo še stopnjuje oziroma bogati slikarjevo domišljijo, potem ko mu le-ta hkrati zagotavlja likovno opredelitev življenjske resnice. Delo je slikar podnaslovlil *Slepe miši*. Gre za Magyarja spet izredno veliko in izdelano kompozicijo s pravimi ornamentalno igrivimi nizi značilnih okroglih dreves, ki se vijejo vse do oddaljenih gričev. Med njimi pa se na visoki travi »vozi«¹ čolnom dvojica moških, medtem ko se ob njiju in mimo njiju okorno giblje po prostoru še petero drugih. Le-ti ali kažejo gledalcu hrbet, se pravi da jih ne vidimo v obraz, ali pa imajo zavezane oči — kot v otroški igri slepe miši. Slikar nedvomno zastavlja zelo očitno in odkrito vprašanje: ali vidijo ljudje še kaj drugega okoli sebe razen sebe samih, ali se vsaj skušajo poiskati med seboj? Koliko so za to zmožni, če so se že tako rekoč vnaprej predali životarjenju v čolnu, brez iniciativ in domiselnosti. Zanje je tak pejsaž, kot je, pa čeprav razburljiv s svojo barvitostjo, maksimalno možni življenjski prostor, v katerem se bodo izgubili drug od drugega, razšli in se potopili globoko na dno — v vinski ali siceršnji samozadovoljni omami. Magyar je s to sliko, katere različice je kasneje, zlasti v modri fazi, še dodelal, dokazal, da je doživel izjemno močno skepso, da je odkril med ljudmi samo še razočaranje. Je temu vzrok resnična življenjska izkušnja — čeprav bi človek mislil, da mu pedagoško delo z otroki prizanaša s kruto življenjsko resnico, da je praktično zunaj medčloveških razmerij, oziroma da lahko vzpostavi z otroki sploh najpristnejše stike. Toda očitno se je Magyar kako drugače dokopal do te neizbežne resnice današnjega časa, do tovrstne alienacije, za katero je — kot smo že prej ugotovili — našel sedaj, v rdečem obdobju, tako učinkovito upodobitev in značilno idejno-filozofsko razrešitev glodajočega problema v samem sebi.

Poleg upodobitve dolenskih »kariatid«² se nam zde slepe miši drugo izredno pomembno in smiselno dorečeno Magyarjevo delo.

Posebno razmišljanje je treba posvetiti novemu in izredno obširnemu ciklusu Magyarjevega rdečega obdobja, to je razmerju človek — ptica — letечи človek. [Zdi se, da je s to motiviko, ki jo Magyar tudi izredno uspešno variira, posegel na večpomensko področje, globoko v tiste naše duševne stiske, v katerih se meša domišljija, novodobno uresničenje in starodavna tradicija. Neskončno star prastrah pred letječimi živimi bitji na eni strani, dalje simbolično videnje ptice, vnovič porojene iz ognja, sinonim večnega življenja in obnavljanja — na drugi strani pa človekov polet v vesolje — videnje modernega Ikara, soočeno z vsemi nevarnostmi in pretnjami, vse splošni miselni nemir sodobnika (»Človek, ki leti, leti v mislih. Kaj ne počnemo tega pogosto prav vsi?«).] — To so neke vrste naše miselne asociacije na spet izjemno zanimiv Magyarjev cikel, s katerim se lahko takoj identificiramo. Miselna širina tega ciklusa sama po sebi je spet pogojena z že večkrat omenjeno racionalno skepso, v katero se naš slikar vedno zateka po pomoč — po ustvarjalni vzgib; zdj se, da se je tokrat izognil svoji značilni groteskno izoblikovani situaciji, kar pa je njegovemu likovnemu izrazu, se pravi njegovi mnogovrstnosti, tokrat treba šteti samo v dobro.

In če preidemo k posameznim delom tega ciklusa, moramo takoj uvodoma ugotoviti, da je samo enkrat upodobil svojega značilnega petelina v polni rdeči barvi: vendar je tudi ta že bistveno drugačen, morfološko spremenjen, oziroma se je že dvignil, odlepil od tal in nakazal svoj let pod nebo! Izpod neba pa ti rdeči ptiči z belimi perutmi in ostrimi rumenimi kljuni najprej napadejo v čolnih ždeče može; izpod rdečega neba se jih spušča še in še nad dvojico, ta pa se je vendar postavila v bran: eden z ostrimi vilami, drugi pa mami ptiče s sončnico, z njenimi semeni. Celotna kompozicija slike je izrazito vertikalna, ozka — zaradi omenjene spuščajoče se gradacije letečih ptičev. Kdo bo premagan v tem večnem boju z naravo, z njenim mitom? Slikar se je očitno postavil zoper pasivnega nebogljeneža moža oziroma ga skušal opogumiti s tem, da mu je potisnil v roke orožje ali zvijsko. Še eno Magyarjevo delo potrjuje to našo ugotovitev: ptič, ki je šinil izpod neba, kot da se je obrnil, ko je iz čebra vstal v dlakavi rdeči kožuh odet mož in mu pomahal z roko! Nezaščiten, nebraneče se može pa je dvojje ptičev dobesedno dvignilo v zrak in jih odnaša s seboj. Za zanimiv, razpoloženjsko umirjeni intermezzo pa je slikar upodobil nekoliko bizarno tihožitje: iz čebra raste paprika s cvetom sončnice, ob čeburu ležijo cele krošnje okroglih posekanih dreves, ki so tako zadobili obliko čudnih rdečih plodov, okrog obeh cvetov pa so trije ptiči zaokrožili v ostrem loku. In še eno podobno tihožitje si je privoščil naš slikar: dvojje malce zbeganih otrok je zajahal to čudežno ptico, ki se je spustila na tla, deluje pa pod njima umirjeno ter krotko.

Posebej smo oddvojili eno od vertikalnih slik, ki tvori izredno kompliciran sestav večjega števila čolnov na zlatorumenem polju, z obkroženimi kmeti (z vilami, srpi, pričvrščenimi na kole, s kosami) in nizko nad njimi se spreletavajočimi rdečimi ptiči. Slikar sam razlaga to delo kot svoje intimno posvetilo kmečkemu puntu ob štiristoletnici velikega slovensko-hrvaškega upora. Se pravi, da predstavljajo ptice ne samo tisti nevarni del narave, s katerim se mora kmet spopasti, temveč prenaša slikar to agresivno simboliko v zgodovinski okvir, prepoznaven sicer predvsem po kmečkih rekvizitih — orožju, sicer pa prepuščen izrazito introvertirani duhovni razsežnosti našega slikarja.

In če sedaj zapustimo ptico na tleh, kot je to storil Magyar, se na drugih slikah posvetimo nečemu nenavadnemu: človekovemu letu, preletavanju — moderni ikarovščini. Osnovni vzrok je znan, omenili smo ga že prej: tudi sodobni slikar želi pač na svoj način interpretirati kozmično vizionarstvo, da se izrazimo na kratko. Naš slikar ostaja seveda v lastnem motivnem svetu; lahko mu kaj dodaja, kaj odvzema, ne more pa ga bistveno spremeniti. Zato je naš leteči človek popolnoma navaden deželan, kmet — samo da ni nekje zbit, sključen v eno samo gmoto — temveč z razpetimi rokami, dobesedno odprtih oči, zagledan predse z ožarjenim obrazom. Ožarjenim tudi od žarkov rdečega uničevalnega sonca, ki mu bo, kot nekoč Ikaru, sežgalo peruti, da bo strmo-glavil. In kam — nikamor drugam kot spet med svoje vrstnike, ki tavajo po čeburu — tudi zanj, ki je previsoko letal v svojih mislih, je čeber že pripravljn. Naravnost vanj drvi, mimo rogljastih poganjkov in mehkih, poraščenih gričev. Je tedaj vsega konec? Za nekoga še ne, čeprav si pri-

zadeva, da bi v premajhno kletko ujel čudežno žar ptico, na katero opreza z višine; v bistvu pa je ta ptica samo njegov domači petelin, le da ga s svojega visokog letečega »položaja« ne more (ne ume) prepoznati. Morda je tako zanj tudi bolje... malo umišljenega pa si lahko dovolj tudi naš umetnik: recimo — postaviti čeber na starinski kmečki stol sredi trde zime, se potopiti, stisniti v čeber, iz katerega toplote vzklije sredi takega mrzlega časa ogromna, večcvetna marjetica.

VIRI

- ¹ Oto Bihajli Merin, Mojstri naivne umetnosti, Mladinska knjiga, Ljubljana 1972, str. 276.
- ² Oto Bihajli Merin, Umetnost naivnih, Mladinska knjiga, Ljubljana 1965, str. 32.
- ³ Oto Bihajli Merin, Mojstri naivne umetnosti, Mladinska knjiga, Ljubljana 1972, str. 244.
- ⁴ Marijan Mušič, Novomeška pomlad, Obzorja, Maribor 1974, str. 55.
- ⁵ Marijan Mušič, prav tam, str. 62.
- ⁶ Vilko Novak, Slovenska ljudska kultura, Državna založba Slovenije, Ljubljana 1960.
- ⁷ Oto Bihajli Merin, Mojstri naivne umetnosti, Mladinska knjiga, Ljubljana 1972, str. 200.
- ⁸ Ladislav Leskovar, Pomagati človeku-zmaju do višin, Nedeljski dnevnik, Ljubljana, 4. 7. 1976.
- ⁹ Branko Šömen, Zelena ptica na tleh, rdeči človek v zraku, Mladina, Ljubljana ?? . 9. 1972.
- ¹⁰ Oto Bihajli Merin, Mojstri naivne umetnosti, Mladinska knjiga, Ljubljana 1972, str. 114.
- ¹¹ Oto Bihajli Merin, Umetnost naivnih v Jugoslaviji, Mladinska knjiga, Ljubljana 1965, str. 10.
- ¹² Tatjana Pregl, Ne, nisem naivec, ITD, Ljubljana, 9. 2. 1975.

SLOVNICA KRAJEVNIH IMEN GROSUPELJSKE OBČINE

Jakob Müller*

V grosupeljski občini je 211 samostojnih naselij. Njihov seznam je mogoče prebrati v letošnjem ZOG, str. 44—52. Novejše spremembe so naslednje: Stranska vas se je združila z Grosupljem leta 1953, Sap s Šmarjem leta 1961, Jerova vas in Perovo z Grosupljem leta 1971, Razdrto s Šmarjem-Sap leta 1971, Lobček, zaselek Zagradca, pa se je 1983 osamosvojil.

Krajevna imena, tj. imena uradno določenih naselij, so lastna imena, katerih knjižna pravilnost je v imenovalniku načelno določena z uradnim zapisom in knjižnim razmerjem med črko in glasom, znotraj tega pravila pa se slovnica krajevnih imen ravna po oblikah, ki jih rabijo prebivalci naselja sami. Vendar je treba razlikovati polno uradno obliko imena od njegove pogovorne in narečne. Uradna oblika lahko vsebuje še posebni pristavek ali določilo, po katerem je mogoče razlikovati določen kraj od drugih krajev, ki imajo enako pogovorno obliko imena. V občini so npr. tri vasi Breg, zato je vsaka od njih še posebej določena z desnim pristavkom: Breg pri Dobu, Breg pri Velikem Gabru in Breg pri Zagradcu. Določila po bližnjem večjem kraju vsebujejo največkrat bližinski predlog pri, včasih je kraj določen višinsko s predlogom nad: Laze nad Krko, Mekinje nad Stično ipd. Glede na pokrajino sta natančneje ločevana Šentpavel na Dolenjskem in Videm — Dobropolje; naselje, določeno z lego ob vodi (potoku), pa je Stranska vas ob Višnjici. Od drugih slovenskih Šmarij se Šmarje-Sap razlikuje po vezajskem pristavku. V pogovorni obliki se vsi taki in podobni pristavki izpuščajo: govori in piše se samo Mekinje, Breg ali npr. Blato za Spodnje Blato, Hudo za Malo Hudo ipd. Narečna oblika krajevnega imena se razen glasovno in oblikovno včasih tudi povsem razlikuje od knjižne, uradne; tako je narečno ime za Malo Goričico kar Gorica, Rožniku domačini rečejo Roženpah, itd. Druga večbesedna poimenovanja so sestavljena iz enega ali dveh levih prilastkov, med katerimi so v občini najpogostejša določila po velikosti, in sicer je 24 vasi s pridevnikom mali ter 19 vasi s pridevnikom veliki: Mala vas, Mala Račna, Male Češnjice, Mali Korinj, Malo Črnelo, Mala Ilva Gora, Mala Stara vas itd. — Velika Dobrava, Velike Kopolje, Veliki Kal, Veliko Globoko itd. Po pogostnosti jim sledijo pridevniki, ki določajo lego kraja glede na višino: gorenji — 4 naselja, zgornji — 3, spodnji — 5, dolnji — 2: Gorenja vas, Gorenje Brezovo, Zgornja Slivnica, Zgornje Duplice — Dolenja vas, Spodnja Slivnica itd. Določila so navadno urejena parno tj. spodnji : zgornji, dolnji : gorenji. V narečju se navadno uporabljata sa-

* Inštitut za slovenski jezik ZRC SAZU Ljubljana; dipl. fil.

mo poslednji obliki: Guraja in Dulaja Slivnica. Parno poimenovanje k Spodnjemu Blatu je Gorenje Blato (pri Škofljici), vendar sta vasi oddaljeni kakih 10 km, zato je pogovorna oblika Spodnjega Blata skrčena. Tretje najpogostejše pridevniško določilo v večbesednih krajevnih imenih se nanaša na starost: Stari trg, Staro Apno, Mala oz. Velika Stara vas. Nova vas je ena sama, in sicer pri Višnji Gori. Drugi pridevniki so posamični: Mrzlo Polje, Ravni Dol, Krška vas, Stranska vas, Lučarjev Kal itd. Za pomensko razumevanje nekaterih je potrebno vsaj nekaj zgodovinskega in jezikovnega znanja, npr. Kriška vas, Pristavljva vas, pri drugih pa je etimologija težja: Blečji Vrh, Ponova vas, Marinja vas ipd.

Med samostalniki večbesednih imen prevladuje vas, ki se pojavlja 24-krat, npr. Mala vas itd. Sledijo poimenovanja po vzpetini: Kitni Vrh, Male Vrhe, Višnja Gora, Mala Ilova Gora, Ivančna Gorica, Kamno Brdo, Podgorica itd. ter enobesedna Peč — takih samostalnikov je 29. Dolov oziroma Dol je 6, Kalov je v občini 5, Sela so 4, drugih poimenovanj je manj.

Enobesednih krajevnih imen je v celoti 118, torej dobrih 58 %. Od teh jih je 16 sestavljenih s predlogom: Podgorica, Predstruge, Zavrtače, itd. Sklopljena imena se začenjajo s šent: Šentjurje (pri Velikem Gabru), Šentpavel, Šentvid. Med sklope verjetno sodi tudi Vrhpolje.

Narečne posebnosti pri poimenovanju: (na prvem mestu je navedena uradna oblika): Brvace — Brce, Mala Goričica — Gorica, Ivančna Gorica Podivančna, Sela pri Dobu — Selo, Rožnik — Roženpah, Predstruge — Štacion, Podtabor — Šentjurje (raba se umika), Leščevje — Kravjek, Staro Apno — Škocjan. Pri zadnjih dveh imenih se zamenjujeta naselje in zaselek, pri čemer je Škocjan še zmeraj uradno ime za župnijo in šolo.

Po veljavnem pravopisnem dogovoru se pišejo vse sestavine večbesednih krajevnih imen z veliko začetnico razen predlogov na prvem mestu in tistih sestavin, ki kot občno ime pomenijo naselje. Torej se piše Višnja Gora, Bojanji Vrh itd., toda Dečja vas, Stari trg, Velika Stara vas, Laze nad Krko. V časopisu in drugje se večinoma še pišejo po starem, načelno precej nepredvidljivem pravopisu.

Glasoslovje. Poleg splošnih glasovnih razlik med knjižnim in narečnim izgovorom, npr. akanja: Panikve za Ponikve, ejkanja: Cejsta za Cesta, ukanja: Dule za Dole, dvoglasnosti: Pieč za Peč, Luobček za Lobček, ktnitve nepoudarjenih samoglasnikov: Brat'nce za Bratnice, St'denc za Studenec, Mal Konc za Mali Konec, Vin za Vino, premene nj z j ali n; Mal Korij za Mali Korinj, Mekine za Mekinje (?), premene lj z l: Grasuple za Grosuplje — torej poleg teh in podobnih razlik je potrebno posebej navesti še nekatere značilnosti. Črka l v besedah Dol, Kal, dolski, kalski, Selci, selski, Obolnarji ipd. se izgovarja ustnično—ustnično, torej (dou), (kau), (douski), (kauski), (seuci), (seuski), (obounarji); skupina -ov- v besedah Glogovica, Cerovo, Ponova vas ipd. se izgovarja kot (ôv). V obojem ni razlike med narečnim in knjižnim izgovorom. Pač pa je treba omeniti še nekaj posebnosti. Krajevno ime Ambrus se v narečju izgovarja tudi 'Ombrs, kar kaže, da je knjižna oblika najbrž akanjska. Podatek je etimološko zanimiv. Tudi za ime Gajniče prebivalci trdijo, da bi se pravilneje pisalo

Gojniče. Sušica se med domačini in okoličani izgovarja kot Šica, Zagradec kot Zagrac, torej gre obakrat za zlogovne krnitve. Tolčane se v narečju izgovarjajo Tučane, Medvedici pa se reče Medvejca, kar kaže, da je zgodovinska oblika imena najbrž Medvedjica. Podobno je s Peščenikom, ki mu domačini rečejo Peščejek, iz česar se more sklepati, da je zgodovinska oblika najbrž Peščenjek ali Peščenjik. Ravni Dol se v narečju izgovarja tudi kot ena beseda Randól. In kot zadnjo zanimivost omenimo še Vrhpolje, kar domačini izgovarjajo Vrhpale ali Vrpale. Izgovor bi kazal, da je drugi del sklopa (?) prav tako »polje« kot v Kompoljah, ki se izgovarjajo Kumpale. Toda taki razlagi nasprotuje sklanjatev imena Vrhpolje. Domačini namreč govorijo: doma sem z Vrhpala, živim na Vrhpali. Okoličani in tujci, ki slišijo Vrhpale pa sklanjajo ime po ženski sklanjavi v množni: Vrpale, Vrpal, na Vrpalah. Primer lepo ponazarja osnovno zakonitost slovničnih lastnosti, ki bodo opisane v naslednjem odstavku.

Oblikoslovje. Na osnovi imenovalniške končnice ter pomenske jasnosti ali nejasnosti je mogoče napovedati sklanjatev 90 — 95 % krajevnih imen. Veljajo naslednja pravila:

1. krajevna imena na soglasnik so moškega spola, samo v primerih, ko so enaka občnim imenom ženskega spola, pa se sklanjajo po drugi ženski sklanjavi. Nekaj zgledov: a) Ambrus, Metnaj, Videm, Breg, Dob, Gradiček, Zaboršt, Blečji Vrh itd. se sklanjajo po prvi moški sklanjavi, b) Peč, Podpeč, Dolenja vas, Velika Stara vas ipd. pa so ženskega spola, ker je beseda peč, vas ženskega spola. Posebnost v moški sklanjavi je samo ime Vir, ki se v stranskih sklonih glasi: Virje, na Virju.

Krajevna imena na -a so ženskega spola ednine ali pa srednjega spola množine, vendar zadnje samo takrat, kadar so občna imena, iz katerih so poimenovanja narejena, srednjega spola. Primeri: a) Cikava, Gatina, Stična, Muljava, Žalna, Fužina, Medvedica, Huda Polica b) Sela, kar je množinska oblika k besedi selo, ki je bila nekdanj tudi slovenska.

Imenom na -o se more predvidevati sklanjanje po naslednji zakonitosti: po samostalniški sklanjavi se pregibajo, kadar so pomensko enaka občnim besedam srednjega spola, npr.: Selo, Vino, Kamno Brdo, Spodnje Blato, Staro Apno. V dolenjščini so navedene oblike zaradi okrnitve končnega samoglasnika seveda moškega spola. Po pridevniški sklanjavi pa grejo imena na -o, kadar so tvorjena iz občnih pridevnikov, npr.: Cerovo, Malo Hudo, Gorenje Brezovo. Pridevniškost nejasno kaže ta obliki Obolno (Ob'ouno) in Malo ter Veliko Črnelo. Ker je pomenska oz. oblikovna utemeljenost v poslednjih primerih nekoliko nejasna, se poleg oblik iz Črnelega sliši pri nedomačinih tudi iz Črnela.

Slovnično najmanj napovedljiva so imena, ki se končujejo na -e: lahko so ženskega spola, in sicer množinska, ali pa srednjega spola, ki se sklanjajo ali po prvi (samostalniški) ali drugi (pridevniški) sklanjavi. Samostalniki srednjega spola (a) so pomensko motivirani: Vrhpolje, Mrzlo Polje, Bičje, Vrbičje, Podbukovje, Brezje. Zaradi te zakonitosti moramo obliko sem iz Hrastjega, imam hišo v Hrastjem, kot govorijo domačini vasi pri Grosupljem, imeti za narečno, torej knjižno neobvezno. Nenapovedljivi samostalniki srednjega spola a) skupine so: Šmarje, Hočevje, Udje, Paradišče, Šentjurje. Samostalniki srednjega spola skupine

b) so redki. V grosupeljski občini so to: Debeče, Grosuplje, Škoflje in Škrjanče. Poslednji dve imeni se moreta jezikovno pojasniti kot posamostaljena pridevnika: Škrjanče je izgubilo glas j (škrjančje kot zajčje, lisičje so občni pridevniki), zaradi česar je imenovalnik oblikovno enak najmočnejši, ženski skupini imen na -e, zato tujci Škrjanče tako tudi sklanjajo. Med domačini pa se je vendarle ohranila pridevniška sklanjatev: doma sem na Škrjančem. Podobna krnitev je še pri krajevnom imenu Orle (pri Lavrici), ki se je še ne tako dolgo tudi uradno glasilo Orlje. Škoflje je pridevniška oblika za bolj navadno škofov oz. škofovo. Popolnoma nenapovedljivi sta sklanjata Debečega in Grosupljega, ki ima orodnik (z) Grosupljem, torej nepridevniški. Sploh se je Grosuplje v izgovoru prebivalcev, večinoma priseljencev, že tako »normaliziralo«, da se oblike z Grosupljega, na Grosupljem čutijo kot narečne, čeprav jih kot edine veljavne navaja knjižno pravorečje, medtem ko je prevladujoča živa pogovorna oblika iz Grosuplja, v Grosuplju. S spremembo druge sklanjatve v prvo se je spremenil celo mestniški predlog! Omahovanje se kaže v uradnih spisih in občinskem glasilu, zato menim, da bi jo moralo knjižno pravorečje upoštevati vsaj kot enakopravno dvojnico. Značilno vplivanje načela sistemskosti kaže dejstvo, da »stari« Grosupeljčani uporabljajo obliko -ega pri vseh drugih okoliških vaseh na -e: iz Brezjega, Hrastjega, Šmarjega, Šentjurjega, Bičjega, Vrbičjega.

Osnovno in statistično najmočnejše pravilo za imena na -e pa uvršča krajevna imena v množinsko žensko sklanjatev. Od vseh imen v občini je takih kar dobra petina, npr. Vodice, Zavrtače, Češnjice, Poljane, Ponikve, Predstruge ipd, ki so tudi pomensko jasne, pa Tlake, Predole, Griže (v zahodni Sloveniji pomeni griža kamnit, pust, neobdelan svet), Troščine, Tolčane, Velike Pece, Male Kompolje itd. Narečna (množinska) oblika Brce je razvita verjetno iz Brdce, torej manjšalnice od Brdo.

Posebne, mešane sklanjatve imajo Dole, Dol, v Dolih; Lipljene, Lipljen, v Lipljenih; Laze, Lazov, v Lazih; Luče, Luč, v Lučih; Vrhe, Vrhov, na Vrheh in po nekih podatkih tudi Mevce, v Mevcih (?). Ker so mestniške oblike nenavadne, jih mnogi okoličani sklanjajo kot navadne ženske samostalnice: v Dolah, Lipljenah, Lazah, Lučah.

Naglas. V slovenščini naglas ni pri vseh besedah oz. oblikah na istem mestu, vendar statistika kaže precej jasne zakonitosti. Če gradivo nekoliko poenostavimo s tem, da upoštevamo samo samostalniško jedro imena (od Višnje Gore npr. samo Gora), dobimo naslednjo razpredelnico:

1. trizložnih imen je 81 ali 38,2 %
2. dvozložnih imen je 64 ali 30,2 %
3. enozložnih imen je 50 ali 23,6 %
4. štirizložnih imen je 17 ali 8,0 %

Pri trizložnicah je naglas na drugem zlogu v 51 primerih (63 %), na prvem zlogu pa v 30 primerih (37 %). Navedimo nekaj zgledov iz b) skupine: Mleščevo, M. in V. Mlačevo, V. in M. Lipljene, V. in M. Kompolje, Leščevje, G. in D. Brezovo, Čagošče, Predole, Oslica, Praproče. Naglasno mesto se pri obravnavanih trizložnicah ne spreminja. Pri 57 dvozložnih imenih je naglas na prvem zlogu (89 %) in le v sedmih primerih je na zadnjem zlogu. Le-tj so: Ambrus, M. in V. Vrhe; Podboršt,

Zaboršt, Podpeč, Šentvid. Kot vidimo, so med njimi 4 združenke, katerih nepredložna sestavina je enozložna. Če bi upoštevali tudi to dejstvo, bi bilo v imenovalniku na drugem zlogu naglašeni komaj slabih 5% dvo-zložnic. Šest dvo-zložnih imen pa ima premični naglas: M. in V. Kôrinj — Korinja, Mêtnej — Metnája, Trébež — Trebéza in Pôtok — Potóka. Obliki: sem iz Višnje Goré ali z V. 'Ilove Goré' sta že močno starinski. Štirizložnice so naglaševane na enem od prvih treh zlogov, vendar prevladuje drugi zlog, še zlasti če upoštevamo, da so imena Podgorica, Zagorica, Zavrtáče predložne sestavljenke. Pri enozložnih krajevnih imenih je »posebnost« beseda Dol, ki ima v rodilniku lahko tudi naglas na končnici, npr., iz Dednega Dolá poleg mlajše oblike iz Dednega Dóla.

Predlog *v* in *na* v mestniku. Kateri predlog se v posameznem primeru uporablja, se skoraj ne da napovedati, saj se celo pri enakih besedah uporablja tu *na*, tam *v*, npr. — na Veliki Ilovi Gori : v Mali Ilovi Gori. Podobno še — na Blečjem Vrh, na Bojanjem Vrh, toda v Kamnem Vrh, v Kitnem Vrh. Morda se uporablja *na* nekoliko pogosteje pri a) pridevniških imenih (na Mlačevem, na Cerovem, na Grosupljem, na Debečem, na Globokem, na Hudem, na Mleščevem, na Obolnem, na Škofljem, na Škrjančem — toda v Črnelem ipd.), pri šestih imenih, pomensko povezanih z vodo: na Kalu, na Studencu, na Virju (?), na Bregu, na Mlačevem, na Vodica, na Udju (?), na Krki, na Potoku, na Sušici (?) na Gatini (?) — toda v Ponikvah, v Predstrugah. Pogosteje pa se uporablja *v* pri sestavljenkah: v Podgorici, v Zagorici, v Podbukovju, v Podpeči itd. Povsem zanesljivo je mogoče napovedati rabo predloga *v* pri krajevnih imenih, ki vsebujejo besedo *vas*, npr. v Bruhanji vasi itd.

Imena za prebivalce naselij se delajo z obrazili -an, -čan, -ovčan, -ec, -ovec in -ar, pri čemer je pogovorna podstava pri večbesednih poimenovanih naselij navadno enodelna, večdelna pa samo takrat, kadar bi moglo priti do nejasnosti. Npr. poimenovanje za prebivalce Velikega Korinja ali Malega Korinja je Korinjec ali Korinjčan, za izrecno medsebojno razlikovanje pa se uporabljata obliki Velikokorinjec ali Malokorinjec oz. Velikokorinjčan in Malokorinjčan. Podobno še Višnjan in knjižno Višnjegorec. Iz nekaterih krajevnih imen se morejo delati imena za prebivalce iz ene ali druge sestavine, npr. prebivalci Lučarjevega Kala so navadno Lučarci, rečejo pa si tudi Kalani, kar je seveda manj razlikovalno, saj so Kalani tudi prebivalci vasi Kal, Mali in Veliki Kal in Rdeči Kal. Vendar se prebivalci zadnje vasi navadno imenujejo Rdečekalci ali Rdečekalani. Pridevnikji mali, veliki, spodnji, zgornji, stari, — torej večina najpogostejših določil pridevniških večbesednih krajevnih imen — niso nikoli uporabljani kot samostojna podstava za poimenovanje prebivalcev, npr. prebivalci Malega Vrha so Vrhovci ali Malovrhovci, nikoli pa ne Malci, Malčani ali kako podobno. Pač pa so prebivalci Nove vasi Novljani, Bojanjega vrha Bojanjci, Dolenje vasi Dolenjci. Tudi v pogovorni obliki večdelno podstavo imajo navadno Dednodolci in Rdečekalci. Kadar kdo ne zna ali noče narediti samostalnika za prebivalca naselja, uporabi predložni pridevniški prilastek: prišel je tisti iz Artiže vasi, ona iz Gradička, z Brega ipd.

Najpogosteje je rabljeno obrazilo — an: Lučan, Grižan, Trebežan, Pečan (za prebivalca Pec ali Peči). Po mehčanju oz. jotaciji nastajajo glasovne premene: Poličan (narečno Polčan), Rogatčan, Krčan, Dražan, Blačan, Zaborščan, Sajan, Hujan, Novljan. Skrajšano podstavo imajo: Blečan, Bičan, Ivančan, Stičan. Posebne narečne oblike pa so: Prenčan (prebivalec Primčne vasi), Starotrčan (Stari trg), medtem ko gre pri Ušanu (prebivalcu Višenj) samo za izgubo nenaglašenege i ter premeno nj z n — knjižno torej Višanj.

Z obrazilom -čan se delajo med drugimi: Mrzelčan (Mrzlo Polje), Kamenčan (Kamni Vrh in Kamno Brdo), Starovaščan, Virčan, Videmčan zadnji si pogosto reče tudi Dobrepoljec, kar pa je seveda prebivalec pokrajine. Prebivalci Šmarja-Sap so Šmarčani, starinsko Šmarci in deloma še Sapljani, prebivalci vasi Gabrje pa Gabrčani ali Gabrci, pri čemer so oni iz vasi blizu Stične največkrat že kar Stičani. Posebnosti so: Udenčan — etimološka oblika naselja bi mogla biti Udnje ali celo Vodnje, vendar se zdi veliko verjetnejše obrazilo -enčan, s katerim se preprečuje glasovna sprememba izglasnega d v j, kar bi dalo Ujčan; Lipenec ali Lipenčan.

Obrazilo -ovčan je tvorno samo v primeru Bogovčan (Boga vas), kjer se uporablja, da ne pride do mehčanja, ki bi dalo nerazumljivega Božana ali kaj podobnega.

Obrazilo -an oz. -čan je zelo tvorno in pokriva, vsaj kot varianta, 75 % vseh imen za prebivalce naselij v grosupeljski občini, mogoče pa ga je uporabljati pri vseh imenih, razen nekaterih na -ar, kar pomeni v 95 odstotkih. Obrazilo -ec je bilo s spraševanjem ugotovljeno v 20 %, zelo pogosto pa se pojavlja kot inačica k oblikam na -an oz. -čan, npr. Muljavec in Muljavčan, Virčan in Virec, Grosupeljčan in Grosupeljec (zastarelo). Razmerje med -ec, ki se narečno izgovarja -c, ter -an oz. -čan je razmerje med starejšo, umikajočo se obliko in novejšo, uveljavljajočo se. Samo -ec imajo po anketi med drugimi npr. naslednja imena: Mekinjec, Poljec, Troščinec (narečno Trošinec), Ponovec, Ilovec, Artižec, Češnjevce (narečno Češljevec) itd. Posebnosti so: Radenec, Bruhavanjec. Čisto druga osnova se uporablja za prebivalce Rožnika, Starega Apna in Podtabora: Roženpašec, Škocjanec in Šentjurec.

Z obrazilom -ovec se delajo: Vrhovec (prebivalec Vrha ali Vrhov), Brezovec, Hrastovec, Grmovec (narečno Grmúc), Dobovec (narečno Dobúc) ter Hrastovec (Hrastov Dol, narečno Hrustúc).

Obrazilo -ar je sorazmerno redko: Fužinar (narečno F'žnár), Hočevnar, Lazar, Léščevnar, Lobčkar, Obolnár, Želznikar (tudi Železničan) in Štacjonar (za prebivalca Predstrug), Peščénikar (narečno Peščéjkar).

Posebno obliko imajo prebivalci Gradička: okoličani jim rečejo Graščaki, sami pa se imenujejo Grnski.

Poimenovanja za ženske so delana praviloma iz moških oblik, torej z obrazili: -anka, -ančanka, -ovčanka; -ka, -ovka, -arka ali -arica. Npr.: Kalanka, Dolanka, Sajanka, Stičanka; Grosupeljčanka, Muljavčanka (in Muljavka), Šmarčanka, Zdenčanka, Starovaščanka; Bogovčanka; Bojanjka, Ilovka, Selka ali Selčanka; Vrhovka, Brezovka; Lobčkarka, Lazarka; Fužinarica, Peščenikarica. Še v večji meri kot pri poimenovanjih za moške prebivalce se uporablja obrazilo -anka oz. -ančanka, in sicer celo tam, kjer so vprašanci navajali samo obrazilo -ec, kar kaže

smer sodobnega besedotvornega razvoja. Pri nekaterih poimenovanjih so v rabi tudi različne oblike, npr. Dobovka (narečno Dabúka), še pogosteje Dobúcka (narejeno iz moške oblike Dobuc), pa tudi Dobovčanka (kar bi bilo najbolj knjižno) in Dobljanka. Posebne pridevniške oblike so Grmúška ali Grmovka ter Hrastúška (prebivalka Hrastovega Dola), prebivalke Gradička se same imenujejo Grnske, okoličani pa jih imenujejo — nekoliko šaljivo — tudi Graščakinje. Savnik v Krajevnem leksikonu Slovenije navaja obliko Graščice in pri Grmu Grmovščice, ki jih sam nisem ugotovil.

Množinske oblike so -ani ali -anje, druga je starinska in umikajoča se, enako tudi -čanje proti -čani ter -ovčanje in -ovčani, npr. Pečáni in Pečánje, Višnjáni in Višnjánje, Videmčani in Videmčanje, Hujáni in Hujánje, Starovaščáni in Starovaščánje itd. Imena na -ec imajo množino na -ci oz. -ovci, imena na -ar pa -arji: Ponovci, Radenci, Brezovci, Hočevarji ipd. Pri ženskih imenih v množini ni posebnosti; vsa imajo končnico -e: Dolanke, Šmarčanke, Vrhovke, Lobčkarke.

Naglas pri imenih za prebivalce je lahko na osnovi ali obrazilu: Déčjan, Škrjánčan, Bógovčan; Sélec, Ponikovec; Hrastóvec (narečno) Hrastúc), Vrhóvec, Brézovec, Ílovec; Lóbčkar, Brežàn, Bičàn, Dupličàn, Velikoglobočàn, Paradiščàn; naglas -àn se vse močneje uveljavlja in mnoga imena imajo dvojnice, npr. Rogátčan in Rogatčan, Prápročàn in Prapročàn, Železničàn ali Želézničkar; Obolnár ipd. Načelno se more reči samo za obrazilo -ec, da ni končniško naglašeno. Ženske obrazilne oblike so ali nenaglašene ali pa dolgonaglašene; torej -anka ali -ánka, -čanka ali -čánka: Stičanka, Novljánka, Grosúpeljčanka, Blečánka, Lučánka itd. Pri drugih ženskih obrazilih ni naglasnih razlik nasproti moškim oblikam, v množini pa se kratkonaglašena edninska obrazila daljšajo, npr. Lučàn — Lučáni oz. Lučánje, Novljàn — Novljáni oz. Novljánje.

Pridevniki, ki izražajo pomensko zvezo s krajem (in prebivalci kraja), se delajo z obrazilom -ski, pred katerim se soglasnik podstave spremeni v glas š. Pri večini večbesednih krajevnih imen se pogovorno dela pridevnik samo iz ene besede podstave — torej enako kot imena za prebivalce — iz dveh ali vseh sestavin pa le, kadar bi sicer bilo nejasno, na katero naselje se misli, npr. ilovski : velikoilovski, maloilovski; starovaški : malostarovaški, velikostarovaški, vendar samo kitenski, artiški ipd., kjer zamenjava s kakim drugim krajem ni mogoča. Pri nekaterih imenih se more delati pridevnik iz ene ali druge imenske sestavine, npr. Lučarjev Kal — lučarski in kalski, Stranska vas — stranski in vaški (druga oblika je v obeh primerih pomensko slabša, ker je veliko manj povedna oz. položajsko močneje omejena). Včasih so navadne tudi samo zložene podstave, npr. dedendolski, malokonški. Od uradne oblike Šmarje-Sap sta pridevnika dva: šmarski in sapljanski, vendar je drugi vezan samo na del naselja ter se sploh umika. Kadar je levo določilo krajevnega imena pridevnik na -ski -(š)ki, ostane ta oblika tudi kot samostojni pridevnik, npr. Kriška vas — kriški, Krška vas — krški.

Pridevniki splošne zveze se navadno delajo iz imena kraja, pomensko pa se nanašajo na kraj ali prebivalce: grosupeljske ceste — ceste Grosupljega, grosupeljske navade — navade prebivalcev Grosupljega (nava-

de na Grosupljem?). Nekateri pridevniki imajo za podstavo ime prebivalcev, npr. lučarski fantje = fantje z Lučarjevega Kala. Enako še sapljanski, lobčkarški, obolnarski, hrastuški (narečno od Hrastuc), brezovški (od Brezovec), medtem ko je brezovski izpeljano iz Brezje ali Brezovi Dol. Nekateri pridevniki se delajo iz obeh podstav: sąjski in tudi sajanski, kàlski in tudi kalànski. Oblike s podstavo iz imena za prebivalce pa je mogoče razlagati tudi kot večdelno obrazilo, narejeno vzporedno z oblikami za prebivalce, kar bi dokazovala oblika udenski, ki ni narejena iz Udencev, ker bi se sicer glasila udenški. Zdaj pa še nekaj zgledov za vsako skupino.

Obrazilo -ski: korinjski, pristavski, selski, maločrnelški, kompoljski, bojanjski, dolenjski; hujski, sajski; kitenski, videmski, ponikovski, višanjski (Višnje), višnjanski ali višenjski ali višnjegorski; gabrski, hočevski, podbukovski.

Obrazilo -anski: sapljanski, sajanski, kalanski.

Obrazilo -ovski: vrhovski, brezovski, hrastovski (Hrastje, sicer narečno tudi hrastuški za Hrastov Dol), dobovski (narečno tudi dobuški in dobuski).

Obrazilo -arski: lazarski, lobčkarški, obolnarski, peščenikarski (narečno peščejkarski), vendar fužinski.

Obrazilo -(š)ki nastaja zaradi mehčanja izglasja podstave; zato je popolnoma pravilna oblika k obrazilu -ski: temeniški, škrjanški, blaški, šentviški, roženpaški (narečno za rožniški), biški, vrbiški, bleški, stiški (narečno štiški po glasovnem prilikovanju), čušperški (narečno čušperski po glasovnem razlikovanju), ivanški (narečno podivanški ali spodivanški), petruški (krnjena oblika za Petrušnjo vas, ki bi sicer ime-la pridevnik petrušenjski).

Oblike cerovški, kamenški, pristaveljški, gabrški, mrzelški, radohovški, bogovški je mogoče razlagati samo iz imen za prebivalce, narejenih z obrazilom -ec, ne glede na dejstvo, ali danes take oblike še obstajajo ali ne, torej iz: cerovc-, kamenc-, pristaveljc-, gabrc-, mrzelc-, radohovc-, bogovc- ter obrazila -ski. Za knjižni jezik navadne oblike so seveda tudi tu delane iz krajevnega imena samega in se zato glasijo: cerovski, kamenski, pristaveljski, gabrski, mrzelski, radohovski, bogovski. Med posebnostmi naj bo omejeno malo- ali velikoradenski, malo- in velikolipenski ter grnski.

Naglas pridevnika je na istem mestu kot naglas podstave, to je roditeljska imena: Muljève — muljávski, Metnája — metnájski, Vrhòv — vrhòvski, Zabóršta — zabórški, Málega Korínja — málokorínjski, Višnje Gòre — višenjski (višnjanski je od Višnjána). Ponekod se zaradi zgodovinskih razlogov izmenjujeta širina, ki je mlajša, ter ožina, ki je starejša npr. Višnje goré — višnjegórski, Vélikega Globòkega — vélikoglobòški, Podgòre — podgórski. Vse navedene podstave so bile nekdanj naglašene končniško, torej Višnje goré itd. Vendar se pojavljajo tudi že oblike, ki imajo enak naglas kot sodobne oblike podstave, torej tudi višnjegórski, podgórski.

Za celovitejšo obdelavo jezikoslovne problematike krajevnih imen bi bilo zelo zanimivo (pa tudi težko) prikazati še, kaj posamezna imena pravzaprav pomenijo ali so nekdanj pomenila, zlasti tista, ki so pomenko zelo nejasna, npr. Ambrus, Grosuplje ipd. — vendar ta vprašanja ne sodijo več v slovnico, ampak k pomenoslovju krajevnih imen.

VIRI

Ustno anketiranje prebivalcev naselij grosupeljske občine, junij in oktober 1983. — Savnik, R. in drugi: Krajevni leksikon Slovenije, II, 1971.

Etnologija (etnografija, narodopisje) je razširjena znanstvena veja. Razvijala se je in se še razvija kot veja zgodovine, tesno pa se stika tudi z geografijo, arheologijo in drugimi vedami, še posebej z gospodarsko zgodovino, s katero ima zelo stične točke. Etnologija raziskuje ljudsko materialno, socialno in duhovno kulturo, je dokumentirana in razlaga njen razvoj. Naloga vede se vzporedno s njenim razvojem vedajo in poslabljajo, njen obseg se širi, za prihod življenja ljudi, ki ga ima veda na dlj, je treba vednosti zna izvirnost, vse pojave, vse okolščine in vse vplive, ki oblikujejo ljudsko kulturo. Tako je etnologija znanost, ki s tem, da proučuje življenje ljudi, za posreduje in svetuje pri spreji k spornavnju družbenega razvoja.

Prilomnico v razvoju etnologije pri nas je postavil Etnografski muzej v Ljubljani, ko se je v 1958 odločil, da bo s terensko ekipo sistematično raziskal del današnjega ozemlja. Tako zasledljivo terensko delo je bilo tedaj novost, novost zato, ker je muzej prvi za predmet svojega raziskovanja doletelo človeštvo in ker je bilo terensko delo or-

NARODOPISCI NA GROSUPELJSKEM

Fanči Sarf*

Etnologija (etnografija, narodopisje) je razmeroma mlada veda. Razvijala se je in se še razvija kot veja zgodovine, tesno pa se stika tudi z geografijo, sociologijo in drugimi vedami, še prav posebno z gospodarsko zgodovino, s katero ima vrsto stičnih točk. Etnologija raziskuje ljudsko materialno, socialno in duhovno kulturo, jo dokumentira in razlaga njen razvoj. Naloge vede se vzporedno z njenim razvojem večajo in poglobljajo, njen obseg se širi; za prikaz življenja ljudi, ki ga ima veda za cilj, je treba spoznati vso tvornost, vse pojave, vse okoliščine in vse vplive, ki oblikujejo ljudsko kulturo. Tako je etnologija znanost, ki s tem, da preučuje življenje ljudi, ga pojasnjuje in osvetljuje, prispeva k spoznavanju družbenega razvoja.

Prelomnico v razvoju etnologije pri nas je postavil Etnografski muzej v Ljubljani, ko se je 1. 1948 odločil, da bo s terensko ekipo sistematično raziskal del dolnjskega ozemlja. Tako zastavljeno terensko delo je bila tedaj novost, novost zato, ker je muzej vzel za predmet svojega raziskovanja določeno območje in ker je bilo terensko delo or-

Slika na deski, s katero je bilo zakrito okno v Paradišču

* Ljubljana—Šentvid, YU 61210, Lotričeva 4. kustosinja v pok.

ganizirano tako, da so člani ekipe hkrati raziskovali vsa področja ljudske materialne kulture (naselje, kmečki dom, notranja hišna oprema, zbirno gospodarstvo, lov, poljedelstvo, živinoreja, sadjarstvo, vinogradništvo, čebelarstvo, prehrana, promet, obrt in trgovina, noša), socialne kulture (ljudsko pravo, pravne šege in pravna statistika) in duhovne kulture (šege, medicina, verovanja, ljudsko znanje, pesništvo in pripovedništvo, glasba in ples, igre, umetnost).

Da se je ekipa odpravila na Dolenjsko, na del tedanjega grosupeljskega okraja, ni bilo naključje. Kljub bližini Ljubljane je bilo tedaj v muzeju s tega območja znatno manj gradiva kot npr. z Gorenjskega ali iz Bele krajine. In prav nič — če izvzamemo za etnologijo le obrobno pomembna literarna dela dolenjskih pisateljev — ni bilo zapisanega in dokumentiranega o načinu življenja v tamkajšnjih vaseh.

Ekipa muzeja je z denarno pomočjo Ministrstva za prosveto odšla na teren 1. avgusta 1948. Štela je 12 članov, občasno tudi več. Idejni pobudnik, organizator in vodja ekipe Boris Orel, tedanji ravnatelj Etnografskega muzeja, je vključil v ekipo tudi etnologe zunaj muzeja in sodelavce iz sorodnih strok, saj sta bila tedaj v muzeju zaposlena samo dva strokovnjaka, na univerzi pa so študirali etnologijo prvi študenti. Kot risarji so sodelovali dijaki Sole za umetno obrt. Za svoje sedemtedensko delovno območje si je ekipa izbrala vasi tedanjih krajevnih ljudskih odborov Šentjurje, Skocjan in deloma Turjak; skupaj 24 vasi (369 hiš). Člani skupine za socialno kulturo, ki so izpolnjevali statistične obrazce, so obiskali vse hiše, člani skupine za materialno in duhovno kulturo pa so v vaseh iskali dobre zanesljive informatorje iz vrst starejših kmetov, obrtnikov, gospodinj in drugih, ki so spremljali razvoj domačih vasi in se zanimali tudi za preteklost. Ekipi niso ušli

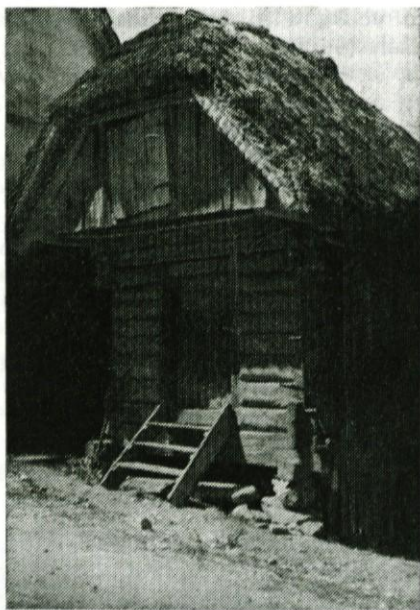
Glažarjeva hiša v Medvedici 1948

zlasti bivši občinski možje, mešetarji z živino, furmani, čebelarji, godci, stare babice, pevci, pravljíčarji in še mnogi drugi prenašalci ljudskega izročila. Člani ekipe za materialno kulturo tudi niso prezrli nobene stare lesene hiše, nobene kašče, nobenega starega škédnja, kozolca-toplarja, terilne jame in čebelnjaka; poiskali so lesene datirane ali rezljane hišne strope, ustavljali so se ob rezljanih vhodnih hišnih vratih in v črnih kuhinjah. Zanimale so jih spremembe v gospodarstvu, staro poljedelsko orodje, jarmi, vozovi, načini dela in preživljanja. Zapisovali so si, fotografirali, merili, risali. Statistični popisni obrazci so vsebovali podatke o velikosti in tipu naselja (gručasto, vrstno, raztreseno), podatke o hišah (velikost, način gradnje, kritje, ognjišče ali štedilnik; število stavb, opis gnojišča in stranišča; število sob, število postelj, število ljudi); o načinu pridobivanja vode, osnovne podatke o štirih generacijah (prisotni, izseljeni, študentje), o socialnem položaju družine, načinu prevzema domačije, o prežítkarstvu, vrsti in velikosti zemljišča, ledinskih imenih, o številu živine ter drugi dejavnosti (domača ali samostojna obrt). Razen tega je član ekipe (pravnik-etnolog) zapisoval spomine na tlako in desetino, ženitovanjsko, otroško in dedno pravo, podatke o kupnih in drugih pogodbah, podatke o skupni zemlji, o pravicah in dolžnostih vaščanov, sosedov in drugih. Za vas Pece je na podlagi katastra, na podlagi ustnega izročila in z ugotavljanjem ponavljajočih se mejašev pri zemljiških parcelah ugotovil nekaj prvotnih kmetij, ki so se z dedovanji delile in vplivale na razvoj naselja. Člani skupine za duhovno kulturo so se zanimali za življenjske šege (rojstvo, poroka, smrt) in letne šege, zapisovali so stare pesmi, pravljíce, anekdote, pregovore, igre, uganke, uvere, zagovore in ljudsko medicino.

Rezultati terenskega dela prve etnografske ekipe, navedeni v številkah, so dokaz, da je bilo delo — za tisti čas in razmere — več kot uspešno. Etnografski muzej je pridobil 107 raznih etnografskih predmetov, 343 fotoposnetkov, 207 perorisb, 63 tehničnih risb in 40 zvezkov zapiskov. V zapiskih članov duhovne kulture je bilo poleg opisov ljudskih običajev zapisanih 25 anekdot, 43 pravljíc, povedk in šaljivih zgodb, 137 pesmi, 214 ugank, 197 pregovorov in rekov, 26 otroških iger, 204 vraže itd.¹ Socialne razmere na vasi v tistem času, se pravi v času, ko je novo obdobje šele stopalo čez prag, nam kažejo rezultati hišnih in družinskih popisov. V Šentjurju je tedaj v 27 naseljenih hišah živelo 120 ljudi. Vodo iz potoka je uporabljalo 19 družin, kapnico 8 (4 filtrirano). Betonskih gnojišč je bilo 7, odprtih 15 (5 hiš brez gnojišča). Samo 2 družini sta imeli stranišče v hiši (1 na izpiranje), 19 stranišč je bilo lesenih in 6 zidanih, vsa zunaj hiše. V 14 hišah so imeli štedilnik, 13 je bilo črnih kuhinj. V vseh hišah skupaj je bilo 58 sob, v teh 56 postelj (lastne postelje ni imel niti vsak drugi prebivalec). V osmih hišah so delali zobotrebce, 1 gospodar se je bavil še s prevozníštvom, v vasi je bil 1 industrijski delavec, 1 zidar, 1 čevljar, 1 kovač, 1 mlinar in 2 krojača. V eni hiši so pletli košare. Iz generacije gos-

¹ B. Orel, Etnografsko delo na terenu, Slovenski etnograf II, Ljubljana 1949, 112.

podarjev je bilo 23 ljudi izseljenih v Ameriko, iz generacije očetov pa 6. Če pogledamo npr. vas Vino, nam glede na to, da ni središčno naselje, kot je bilo že tedaj Šentjurje, daje popis še bolj značilno podobo: v 15 naseljenih hišah je živelo 67 ljudi v 34 sobah z 29 posteljami. Trinajst družin je uporabljalo kapnico (4 filtrirano), 1 družina je imela vodnjak, 1 družina pa je hodila po vodo na studenec. Štedilniki so bili trije (1 v črni kuhinji), v 12 hišah so še kuhali v peči in imeli črno kuhinjo. Betonsko gnojišče je bilo samo eno, druga so bila odprta.

Žerinova kašča v Šentjurju (Podtaboru) 1948

Trinajst stranišč je bilo lesenih, dve zidani (vsa zunaj hiše). V 10 hišah so delali zobotrebce, prebivalci petih hiš so se dodatno zaposlovali kot delavci pri kmetih. V tujino, v glavnem v Ameriko, je bilo iz generacije gospodarjev izseljenih 18 ljudi, iz generacije očetov pa 8.² To je samo nekaj številčnih podatkov; če bi seštevali in preštevali dalje, bi lahko v teh okvirih dobili natančno, lahko tudi povprečno podobo stanja in razmer v tistem času. Težišče terenskega dela pa ni bilo zajeto v številkah. Število postelj npr. nam še ne pove vsega o bivalni kulturi Šentjurcev ali Vincev ali njihovih sosedov v času po zadnji vojni ali pred njo. Starejši domačini so povedali, da je bila »po starem« v vsaki hiši samo ena postelja (»špampet«), v katerem sta spala skupaj mož in žena. Oprema postelje je bila skromna: na deskah je bila slamnjača (»cuha«) iz domačega platna, napolnjena s plevami, reza-

² Statistični popisni listi v Slovenskem etnografskem muzeju v Ljubljani, fasc. X.

nico ali ličkanjem. Revnejši so imeli v postelji samo slamo, pregrnjeno z rjuho. Manjši otroci so spali v »odrcu« (nekakšen predal na kolesih) in v zibki, fantje na senu ali v hlevu. »Odrca« so podnevi potisnili pod posteljo. Zibka (»zibu) navadno ni bila poslikana, obvezno pa je bila na njej s kredo narisana morska taca (pentagram), da bi otroka ne tlačila mora. (Take tace so člani ekipe še lahko videli nad marsikaterimi vrati v hlev ali na svinjaku). Mencinova mama iz Rožnika, ki je tedaj imela 86 let, je še pomnila, kako so nekoč z govorami in »črnimi bukvami« izganjali bolezen in hudobnega duha. O lovu na ptiče je pripovedoval Tončetov Jožek, ki je še sam, tako kot drugi, nastavljal po grmovju zanke in lovil brinovke, kose, cipce, cejarje, šnefe, drakslarje in druge ptice. Prodajal jih je jajčarici ali ptičarju, ki je ujete ptiče kupoval po vaseh po 3 do 5 krajcarjev, nato pa jih vozil v Trst. Kraljičev stari oče (roj. okoli 1835) je baje za denar od prodanih ptic kupil novo peč. Kako hudo je bilo nekoč za vsak krajcar povedo podatki, da so nekoč gospodinje shranjevale pepel in ga prodajale zbirateljem po 10 krajcarjev za mernik. Pepel so še ob koncu 19. stoletja kuhali v Zabukovju in Velikem Osolniku. Iz kuhanega pepela so dobili »patošl«, tega pa prodajali tovarnji za izdelovanje mila v Ljubljani. Lase so po hišah zbirale tuje ženske in v zameno dale šivanke, bucke, sukanec ali trakove. Člani ekipe so bili lahko še priče menjalnemu trgovanju: Ribničan je dal sito, rešeto, škaf ali drugo posodo za polno mero žita. Izdelovanje zobotrebcev je bilo v letih po osvoboditvi še prav tako živo kot v času med vojnami, ko so npr. v Malih Lipljenih izdelali v eni zimi okoli 30.000 butaric, v Škocjanu pa 15.000. Iskanje dodatnih virov za preživljanje potrjujejo tudi podatki o sezonskem delu, ki je bilo v navadi do okoli 1. 1890. Jože

Nušičeva vrhhlevna kajža v Velikih Lipljenih, 1948

Pod, listnik in štala v Zabukovju, 1948

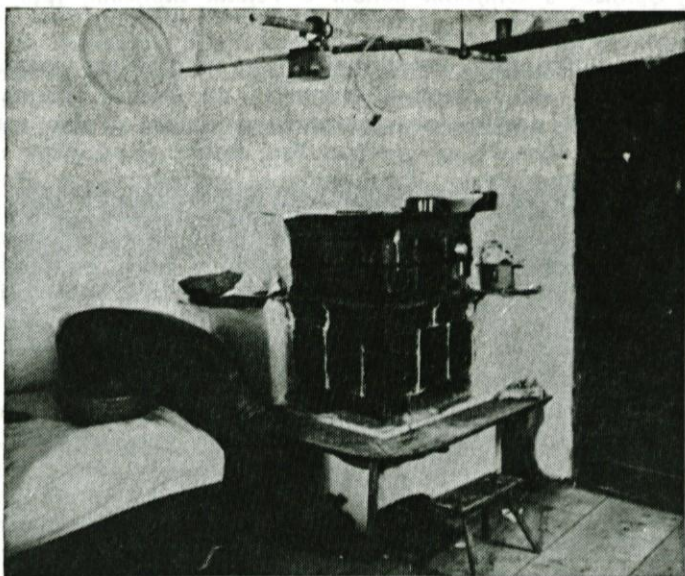
Sever-Hribar iz Malih Lipljen, rojen 1876, je pripovedoval, kako je že kot 15-letni deček odšel z očetom na Hrvaško v okolico Vinkovcev s skupino sezonskih delavcev, ki so od oktobra do marca delali v tamkajšnjih gozdovih. Organizator tega dela je bil Županc z Gradeža; rekli so mu »gospodar«. Skupaj je šlo okoli 30 fantov in mož iz Lipljen in sosednjih vasi. S seboj so vzeli »fantká«, da je nosil vodo in drva, kuril in kuhal koruzne žgance, ki so jih navadno jedli trikrat na dan. Spali so vso zimo v barakah v gozdu, od svita do noči pa so podirali hraste. Proti koncu osemdesetih let so se začeli izseljevati v Ameriko. Val izseljevanja je zajel domala vsako hišo. Nekateri so ostali tam nekaj let, nekateri za zmeraj. S prisluženim denarjem so največ obnavljali gospodarska poslopja ali dokupovali zemljo.

To je le nekaj drobcev iz zapiskov, ki so nastajali morda zvečer pri mizi, polni zobotrebcev, morda pri pastirju na paši, morda v nedeljo popoldne, ko se je pri hiši zbralo več mož. Člani ekipe niso imeli delovnega urnika in nedeljo so pričakovali kot najplodnejši dan. Prav to pa jih je navezovalo na kraje in na ljudi, prav to je sproti lajšalo težo, ki so jo ljudje v prvih letih po vojni še občutili kot posledico vojnih strahot. Nikoli ne bom pozabila, kako veselo je bilo nekega večera »na kopici« v Rožniku, kamor smo bili povabljeni vsi člani ekipe in kjer smo plesali pozno v noč. In tudi ne, kako smo bili premočeni, ko smo tik pred nevihto pomagali spravljati seno ali kako smo tisto leto, že po končanem terenskem delu, z domačini lovili polhe. Srečanja, spoznanja in doživetja so našemu delu dajala trdnejši okvir, pri ljudeh pa utrjevala zaupanje.

Za naslednje leto (1949) si je muzej izbral območje krajevnih ljudskih odborov Šmarje, Polica in deloma Grosuplje, kar je pomenilo na-

črtno nadaljevanje dela iz prejšnjega leta. Etnologi so želeli spoznati etnološko pomembne pojave na zaokroženem geografskem območju z bolj ali manj enako problematiko. Na tem terenu so delali od 1. avgusta do 4. septembra. Bilo jih je 14, občasno 16. Pri delu so jim bile v pomoč posebne vprašalnice, ki so jih bili sestavili na podlagi strokovne literature pa tudi na podlagi spoznanj in izkušenj v prvi terenski ekipi. B. Orel je o njih zapisal: »Za naše lansko delo na terenu smo se organizacijsko in metodično pripravili, vendar se nismo hoteli preveč vezati na kake predpise in oblike dela, skonstruirane v Ljubljani. Kolektivno delo, tako kot je bilo naše, je bilo treba preizkusiti šele na terenu. Sedaj je spregovoril teren, ki je ekipi Etnografskega muzeja prinesel dragocena izkustva. Za delo v letošnjem letu bomo že lahko sestavili poseben priročnik z vprašalnimi polami. Vendar pa bo treba še za vsak teren posebej misliti na posebna, terenu ustrezajoča vprašanja. Varovati se moramo tega najbolj, da bi namreč terensko delo s kakimi priročniki ali vprašanji poenostavljali ali šablonizirali.«³

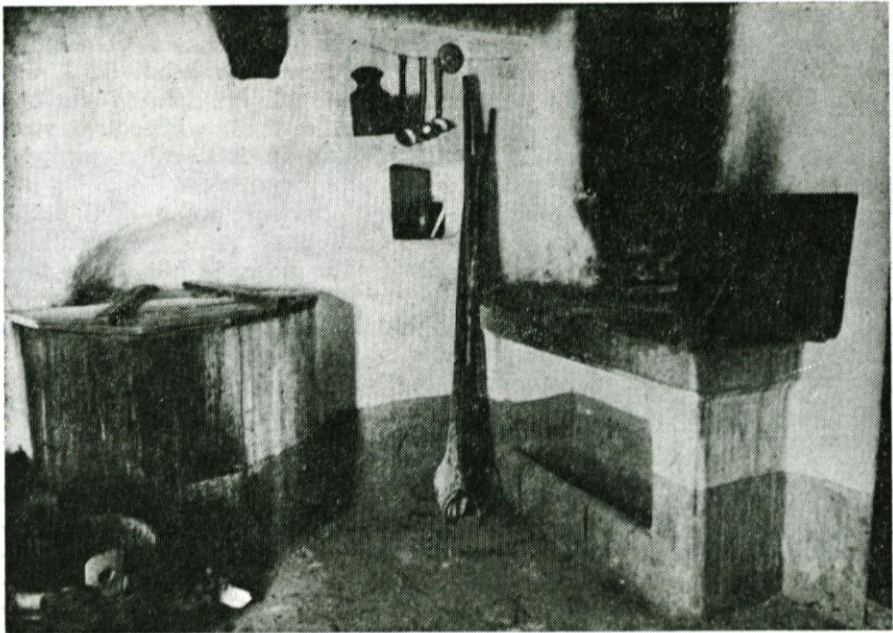
Druga ekipa je zajela 28 vasi in po enem mesecu prinesla v muzej 145 predmetov, 42 zvezkov zapiskov, 331 fotoposnetkov, 165 prostoročnih in 44 tehničnih risb ter izpolnjene statistične obrazce za vse hiše. O delu ekipe sta poročala dnevnik Slovenski poročevalec in Ljudska pravica ter revija Tovariš.⁴ Načina dela — da so se člani ekipe

Notranjščina »štibelca« pri Stiberniku, Pece, 1948

³ B. Orel, Etnografsko delo na terenu, Slovenski etnograf II, Ljubljana 1949, 113.

⁴ Slovenski poročevalec, 4. 9. 1949, Ljudska pravica, 8. 8. in 11. 9. 1949, Tovariš, št. 38, 23. 9. 1949.

Ognjišče s svinjskim kotlom v Velikih Lipljenih, 1948

vsako jutro natanko ob 7. uri zjutraj zbrali na krajšem sestanku, kjer so se posvetovali, drug drugega opozarjali na dobre informatorje ali pomembne pojave, nato pa se razkropili po vaseh — niso spremenili; vprašalnice so se izkazale za uspešne. Kot drobec iz zapiskov naj omenimo 3 stare domače plesne »potovčenko«, »vrabčevko« in »sedem besedi«, ki so jih na tem terenu nekoč plesali ob zbornem petju. V času dela ekipe so jih poznali le še starejši domačini. Žal se prosvetni odsek krajevnega ljudskega odbora Šmarje ni zmenil za vabilo ekipe, da bi se skupno pomenili o načrtni gojitvi domačih plesov in da bi se mladina seznanila z njimi, tako kot se je zgodilo v Šentvidu pri Stični.

Potem ko sta dve muzejski etnografski ekipi v jeseni l. 1949 in v začetku poletja naslednjega leta delali na Koprskem, so se etnografi v letu 1950 spet vrnili na območje današnje grosupeljske občine, to pot v Šentvid pri Stični. To je bila peta terenska ekipa, po številu članov največja od vseh »Orlovih« ekip. Sodelovali so Etnografsko-etnološka stolica na ljubljanski univerzi. Akademija za glasbo, Glasbeno narodopisni inštitut v Ljubljani in Šola za umetno obrt. Tako je bilo v ekipi 19 ljudi (5 v skupini za materialno kulturo, 3 v skupini za socialno in 4 v skupini za duhovno kulturo; risarjev je bilo 7). Na terenu so ostali od 15. avgusta do 15. septembra. Območje njihovega

⁵ B. Orel, Ekipa etnografskega muzeja v šentviški okolici na Dolenjskem, Slovenski poročevalec 12. 10. 1950.

dela je zajemalo 27 vasi (562 hiš) v krajevnih ljudskih odborih Šentvid pri Stični, Temenica, Radohova vas in Dob. Na tem terenu je B. Orel ugotavljal,⁵ da se pri ljudskem stavbarstvu prepletajo sestavine zahodno osrednje slovenske hiše in vzhodne belokranjske hiše, se pravi, da je to geografsko območje, kamor so s posredovanjem stare furmanske ceste, romarjev in potujočih Kočevarjev prodrli vplivi z vzhoda, predvsem iz Bele krajine. Do podobnih ugotovitev so privedla tudi raziskovanja duhovne kulture. Dalje pravi Orel, da je zanimivo opazati, kako se novi kozolci, zlasti vezani, lepo in smiselno razvijajo iz starejših kozolcev, kajti funkcijska plat je pri njih še vedno odločilna. Tega ne moremo trditi o nekaterih novejših kmečkih hišah, ki preveč posnemajo hišice iz ljubljanskega predmestja in pri katerih so funkcijski momenti popolnoma ali večidel prezrti. Tesar, ki danes postavlja kozolec, pravi Orel, pa nima v mestu kaj podobnega iskati ter je prisiljen nasloniti se na tradicijo, ki jo je tudi gospodarsko življenje dobro preizkusilo. V zvezi s kaščo so etnografe zanimale stare velike žitne skrinje, ki so jih v preteklih časih, najbrž še pred nastankom kašč, splošno uporabljali za shrambo žita. Ta stara žitna skrinja predstavlja povečano obliko znane skrinje vzhodnoslovenskega tipa s strešnim pokrovom. Tako skrinjo so člani ekipe našli že leto poprej na poliškem območju, toda navzlic skrbnemu spraševanju si niso znali pojasniti, kako je neki zašla v te dolenjske kraje. Ljudsko izročilo na šentviškem območju pa je razkrilo, da so take skrinje izdelovali Kočevarji in jih prodajali po Dolenjskem obenem s suho robo. Da bi bili poučeni o notranji hišni opremi in njenem razvoju, so etnografi pregledali vrsto najstarejših in najnovejših hiš ter ugotavljali pohištveni inventar in njegovo mesto ter funkcijo v hišnih prostorih. Zapisovalci podatkov o ljudskem pravu so v Dobu zvedeli za »tlaško leso«, visok kamen, pri katerem so se zbrali kmetje pred odhodom na tlako, v Petrušnji vasi pa

Strike pletejo, Sv. Pavel pri Šentvidu

za »tlaško stezo«, po kateri so hodili v Stično na tlako. Presenetili so podatki o načinu udinjanja hlapcev in dekel, ki so nekoč na sv. Lucije dan na »družinskem« sejmju v Mišjem dolu stali ob cerkvi in se tako ponujali kmetom. Iz bogate zakladnice pravljic, ki jih je znal živo in prepričljivo pripovedovati Resnik — Anton Dremelj — iz Petrušnje vasi, je dr. M. Matičetov črpal gradivo za svoja raziskovanja ljudskega izročila še več let po prvem obisku pri tem pravljničarju. Srečanje s Kozlevčarjevim očetom iz Sada je, kar se da spoštljivo, z neprikritim navdušenjem nad znanjem, dobrim in zanesljivim spominom, razgledanostjo in sposobnostjo tega moža, nekdanjega župana, tedaj kmeta in čebelarja, opisal dr. Vilko Novak v Tovarišu.⁶

Če povemo še, da je delo te ekipe obogatilo muzej za 143 predmetov, 47 zvezkov zapiskov, 565 fotoposnetkov, 233 perorisb in 22 tehničnih risb, smo povedali vse, kar lahko pove to kratko poročilo. Ljudskoprosvetno delo, ki so ga člani ekipe opravili z vrsto predavanj o ljudski kulturi ter z razstavami ob zaključku dela zadnjih dveh ekip, so etnologi imeli samo za skromno oddolžitev ljudem, ki so ljubeznivo in z razumevanjem sodelovali pri delu.

Leta 1964, ko je Etnografski muzej z manjšo ekipo odšel v vasi med škocjanskimi griči, da bi ugotovil spremembe in razvoj v poldrugem desetletju, Borisa Orla ni bilo več med živimi. Izpod peresa Borisa Kuharja, novega ravnatelja Slovenskega etnografskega muzeja, pa je izšla samostojna publikacija Odmirajoči stari svet vasi (Ljubljana 1972).

Tudi ljudi, ki so delo ekip najbolj obogatili, je bilo vse manj in manj. Mnogo tega, kar so slišali od očetov in dedov in kar so se od njih naučili, mnogo tega, kar so sami doživeli in spoznali, ter doma la vse, kar jim je nalagal na rame boj za vsakdanji kruh, so nesli s seboj v grob. Podrle so se lesene hiše in kašče, izginili so stari vodnjaki, čebelnjaki, črne kuhinje, skrinje, zibke, skledniki, leseni plugi, izrezljani jarmi in vrsta drobnih predmetov, delo spretnih rok in hkrati dokumentov ljudske kulture. Nekaj pa so etnografi, ki so delali na tem koščku naše prijazne Dolenjske z ljubeznijo, požrtvovalnostjo in predanostjo, le oteli pozabe. Dokumenti, ki jih hrani muzej, bodo ostali najboljše in najzgovornejše priče razvoja in napredka, ki ga je z bliskovito nagljo prinašal čas po osvoboditvi.

OPOMBA: Vse slike so iz ARHIVA Etnografskega muzeja Slovenije.

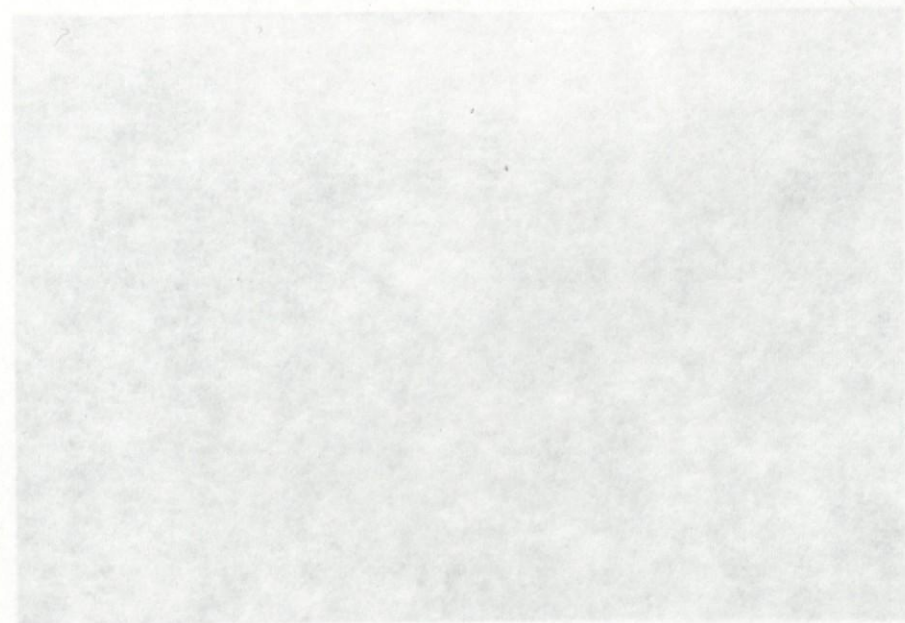
ETHNOGRAPHEN IN DER GEMEINDE GROSUPLJE

Fanči Sarf

Das slowenische ethnographische Museum hat im Jahr 1948 die erste größere Forschungsequippe auf das Terrain entsandt, um an Ort und Stelle auf dem Gebiet von Šentjur und Škocjan (beides in der Gemeinde

⁶ Tovariš, št. 41, 18. 12. 1950, naslovna stran in sestavek Pri Kozlevčarjevem očetu.

Grosuplje) die materielle, soziale und geistige Volkskultur zu erforschen. Die 7 Wochen dauernde Arbeit wurde in den Jahren 1949 und 1950 auf dem Gebiet von Šmarje und Šentvid bei Stična weitergeführt. Auf diese Weise konnte das Museum auf einem Teil des Gemeindegebiets von Grosuplje bedeutendes Material sammeln, das die damalige und ältere Volkskultur dokumentiert und ihre Entwicklung ausleuchtet. Die in der Gruppe für Sozialkultur arbeitenden Forscher haben in insgesamt 79 Dörfern jedes Haus besucht und besondere statistische Vordrucke mit allen Daten ausgefüllt, die den Sozialstand der Familien bezeichnen. Die Niederschriften von Daten, die von zahlreichen Informanten, vorwiegend älteren besser informierten Einheimischen, gesammelt wurden, füllen 129 Hefte. Die Mitglieder der Gruppe, die sich mit der materiellen Kultur befaßte, haben für das Museum 395 ethnologisch wertvolle Gegenstände gesammelt, 1240 Aufnahmen gemacht und 605 freie Zeichnungen und 129 technische Zeichnungen angefertigt.

Pogled na Karavanki hribi s južnega dela vasi

* Inštitut za etnologijo ZRC SAZU, Ljubljana, foto, avg. 5. 10. 1984

UTRDBA KORINJSKI HRIB V ARHEOLOŠKIH OBDOBJIH

*Slavko Ciglencečki**

Med številnimi in pomembnimi najdišči, ki jih je v slovenskem prostoru odkril Jernej Pečnik, sloviti, a v več pogledih sporni arheolog-samouk, doma iz dobrepoljske Ceste, je tudi Korinjski hrib nad Velikim Korinjem v Suhi krajini. Med arheološkimi najdišči se omenja zgodaj; že leta 1894 je namreč izšel v IMK opis postojanke s prvo označitvijo najdb. Na tem mestu ga je Pečnik ob svoji bogati terenski praksi uvrstil med najpomembnejša gradišča na Kranjskem. Kasneje je najdišče — najverjetneje zaradi težko dostopne lege — popolnoma zatopilo v pozabo.

Vendar so Pečnikovi podatki vznemirjali arheologe, posebno še v času, ko so se v Sloveniji začela intenzivna raziskovanja najdišč iz pozne antike in preseljevanja ljudstev. Takrat je šele postalo jasno, kakšen pomen imajo skrita, večkrat težko dostopna mesta na vrhu gričev, hribov in celo gora. Najdbe so pokazale, da je tu treba iskati zadnje ostanke staroselskega prebivalstva (romanizirani Iliri in Kelti), ki si je na teh

Pogled na Korinjski hrib z jugozahodne strani

* Inštitut za arheologijo ZRC SAZU, Ljubljana, Novi trg 5, YU 61001

Obrambni stolp št. 1

hribih reševalo goli obstoj in preneslo antična izročila v čas, ko so sem prišli prvi Slovani. Njih kultura je v marsičem vplivala na naše prednike in tu je bilo mogoče iskati ključ za rešitev mnogih vprašanj v zvezi z naselitvijo Slovanov ter njihovim stapljanjem s staroselci.

Tako je prišlo leta 1975 do ponovnih obhodov najdišča, leto kasneje pa je bil izdelan geodetski posnetek terena; vanj smo vrisali na površini izredno dobro vidne ostaline antične arhitekture. Najdišče je bilo nato vključeno v srednjeročni načrt raziskovanj pri Arheološkem društvu Slovenije in leta 1982 so bila opravljena prva sondiranja. Akcijo je vodil Inštitut za arheologijo Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti iz Ljubljane. Takrat dobljeni rezultati so bili tako spodbudni in presenetljivi, da smo v okviru akcije Poznoantične zapore Slovenije delo lahko nadaljevali s sistematičnim raziskovanjem v letu 1983, ko smo izkopali vse ostanke arhitekture. Tako so ključni elementi utrdbe znani; da bi dobili zaokroženo podobo, pa bo treba odkopati še grobišče, ki smo ga zasledili na severovzhodni strani hriba. Šele takrat bo mogoče odgovoriti na nekatera vprašanja, ki so jih dosedanja izkopavanja šele zastavila (posebno etnična struktura prebivalcev). Na tem mestu lahko samo skiciramo podobo tisočletnih dogajanj na tem imenitnem arheološkem najdišču, ki predstavlja novo pomembno postojanko v že tako bogati arheološki regiji (kompleks Stične, Valična vas idr.).

Korinjski hrib s koto 728 m se dviga severno nad vasjo Veliki Korinj ter dominira nad dolino ob izviru reke Krke. Na severnem, zahodnem in južnem robu naravno odlično zavarovanega skalnega platoja (velikost 180 × 100 m) smo našli pravokotne obrambne stolpe. Na vzhodni in seve-

rovzhodni strani ti zaradi skoraj navpične skalne stene niso bili potrebni. Skoraj natanko v sredini tako zavarovanega areala so ostanki zgodnje-krščanske cerkve s priključno krstilnico v prizidanem prostoru. Na obširnem vmesnem delu smo s sondami skušali ugotoviti obliko in konstrukcijo drugih poslopij. To nam ni popolnoma uspelo. Najdobe so precejšnje, vendar nismo dobili nobenih ostankov arhitekture. Blizu je misel, da so bila ta bivališča začasna in zgrajena provizorično (najverjetneje šotori ali pa zasilne lesene kolibe). Za gradnjo večjih stavb prostor med stolpi in cerkvijo ni ugoden, saj je močno skalnat, le tu in tam je manjša krpa proste površine, ki jo je bilo mogoče uporabiti za bivališče.

Zgoščene sledove bivanja smo ugotovili v samih obrambnih stolpih, v njihovi najbližji okolici in na nekaj metrov široki terasi, ki poteka ob samem robu postojanke.

Stolpi št. 3, 4 in 5 so enako veliki ($5,6 \times 4,3$ m), stolp št. 1 je najmanjši ($5,1 \times 4,7$ m), stolp št. 2, ki je v spodnjem delu imel vodni zbiralnik, pa največji ($6,4 \times 6,2$ m). Pri štirih stolpih je gradnja enovita, le najvišje ležeči stolp (št. 1) je imel dve stranici kasneje ojačani. Posebej skrbno je izdelan stolp št. 2, saj je njegov spodnji del predstavljal vodni zbiralnik, obrambne manevre pa so opravljali iz prostora nad njim. Debelina zidov v spodnjem delu je 1,7 m, vogali pa so bili v notranjosti zaokroženi. Pri stolpih št. 3, 4 in 5 znaša debelina zidu 0,7 m.

Vodni zbiralnik je sprejemal vodo s svoje strehe in s strehe cerkve, ki je bila oddaljena le 20 m. Pod vodnim zbiralnikom je bilo na zunanji strani ob južnem zidu mogoče ugotoviti starejšo (poznoantično) fazo poselitve hriba, ki ji je nato sledila gradnja zidanih objektov.

Obrambnega zidu med stolpi kljub več sondam nismo ugotovili. Verjetno je zadostovala umetno nasuta terasa nad skalami, morda pa bodo kasnejša raziskovanja pokazala tudi na obstoj palisade.

Ostanki zgodnjekrščanske cerkve leže na dobro zaščiteni terasi tik pod skalnatim vrhom hriba. Orientirana je — z manjšim odklonom — proti vzhodu. Cerkvveni kompleks sestavljajo ladja, veža in stranski prostor s krstilnico. Dolžina celote znaša 18 m, širina 9,2 m. Prezbyterialni del cerkve je nekoliko dvignjen. V sredini cerkvene ladje smo našli tudi večji, pravilno oblikovan kamen, ki predstavlja morda ostanek prižnice. Dobro je ohranjena apsida, ki zavzema celotno širino cerkvene ladje in je globoka 2,2 m. Na notranji strani je bila na apsidno prizidana klop za duhovščino. Glavni vhod v cerkev je bil na zahodni strani, dva stranska pa na prehodu ladje v prezbyterij. Levo od glavnega vhoda je v vogalu manjši, krožno zaključen prostor. Dolg je 2,2 m in širok 1,8 m. Po legi kot dimenzijah se ujema s podobnim prostorom v cerkvi na Rifniku. V severni polovici ladje je ohranjen estrih, na severni steni pa deloma tudi omet. V zahodni polovici stranskega prostora, ki je povsem odprt proti veži cerkve, smo odkrili pravokotno krstilnico, veliko $1,7 \times 1,3$ m, s pravokotnim bazenom za krščenjevanje. V JV vogalu veže smo našli obzidano grobnico z ostanki štirih skeletov in petimi lobanjami. Pridatkov ni bilo.

S sondami smo ugotovili tudi nekropolo, ki leži na severnem pobočju hriba, nekaj deset metrov pod vrhom utrdbe. Izkopali smo izropano

Obrambni stolp št. 2

zidano grobnico s približnimi notranjimi merami 270×150 cm. Na obeh straneh grobnice smo zadeli na skeleta, od katerih smo v celoti odkopali le tistega na vzhodni strani. Bil je brez pridatkov.

Najdbe:

(Številke se nanašajo na predmete, prikazane na treh tabelah. Gradivo je zrisala D. Knific-Lunder.)

1. Del ročaja bronastega srpa. Okrašen je z ornamentom plastičnih reber.
2. Bronasta igla s ploščato glavico. Kmalu pod vrhom sta na trupu igle dve odebelitvi. Prva je diskasta, druga svitkasta. Vmes je okras vzporednih črt, ki ga prekinjajo pasovi jelkovih vejic.
3. Del bakrene ploščate sekire.
4. Ploščata bakrena sekira.
5. Del loka in peresovine bronaste fibule.
6. Bronasta križna fibula s čebuličastimi glavicami.
7. Del bronaste okrogle ploščate fibule. Peresovina je železna.
8. Pozlačena bronasta ptičja fibula. Trup je okrašen s poševnimi vrezi v tehniki klinastega vreza, na mestu očesa je vstavljen rdeč almandin.
9. Del bronastega uhana z zanko. Košarica ni ohranjena.
10. Del bronaste sponse z okrasom v obliki križa v obrobljenem polju.
11. Železna ovalna pasna spona z okrasom vstavljenih vzporednih srebrnih niti. Trn za spenjanje manjka.

12. Skrbno izdelano in v celoti ohranjeno koščeno vretence. Spodaj in zgoraj okrašeno s krožci s piko. Močni sledovi uporabe.
13. Del steklene jagode temno modre barve z rdečimi in svetlo modrimi pikami.
14. Noga in del ostenja steklenega kozarca svetlo zelene barve.
15. Dvovrsten koščen glavnik z deloma poškodovanimi zobci in štirimi železnimi zakovicami.
16. Ostanek dvovrstnega koščenega glavnika. Okrašen je s krožci s piko in ob straneh z dvema polkrožnima linijama.
17. Del dna in ostenja steklenega kozarca svetlo zelene barve. Viden je okras vzporednih belih steklenih niti.
18. Železna puščična ost s trnom za nasaditev.
19. Železna puščična ost s trnom za nasaditev.
20. Železna puščična ost s tulcem za nasaditev. Nad robom ustja tulca je luknja za pritrjevanje.
21. Triroba puščična ost s trnom za nasaditev.
22. Železna puščična ost s trnom za nasaditev.
23. Železna sekira.
24. Fragmentirano ohranjen lonec iz sivo rjavo žgane peskane gline. Izdelan je bil na vretenu. Okras v obliki večtirne valovnice ter gostih vzporednih navpičnih in vodoravnih črt.
25. Železna šivanka.
26. Železen ključ z zanko za obešanje.
27. Železen nož s ploščatim nastavkom za ročaj.
28. Železen lemež, ojačan ob robovih rezila in po celi dolžini hrbita.
29. Del železnih škarij.
30. Železen žebelj.
31. Železno orodje s polkrožnim nazobčanim rezilom.
32. Železen sveder.

Številne odkrite najdbe in nekateri starejši (Pečnikovi) podatki nam omogočajo podati okvirno podobo, ki pa jo utegnejo dokončno analizirane in tudi kasneje izkopane najdbe še v mnogočem dopolniti.

Najstarejšo sled življenja človeka na tem prostoru predstavljata najdbi dveh bakrenih sekiric. Odkriti sta bili na različnih mestih hriba. Prva, v celoti ohranjena, je bila najdena v zavetnem prostoru, zahodno pod koto 728, ostanek druge, podobne sekire pa je ležal na vzhodnem pobočju utrdbe, med zgodnjekrščansko cerkvijo in skalnim robom. Časovno bi lahko oba predmeta uvrstili v prehod med mlajšo kameno in bronzasto dobo (eneolitik), približno od 22. do 18. stol. pr. n. š. Podobne sekire so bile odkrite v gradivu, izkopanem na koliščih ljubljanskega barja, Bezgečevi jami v Savinjski dolini, idr.

V začetno fazo obljudenosti hriba sodi verjetno tudi lepo izdelano kamnito rezilo, ki predstavlja ostanek takrat že zastarele tehnologije, a se je ponekod zadržalo še dolgo v sicer že razvita kovinska obdobja. Najdeno je bilo v plasti pod kasneje obravnavano latensko hišo, a najverjetneje že v drugotni uporabi.

Ti predmeti nam seveda o prvih prebivalcih Korinjskega hriba ne povedo veliko; težko bi govorili o intenziteti poselitve. Najdbe so bile raz-

Obrambni stolp št. 3

vršene v neposredni okolici skalnatega vrha hriba, zato smemo domnevati, da hrib ni bil obljuden v takšnem obsegu kot v kasnejših obdobjih. Morebitna raziskovanja v notranjosti postojanke bodo morda prinesla še več elementov iz tega časa, na mestih, kjer smo opravili sistematičen izkop, pa je kasnejša zidana rimska arhitektura močno poškodovana že tako plitve prazgodovinske plasti in zato o načinu bivanja v prazgodovinskih obdobjih vemo zelo malo.

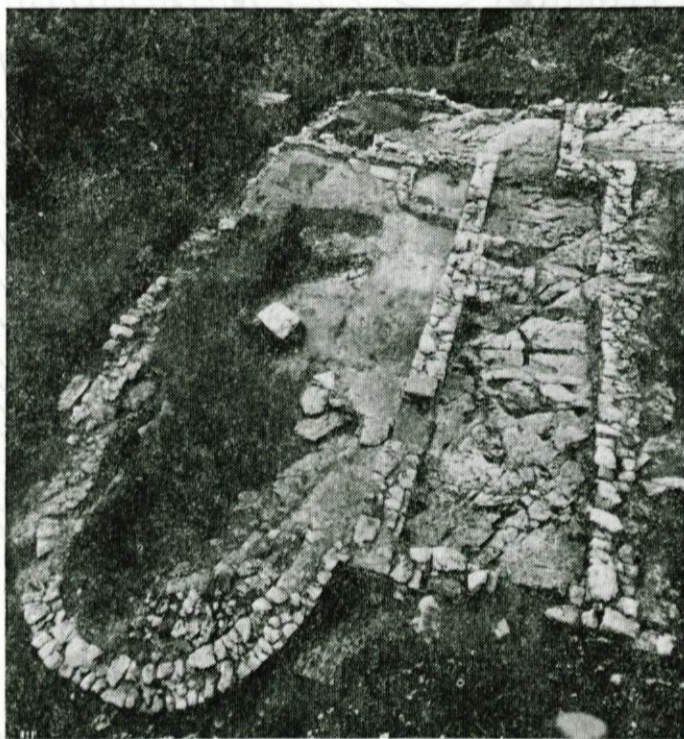
Med najstarejšimi najdbami in tistimi iz mlajših obdobja je precejšen časovni razmik — več kot pol tisočletja. Ali je bil Korinjski hrib takrat iz različnih vzrokov neposeljen ali pa le manjkajo značilnejše najdbe, je danes težko reči. Verjetnejša se zdi prva domneva, saj se ujema s tistim, kar vemo o podobnih postojankah v slovenskem prostoru sploh. Strnjena poselitev in najverjetneje tudi gradnja obrambnega nasipa na jugozahodni strani se začne v obdobju t. i. kulture žarnih grobišč (13.—9. stol. pr. n. š.). V zvezi s tem je zelo pomemben depo bronastih predmetov, najden v gozdu pri vasi okoli leta 1871. Najdbe, med katerimi se omenjajo tudi zapetnice, sulice in sekire, so danes izgubljene, le Pečniku je uspelo pridobiti veliko tordirano ovratnico (hrani Narodni muzej v Ljubljani). Točna lokacija depoja ni znana, domnevati pa smemo, da je bil najden v bližini utrdbe na vrhu hriba, če ne — kar bi bilo logično — celo v njej. Prav tako smemo v zvezi s to naselbino povezati bronasto tulasto sekuro, ki je bila najdena v Malem Korinju.

Z našimi izkopavanji smo iz tega obdobja pridobili več predmetov. Izstopata predvsem izredno lepo okrašena bronasta igla ter del bronastega

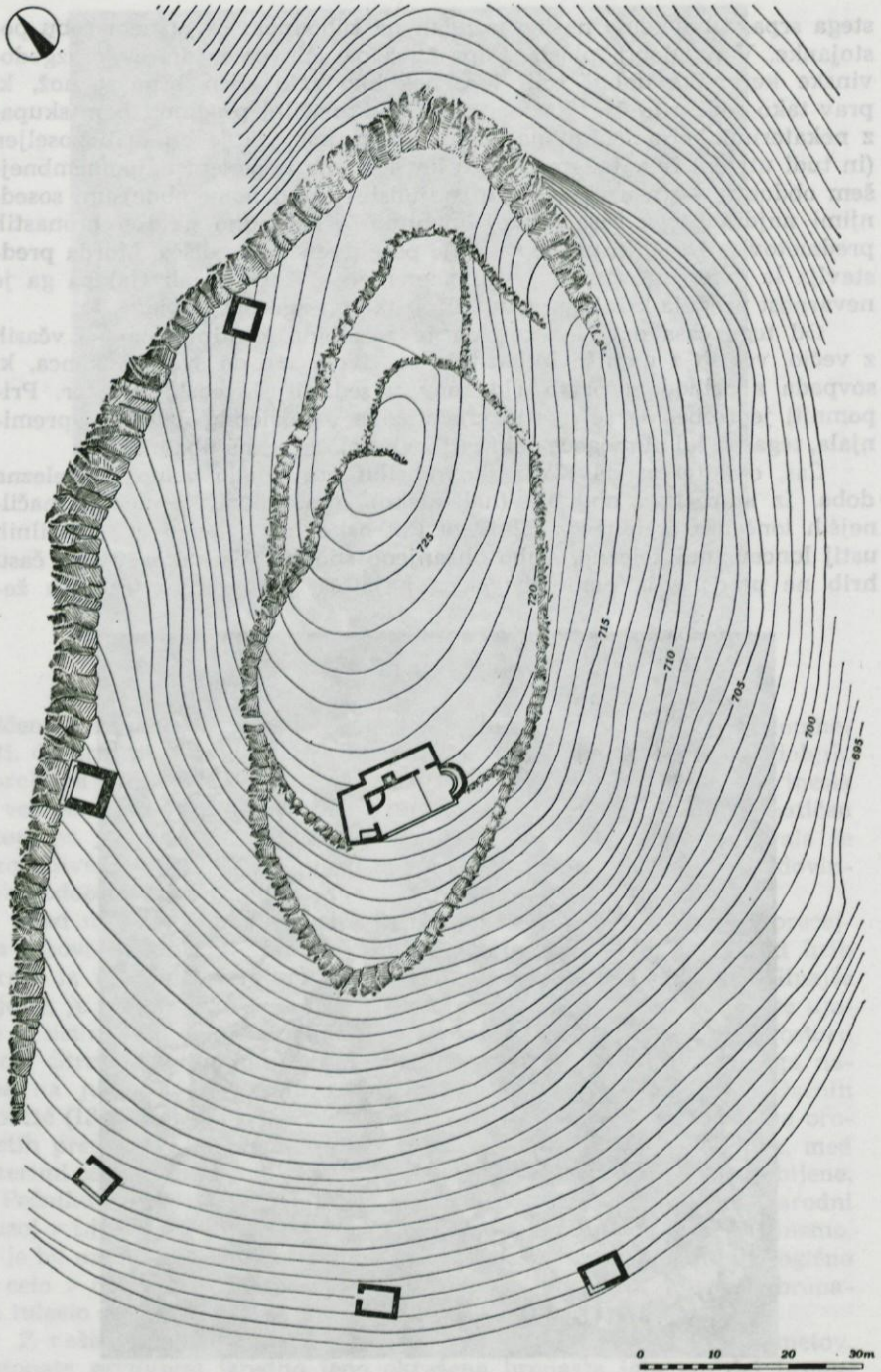
stega srpa. Oboje smo našli v sondah na zahodnem in južnem robu postojanke. V najgloblji plasti stolpa št. 5 pa smo poleg delcev prazgodovinske keramike dobili tudi lep, nekoliko zakrivljen bronast nož, ki prav tako sodi v ta čas. Razmeroma redki značilni predmeti nam skupaj z nekaterimi keramičnimi najdbami dokazujejo, da je bil hrib poseljen (in tudi utrjen) že v takem obsegu kot kasneje v svojem najpomembnejšem obdobju — času preseljevanja ljudstev. Med pomembnejšimi sosednjimi najdišči tega časa lahko omenimo le zakladno najdbo bronastih predmetov iz Udja, ki pa ne spričuje poselitvenega središča. Morda predstavlja le depo trgovca, ki je bil namenjen s Korinja (ali tja) pa ga je nevarnost prisilila k zakopu tega takrat tako dragocenega blaga.

Od tega časa dalje se zdi, da je naselbina kontinuirano — včasih z večjo, včasih z manjšo intenziteto — živila vse do svojega konca, ki sovpada s prihodom prvih Slovanov v sedanji slovenski prostor. Pripomniti je treba, da se je funkcija utrdb v različnih obdobjih spreminjala, tega pa žal ni mogoče dokazati z arheološkimi najdbami.

Čas, o katerem na Korinjskem hribu prav malo vemo, je železna doba. Iz starejšega obdobja (halštatsko) smo odkrili le nekaj značilnejših lončenih črepinj, iz mlajšega (latensko) pa poleg delov značilnih ustij loncev tudi železno, slabo ohranjeno sponko. Vsekakor v tem času hrib ne predstavlja pomembnejšega najdišča, saj je že v začetku že-

Temelji zgodnjekrščanske cerkve s krstnilnico

lezne dobe zgrajeno v bližini gradišče na Viru pri Stični. To je bilo središče ne samo v ožjem prostoru, ampak je pojem za celotno jugovzhodno-alpsko halštatsko kulturo. Korinjski hrib je imel povsem obrobno vlogo, saj je bil preveč odmaknjen od ravnice. Ko bo naše keramično gradivo analizirano, bodo vsekakor zanimive primerjave z bogatim in dobro datiranim materialom iz Stične veliko prispevale k poznavanju kronologije Korinjskega hriba.

Na terasi ob skalnem robu utrdbe, med stolpom št. 1 in 2, smo v sondi ugotovili ostanke manjše stavbe, zgrajene v tehniki suhega zidu. V njej je bilo ognjišče z latenskimi črepinjami, kar nam omogoča datacijo zgradbe v čas, ko so na hribu živeli Kelti. Stavbe ni bilo mogoče v celoti odkopati, zato njene mere niso znane.

Tudi o zgodnjem rimskem obdobju so materialna pričevanja izredno skopa. V prejšnjem stoletju so odkrili v razvalinah cerkve sv. Jurija tik pod vrhom hriba sekundarno uporabljen rimski nagrobnik. Hrani ga Narodni muzej v Ljubljani. Napis omenja veterana L. Marcija Blanda, katerega predniki so bili doma v oglejskem prostoru. Služil je kot dekurion v jezdni enoti cohors I Noricorum equitata, ki je imela štabno bazo v kastelu Lugio (pri današnjem Mohacsu na Madžarskem). Po mnenju J. Šašla spada spomenik časovno v obdobje markomanskih vojn (167—180 n. š). Razen tega nagrobnika sodijo v rimsko dobo tudi nekatere drobne

Grobница z odkritimi skeleti v zgodnjekrščanski cerkvi

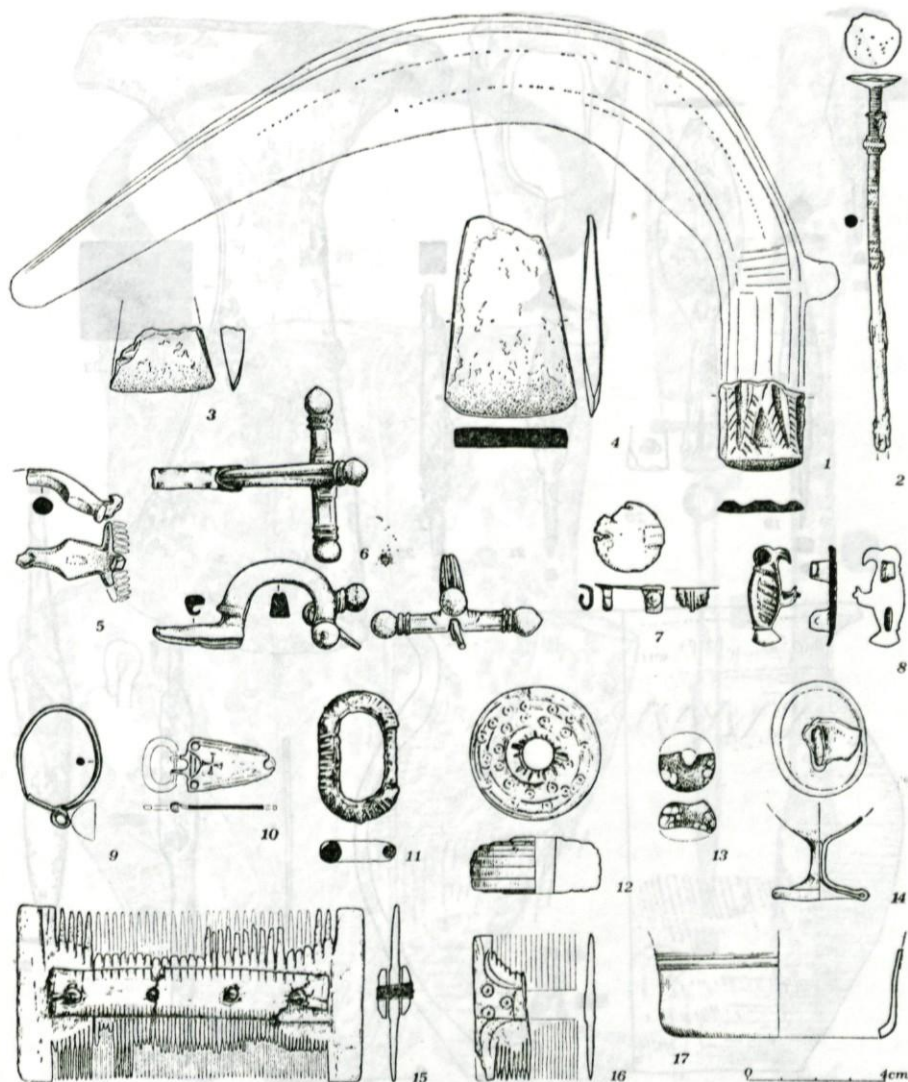

Srebrn Justinijanov novc (močno povečan)

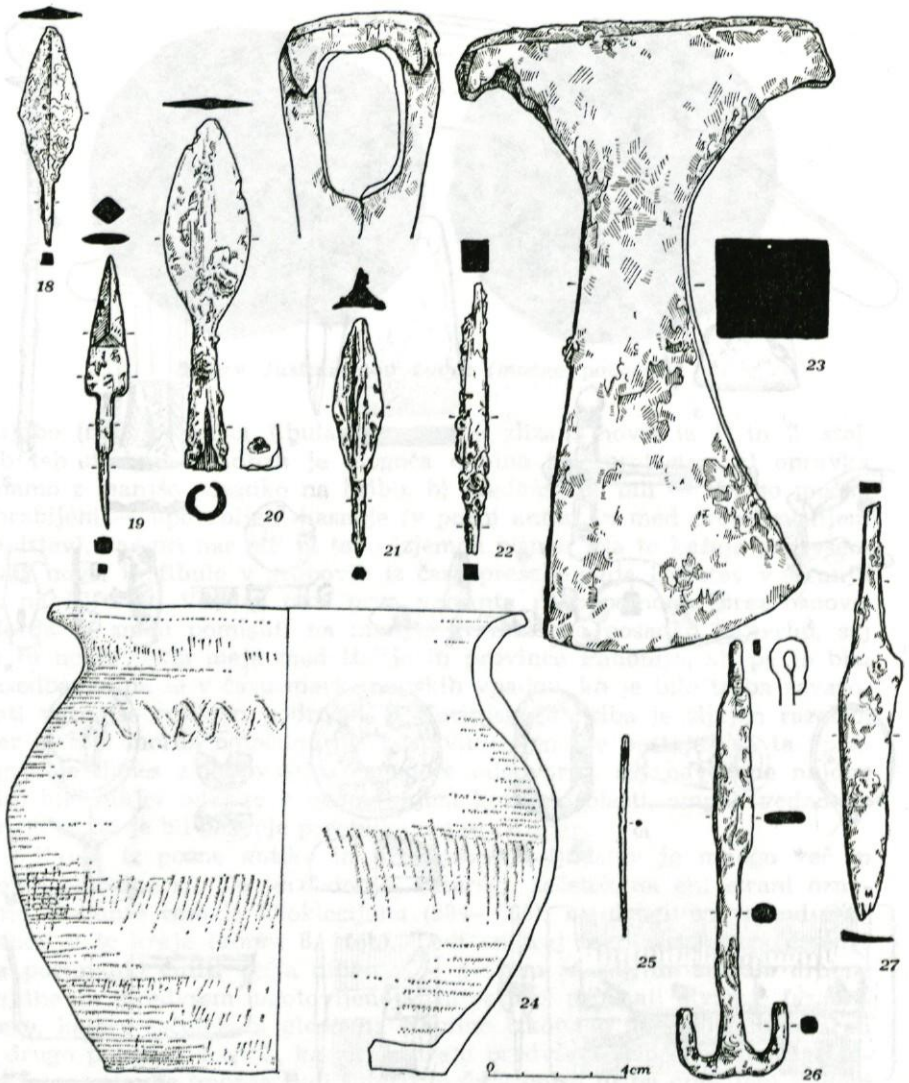
najdbe (npr. bronasta fibula) ter močno zlizani novci iz 1. in 2. stol. Ob teh drobnih najdbah je mogoča dvojna interpretacija: a) oprava imamo z manjšo posadko na hribu, b) predmeti so bili — ker so močno obrabljeni — uporabljeni kasneje (v pozni antiki in med preseljevanjem ljudstev), kar pri nas niti ni tako izjemen primer. Na to kažejo predvsem stari novci in fibule v grobovih iz časa preseljevanja ljudstev v Kranju in na Rifniku. Vendar tudi prva varianta ni popolnoma brez osnove. Morda bi smeli pomisliti na manjšo граниčarsko posadko na vrhu, saj je tu nekje tekla meja med Italijo in provinco Panonijo, ali pa je bila zasedba nujna le v času markomanskih vpadov, ko je bilo treba zavarovati važnejše ceste in področja. S Korinjskega hriba je sijajen razgled, kar je bilo morda odločilno pri postavitvi signalne postaje. Na ta vprašanja je danes z gotovostjo nemogoče odgovoriti, saj navedene najdbe niso bile nikjer odkrite v nedotaknjeni kulturni plasti, ampak vedno na prostoru, ki je bil kasneje preoblikovan in pozidan.

Najdb iz pozne antike in preseljevanja ljudstev je mnogo več in bolj izpovedne so. To je obdobje, katerega začetek na eni strani označuje vladanie cesarja Dioklecijana (284—305), na drugi pa prihod Slovanov v te kraje (konec 6. stol.). Tudi znotraj tako omejenega časa je na postojanki čutiti večja nihanja. V grobem se zdi, da smemo drobne najdbe in predvsem ugotovljeno arhitekturo pripisati dvema fazama. Prvo, katere začetek bi glede na številne izkopane novce lahko datirali v drugo polovico 4. stol., karakterizirajo predvsem zelo enostavno grajene lesene stavbe (morda tudi šotori) in že v opisu hriba omenjeni sledovi zoglenele konstrukcije, ki segajo daleč pod temelje stolpa št. 2. Zdi se, da je bil hrib takrat periodično poseljen le ob večjih nevarnostih, ki so grozile prebivalcem ravninskega sveta ob važni rimski cesti Siscija—Emona. Pri tem mislimo na prehode vojska različnih pretendentov za cesarski prestol in kasneje preseljujočih se ljudstev, katerih magični cilj je bila Italija. Nerešeno ostaja vprašanje, ali smemo že takrat na hribu domnevati vojaško posadko.

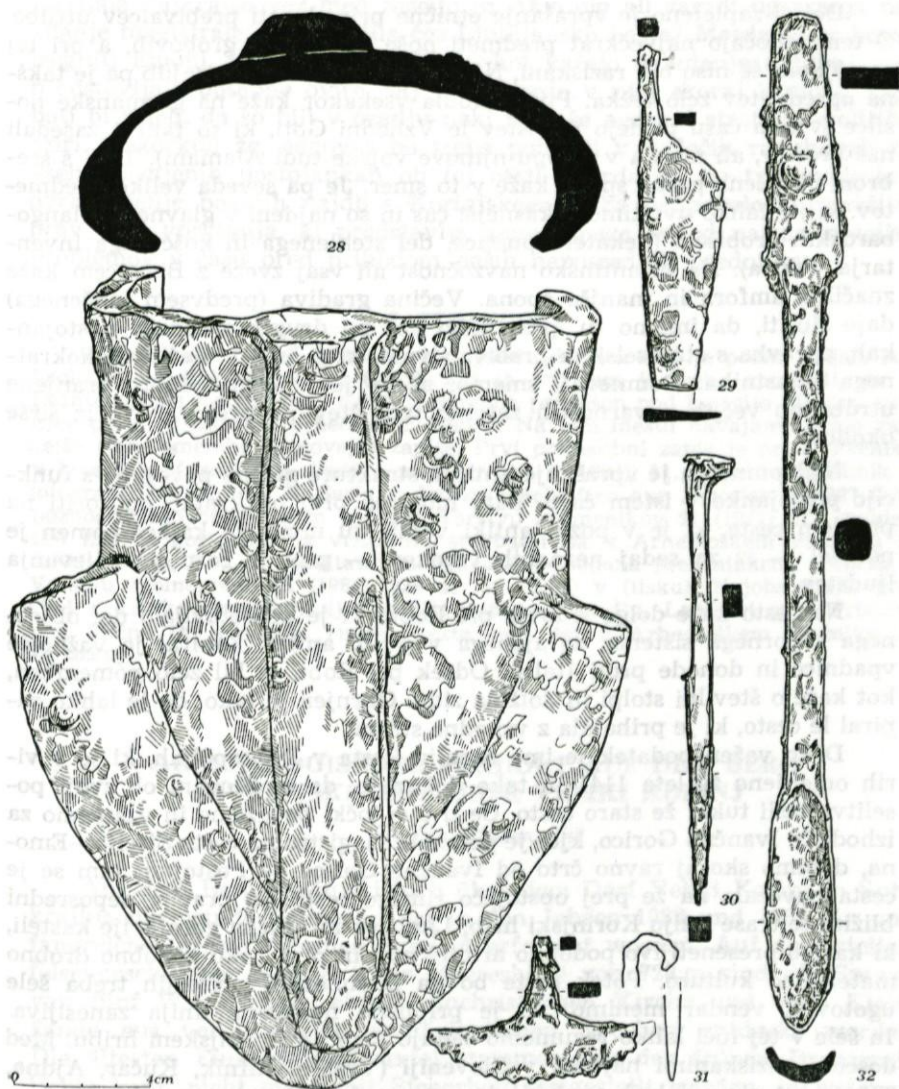
Začetek druge faze je težko časovno natančneje opredeliti. Po značilnih najdbah bi smeli domnevati, da sovpada z začetnim obdobjem vzhodnogotske vladavine v naših krajih ali pa z bizantinsko-gotskimi vojnami (535—556). V tej fazi je bila namreč zgrajena zidana arhitektura

na vrhu hriba, ki daje postojanki značilen ton. Razpored obrambnih stolpov s cerkvijo v sredini kaže na vojaško postojanko — kastel. V tem prepričanju nas potrjujeta še dve bližnji postojanki: Limberk s pred nedavnim odkritimi sorodnimi najdbami in že dalj časa znana utrdba na Križni gori pri Ložu. Izredna sorodnost teh postojank — poleg časovne tudi podobni tlorisi — kaže na enotno zasnovan sistem kastelov, ki so kontrolirali in varovali pomembno cesto. O tej nekoliko kasneje, sedaj pa se povrnimo k drobnim najdbam, ki so na Korinjskem hribu iz tega časa tako številne in pestre, da zelo dobro ilustrirajo življenje v takratnem času.

Na prvem mestu so deli moške in ženske noše: sponke za obleko, sponke za pas in jermenje, uhani, igle. Od koščenih predmetov, ki so jih deloma izdelovali v utrdbi, izstopa predvsem okrašeno koščeno vretence in različni glavniki. Nekaj je tudi zelo lepih uvoženih steklenih kosov (različni kozarci in kupe, steklene jagode). Najštevilneje zastopani predmeti so drobci različno ohranjenih lončenih posod, loncev, skodel, vrčev, amfor, krožnikov idr. Veliko je tudi pričevanj, ki govore o orožju prebivalcev postojanke in napadalcev. Med njimi prednjačijo različno oblikovane puščične osti. Večina izmed njih je bila najdena v okolici obrambnih stolpov in ima tope konice, kar pomeni, da so se puščice odbijale

od zidu. Nedvomno predstavljajo ostanek orožja ob zadnjem obleganju trdnjave. Zelo dobro so zastopani primerki posameznega železnega orodja. Posebej zanimiv je lemež rala, ki je bil najden v plasti skupaj z Justinijanovim novcem (kovan okoli 562 n. š.). Najdba je važna predvsem zato, ker kaže razvitost poljedelske obdelovalne tehnike, kakršno so na naših tleh našli Slovani. Tu so še svedri različnih velikosti in oblik, noži, škarje, orodje za strojenje kož, različna dleta, šivanka, kladivo in nekateri predmeti, ki jim danes zaradi slabe ohranjenosti ne moremo čisto zanesljivo pripisati funkcije.

Dokaj zapleteno je vprašanje etnične pripadnosti prebivalcev utrdbe. O tem odločajo največkrat predmeti noše, najdeni v grobovih, a pri tej postojanki še niso bili raziskani. Na podlagi naselbinskih najdb pa je takšna opredelitev zelo težka. Ptičja fibula vsekakor kaže na germanske nosilce (v tem času pridejo v poštev le Vzhodni Goti, ki so takrat zasedali naš prostor, ali morda v sklopu njihove vojske tudi Alamani). Tudi s srebrom okrašena pasna spona kaže v to smer. Je pa seveda veliko predmetov, ki jih lahko uvrstimo v kasnejši čas in so najdeni v glavnem v langobardskih grobiščih (nekatero puščice, del steklenega in koščene inventarja, sekira). Na bizantinsko navzočnost ali vsaj zveze z Bizancem kaže značilna amfora in manjša spona. Večina gradiva (predvsem lončenega) daje slutiti, da imamo tu, prav tako kot na drugih sorodnih postojankah, opravka s staroselskim prebivalstvom, ki je bilo v službi vsakokratnega oblastnika. Domnevati smemo, da se je v okrilje dobro branjene utrdbe ob večjih nevarnostih zateklo tudi številno prebivalstvo iz širše okolice.

Nedvomno pa je vprašanje etnične strukture močno povezano s funkcijo postojanke v istem času. Zato moramo prej na kratko opozoriti na problem ceste, ki je v pozni antiki vodila tu mimo in katere pomen je narasel — iz za sedaj neznanih vzrokov — prav v času preseljevanja ljudstev.

Na cesto kaže dolgo zidovje pri Robu, ki je predstavljalo del obsežnega zapornega sistema, zgrajenega v pozni antiki. Zapiral je važnejše vpadnice in dohode proti Italiji. Odsek pri Robu je bil zelo pomemben, kot kažejo številni stolpi in dolžina zidu. Obrnjen je tako, da je lahko zapiral le cesto, ki je prihajala z vzhodne strani.

Drug važen podatek je ime naselja Cesta v Dobrepoljah, ki je v virih omenjeno že leta 1141 in tako dokazuje, da so Slovani ob svoji poselitvi našli tukaj že staro cesto. Če ti dve točki povežemo in vzamemo za izhodišče Ivančno Gorico, kjer je potekala magistralna cesta Siscija—Emona, dobimo skoraj ravno črto od Ivančne Gorice do Postojne; tam se je cesta navezala na že prej obstoječo rimsko cesto. In prav v neposredni bližini te trase ležijo Korinjski hrib, Limberk in Križna gora, trije kasteli, ki kažejo presenetljivo podobno arhitekturo in prav tako podobno drobno materialno kulturo. Potek ceste bo na posameznih sektorjih treba šele ugotoviti, vendar menimo, da je približno nakazana linija zanesljiva. In šele v tej luči lahko razumemo zadnjo fazo na Korinjskem hribu. Med dosedaj raziskanimi najdišči v Sloveniji (Vranje, Rifnik, Kučar, Ajdna, Tinje idr.) nima dobrih analogij, ker gre za funkcionalno popolnoma drugačne naselbinske tipe. Se najbolj spominja na tloris poznoantične trdnjave v Velikih Malencah ob sotočju Krke in Save, ki je bila sicer deloma raziskana, a izsledki žal nikoli v celoti objavljeni. Bila pa je zgrajena za varstvo iste ceste. Tudi tam je Saria ugotovil s številnimi obrambnimi stolpi in obzidjem zavarovan plato, v sredi pa ostanke zgodnjekrščanske cerkve. Kakšna je časovna sorodnost med obema najdiščema, je težko reči, ker najdbe iz Velikih Malenc razen domnevno langobardskega vrčka niso bile objavljene. Tlorisna zasnova pa obe postojanki močno zbližuje.

Zakaj je ta cesta v času preseljevanja postala tako pomembna, da so jo zavarovali z vsaj tremi močnimi kasteli? Ali samo zato, ker je pred-

stavljala najkrajšo vez med Siscijo in Akvilejo ali zaradi ugrezanja nekdanje magistrale, ki je vodila čez Ljubljansko barje? Morda so se hoteli izogniti Emoni, ki pa v tem času — kot kažejo dosedanje najdbe — ni predstavljala posebne ovire, saj je življenje v njej skoraj izumrlo. Ugi-bati bi smeli, da so bili v ozadju neki nam še neznaní strateško-politični oziri. Kakorkoli že, odgovor bo treba poiskati v bodočih raziskavah na vseh omenjenih postojankah ob tej cesti. Morda pa bo tudi podrobno ovrednotenje bogatih najdb s Korinjskega hriba prispevalo k razrešitvi prav tega vprašanja, ki predstavlja danes enega izmed najzanimivejših problemov v času pred prihodom naših neposrednih prednikov.

LITERATURA:

Podrobnejši pregled literature o najdišču do leta 1965 je podan v delu Arheološka najdišča Slovenije (1975), 235 ss. Pri tem je treba opozoriti, da je Pečnikov opis Korinjskega hriba pomotoma prenešen pod lokacijo Mačkov vrh, kjer pa ni nikakršnih arheoloških sledov. Na tem mestu navajamo samo važnejše stare omembe in novejšje zapise. Prvi pomembni zapis je pri J. Pečniku v Izvestjih Muzejskega društva za Kranjsko 4 (1984), 11. Rimski nagrobnik (s fotografijo) je objavil B. Saria v Antike Inschriften aus Jugoslawien 227. Opis poznoantičnih ostalin sem podal v Varstvu spomenikov 21 (1977) 277, geodetsko izmero postojanke z vrisanimi stavbami pa v Arheološkem vestniku 30 (1979) 460 ss, T. 2. O rezultatih izkopavanj so podana preliminarna poročila v Varstvu spomenikov 25 (1983), 258 ss; 26 (1984) v (tisku). Najobsežnejši pregled s kratko predstavitvijo najdišč Limberk in Sv. Lambert pod Pristavo nad Stično ter potekom rimske ceste sem dal v Arheološkem vestniku 36 (v tisku).

ARCHÄOLOGISCHER FUNDORT AUF DEM BERG KORINJSKI HRIB ÜBER VELIKI KORINJ

Slavko Ciglencečki

Auf dem Berg Korinjski hrib über dem Dorf Veliki Korinj in Suha krajina (Gemeinde Grosuplje) ist in den Jahren 1982 und 1983 ein umfangreicher archäologischer Fundort erforscht worden. Auf dem steilen, felsengeschützten Berg mit der Meereshöhe von 728 m sind die Spuren von fünf Wehrtürmen, einer frühchristlichen Kirche und viele Kleinfunde aus verschiedenen archäologischen Epochen entdeckt worden. Die ältesten Funde (Kupferäxte) stammen aus der frühen Bronzezeit. Heute kann nicht mehr mit Sicherheit festgestellt werden, in welchem Umfang der Fundort besiedelt gewesen ist. Viel zahlreicher sind die Funde der Urnenfelderkultur. Bronzegegenstände (eine Schmucknadel, eine Sichel, ein Messer) und zahlreiche Tonscherben zeugen von einer dauerhafteren und stärkeren Besiedlung. Sehr spärlich sind die Funde aus der älteren Eisenzeit, während aus der jüngeren Eisenzeit Gebäudeteile mit einer Feuerstelle und verschiedene Gegenstände (vor allem Tonscherben) erhalten geblieben sind. Später, in der frühromischen Zeit wurde der Berg offensichtlich nur periodisch besucht, doch in der Zeit der Spätantike setzt eine geschlossene Besiedlung ein, am wahrscheinlichsten kommt es dazu im 4. Jahrhundert. In dieser Phase wurden Holz-

gebäude errichtet. Der Aufbau von gemauerten Gebäuden, von Wehrtürmen und der frühchristlichen Kirche mit dem Baptisterium gehört an das Ende des 5. oder den Anfang des 6. Jahrhunderts. Die Fundstelle hatte damals eine militärische Funktion, sie diente aber zusätzlich auch als Zufluchtstätte für die Bevölkerung der Umgebung. Reichhaltige und zahlreiche Funde aus der Völkerwanderungszeit (verschiedene Nadeln, Fibeln, Kämme, Münzen, Gerät, Keramik usw.) lassen die Vermutung zu, daß sie vor allem strategisch bedeutend war, daß sie sehr wahrscheinlich eine wichtige römische Straße gegen Italien zu schützen hatte.

ŠTUKATURE V STIŠKEM VHODNEM STOLPU IZ LETA 1620

*Emilijan Cevc**

Leta 1603 je prešla stiška opatska palica v roke Jakoba Reinprechta, čio leta 1601 opata cisterijskega samostana v Kostanjevici. Ta odločeni, humanistično izobraženi mož je temeljito posegel ne samo v redovno življenje samostana, marveč tudi v njegovo zunanjo podobo. Stiško romansko cerkev je tako močno predelal in obokal v slogu zgodnjega baroka, da je svoj čas veljalo, da jo je kar na novo pozidal; dela so bila dokončana leta 1623. Razen tega je napravil v njej novo grobnico, postavil 13 novih oltarjev in dal vlti dva zvona. Že leta 1606 je dokončal povečavo »stare prelature«, ki jo je začel zidati leta 1589 njegov prednik, opat Lovrenc Zupan. Močno sled je zapustil tudi v župnijah, ki so bile vtelešene samostanu. Prezidal je cerkvi v Št. Vidu in v Višnji Gori, na Trški gori nad Novim mestom pa je bila ob njegovi skrbi v letih 1620—23 dozidana nova Marijina cerkev. Več cerkvam je oskrbel nove oltarne nastavke, kot na primer na Gradišču in v Zgornji Dragi, mnogim je podaril paramente in liturgične posode. V Ljubljani je pozidal Stiški dvorec, na Gorenjskem predelal gradič Preddvor. Jezuitski cerkvi v Ljubljani je podaril oltar Jezusovega imena.¹ Še pred smrtjo — 1626 — si je dal leta 1623 postaviti v stiški cerkvi monumentalen epitaf iz rdečega kamna, na katerem je upodobljen v visokem reliefu v slovesni liturgični opravi — plemenit, resen stavec z nekoliko resigniranim, bradatim obrazom; napis v heksametrih pa opozarja na minljivost slave sveta in njegovih časti.²

Opat Jakob je Stično obogatil še z enkratno umetnino — s štukaturami v velikem vhodnem stolpu. Prav ob teh se želim v tej študiji pomuditi. Veliki severovzhodni stolp je njega dni varoval glavni vhod v samostan in še danes prehaja skozenj večina obiskovalcev. Opat Jakob je ta vhod poudaril z rustificiranim portalom, dvignil s predrtjem prvega nadstropja nad pritličjem nov banjast obok, fasado in notranjščino pa je dal okrasiti s štukaturami. Nad portalom so bili v ornamentalnih kartušah grbi cesarja, dežel in cisterijskih samostanov — Stične same, Kostanjevice, Topuskega, Reina in drugih; zraven so bili napisi v plastičnih,

* Ljubljana YU 61001, Slovenska akademija znanosti in umetnosti,; dipl. fil.; dr. sc.; znanstveni svetnik, dop. član SAZU

¹ J. W. Valvasor, Die Ehre des Herzogthums Krain, VIII, 701. — K. Črnologar, Sittich, v: MDZK, Wien 1900, 168 sq, 171. — M. Mikuž, Vrsta stiških opatov, Ljubljana 1941, 65. — J. Gregorič, Cisterijsani v Stični, Ljubljana 1980, 81 sq. — S. Mikuž, Umetnostnozgodovinska topografija grosupeljske krajine, Ljubljana, 1978, 13 sq.

² S. Mikuž, op. cit. 300. — E. Cevc, Kiparstvo na Slovenskem med gotiko in barokom, Ljubljana 1981, 252 sq.

Stična, vhodni stolp samostana. Relief zadnje sodbe

štukiranih črkah. Ta slikoviti okras je na žalost odpadel, nekaj skromnih fragmentov pa je odkrila restavracija stolpa v letu 1983. Vidimo pa ga v Valvasorjevih grafikah tako v »Ehre« kot Topografiji Kranjske.³ Po ostankih bi sklepali, da je grbe izdelal isti mojster, ki je izoblikoval leta 1620 štukature v veži stolpa. A niti pri Valvasorju niti v ostankih na mestu samem ni sledu o nadangelih Mihaelu, Gabrielu in Rafaelu, ki naj bi bili upodobljeni ob grbih na fasadi stolpa.⁴

Vsekakor je želel opat Jakob glavni vhod v ožji samostanski kompleks kar najbolj odlikovati; spremenil ga je v skoraj sakralen prostor, ki s svojim okrasjem spominja na poznorenesančne kapele ali studiole humanistov. Ko stopimo skozi portal, se namreč znajdemo v pravokotnem prostoru z vzdolžnim banjastim obokom, ki se vzpenja iznad šibkega venčnega zidca, obok, vrhovi vzdolžnih sten in zahodna ter vzhodna stena pa so okrašeni s figuralnimi in ornamentalnimi štukaturami: dva vojščaka ob vhodu, skozi katerega stopimo na dvorišče; dve veliki, podolžni kompoziciji Kristusovega trpljenja na spodnjem delu oboka, štirje reliefi zahodnih cerkvenih očetov na temenu oboka, na zahodni steni v ločnem vrhu ostanek reliefa s pokrajino in nad vrati v vzhodni steni Zadnja sodba.⁵ Štukature so precej poškodovane, tako da jim je včasih

³ J. W. Valvasor, *Ehre...* VIII, 703, XI, priloga ob str. 530. — *Topographia Ducatus Carnioliae modernae*, 1679, št. 240.

⁴ S. Mikuž, op. cit. 279.

⁵ K. Črnologar, *Kloster Sittich*, v: MDZK N. F. VII, 1891, 232. — *Isti*, Sittich, op. cit. 171. — J. Srebrnič, *Stična*, Ljubljana 1919, 37 sq. — M. Zadnikar, *Stiški samostan*, Ljubljana 1969, 28. — N. Šumi, *Arhitektura XVII. stoletja na Slovenskem*, Ljubljana 1969, 24. — F. Stelè, *Varstvo spomenikov*, v: ZUZ XV, Ljubljana 1938, 100. — M. Železnik, *Stična (Konzervatorska poro-*

kar težko določiti vsebino. Že leta 1892 je bila — verjetno po Črnologarjevi zaslugi — sprožena pobuda, da bi jih restavrirali in leta 1908 se je dunajska Centralna komisija za varstvo spomenikov trudila, da bi delo res steklo.⁶ Toda šele med leti 1935—38, ko je še prenekateri del štukature grozil, da bo odpadel, je podobar Karel Goetzl star. ogrožene partije utrdil in reliefe belo prebarval.⁷ Vnovič se jih je lotila restavradorjeva roka leta 1958 ali 1959. Tedaj je bilo ugotovljeno, da so bili figuralni deli spočetka tonirani v sivi barvi, ki naj bi spominjala na kamen, relief na zahodni steni naj bi bil bel in beli so bili tudi vsi ornamenti. Reliefi so bili vnovič utrjeni in levi vojščak na zahodni steni delno dopolnjen (kolikor so ostanki dopuščali rekonstrukcijo).⁸ Štukature so izdelane v visokem reliefu, nekatere figure pa so celo polnoplastične, pri čemer je štuk nanesen na leseno ogrodje in nato pritrjen na zid. A prav te figure so, z majhnimi izjemami, tudi odpadle, kakor npr. Kristus in desni razbojnik na reliefu Križanja.

Nad vzhodnim vhodom je relief *Zadnje sodbe*. Ta je v vseh pisanih omembah posebej poudarjen, ker s svojo drastično pripovednostjo gledalce najbolj pritegne. Pokriva ves zaključni lok vzhodne stene. Kompozicija je po tradicionalnem ikonografskem programu razdeljena v tri pasove: v zgornjem je Kristus sodnik, v srednjem vstajenje mrtvih iz grobov, spodaj so zveličani in pogubljeni. V vrhu, ki ga oddeljuje venec oblakov, sedi Sodnik z zemeljsko kroglo pod nogami; od ust mu izhajata meč obsodbe in lilija zveličanih, roki pa širi v rešitev izvoljenih in v prekletstvo pogubljenih. Levo in desno sta Marija in Janez Krstnik kot priprošnjika (Deesis). Velika angela budita s trombama mrtve, ki vstajajo iz grobov ter jih sprejemajo angeli in hudiči. V spodnjem pasu na Jezusovi desni je skupina golih vstalih, ki jih vodi v nebesa angel s palmo v roki, zadaj pa jih spremlja angel z žezlom. V sredi se bojuje angel z ognjenim mečem z vragom za vstalega, nad to skupino pa je med grobovi vrag, ki nosi čez rame golo žensko. Desno od njega sprejema angel dušo, ki leze iz groba, zraven pa grabi drugo hudič s ptičjo glavo. Spodaj na desni (za gledalca, za Kristusa pa na levi) je široko odprto zmajevo žrelo, žrelo pekla; na njegovem kljunu sedi hudič z norčevsko kapo in piha iz pihalnika ogenj na duše, ki jih sprejema pekel. Prva je skupina, ki jo žene v ogenj hudič s koničasto kapo, in zadnji v njej je mož z nabranim ovratnikom, v dolgi suknji, s klobukom na glavi in s knjigo na hrbtu — v njej smemo pač prepoznati luteranskega predikanta. Za njim podi vrag z bičem moža in ženo. Zraven je angel z neko dušo in pod njim vrag, ki pelje v samokolnici skupino pogublencev, nato pa večji hudič s kozlovsko glavo in z vilami, noseč v košu dva pogubljenca.

Že F. Stelè je zapisal, da je kompozicija »bogata še čisto iz srednjeveške fantazije izvirajočih posameznosti«. In res najdemo vsebinsko podobne detajle na srednjeveških slikah *Zadnje sodbe*; pri nas sta v tej vrsti najbogatejši freski v župnijski cerkvi v Mengšu in v podružni cerkvi

čila), v: Varstvo spomenikov VII, Ljubljana 1960, 234 sq. — S. Mikuž, op. cit. 282 sq. — E. Cevc, op. cit. 243 sq.

⁶ Notica v MDZK 1982, 184, — Tätigkeitsberichte, v: MDZK 1908, 418.

⁷ F. Stelè, op. cit. 100.

⁸ M. Zeleznik, op. cit. 234 sq.

Stična, vhodni stolp samostana. Relief Dviganja križa

na Krtini.⁹ Morda bi bilo vredno opomniti tudi na lesorez Zadnje sodbe iz Malega pasijona Albrechta Dürerja (iz leta 1509/10). Kajti v Stični so predstave hudičev popolnoma severnjaško fantastične in sad še srednjeveške domišljije — pol ljudje, pol živali. Vrag, ki vleče dušo za lase, da bi jo iztrgal angelu, ima zajčjo glavo; drugi imajo kljunaste obraze; tisti, ki nese žensko čez ramena, ima rogove in k peklenškemu žrelu leti nepirjasta pošast s koničasto brado. Štukater si je gotovo pomagal z nekimi starejšimi predlogami, a vzore je po svoje predelal. Morda mu je prišla pred oči celo kakšna podobna kompozicija, kot jo najdemo na železni plošči-pečnici, ki jo je okoli 1550 v reliefu izoblikoval Philipp Soldan iz Frankenberga, in na kateri vidimo med drugim tudi vruga, ki pelje duše v samokolnici, in drugega z živalskimi rogovi, ki si je okobalil čez ramena golo žensko.¹⁰ Ker so se take pečnice iz litega železa širile daleč po Evropi, bi bilo lahko mogoče, da so zašle tudi v stiški samostan in tamkaj oplodile štukaterjevo domišljijo.

Že na gotških kompozicijah Zadnje sodbe pogosto opazimo tako med zveličanimi kot med pogubljenimi dušami tudi zastopnike cerkvenega sta-

⁹ F. Stelè, *Monumenta artis slovenicae I*, Ljubljana 1935, 21 sq. — Isti, *Slikarstvo v Sloveniji od 12. do 16. stoletja*, Ljubljana 1969, 62 sq.

¹⁰ A. Kippenberger, *Hauptwerke des Museums in Jubiläumsbau der Universität Marburg*, (b. I.) 27. — Tudi iz 5 listov sestavljeni lesorez Zadnje sodbe, delo Abrahama Bacha, zajema bržčas iz nekega podobnega vira kot stiški relief ali Soldanova plošča. (prim. npr. dolgonosega vruga s samokolnico, vruga z golo žensko čez rame itd.), dasi kompozicija ni popolnoma enaka in je tudi mlajša od naše štukature. (D. Alexander — W. L. Strauss, *The German single-leaf woodcut 1600—1700*. New York 1977, sl. str. 42—43.)

nu od papeža do škofov in menihov. Na freski na Krtini se gnetejo v peklskem žrelu papež (vidna je samo njegova tiara), škof in menih, kar naj bi vernikom dopovedalo, da pred sodbo tudi služabniki Cerkve ne uidejo kazni, če je bilo njihovo življenje grešno. V času reformacije pa se je to moralno pojmovanje spremenilo — papež, kardinali, škofje, menihi so kar vprek veljali za služabnike Babilona in sovražnike »čistega Evangelija« in bili zato obsojeni v pogubljenje. Vse kaže, da odmeva ta misel tudi na Soldanovi reliefni plošči. Ko je oglejski vizitator Francesco Barbaro leta 1593 vizitiral oglejskemu patriarhu pripadajoče slovenske župnije, je zapisal, da so protestanti na podobah Zadnje sodbe uvrščali svoje predikante med zveličane duše, katoliške duhovnike pa med pogubljene; seveda je ukazal te upodobitve odstraniti.¹¹

Tako stiški kot kostanjeviški cistercijanski samostan sta v času razcvetajoče se protestantske reformacije doživljala hudo krizo. Opat Lovrenc se je moral nenehno spopadati z luteranskimi predikanti in najbrž je podobne težave doživljal tudi njegov naslednik, opat Jakob Reinprecht. Zato ni nič čudnega, da je relief Zadnje sodbe priostril in aktualiziral s protiluteranskim motivom: v peklskem objemu se je znašel predikant s knjigo na hrbtu.

Na nasprotni, zahodni steni stolpa se je ohranil v lunetnem polju samo zgornji del štukature: videti je nerealno pokrajino s strmim skalovjem, po njej pa so razsute cerkvam podobne stavbe, trdnjave in gobam podobna drevesa, ne zasledimo pa ostankov kakšnih figur. Zato ne vemo, kaj naj bi bil relief predstavljal, saj si v ozkem, zdaj praznem pasu, ki loči pokrajino od spodnjega roba reliefa, komaj lahko zamislimo kakšno fi-

Stična, vhodni stolp samostana. Relief Križanja

¹¹ Avg. Dimitz, *Geschichte Krains III*, Laibach 1875, 329.

guralno skupino. — Ob straneh sta se ohranila ostanka ornamentalne štukature z maskaronoma, fantastičnima maskama, in s šopoma sadnih obeskov. — Levo in desno od vhoda sta na zahodni steni v krepkem reliefu upodobljena viteza v oklepih, a roke in glavi jima je čas uničil. Tudi tu smo v zadregi, koga naj bi predstavljala. Še najverjetneje gre za monumentalna stražarja vhoda.

Na spodnjem delu severne krivine oboka se razteza podolgovat, na konceh zaobljen relief, ki je povzročil dosedanjim razlagalcem precej preglavic; manjkajo mu namreč prav tisti deli, ki bi vsebino že na prvi pogled približali. Spet je pred nami gričevnata pokrajina z nekaj fantazijskimi arhitekturami v ozadju, po njej pa je porazdeljena množica razgibanih oseb, ki se proti ozadju perspektivno manjšajo. Prav na levi je spredaj skupina štirih žena, zbranih okoli pete, onemoglo ležeče med njimi; zraven sta še mladenič in bradat mož s klobukom. Ob strani je košara (vedro?) s kladivom, z žebli in vrvjo. Nato sledi skupina figur, katerih gibi se zde danes nejasni: med prvimi nam pade v oči oseba v nekakšni vojaški noši, ki vzbuja vtis, da pada vznak; ob njej so bradat starec, vojščak s sulico in mladenič s klobukom; spredaj je skupina s klečečim bradačem, ki napenja vrv, in treh oseb z odbitim zgornjim delom telesa. Bolj na desno je čepeča oseba, vidna s hrbta, za njo močno nazaj nagnjen vojščak, tretji, ki ima na glavi turban, pa se približuje v teku. Onkraj večjega praznega prostora sta spredaj dva moža v pogovoru in desni je v janičarski noši; za njima so trije konjeniki, od katerih ima prvi »rimsko« opravo, druga dva pa turško. Prav na desni je bradač s klobukom in v dolgi suknji. V ozadju je na levi med drevjem skupina ljudi, v sredi pa opazimo dva sedeča obsojenca z zvezanimi rokami, ki ju varujejo trije možje.

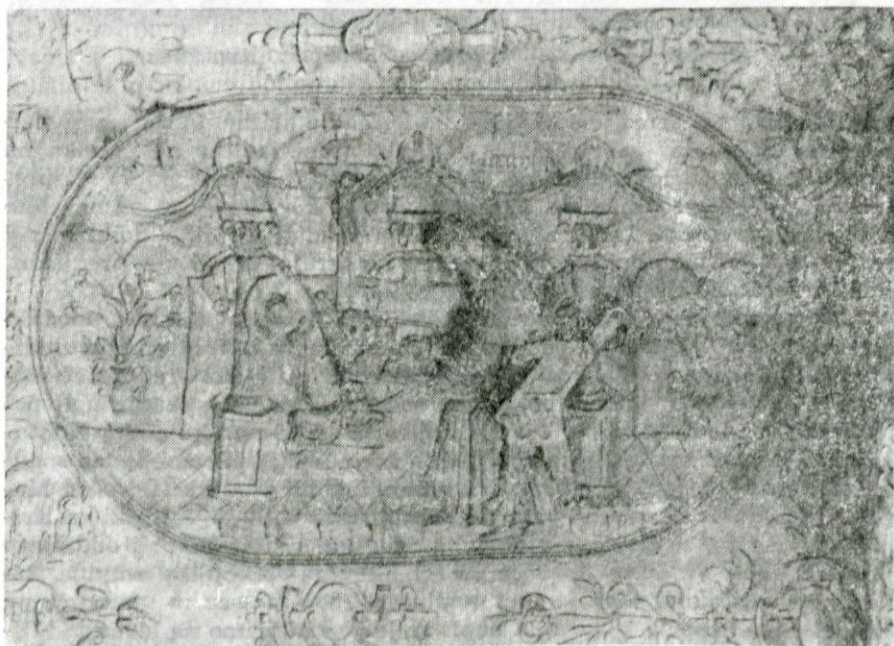
Večina dosedanjih avtorjev, ki so omenjali stiške štukature, se s tem prizorom ni nadrobneje ukvarjala, nekateri pa so ob njem tipali v svet lokalnega izročila — da gre morda za prizor, povezan s stiškimi samostanom, za ilustracijo dogodka iz zgodbe o Juriju Kozjaku ali celo za prizor ujetja Ivana Kacianerja; množica vojščakov je napeljevala tudi na misel, da je upodobljena zmaga cesarja Konstantina nad Maksencijem ali da gre za prizor najdenja sv. križa s sv. Heleno in bolnico . . .

Toda kolo v ozadju dokazuje, da se prizor odigrava na morišču. To morišče pa je Golgota-Kalvarija. Relief predstavlja namreč *Dviganje križa s Kristusom*, le da je križ, ki je bil pritrjen pred ozadje kot prosta plastika, odpadel. Toda njegovo mesto slutimo v praznini nad fragmentarnimi figurami v sredi. Štukater je namreč prekomponiral veliko podolžno sliko Križanja, ki jo je leta 1565 ustvaril Jacopo Tintoretto za Scuola di San Rocco v Benetkah;¹² ta slika se je nato razširila v bakroreznih kopijah, med katerimi je najbolj znana tista, ki jo je na treh listih in zrcalno obrnjeno izdelal leta 1598 Agostino Carracci. Vendar je štukater Tintorettovo kompozicijo po svoje preuredil in jo tudi vsebinsko spremenil. Na beneški sliki Kristusov križ že stoji v sredi, križ z desnim razbojnikom pravkar dvigujejo, levega razbojnika — na gledalčevi desni — pa šele pribijajo na križ, ležeč na tleh. Skupina okoli onesveščene žene

¹² E. v. der Bercken, Die Gemälde des Jacopo Tintoretto, München 1942, slike 235—237.

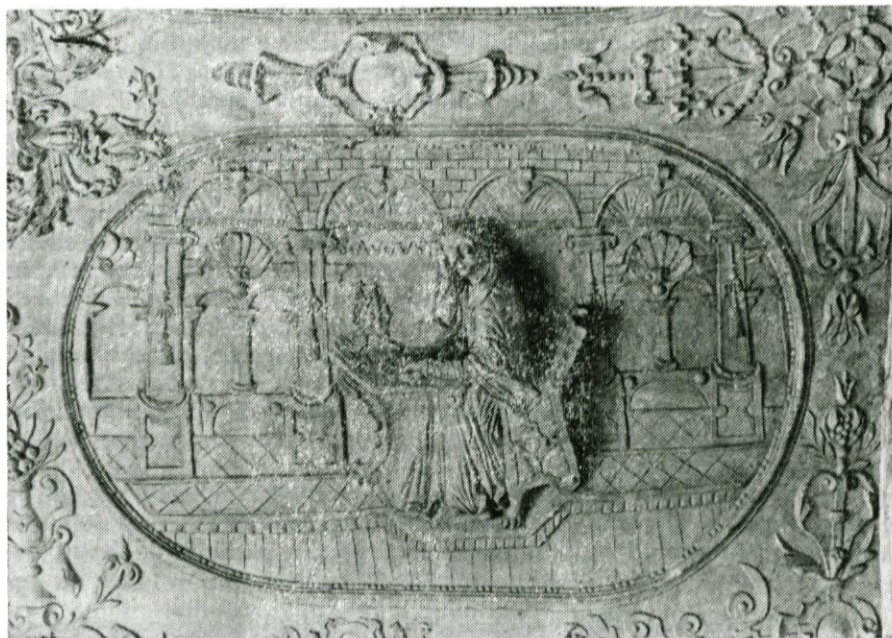
predstavlja od žalosti omedlelo Marijo, ob njej pa Magdaleno, Marijo Kleopovo, Salomo in Marijino sestro.¹³ Toda medtem, ko je pri Tintoretu skupina žena in obeh mož — Janeza Evangelista in najbrž Jožefa Arimatejca — zbrana v sredi slike tik pod Kristusom na križu, je v Stični pomaknjena na levo stran in tudi drže so delno spremenjene. Zato sem svoj čas celo pomislil, da bi utegnil biti Kristusov križ prav tako pomaknjen iz osredja na levo (kar bi narekovala tudi navzgor uprta pogleda Janeza Ev. in mlajše žene), a to bi se ne skladalo z evangelijskim besedilom, ker bi Kristus ne bil *med* obema razbojnikoma. Mislim, da je štukater prenesel Tintoretov motiv dviganja križa levega razbojnika na Kristusov križ in pri tem ohranil nekatere spremne osebe: v drži malce spremenjenega moža, ki nateguje vrv, potekajočo na rame križa, »nazaj padajočega« rablja, ki z dvignjenima rokama dviga križ, drugim figuram pa je spremenil držo in funkcijo in nekatere sploh opustil. Konjenike na desni najdemo na tem mestu tudi v Benetkah, a štukater je spremenil njihovo število in jih oblekel v turška oblačila. Tudi grič na levi in gruča ljudi pred njim sta posneta po Tintoretu.

Štukater se torej beneškega vzora ni suženjsko oklepal, marveč je porabil njegove glavne momente, vrsto figur pa je prekomponiral, izpustil ali po svoje interpretiral nekatere nadrobnosti in je dodal po lastni domišljiji — krvniško kolo, zvezanega razbojnika, košaro z orodjem trplje-

Stična, vhodni stolp samostana. Relief sv. Hieronima

¹³ Po nekoliko nejasnem evangelijskem opisu (Jan 19, 25), iz katerega ni razvidno, ali so bile ob Mariji pod križem tri ali štiri druge žene; tudi pri Tintoretu so štiri žene.

Stična, vhodni stolp samostana. Relief sv. Avgušтина

nja itd. Križanje samo je spremenil v »Dviganje križa«. In da je spremenil oblačila rabljev in vojščakov v turška (tudi janičar ne manjka na desni), je spet odmev zgodovine. Kristusovi rablji in vojščaki so se spremenili v »dedne sovražnike« našega ljudstva, v »Turke«, ki so nenehno ogrožali tudi Stično. In vprašanje je, če ni bradati možak v dolgi suknji in z ozkokrajnim klobukom, ki ga vidimo na skrajni desni, spet predikant, ki se je pridružil Kristusovim sovražnikom?

Na južnem delu oboka je v enaki velikosti in enakem okviru upodobljeno *Kristusovo križanje*. Tudi tu sta odpadla križa s Kristusom in z desnim razbojnikom, ki sta bila kot polni plastiki pritrjena pred relief. Pokrajina je podobna kot na prejšnjem reliefu, le da je v ozadju bolj poudarjeno mesto Jeruzalem. V sredi stojita ob (zdaj manjkajočem) Kristusovem križu Marija in Janez Evangelist, klečeča Magdalena objema spodnji del križa, ob njej pa nataka manjši možak kis v čebrič. Levo od Marije dirja jezdec na konju, prav na skrajni levi kockajo vojščaki za Kristusovo suktnjo, za temi pa vidimo še drugega jezdeca in bolj oddaljeno skupino figur. Na desni strani je ob križu levega razbojnika skupina jezdecov in vojščakov, eden je spet oturbanjen. Ob mesecu in soncu sta na nebu še dva napisna trakova, a napis se je ohranil samo na levem: »MYSTERIVM SALVTIS HVMANAE IN CRVCE / REPARATAE« (Skrivnost človeške rešitve, obnovljene na križu).

Tudi to pot se je štukater zazrl v beneško smer, posredno spet k Tintoretu. Pri njem si je »izposodil« konjenike na straneh in ozadje z Jeruzalemom in beneški je tudi kužek ob Janezu Evangelistu. Že Stane

Mikuž¹⁴ je opazil sorodnost med tem reliefom in sliko mnogofigurnega Križanja, ki je prešla v Narodno galerijo iz Šmarja pri Ljubljani, torej iz župnije, vtelesene stiškemu samostanu;¹⁵ slika je nastala ob koncu 16. stoletja in v mnogih nadrobnostih spominja na beneške vzore, ki pa so preliti v govorico severnega manierizma. Konjenik ob Mariji pod križem v Stični je skoraj enak konjeniku na šmarski sliki in skupina z onesveščeno Marijo na reliefu Dviganje križa kar sama vabi k primerjavi s šmarsko. Tudi arhitekture v ozadju so si na obeh kompozicijah podobne. Sta imela morda slikar in štukater pred očmi isto ali vsaj zelo sorodno predlogo? Tintorettovo Križanje? Tega so razen že omenjenega Carraccijevega bakroreza razširjale še druge grafike, na primer Sadelerjeve, in po njih so se ob velikem beneškem mojstru inspirirali slikarji in kiparji. Celovski slikar Anton Plumenthal star. je povzel Tintorettovo kompozicijo na postnem prtu za koroški Strassburg na Krki,¹⁶ münchenki rezbar Christoph Angermair na slonokoščenem reliefu (München, Schatzkammer der Residenz),¹⁷ kipar Pietro Francavilla na reliefu za Božji grob v Jeruzalemu (okoli leta 1596)¹⁸ itd.

Na temenu oboka so v manjših podolžnih ovalih reliefi štirih latinskih cerkvenih očetov. Na severni strani sta *sv. Ambrož* in *sv. Avguštin*, na južni *sv. Hieronim* in *sv. Gregor*. Vsi sede na okrašenih renesančnih sedežih pred stebriščnimi arhitekturami, ki jih zgoraj povezujejo festoni. Ambrož sedi ob mizici z renesančnimi orlovskimi nogami in bere iz knjige; v ozadju je ločna arhitektura, v levem podločju je vaza s cvetjem. Napis v latinski majuskuli poimenuje svetnika: S. AMBROSI(VS). Avguštin si z desnico podpira glavo v premišljevanju, za njim je arkada z dvojnimi stebri in s školjkastim motivom nad biforami. Napis: S. AVGVST(INVS). Bradati Hieronim pred arkadami iz stebrov in polkrožnih lokov piše na mizi, na kateri stoji križ; zraven sta lev in lobanja, na stebriu visi kardinalski klobuk. Napis: S. HIERONI(MVS). Gregor sedi z rokama v naročju pred ločno arhitekturo; ob njem je papeška tiara. Napis: S. GREGORI(VS).

Prostor med okvirji s figuralnimi kompozicijami izpolnjuje ornamentika, sestavljena iz elementov renesančnih grotesk, trakov, kandelabrskih motivov, cvetov in listov, bisernih kartuš in okovja; razvita je strogo simetrično. Prav v vrhu oboka je kombinirani stiški in Reinprechtov grb, pod njim so na traku kratice I. A. Z. S. (Iacob Abt zu Sittich) in spodaj je letnica 1620. Pod venčnim zidcem pa poteka po stenah okrasni pas iz festonov, obešenih izmenično v obročke in na ornamentalne glavice. Gre za ornamentiko, ki se je po antičnih vzorih spočela v renesansi in trajala pri nas še daleč v 17. stoletje; pridružujejo se ji na Nizozemskem porojeni motivi okovja in zavojčevja. Tako »okovje«, ki hoče posnemati kovinsko, na steno pritrjeno okrasje, je za zgodnje 17. stoletje zelo značilno.

¹⁴ St. Mikuž, op. cit. 282.

¹⁵ F. Stelè, *Monumenta artis slovenicae II*, Ljubljana 1938, sl. 6.

¹⁶ R. Milesi, *Manierismus in Kärnten*, Klagenfurt 1973, 56 sq, 68 sq. tab. 106.

¹⁷ M. D. Grünwald, Christoph Angermair, München-Zürich 1978, 53, tab. 42.

¹⁸ A. Venturi, *Storia dell'arte italiana X/3*, Milano 1937, 826, sl. 710.

Poznorenesančno je pohištvo pri cerkvenih očetih in renesančne želijo biti arkade za njimi, ki pa delujejo kulisno ploskovito ter ne vzbujajo vlisa pravega globinskega prostora.

S tem pa se nam že nakazuje tudi slogovna opredelitev stiških štukatur. Že odvisnost od tintorettovske predloge nas usmerja v čas poznega manierizma, ki se kaže tudi v kopičenju gričev, skalovja, stavb, dreves in manjših rastlin in vseh mogočih nadrobnosti. Štukater je torej posegel po vrsti manierističnih elementov od tintorettovskega inspiriranih kompozicij do ornamentike, ni pa znal vnesti v celoto kompozicijsko logiko. Preglednost je zameglil še s pravim »strahom pred praznino«, ki očesu ne dovoli, da bi se spočilo. Ob gostobesedni pripovednosti se je štukaterju razblinila oblika. Brez prepričljive notranje povezanosti je sestavljal različne figuralne skupine, ki jih je našel v predlogah, ni pa pazil na pravilna razmerja med njimi. Janez, Marija in Magdalena na reliefu Križanja po velikosti presegajo vse sosednje figure, celo jezdec na konju je manjši od njih. Obleke se gubajo nerealno, njihovi robovi so nemirni, kodrasto vzvalovani in gube so mehko cevaste. Obrazi so podobni maskam z velikimi nosovi in svetniki niso nič »lepši« od rabljev, a vsaj obrazi pogubljenih kažejo nekaj strahu in obupa. In dasi je mojstru spodletel poskus, da bi vlil telesom pod oblačili nekaj veljave, je vendarle dosegel delni globinski vtis, ko je v ospredje namestil velike, polne plastike, medtem ko proti ozadju plastičnost — hkrati s kar preneglim manjšanjem figur — vse bolj upada in se preliva v plitev relief; arhitekturno ozadje pri cerkvenih očetih je pravzaprav samo še kulisna risba. Toda — po dekorativni strani je mojster dosegel kar srečen učinek.

Vse kaže, da je imel glavni štukater tudi pomočnika, kateremu bi smeli morda pripisati ornamentiko girlandnega pasu in najbrž tudi relief Zadnje sodbe, na katerem so figure krhkejše, njihova draperija pa bolj zalomljena in strožjih obrisov.

Vprašanje zase je ikonološka stran celotne dekoracije. Vsebinsko je narokoval štukaterju gotovo opat kot naročnik, a kakšnega celovitega vsebinskega izhodišča ne zaslutimo. Kompoziciji Dviganja križev in Križanja se zdita kot ikonografska podvojitve in cerkveni očetje na vrhu oboka nimajo na tem mestu prave upravičenosti. Tudi vojščaka na zahodni steni še nista razkrila svoje funkcije. Le relief Zadnje sodbe na vzhodni steni morda opozarja vstopajoče — kakor nad vhodi v cerkev — da se bližajo posvečenemu kraju in da se morajo zato očistiti grehov. Najbrž je pri vsebini sodelovala tudi potridentska miselnost, ki se ne kaže samo v obsodbi luteranskih predikantov, marveč tudi v poudarku katoliške pravovernosti, utemeljene na nauku cerkvenih očetov. Če bi namesto teh bile na oboku podobe štirih evangelistov, kar bi bilo po stari ikonografski praksi bolj razumljivo, bi se s tem vsebinski poudarek namreč nehote približal protestantskemu nauku o čistem evangeliju.

Leta 1622 ali 1623 je dal opat Jakob štukaturno okrasiti tudi oboke prezidane stiške cerkve. Te štukature pa se omejujejo le na osamljene ornamentalne okvirje z grbi ali angelskimi glavnicami v sredi. Na teh štukaturah prevladuje kar geometrična strogost in plastično modelacijo je zamenjala krhka ploskovitost.¹⁹ Štukater, ki je delal v cerkvi, ne kaže delavniške sorodnosti z mojstrom štukatur v vhodnem stolpu, dasi sta

Štukature v kartuziji Mauerbach na Nižje Avstrijskem

oba ujeta v manieristično stilno ozračje in oba porabljata elemente kovne ornamentike.

Štukature iz leta 1620 so v svoji vrsti na Slovenskem enkrat in najstarejši spomenik. Rodile so se iz duha poreformacijskega časa in iz velike umetnostne ambicije opata Reinprechta, ki je s svojim programom tekmovala z umetnostno vnemo škofa Tomaža Hrena. Slogovno pripadajo poljudnemu manierizmu in razkrivajo umetnikovo ujetost med odmirajoče spomine na pozno gotiko in med — ne popolnoma podoživljene — novosti, pritekajoč od sosednjih umetnostnih kultur. Štukater se je pošteno potrudil, a premagati je moral tehnične in kompozicijske težave, od katerih zlasti prve niso bile majhne. Eklektično je združeval italijanske (beneške, tintorettovske) in nizozemske elemente (v ornamentiki), v jedru pa je severnjaško ubran in se zato zdi bolj človek preteklosti kot prihodnosti. Vsekakor so štukature nastale na pomembni stilni in kulturnozgodovinski prelomnici tik pred nastopom prvih likovnih znanilcev zgodnjega baroka. Doslej nismo niti v Stični niti drugod na Slovenskem našli na kakšno drugo delo tega mojstra. Pač pa je svoj čas neki P. N. objavil notico, da naj bi bile štukature iz začetka 17. stoletja v kartuziji Mauerbach na Nižjem Avstrijskem delo stiškega štukaterja.²⁰ Na žalost ta trditev nima teže, kajti štukature v dveh manjših kapelah v Mauerbachu so nastale šele proti sredi 17. stoletja in kažejo popolnoma baročen značaj.²¹

¹⁹ E. Cevc, op. cit. 251, sl. 188.

²⁰ P. N. 800 Jahre Benediktinerstift Stična (sic!), Die Weltkunst X, šte. 35/36, 1936, str. 6.

²¹ Za prijazno posredovanje podatkov in fotografij mauerbachskih štukatur se iskreno zahvaljujem g. prof. dr. Ernstu Bacherju na Dunaju.

DIE STUCKATUREN IN DEM KLOSTEREINGANGSTURM IN STIČNA AUS DEM JAHRE 1620

Emilijan Cevc

Der kunstsinnige Abt Jakob Reinprecht (1603—1626) hat dem Zisterzienserkloster Stična (Sittich) einen starken Petschaft seiner Tätigkeit eingeprägt. So ließ er z. B. die romanische Klosterkirche vollständig umbauen und ausstatten, den Ausbau der »alten Prälatur« zu Ende führen usw. Im Jahre 1620 wurde der Klostereingangsturm mit Stuckaturen geschmückt, die das ganze Gewölbe und einen Teil der Wand bedecken (Kreuzaufrichtung, Kreuzigung, Jüngstes Gericht, vier Kirchenväter). Der manieristisch orientierter Stuckateur hat sich, besonders bei der Kreuzaufrichtungsdarstellung an Tintoretto's Komposition »Die große Kreuzigung« in der Scuola di San Rocco in Venedig angelehnt und bediente sich noch mittelalterlicher ikonographischer Schemen bei der Schilderung des Jüngsten Gerichts (mit antilutherischem Akzent). Tintoretto's Elemente werden eklektisch zu neuen Komposition verarbeitet und mit manieristischer Ornamentik (Beschlagwerk, Festonen) verbunden. Obwohl sich der Meister um die Hervorbringung vollplastischer Formen bemühte, reichte seine Schöpfungskraft doch dazu nicht aus. Diese Stuckaturen sind die ältesten in Slowenien. — Der Abt Jakob ließ auch das Gewölbe der barockisierten Klosterkirche mit Beschlagornamentik und Wappen verziern, doch sind diese Stuckaturen von einem anderen Meister ausgeführt worden.

KULTURNE DEJAVNOSTI

Hilda Lučovnik

Četrto bienalno srečanje mladih literatov — sodelavcev šolskih in mladinskih glasil občine Grosuplje

Četrto srečanje sodelavcev šolskih in mladinskih glasil je bilo desetega junija 1983. Letos je bilo srečanje v Dobrepoljah, gostiteljica pa je bila osnovna šola I. SPUB Toneta Tomšiča.

Učenci-domačini so s svojim mentorjem naredili vse, da bi bilo počutje gostov prijetno. V večnamenskem prostoru šole so pripravili celo majhno spominsko razstavo del v teh dneh umrlega pisatelja Miška Kranjca. Zbrali so se vsi tisti sodelavci glasil, katerih sestavki so bili izbrani za javno predstavitev na srečanju.

Srečanja sta se udeležila tudi tov. Igor Longika, novinar in urednik lista Pionir, in pisatelj tov. Lojze Kovačič. Povabila ju je komisija za literarno-založniško dejavnost pri ZKO Grosuplje. Predsednica skupščine ZKO Grosuplje tov. prof. Cilka Žagar je najprej pozdravila vse navzoče, nato pa predlagala, da z enominutnim molkom počastimo spomin umrlega pisatelja Miška Kranjca. Nadalje je zaželela vsem navzočim prijetno počutje ob poslušanju branih del. Mentorjem pa se je zahvalila za vso požrtvovalnost, prizadevnost, potrpežljivost in vztrajnost ob vodenju literarno-založniških krožkov na šolah.

Za tem pa je predsednica literarno-založniške komisije pri ZKO Grosuplje tov. Marija Tavčar prav tako pozdravila vse navzoče, še posebej pa oba gosta tov. Igorja Longiko in tov. Lojzeta Kovačiča. Med navzočimi so bili poleg ravnatelja šole tov. Eda Zgonca in drugih članov učiteljskega zbora še tov. Lado Rozman, tajnik ZKO Grosuplje, in tov. Hilda Lučovnik, predsednica zbora uporabnikov pri kulturni skupnosti občine Grosuplje.

Tov. Marija Tavčarjeva je prosila mentorje, naj predstavijo dejavnost krožka na šoli — prav tako naj predstavijo izvajalce-bralce proznih sestavkov ali pesmi.

Poslušali smo šestnajst proznih sestavkov in štirinajst pesmi.

Komisija, ki je bila izbrana, da pretehta vrednost, izvirnost in domiselnost sestavkov, je izbrala štiri najboljše in te tudi priobčujemo.

Po končanem programu so prejeli učenci-nagrajenci lepo knjižno darilo. Tudi vsak mentor je bil obdarjen s knjigo Lepote Slovenije v spodbudo za nadaljnje delo in skrb za mlade ustvarjalce. Seveda pa je vsaka šola dobila lepo vezana glasila zadnjih dveh let.

Pred zaključkom srečanja sta povedala nekaj spodbudnih besed in pohval naša gosta na srečanju. Tov. Igor Longika je govoril o ured-

Nagrajenke branil del: Mateja Prijatelj, Urška Krevs, Ana Groznik in Naša Okrajšek

niških problemih, o sami ureditvi in razporedu sestavkov v glasilih, o ilustracijah, o vsebini nasploh ipd.

Tov. Lojze Kovačič je govoril o vrednosti sestavkov, domiselnosti in izvirnosti, pohvalil je prizadevnost pa tudi svetoval pa spraševal učence, kako izbirajo in kako najdejo snov za pisanje.

Razgovor je bil živahen in za navzoče poln dobrih napotkov za nadaljnje delo.

Zanimivo za oba gosta pa je bilo, da imajo šole vezana glasila za toliko let nazaj ter da ima skoraj vsaka šola svoje glasilo.

Ob povratku domov so vsi obiskali še Muljavo, rojstni kraj pisatelja Josipa Jurčiča, si ogledali rojstno hišo, muzej in okolico domačije.

To srečanje je bilo zares prijetno in bo ostalo vsem še dolgo v lepem spominu.

Kaj in o čem pišejo mladi?

Učenci osnovnih šol, srednje usmerjene šole in mladinskih zavodov v naši občini pišejo veliko.

Kako in kaj pišejo? Kje dobivajo motive za svoje pisanje? Motive ali boljše osnovne misli jim daje okolica, v kateri živijo, pa ljudje, s katerimi živijo in delajo — ne nazadnje njih lastno življenje.

Vsi vemo, da so mladi ljudje dobri opazovalci vsega, kar se okoli njih dogaja. Seveda pa tudi radi prisluhnejo pripovedovanju starejših, še zlasti, če pripovedujejo o minulih časih, opisujejo razvoj domačega kraja ali pripovedujejo o pretekli vojni.

Objavljamo nekaj proznih sestavkov in pesmi, ki govore o občutju mladih, o njihovem hrepenenju, o ljudeh, katere dobro poznajo in s katerimi se je usoda kruto poigrala.

Pesmi so stvaritve sedanjega časa. So izraz notranje tesnobe, groze in bolečine, pa pisana paleta barv, ki so jih videle oči mlade deklice v svoji domišljiji, morda tudi v resničnosti?

Dogodke iz vojnega časa so si vtisnili v spomin in jih pozneje opisali po pripovedovanju staršev, sorodnikov ali znancev, ki so sami sodelovali v NOB. Marsikateri mladinec, mladinka pa sedaj spremlja, kako se razvija naša armada, saj bo nekoč sam član te moderne, sodobno opremljene armade.

Mladi pišejo tako, kakor vidijo in občutijo, in to je izvirno, je njihovo!

Moj oče

Pred mnogimi leti ga je tujina vzela;
kakor mnogi — je tudi on odšel,
ker za vse njih domovina ni dovolj kruha imela,
in obljubil nam je, da kmalu nazaj bo prišel.

Potem odšel je in vsi smo jokali.
Dolgo od njega sporočila ni bilo,
naposled smo pismo le pričakali.

»Tu v tovarni sem delo dobil,
med tujimi delavci se govoriti učim
in noč in dan stroji brnijo,
ko pride večer, truden zaspim.

A tega sveta ni mogoče vzljubiti,
čeprav je tu lepo,
in brez vas ne bom mogel vzdržati.«

Odšli smo za njim, a tujina
nas je takrat hladno sprejela,
saj ne nas, le
očetove roke je hotela.

Ker pa čas za v šolo je napočil,
je oče odločil, da slovensko šolo
v domovini bom obiskovala ...
in brez očeta, z mamo, bratom nazaj sem odpotovala.

Obljubil nam je: »Saj kmalu bomo skupaj ...
počakajte leto, dve ...
potem tudi jaz ostal bom tukaj.«

Minilo je leto, dve — osem let ...
oče pride in gre, na laseh
njegovih že vidim srebrn lesket.

Tujina, zakaj prav med tisočerimi ljudmi
si izbrala našega očeta,
da piješ mu moči in kri?
Tujina, ti si preklela!

Urška Krevs, 8. d, Osnovna šola Grosuplje
(nagrajenka)

Smešna zgodba

Oče je prinesel celo košaro jabolk. Lepih, velikih jabolk. Ko sem jih zagledala, so se mi začele takoj cediti sline. »Če hočem,« sem rekla bratu Darku, »lahko vsa jabolka, kolikor jih je, naenkrat pojem.«

»Vsa?«

»Seveda, vsa.«

»Ne, ne moreš.«

»Pa morem.«

»Potem boš počila.«

»Ne, ne bom počila.«

»Pa boš! Košara je veliko večja kot tvoj trebuh. Poglej v zrcalo!« Skupaj sva odvlekla košaro pred zrcalo in postavila sem se zraven nje. Res je bila košara večja od mojega trebuha.

»Si zdaj videla?«

Vendar nisem hotela popustiti, zato sem rekla: »Lahko pa pojem veliko več kot ti!«

»Ne moreš! Ne! Ne moreš!«

»Boš že videl!«

»Moja usta so veliko večja kot tvoja,« je rekel Darko in na široko zijal: »Kar poglej.« Še jaz sem zazijala, kolikor sem mogla. Tako sva nekaj časa stala pred zrcalom. Potem sem rekla:

»Ampak jaz znam dosti hitreje jesti kakor ti.«

»Ne znaš! Ne znaš!« mi je smeje odvrnil.

»Pa znam! Pa znam!«

»Bova videla,« je rekel poslednjič Darko. »Tekmovala bova. Hočeš?«

»Prav, ampak kako?«

»Sedla bova h košari in ko bom rekel: ‚Zdaj, bova začela jesti. Nazadnje pa bova preštela ogrizke.« Tako sva odvlekla košaro nazaj v kuhinjo in jo postavila na mizo. Potem je rekel Darko: »Zdaj!« In vrgla sva se na jabolka. Žal sem zgrabila veliko jabolko. Saj vsak dobro ve, velikega jabolka ni mogoče tako hitro pojesti kot majhno. Pri tretjem jabolku je imel Darko že pol jabolka prednosti, ker je bil tako prebrisan, da je izbiral le najmanjša. To me je zelo ujezilo. Pa tudi tako hitro je jedel, da se mu je skoraj zaletelo. Pri osmem jabolku je imel že celo jabolko prednosti in mislila sem, da bo zmagal. Potem je nenadoma rekel: »Ne morem več.«

»Jaz pa lahko,« sem rekla in jedla naprej in naprej. Tako sem ga dohitela in pri devetem jabolku sem zavpila: »Zmaga! Zmaga!« Vendar Darka ni bilo več v kuhinji. Takrat sem začutila, da se mi zelo mudi. Stekla sem k stranišču, ampak tam je že sedel Darko. »Hitro! Mudi se mi!« sem kričala in tolkla po vratih.

»Ne gre,« je rekel Darko.

»Ampak meni se mudi. Jaz sem zmagala. Pojedla sem devet jabolk. Prosim, Darko, pusti me noter!« Nič ni odvrnil, samo stokal je še naprej. Na srečo imamo še eno stranišče. Hitro sem odbrzela tja. Tako naju je našla mama.

»Kaj pa je danes z vama?« je vprašala začudeno.

»Tekmovala sva,« sva ji pojasnjevala izza vrat. »Tekmovala sva, kdo bo hitreje pojedel več jabolk,« naprej pa se je slišalo le še »mučno« stokanje in glasen smeh matere, ki se je kar zvijala na stopnišču, kjer je obstala.

Nataša Okrajšek, I. letnik, Šolski center Josip Jurčič
(nagrajenka)

Vožnja z vlakom
— *tokrat potopis malo drugače*

Dobre volje sem stopila na železniško postajo. Kaj bi tajila: vesela sem bila, ker sem se znebila šivov po operaciji, še bolj pa zato, ker tistega dne nisem bila v šoli.

Sama sebi sem se smejala, ko sem se spominjala začudenih obrazov medicinskih sester, ko so zvedele, da so mi operirali nogo zato, ker sem imela bodice morskega ježka. »Hi, hi,« so se hihitale, »zdajle pozimi ji bodo vzeli iz noge ježke.«

Torej, dobre volje sem stopila na železniško postajo, sama sebi sem se smejala. Še preveč sem se smejala, saj sem se zaletela v precej nesrečnežev, in ko sem se zavedla, kakšno zmedo sem povzročila, sem pokazala pravcate akrobatske spretnosti, da se nisem zaletela še v več ljudi.

Neverjetno, kako slučajno človek odkrije svoj skriti talent (pri tem seveda ne mislim na sposobnost napraviti zmedo, saj to je moja stara znana in nepopravljiva lastnost, temveč akrobatske spretnosti).

Stopila sem do vozniških redov. Kar oddahnila sem se, da gre vlak v Novo mesto čez pičlih 10 minut. Na peronu so ljudje stali tesno drug ob drugem kot sardine v konzervi. Na tirih je stalo precej vlakov. Ja, vsekakor je na voznem redu pisalo tudi, na katerem tiru stoji vlak za Novo mesto, ampak to sem kratko malo spregledala in prav nič me ni mikalo se še enkrat prebijati skozi gručo ljudi, da bi šla pogledat, ali je tir A, B, C ali D.

Konec koncev bi na vlaku moralo pisati, kam pelje. Ogledala sem si jih z vseh štirih strani, pa ni nikjer pisalo Ljubljana—Novo mesto. Vprašala sem torej sprevodnika, pa je bil zelo jezen, ker sem motila njegovo važno debato, ko pa bi lahko prebrala na tabli na vlaku.

Ampak jaz ne bi bila jaz, če ne bi trmasto vztrajala, da ne piše in pika. »Kaj ne piše,« in mi je šel pokazat. Gledal je, gledal, da sem se že zbala, da mu bodo izstopile oči, začel se je potiti, imel je zavidljivo lepo rdečo barvo. Ja, njegova avtoriteta se je močno zamajala. Potem je nekaj jecjal, da čeprav nič ne piše, je to vseeno vlak, ki ga iščem.

V zadnjem trenutku sem stopila na vlak, ki je bil že prilično zaseden. Lepo sem se nahodila, preden sem našla prazen prostor. Imela sem kar dober občutek: sama na štirih sedežih! Na, pa se je izkazalo, da le nisem prišla čisto zadnji trenutek na vlak, saj je za mano prišla ženska, oziroma so prišli veliki paketi, ki so se prinesli na ubogi osebi.

In v trenutku je bil tisti kraljevski občutek spremenjen v bednega. Tovarišica s paketi se je usedla k meni, in ko je raztovorila, je bilo komaj še kaj prostora za naju. Nenadoma je začela mrzlično brskati po torbici, še prej pa je vrečko, ki jo je bila imela v naročju, potisnila meni

v roke. Nisem slišala ne »prosim« ne »hvala« (pa naj še kdo reče kaj o obnašanju mladine!). Predme je potisnila list, na katerem je bil račun iz prodajalne, kjer je pozabila en paket. Trikrat sem ji morala prebrati telefonsko številko, ki bi jo, po mojem, lahko razbrala s pomočjo tistih očal na nosu, zaradi katerih, po pravici povedano, ni bila videti nič bolj učena. In potem je številko ponavljala vse do Višnje Gore in verjetno še dlje, da je ne bi pozabila.

Sopotnici bi morala narediti še eno ali dve uslugi, pa sem se trdno odločila, da jo bom kar preslišala. V nasprotnem primeru bi mi verjetno ušlo (kar pa se tako dobro vzgojenemu mlademu človeku menda ja ne spodobi), da »ko sem bila jaz toliko stara kot ona, so nas učili reči prosim«. Mislim, da je boljše za njeno zdravje, da tega nisem rekla.

V Anteni sem prebrala: — V vlaku so se prepirali, ali naj bo okno odprto ali zaprto. Ena ženska je rekla, da če bo tako vroče, jo bo še kap. Druga je tožila, da jo bo kap, če bo pihal veter. Nekdo je zlobno pripomnil: »Odprimo okno, da bo kap eno, nato pa zaprimo, da bo kap še drugo, in imeli bomo mir!« Pritajeno sem se zasmejala. Čeprav nisem videla, sem kar čutila zgroženi pogled sopotnice.

Treba je povedati, da se ni bilo treba preveč truditi poslušati njene ukaze, saj sem bila tako rekoč prisiljena poslušati pogovor dveh žensk. »Ja, moja prijateljica je bila. Pa mi je kure krala, ja! Sekiro je vzela pa bum — pa je šla glava moje kure preč.« Z vsakim »ja« je pomenljivo prikimala in si hkrati zavezala vozec rute pod brado, kot da se je razvezal. (To niti ne bi bilo čudno, ko pa je tako hitela opravljati svoje prijateljice.)

Na Grosupljem je vlak sumljivo dolgo stal. Med paketi sem si izborila prostor pod soncem oziroma pot do okna. Odprla sem ga in pogledala, kaj se dogaja zunaj. Po dolgem času je bilo zopet lepo vreme in nič me ni mikalo sedeti tu, ko pa bi lahko počela vse kaj drugega.

Z drugega konca vagona se je oglasil znanec. Čez še in še glav sva si vpila tisti »živjo« pa »kako se imaš« in druge neobvezne obveznosti.

Klepetulji, ki sta še vedno obirali isto žensko, sta me prezirljivo pogledali, češ kako si ju drznem motiti in se tako na glas pogovarjati. Sicer pa, Višnja Gora je bila vse bliže. Izkobacala sem se iz paketov. Tovarišici sta me bežno pogledali. Zamikalo me je, da bi jima za nasvidenje naredila baletni poklonček, pa sem se premislila. Nisem bila čisto prepričana, če bi znala...

Vlak se je ustavil, stekla sem proti izhodu. Bila sem že skoraj doma, ko je vlak v daljavi zateglo zapiskal. Morala sem si priznati, da je bila vožnja z vlakom kar zabavna.

Ana Groznik, 8. razred OŠ Višnja Gora
(nagrajenka)

Slovo

Kako dragi so bili vsi. Zgarani mož, najstarejša hčerka z najmlajšo sestrico v naročju in petimi otroki pred seboj. Niso razumeli, a vedeli so. Mama se poslavlja, odhaja v bolnišnico, ker je hudo bolna in je dolgo

ne bo. Otrok v sestrinem naročju je zajokal: »Tudi on je začutil bridkost slovesa,« je pomislila mati. Zbolelo jo je pri srcu, solze so ji vrele v oči. Obrnila se je stran, da jih ne bi opazili. S pogledom je objela njive, vrtove, poslavljalna se je tudi od njih. Spet se je obrnila proti družini. Otroške oči so nemo spraševale: »Nas boš res zapustila?« Razmišljala je. Otroci ne bodo več deležni materine topline, njenega smeha in petja. Zdaj se je poslavljalna od domače hiše. Skoraj se je nasmehnila ob misli, da kljub vsem njenim naporom delo ni bilo nikoli opravljeno. Oblačila jih je, hranila, pestovala, poslušala njihovo prerekanje in jokanje. Vsiljevali so se ji, da bi jih pobožala. Spraševali so jo že, če jim bo kaj prinesla. »Seveda,« je rekla. »Kupila vam bom darila. Vsakemu nekaj lepega.« Otroški obrazi so se umirili. »Kdo, le kdo bo odslej skrbel zanje,« je skoraj kriknila. Obrnila se je k možu in hčerki. Njuna obraza sta bila začudena. Očitajoče sta zrla v njene solze. »Le pojdi,« so ji rekli, »saj te bomo prišli obiskat.« »Le pridite, ne bom mogla živeti brez vas.« Z vajenimi kretinjami je pospravila mizo, zložila posodo in pometla kuhinjo. »Zdaj moram zares oditi.« Zboleli so jo nemi pogledi, toda vedela je, da se za njimi skriva žalost. »Zbogom, dragi domači, zbogom. Pisala vam bom, poslala kaj.« Vsakemu posebej je podala roko in jo za hip obdržala. Smehljala se je, čeprav je bil njen bolni obraz močno zbeگان. Oddaljevala se je s hrepenenjem po vrnitvi. Ozirala se je na hišo, na domače, na otroke, ki so ji mahali v slovo. V bolečini slovesa je onemela domača hiša, čas se je za hip ustavil. Vendar le za hip.

Spet je bilo čutiti šumenje vetrov v bukovih vejah nad vasjo. Mati pa se ni vrnila nikoli več.

Mateja Prijatelj, 7. razred, OŠ Dobrepolje

Hrepenenje

Mnogi se boste spraševali, po čem lahko hrepenimo mi mladi, ki imamo vsega dovolj. Vendar je to samo zunanji videz. Mnogi med nami pa smo osiromašeni mnogo bolj, kot so bili otroci takrat, ko niso imeli tort in potic. A imeli so topel dom. Čeprav so se najedli le krompirja v »obličah«, ki jim je pogrel premrle roke, so bili srečni.

Velikokrat se oziram okrog in vidim veliko srečnih ljudi. Vidim mlade pare, ki držijo za roko otroka, ki vesel poskakuje. Kar zavidam mu to srečo. Tudi jaz sem bila nekoč tako srečna. Zastrmim se skozi okno. Po licih mi zdrsne solza. Lepo je imeti topel dom, poln ljubezni in razumevanja. Lepo je živeti, če veš, da si nekomu potreben, da te nekdo čaka.

Žal pa v mnogih družinah ni tako. Odrasli se naveličajo drug drugega. Nenehno nastajajo prepiri, ki sploh ne bi bili potrebni. Starši mislijo samo nase, ne pomislijo pa na otroke, ki ostanejo sami, razdvojeni med mamó in očetom. Dokler je otrok majhen, tega ne občuti. Ko pa odrasča, vse bolj in bolj potrebuje oba starša. Mogoče bi našel razumevanje pri očetu, če ga mama ne bi razumela, ali pa obratno. Tako pa ostaneš sam s seboj. Saj otroci ne zahtevamo veliko za svojo srečo. Včasih se bolj razveselimo toplega nasmeha kot pa zlate verižice. Starši hočejo z darili ku-

piti ljubezen. Vendar ljubezen ni naprodaj. Otrok je vesel in srečen, če to lahko deli s starši, kadar z njimi sočustvuje, če jim je hudo, kadar se z njimi lahko veseli.

Po vsem tem hrepenim tudi jaz. Hrepenim po toplem domu, ljubezni, sreči. Mislim, da z mano vred po tem hrepeni še na tisoče in tisoče otrok. A mi otroci smo prešibki, da bi svetu dokazali, da odrasli nimajo prav. Tisti otroci, ki večino dni preživimo v bolnišnicah in zavodih, pa smo prikrajšani še za marsikaj. Ker smo iztrgani od doma, smo še bolj občutljivi in ranljivi.

Damjana Jakšič, 8. r. os. šole, v Zavodu za srčne rekonvalescente
Šentvid pri Stični

Ljudje, ki jih poznate

Vsak dan srečujemo ljudi, katerih življenje ne poznamo, in redki med vso množico so, ki jih pozdravimo, zavedajoč se njihovih dejanj, pomena njih življenja, njihovih prizadevanj ali pa usode, ki se je poigrala z njimi.

Med temi redkimi poznanimi sem izbrala lik žene in matere, kateri je življenje prineslo več slabega kot lepega in je postala znana zaradi zle usode, ki jo je spremljala.

Jutri bo obletnica najbolj črnega dne v njenem življenju. Brezvesten človek je v prometni nesreči ugasil dvoje mladih življenj, njene 7-letne hčerke Andreje in 11-letnega sina Milana. Roke je zagrebla v obraz in med prsti so ji polzele solze; v njej pa je bil samo en krik: »Andreja in Milan ne smeta umreti!« Zvila se je kot v vetru trs, ko je zrla na parih dvoje najljubših obličij. Črnina in tema sta jo popolnoma obdali. Njen mož, oče otrok, v svoji brezmejni žalosti ni nikdar doumel te tragedije in je zato pogosto zvrčal krivdo nanjo. Po njej so padali tudi njegovi očitki. Kot mula, ki ji naložiš veliko breme, je prenašala udarec usode, a ostala ji je še iskrica, zaradi katere se ni smela prenehati smejati: to je bil sin, ki je še ostal. Dan za dnem je bledega obraza s šopkom cvetja odhajala na pokopališče, trdno držeč za roko sina, ki mu je odslej posvetila vso svojo ljubezen in življenje. Njen mož si od usodnega dneva ni več prav opomogel, ampak je čez nekaj let tudi njegovo življenje ugasnilo nenadoma kot tleča iskra. Ponovno se je nad njo zgrnil črn oblak in jo zavil v žalostno temo, a samo za nekaj trenutkov. Ta preizkušena ženska je morala zbrati v sebi vse poslednje moči, saj jo je čakalo še trše življenje. V veliki hiši, ki je bila včasih napolnjena s petimi člani družine, je sedaj zavladala praznina in vsaka malenkost jo je spominjala na drage, ki jih ni bilo več okoli nje. Ni se smela predajati tem žalostnim občutkom. Poskrbeti je morala za svojega edinega sina, ki ji je ostal. Sedaj ni bila več samo mati, ampak je postala tudi gospodar, tako rekoč edina za vse pri hiši. Samo v poznih večernih urah, ko je njen sin že spal, si je dala duška in tedaj jo je žgalo v prsih kot pelin.

Sin je odrasel iz njenega naročja in že ji pomaga gospodariti. Z garanjem v tovarni si je prislužila pokojnino. Življenje jo je prikrajšalo, da bi lahko dala svojo ljubezen lastnim otrokom in se je prav zato ver-

jetno odločila, da jo bo sedaj podarjala drugim otrokom, ki jih varuje
 Vsakokrat ko jo vidim obkroženo z malčki, ki se jim zadovoljno smehlja, občudujem njen pogum in voljo do življenja. Na cesti je prav taka kot tisoče drugih žena, a vseeno mislim, da je to velika žena — naša sosedka Angelca Štrlekar.

Meta Habjan, 8. b r., OŠ Louis Adamič, Grosuplje

Barve

Modra so morja, modro nebo,
 modri oblački, modro oko:
 modro, oj modro, modro je vse.

Rdeče so zarje, rdeča so lica,
 rdeči dežniki, rdeča cvetlica:
 rdeče, oj rdeče, rdeče je vse.

Rumeno je sonce, rumene so zvezde,
 rumena je hruška, rumena je luna:
 rumeno, oj rumeno, rumeno je vse.

Zelene so trate, zeleni trakovi,
 zelene doline, zeleni gozdovi:
 zeleno, oj zeleno, zeleno je vse.

Bel je snežec, beli oblački,
 bel je puhek, beli kolački:
 belo, oj belo, belo je vse.

Zlata je sreča, zlati zlatniki,
 zlato je klasje in stolpi veliki:
 zlato, oj zlato, zlato je vse.

Pisane barve, pisani svet,
 pisana je domišljija,
 pisano je vse.

Sabina Koželj, 4. r. osnovne šole Zagradec

Morilka

Povezuješ mesta in vasi,
 segaš v svet na vse strani.
 Po tebi gredo vsi, ki se jim mudi,
 če pa se razsrdiš, jih umoriš.

Ti si morilka današnjih dni,
vendar brez tebe ni mogoče živeti.
Ljudje te odevajo v asfalt,
a tvojih morilskih strasti se ne da zatreti.

Popotnike sprejemaš, jih
vodiš tja, kamor si kdo želi.
Ob vsakem času si kolone avtomobilov
vesela, čeprav si vroča ali ledena.

Tam avto nasmejanih otrok po tebi pelje se,
a le ovinek in smeh na njihovih ustih zamre.
Zakaj, ti vijugasta pošast, si jim
izmaličila telo, obraz.

Pod hribom starec počasi ob robu stopa,
njegov obraz zamišljen je,
a ti ga brez usmiljenja umoriš
in mrtev zgredi se.

Po mestih se razpletaš
in srd svoj razkazuješ,
tvoje zakone morajo spoštovati vsi,
saj brezsrčen sodnik si jim ti.

Marsikomu si zagrenila življenje mlado,
ker zaradi tebe je postal invalid.
Na tebi madeži krvavi pričajo, da kruta si
morilka ti današnjih dni.

Ves svet se sprašuje,
zakaj na tebi smrt kosi,
zakaj odgovora ne daš?
tega ne ve nihče, ne jaz ne ti . . .

Urška Krevs, 8. d r. — Osnovna šola Grosuplje

Bila je igrača

Ona je ženska,
ustvarjena za ponižanje . . .
Je živa lutka,
namenjena igranju moškim . . .
To je in to ostane,
kajti ni ga boja,
ki bi jo mogel osvoboditi;
nobena bitka ne obstaja,
da bi jo mogla povrniti v pravo življenje.

Skrivala se je jutrom in upirala nočem,
 s katerimi so prihajali vsi zlobni,
 da jo osvobodijo nedolžnosti ...
 bila je krhka,
 kajti vzeli so ji njen notranji mir ...
 Njen duh je počasi zamiral,
 kakor ob večerih tone sonce v pozabo dneva ...
 Res, globoko je padla ...
 Vzeli so jo k sebi,
 ji vzeli, kar ji je bilo drago,
 in sedaj odhajajo ...

Pred njimi stoji s hrbtom obupane starke ...
 Od sramu ji je obraz obrnjen v tla,
 ljudje okoli pa so brezbržni ...
 Oni vedo, da je bila samo igrāča za tuje roke ...
 Sama s seboj se ni mogla,
 nikoli se ni smela igrati ...

Valerija Jordan, Dekliško vzgajališče Višnja Gora

Ob dnevu JLA

Lackova žlica

Ob dnevu JLA se z mislijo pomudimo pri naši armadi, ki se je pred 41 leti rodila v mestecu Rudo. Tovariš Tito je 22. decembra 1941 v tem mestecu ustanovil prvo proletarsko brigado. Potem so brigade partizanov rasle po vsej okupirani domovini.

V neenaki borbi, največkrat lačni, slabo oboroženi, so naši borci izbojevali neenak boj in zmago.

Med vojno se je v naši vasi večkrat mudil kurir Lacko. Imel je motor, ki ga je podnevi varno skril v gostem grmovju. Bil je vedno dobre volje in vaški otročaji so ga občudovali. To je bil vojak, partizan, kurir. Lacko je podnevi večkrat ždel poleg motorja v Šimkovem grmovju. Ponoči se je začelo pravo delo. Važna sporočila je bilo treba varno prenesti po skritih kurirskih poteh. Nekega večera se je oglasil v naši hiši. Stara mama mu je dala skromno večerjo. Ni še pojedel krompirja v oblicah, ko je pritekla teta iz vasi: »Beži! Vlasovci gredo!« Kurirja je vzela noč. Na mizi pa je ostala aluminijasta Lackova žlica. Ati — takrat šestleten fantič, jo je hitro skril v posteljo. Ni se mogel ločiti od nje. Saj je bila partizanova žlica. Mislil jo je vrniti, toda Lacko je čez nekaj dni odšel drugam. V našo vas ga ni bilo nikoli več. Najbrž je padel ... Ampak žlica je ostala. Samo če se je kdo od bratov in sester posebej izkazal, je lahko jedel z njo. Mama jo je skrbno pomivala in nekam slovesno polagala na mizo. »Tukaj je Lackova žlica!« je tiho pripomnila.

Danes se v svobodni domovini mladi fantje in dekleta učijo ravnati z modernim orožjem.

Živimo v času, ki je poln surovih vojn in krivic. Vedno moramo biti pripravljeni, da branimo našo samoupravno socialistično domovino. To smo obljubili tovarišu Titu. In obljubo bomo držali . . .

Piškur Bojan, 6. d, OŠ Stična

Naša armada

22. decembra praznuje naša armada svoj rojstni dan. Letos bo stara 41 let.

Tovariš Tito je dejal: »Kjer se vse ljudstvo upre sovražniku in se bori za svobodo, bo sovražnik gotovo premagan.« Tako so se poleg izkušenih mož in žena tudi pionirji pridružili boju za osvoboditev dežele.

Pionirska organizacija je organizacija mladih, čeprav je »stara« že 40 let. Ustanovljena je bila po zamisli mladincev-skojevcev z željo, da bi tudi mlajši po svojih močeh pomagali v boju proti sovražniku. Zbirali so hrano, zdravila, prenašali pošto, pisali po zidovih sovražne parole in parali živce sovražnikom še na mnoge druge načine. O, pa tudi borili so se ti mladi borci, če je bilo treba. Na osvobojenih ozemljih so bile ustanovljene prve pionirske skupine po vzoru partizanskih enot. Te skupine pa so vodili komisarji in komandanti — pionirji. Tudi v Šmarju je bila ustanovljena pionirska organizacija. Naš kraj je bil majhen, zato se ni mogel primerjati z drugimi večjimi kraji niti po številu članov niti po njihovi opremljenosti. Naloga vseh pionirjev je bila, da so pomagali partizanom, po vojni pa so pomagali graditi porušeno deželo predvsem s pridnim učenjem. Armada — to smo tudi mi pionirji, ki letos praznujemo svoj jubilej.

Naša armada je sestavni del države. Je moderno opremljena in za vojno dobro pripravljena, čeprav si vojne seveda ne želimo. Med vojno je naša armada dokazala, da lahko zmaga tudi vojska, ki nima najboljšega orožja, toda ima veliko ljubezni do domovine. Pionirji in mladi dobro vemo, da je bila svoboda priborjena s krvjo in izgubo premnogih življenj.

Mojca Gruden, 7. r., OŠ Šmarje-Sap

Ob dnevu JLA

Bliža se 22. december. Rada berem in tudi poslušam o dogodkih iz 2. svetovne vojne. Nekega večera smo sedeli pri ličkanju koruze in poslušali, kako je naš »stric Jože«, prvoborec, pripovedoval o boju. Njegovo pripovedovanje se mi je zdelo zanimivo, zato sem ga prosila za intervju.

Privolil je.

— Ko ste odšli v partizane, ste bili še zelo mladi. Kaj vas je napotilo k odločitvi, da se boste bojevali?

»Res je, bil sem star komaj 17 let, zato sem sam le nekoliko odločal o tem. Več so prispevali starejši. V naši vasi je delovala skupina belo-

gardistov. Tudi mene so silili k njim, pa sem spoznal, da to niso napredni ljudje, zato sem se odločil in odšel k partizanom. A tudi drugi, na primer oče in bratranca, so bili včlanjeni v OF Hudo, pa sem se tudi jaz včlanil v to skupino kot mladinec. Se pravi, odločil sem se malo pod vplivom drugih in tudi jaz sem bil takih misli.«

— V kakšni enoti JLA ste delovali?

»V začetku sem deloval pri OF Hudo kot mladinec, pozneje pa pri VOS (Varnostna obveščevalna služba) Stična kot borec Stiške grupe. Mladinci smo zbirali sanitetni material (rjuhe, obleke, čevlje ipd.) in varovali Stično in druge bližnje kraje pred okupatorji. Ko pa se je VOS reorganizirala v VDV (Vojska državne varnosti), sem odšel na Notranjsko in sem bil tam kot borec. Tik pred zmago sem bil premeščen na letališče L 1 v Belo krajino kot kurir zaščitne čete.«

— Ali vas je kaj mučilo domotožje?

»Dokler sem deloval pri VOS Stična, sem lahko še obiskoval domače in mi ni bilo dolgčas. Ko pa sem odšel na Notranjsko in potem v Belo krajino, sem čedalje pogosteje mislil na dom.«

— Na kaj ste največkrat mislili?

»Najbolj sem premišljal, kako kaj doma oče in mama. Sanjaril sem tudi o svobodi ter da bi se spet najedel domačega kruha.«

— Ali ste kdaj videli pred seboj smrt?

»Res je, veliko je bilo takih trenutkov, najbolj grozno pa se mi je zdelo, ko smo branili dohod domobrancev na osvobojeno cerkniško ozemlje.

Aprila leta 1944 smo dobili nalogo, naj gremo branit osvobojeno Cerknico. Takrat sem sodeloval pri 4. bataljonu VDV, in sicer pri 4. četi. Zvedeli smo, da se nam bliža četa domobrancev. Pripravili smo zasedo in takoj nato so se izza ovinka prikazali prvi domobranci. Nas je bilo okrog 70, domobrancev približno 150. Puške so pokale, kupi sovražnikovih trupel so se večali, ampak kar je, je. Spoznali smo, da bi se bilo treba umakniti. To smo hoteli narediti, pa smo ugotovili, da smo obkoljeni. Začeli smo izgubljati živce, pa se je med mnogimi domobranci pokazala prosta pot. Udrli smo jo čez. Ko so se domobranci zbudili iz začudenja, smo bili že na Slivnici.

Ko smo se na zbornem mestu prešteli, smo srečno ugotovili, da smo še vsi živi in razen nekaterih tudi zdravi.«

— Vsaka slaba stvar ima tudi dobro plat. Kaj pa najlepši dogodek?

»Tudi teh je veliko. Najlepši dogodek pa je bil takrat, ko sem srečal tovariša, za katerega sem mislil, da je mrtev. Četrta četa četrtega bataljona, v kateri sem deloval jaz, se je po naključju srečala z drugo brigado. Rokovali smo se in v svoji roki sem začutil roko, ki se mi je zdela tako znana. Pogledal sem ga v obraz, enkrat, dvakrat in spoznal sem ga, svojega soseda Jožeta.

Ko sem bil še doma, je nekega večera izginil. Pripovedovali so, da so ga odpeljali belogardisti. Takrat pa sem srečen spoznal, da je tudi on odšel v partizane.«

— Bili ste eden mnogih srečnežev, ki ste 9. maja 1945 prišli v Ljubljano. Kako pa se spominjate tega dne?

»Po prihodu v Ljubljano nas je pričakala vzklikajoča množica. Z oken, balkonov ali pa kar s pločnikov so na nas metali rože, nam ponu-

jali pecivo in klobase. Že med vojno je med borci krožila misel, da se po zmagi dobimo v ljubljanski gostilni Pri Figovcu. Zdaj se je to res zgodilo. Zbrali smo se in se še enkrat pogovorili o raznih dogodkih v boju. Izmenjali smo tudi naslove. Najboljši prijatelji pa so mi bili Lojze in Jože Oven in Slavko Medved.«

— Ali vam je danes kot odraslemu možu žal, da ste se odločili za odhod v JLA?

»Sploh ne. Kljub raznim težavam sem ponosen na to. Maščeval sem očeta, ki so ga belogardisti zverinsko ubili, maščeval sem mnogo svojih padlih tovarišev, maščeval sem njihove družine, ki so jih pobili, in eden mnogih tistih sem, ki smo prispevali k zdajšnji svobodi.

Ne da bi se hvalil, rad sem pretrpel marsikaj, samo da zdaj lahko resnično živim v svobodni Jugoslaviji.«

Mislim, da nam te besede tov. Jožeta dajejo tudi v današnjem času spodbudo za boljše delo in spoštovanje življenja v svobodni domovini.

Jelka Zaletel, Osnovna šola Ferdo Vesel, Šentvid pri Stični

Čuvarji naših meja

Svobodni smo, živimo v socialistični miroljubni domovini. Živimo v svobodni domovini, ki so nam jo izbojevali Titovi partizani. Ponosni smo na junake in kurirje, ki so se borili za naš boljši jutri in dajali življenja za svobodo. Ljubimo svojo domovino in spoštujemo Titove partizane. Veliko krvi je preteklo med NOB in s to krvjo so prepojena naša polja in gozdovi. Junaki so darovali življenja za svobodo, za domovino. Ko živimo v svobodni domovini, se nam ni treba bati sovražnika, saj nad nami neprestano bedijo pripadniki JLA — čuvarji naših meja. Pripadniki JLA smo vsi, ki živimo v naši miroljubni domovini. V JLA se izpopolnjujejo mladi fantje za boj proti morebitnemu sovražniku, pripadniki JLA pa tudi pomagajo ob naravnih in drugih nesrečah. Ob poplavih, potresih in drugih nesrečah so vojaki prvi, ki priskočijo na pomoč. Pri izgradnji cest, mostov, vodovodov prav tako pomagajo vojaki. Največja naloga pripadnikov oboroženih sil pa je, da so čuvarji naših meja, da skrbijo, da ostane naša svoboda neomadeževana. V vsem tem se kaže ljubezen in spoštovanje pripadnikov JLA do domovine. Vsakemu mlademu fantu je čast in ponos služiti domovini. Hodimo po Titovi poti, kot je rekel: »Tujega nočemo, svojega ne damo!« Tega načela se tudi držimo in ga spoštujemo. Z drugimi narodi želimo živeti v ljubezni in sožitju, zato ne kratimo pravic drugim narodom. Vsi delavci in kmetje pa tudi pionirji in mladinci smo čuvarji naših meja. Saj smo vsi, ki se kakorkoli upremo nasprotniku, pripadniki oboroženih sil. Ni samo vojska tista, ki mora čuvati naše meje, tudi nam je naložena naloga, da jih varujemo, da branimo svobodo, ki so nam jo izbojevali partizani. Ni vsa moč v orožju, mi se lahko borimo tudi drugače: z moralo, z ljubeznijo do domovine, da živimo v slogi. V slogi je moč, sloga je tista, iz katere črpamo svojo moč. Tudi partizani so živeli složno, v ljubezni do domovine in zato so tudi zmagali. Naša armada je dobro oborožena; seveda imajo svetovne velesile mnogo

boljšo oborožitev kot naša armada. Pa imamo vendar tudi mi kaj, česar svetovne velesile nimajo. Ta posebnost je predvsem letalo orel, ki je bombnik in lovec hkrati, zelo primeren za nizko preletavanje in je tudi okretnejši od ameriških bombnikov. Iz izkušenj vemo, da tudi najmočnejši sovražnik ne more premagati naroda, ki se bori za lastno svobodo. Hodimo po Titovi poti, po poti miru, tovarštva in sreče, ponosni smo, da živimo v Titovi Jugoslaviji. Mi živimo v miru, po svetu pa divjajo vojne, ljudje umirajo od lakote. Naša država si s svojo neuvrščeno politiko prizadeva, da bi v svetu zavladal trajen mir in sožitje med narodi.

Vsi smo čuvarji naših meja, generacija Tita, hodimo po njegovi poti, po poti prijateljstva, miru in sreče. Obljubljamo, da ne bomo nikdar krenili s smeri, ki nam jo je začrtal.

Tone Nučič, 8. a, OŠ I. SPUB Toneta Tomšiča, Dobrepolje

»Boš' meja, boš' moja,

ti bom karkoli dal,

boš' tiste potokide,

ti bom dragih natral.

Dekle, tva vidla se vesolja, ker je dala srček od svojega levit, kateremu je ob leganju pripela za ključek vseljičak iz nezajne, rožnokrava in rožnarina. — mu kupi srček, a manjši — a napisati, ki ga drži in se mu posmehuje.

»Ne bodi se mano,

ne bodi me dobi,

zeta tvojga imajca,

ki bo klesavil.

Polag lectavli art si kupujajo še druge spominčke: vito postana, veriškov uhana, broške, kumila, zapone za lasa, ki so vse poudre z biseri. To so tveči in iskroci. — Traba pa je tudi kaj skrivnega: naj je večje v izobilju: cenzurki, sladke (kraj) parče, čigavica, vrbana, štruklji, orehovi pajčički, gavitli, ... karer vsa so mnoga postala. — Ko pa si vse zahtevno nakupje, se vidiš in vsigurni pravišle med množico ter si ogledašje tvojstvo.

Cerkvica je bila v kraljevi častni trdnjavi. Okolišane je bila z visokim zidom, v katerem so bile različne vrste in vrste kje so postali topovske cevi. En del kje je se obranjen v streljavnici.

* Zaprta je vgrajena v zvezi s kraljevo vojsko.

PUŠČAVA POD TABOROM

*Frančiška Perme-Gale**

Na hribu blizu Šentjurja in Taborske jame pri Grosupljem stoji osamljena cerkvena Tabor, ki je podružnica šentjurske fare. Posvečena je sv. Jerneju. Ta praznuje svoj god 24. avgusta, zato je tudi prva nedelja po njegovem godu cerkveni praznik — žegnanje. Na ta dan prihajajo k maši ljudje iz bližnjih in daljnih krajev. Snidejo se stari znanci, se pogovarjajo ter obujajo spomine na mlada leta.

Tudi mladina se zbira okoli cerkve in si kupuje spominčke, katere je prinesel in razložil prodajalec. Okrog stojnice ne manjka smeha in spogledovanja fantov in deklet, ki izbirajo lectove srčke. Ti imajo v sredi ogledalca, na straneh pa visita papirnata trakca, popisana z različnimi pesmicami. — Fant kupi svojemu dekletu srce z napisom

»Bod' moja, bod' moja,
ti bom lešnikov dal,
boš tiste potolkla,
ti bom drugih nabral.«

Dekle, vsa rdeča od veselja, ker je dobila srček od svojega fanta, kateremu je ob žegnanju pripela za klobuk pušeljček iz nageljna, roženkravtu in rožmarina, — mu kupi srček, a manjši — z napisom, ki ga draži in se mu posmehuje

»Ne hodi za mano,
ne boš me dobil,
sem tist'ga fantiča,
k' bo tebe spodil.«

Poleg lectovih src si kupujejo še druge spominčke: zlate prstane, verižice, uhane, broške, koralde, zaponke za lase, ki so vse posute z biseri. To se sveti in leskeče! — Treba pa je tudi kaj sladkega, saj je vsega v izobilju: cenzeljci, sladke ribice, pisane cigarete, medeni štruklji, orehovi poljubčki »puserli«, na katere res ne smemo pozabiti. — Ko pa si vse zaželeno nakupijo, se veseli in razigrani prerivajo med množico ter si ogledujejo trdnjavo.

Cerkvena je bila v turških časih trdnjava. Obzidana je bila z visokim zidom, v katerem so bile vdolbene line in skozi nje so potiskali topovske cevi. En tak top je še ohranjen v mežnariji.

* Zapisala po pripovedi sestre Ane Gale

Tabor pri Grosupljem

Pri cerkvi je majhna mežnarija, v kateri je stanoval mežnar. Oskrboval je cerkev in zvonil. Štirikrat na dan se je obešal na vrh, ko je opravljal svojo dolžnost: ob štirih zjutraj je zvonil k danici, takrat je klical kmete na delo, ob sedmih k zajtrku, opoldne h kosilu, in ko je zvonil avemarijo, jih je klical z njiv.

Za plačilo je imel stanovanje v mežnariji in nekaj njivic. Vse to pa ni bilo zadosti za preživljanje, zato je dobival še bero: nekaj mernikov žita, fižola ter prosene in ječmenove kaše. Tudi drv si je smel napraviti v gozdu, kolikor jih je potreboval.

Dovolili so mu tudi, da je pasel v gozdu pod Taborom svojo kравico Marogo, ki ga je preskrbovala z mlekom.

Za silo se je živelo, saj je okrog mežnarije raslo še sadno drevje, po gozdu pa gobe in jagode, katere je nabiral, ko je pasel.

Nekega dne v jeseni je pasel svojo Marogo pod Taborom blizu Puščave. Ta kraj so imenovali tako po sv. Antonu Puščavniku, katerega kip je bil tam postavljen. Do njega so vodile ozke stezice med drevjem, po gošči. — Sv. Anton je bil velik priprošnjik za živino, zato je bil ob njegovem kipu postavljen prašiček. — Kmetje so ga častili in mu priporočali svojo živino. V ta namen so mu dajali denar v pušico, ki je stala ob kipu.

Še bolj pa so ga častila dekleta, saj je bil priprošnjik za fante, može. Dekleta, ki bi se bila rada hitro omožila, so prihajala z darovi, mu prižigala sveče in ga krasila s cvetjem. Prinašala so mu tudi prašičeve gnjati, klobase in še druge darove...

Kam je šlo to meso, ni bilo povedano. Da ga sv. Anton ni pojedel, je resnica. — Odnese ga je lisjak na štirih nogah ali pa na dveh. Videl ga ni nihče.

Kmetje so prinašali darove ob dnevu, mu prižigali sveče, spuščali dar v pušico ter ga prosili za srečo in zdravje družini in živini. Dekleta pa so prihajala z darovi proti večeru, kajti nobena ni želela, da bi jo kdo videl in slišal, da moli in prosi za moža.

Neki jesenski dan, ko je mežnar pasel svojo Marogo pod Taborom, je prišlo dekle z darom in prošnjo k sv. Antonu v Puščavo. Prinesla je prašičevo gnjat, ob kipu pa prižgala svečo ter ga okrasila s svežim cvetjem. Pristrčno je molila in prosila: »Preljubi sv. Anton, pomagaj mi, da dobim moža!« Tisti hip pa je zašumelo za grmom in mežnar je zavpil nad kravo, ki je rinila izza grma proti Puščavi: »MA-RO-GA!«

Dekle, zatopljena v molitev in sv. Antona, je razumela: NE-BO-GA!« — Vsa otrdela in prestrašena se šele čez nekaj časa zave, pograbi gnjat, da jo odnese domov, in zavpije: »A tako, mi ga ne daš!« Takrat se Maroga pripase in pokaže roge izza grma. Ko jih dekle zagleda, se prestraši, misleč, da je prišel sem peklenšček ponjo. V strahu spusti meso iz rok, teče iz gozda proti domu in kliče na pomoč... Bila je prepričana, da teče »rogati« za njo.

Ni videla ne slišala mežnarja, kako je klical in tekkel za njo; rad bi ji pojasnil in jo potolažil. Rad bi jo rešil strahu. Bal se je, da bi jo kdo srečal — tako bi šla sramota po fari in še naprej. Ni je dohitel, vedel pa je, da bi jo po vsem tem nihče več ne spravil v Puščavo k sv. Antonu.

To resnično zgodbo so povedali Mijavčev oče z Goričice pod Taborom moji sestri Ani Galetovi, ko je učiteljevala v šentjurski šoli.

Povedali so ji tudi, kako so v taborskem hribu lovili polhe, kako so čarovnice švigale po vsem hribu v podobi lučk. Imele so tako moč, da se je ves hrib »šajnal« pa spet ugasnil, kot bi mežikal.

Dejali so, da do njih čarovnice niso imele moči: »Jaz sem se izmazal. Ko sem vse to videl, sem pustil polhe, pa jo pobrisal s hriba.

Mijavčev oče z Goričice (foto: Ana Gale)

Najbrž se me je kje držalo praprotno seme, prijelo se me je kar samo, ko sem tapal za polhi po gozdu. Hudo in sitno je bilo, ko sem jo brisal s hriba domov brez polhov. Ampak v jeseni coprnice niso tako hude in jih tudi ni toliko kot poleti, posebno ako obrodi žir, ki se ga najejo prašički — mislim na prašičke, na katerih jahajo čarovnice. Najhujši so meseca krstnika. Takrat lučk po hribu kar miglja. Ni da bi se prikazal zunaj vasi, posebno v mraku. Takrat je najbolje, da se držiš doma.«

Tudi o Turkih so ji pripovedovali, kako so jih kmetje na Taboru polivali z vrelo smolo in kropom ter valili nanje kamenje čez visoki zid. Streljali so s kanoni po njih in jih tako pognali čez hribe.

Mijavčev oče so tudi radi prepevali. Ena od njihovih pesmi se glasi:

»Pod Taborom je puščavica
od svetega Antona.
K njemu bom poromala,
moža mi dati mora.

Če, svet Anton, moža mi daš
tjakaj do božiča,
takrat ti dala bom
pitan'ga prašiča.

Ako ga pa ti ne daš,
ga sama bom dobila,
klobase mu bom kuhala,
ker ga bom ljubila.

Še kikelco nabavdano
si bom kupila,
mal' se bom nališpala,
pa ga bom dobila.

Lepšega, kot si ti,
glav'co po stran drži,
za klobukom pušeljček,
na smeh se drži.

Mesa pa jedel ti ne boš
takrat ob božiču,
ampak sline boš cedil
po pitanem prašiču.

Mijavčev oče so večkrat vasovali pri moji sestri. Ona se je razveselila njihovega obiska in uživala ob njihovem pripovedovanju in petju. Zaupali so ji, da so poznali dekle, ki je v Puščavi pri sv. Antonu prosila za moža takrat, ko je Maroga pokazala roge izza grma. Nikoli pa niso povedali njenega imena. »Že tako je užila toliko strahu, ni treba, da bi še sramoto,« so dejali. Samo z mežnarjem sta vedela za to, pa sta oba molčala. Mijavčev oče so bili mož, ki ve, kaj se lahko govori in kaj je boljše, da se zamolči.

Sestra Ana jih je tudi slikala in njihova slika je med njeno zapuščino.

Temna, hladna soba.
Za oknom jesenska bajka.
Zlati žarki
na zlatih listih.

Kje je pot
iz hladne sobe v meni
v sončno bajko.

Jutro.
Vonj po trohnečem listju,
megle nad poljem.

Povsod je mir,
v meni trepeta hrepenenje.

Vrbe na gladini Krke,
temne,
temne...
Nedosežne globine valov.

Kot moje sanje.

Želje
so tihe kot jutranja rosa
in svetle kot sonce,
ki se v njej ogleduje.

V meni bučé.

Pridi
na steze mojega hrepenenja.
Zlij
jih v široko cesto,
ki vodi v maj.

Trenutek postoj.

Prisluhni

glasni melodiji

mojih rok in oči

vpstoji v svet

glasnih nemih tonov.

Prinesi jim ubranost.

Vzel si mi

mir;

prinesel

neskončno svetlobo v srce
in zrelost žita.

Dih zrelosti vabi.

Pokleknila

bi ti v nasmeh

in se razgalila.

Mir v tvojih očeh

jemlje pogum.

Glog je cvetel,

ko se je vame

naselil nemir.

Gozd je zažarel,

a tvoje dlani

so ostale neme.

Temna, polomljena

stebela mrtvih trav,

porjavelo resje.

List za listom

kaplja na mah.

Samo en cvet

še žari ob starem hrastu.

Smeh.
*V ugašajočem soncu,
 na ogolelih vejah,
 na mojem licu.*

Molk v meni.

Moj smeh
ni več veselje.

Je beg.

Dež
iz dneva v dan.

Blatne poti,
mir in otožnost
v golih krošnjah dreves.

Nimam več smeha,
da bi z njim polnila
puste sobe in deževne dni.

Prekrila so ga
prazna, boleča hrepenjenja.

Darja

* Jurčičev vrt, Mujsava pri Ivančni gorci, VE 0138.

JURČIČEVA DOMAČIJA — MUZEJ NA PROSTEM

*Franc Pajnič**

Ob praznovanju stoletnice prvega slovenskega romana Deseti brat in ko je Jurčičev dom prevzel v oskrbo Slovenski etnografski muzej, so sklenili, da postane Jurčičeva domačija MUZEJ NA PROSTEM. Z uresničitvijo te zamisli so bile težave, ker je bila domačija v zasebni lasti pisateljevih pranečakov. Prvi uspehi MUZEJA NA PROSTEM so bili, da je bil postavljen star čebelnjak s panjskimi končnicami, sušilnica za lan, stara kašča ter Krjavljeva koč.

Ko je Kulturna skupnost občine Grosuplje odkupila celotno domačijo, so bili dani vsi pogoji, da se misel o MUZEJU NA PROSTEM uresniči.

Od aprila 1980 je bil imenovan tudi upravnik muzeja, katerega naloga je muzejska dejavnost.

Kulturna skupnost občine Grosuplje je zagotovila sredstva. Najprej so porušili prizidek hiše iz leta 1927, hišo pa so uredili po načrtih Etnografskega muzeja tako, da je sedaj taka, kot je bila v pisateljevih časih. Najprej so opremili le tri prostore v hiši, Krjavljevo koč in čebelnjak pa so obnovili pozneje.

Da bi pridobila večnamenski prostor, v katerem bi se lahko obiskovalci muzeja zadržali, je Kulturna skupnost odkupila od tov. Antona Tekavca nad 100 let star senik, ki je etnografskega pomena, ter ga postavila v bližino Jurčičeve domačije. Dela je vodil in opravljal lastnik sam.

Senik — »POD« je bil v celoti obnovljen in prestavljen. V pritličju so uredili večnamenski prostor, na podstrešju pa prostor za razstave. Poleg tega so uredili še sanitarije in majhno kuhinjo za pripravo toplih obrokov za večje skupine, vodovod, elektriko, v kašči bivše Jurčičeve sobe pa spominsko sobo.

3. maja 1981 je ob otvoritvi in predstavitvi objektov direktor Etnografskega muzeja tov. dr. Boris Kuhar podal obširno pojasnilo o objektih, njihovi vrednosti ter etnografskem pomenu.

V tem letu so želeli odkupiti zemljišče, ki naj bi se uporabljalo za prireditve na prostem. Odkup je bil težaven, ker je lastnik zahteval nadomestno zemljo, obenem pa tudi hotel, da odkupijo tudi zapuščeni ribnik (enega od некоč sedmih ribnikov gradu KRAVJAK).

Kmetijska zadruga Stična je mnogo pripomogla k nadaljnjemu razvoju MUZEJA NA PROSTEM s tem, da je odkupila zemljišče ter dala prejšnjemu lastniku nadomestno parcelo.

* Jurčičev muzej, Muljava pri Ivančni gorici, YU 61295.

V letu 1982 so več časa posvetili opremljanju prostorov. Po načrtnem zbiranju etnografskih predmetov so bili v Jurčičevi hiši opremljeni prazni ŠTIBELJC, KAMRA in KLET. Do jeseni istega leta je bilo zbrano že toliko značilne posode, da so lahko napolnili police v shrambi »ŠPAJZI« in od tedaj je tako opremljena hiša v celoti na ogled obiskovalcem; teh je vsako leto več.

Jeseni istega leta so pričeli urejati zunanji prireditveni in rekreacijski prostor.

V letu 1983 so bila dela končana, asfaltirana je bila površina 20 × 12 m, ki naj bi služila za oder, igrišče in plesišče. Iz posekanih in razžaganih debel so napravili svojevrstna sedišča za približno 480 obiskovalcev. Na tem prostoru bo treba urediti še razsvetljavo in postaviti stojala za žaromete. Obnovljeni so bili še drugi dodatni prostori: postavljen je bil hlev za prašiče — SVINJAK, s slamo so na novo prekrili dograjeni del poda in ostrešje kozolca — TOPLARJA.

Zaradi boljšega pregleda objektov je bila na drugo mesto predstavljena kašča, ki je tako obiskovalcem bolj dostopna, celotna domačija pa bolj pregledna in zaključena celota.

Vsa navedena dela na Jurčičevini so bila opravljena po letu 1979 do danes. Pri samem delu je bilo mnogo težav, saj je šest streh prekritih s slamo, ena z opeko in ena z deskami. Danes so že redki kmetje, ki znajo pripraviti slamo — ŠKOPO za pokrivanje streh. Od teh redkih pa jih je še manj, ki to delajo. Za celotno prekritje strehe je bilo potrebno čez pet tisoč škopnikov, kakih devet tisoč trtnic — krovnic ter nekaj tisoč preklic.

Nekateri so nasprotovali vsem tem obnovitvam, češ da so brezpredmetne, vendar je vsakoletno naraščanje obiskovalcev dovolj zgovoren dokaz, kako je bila preureditev celotne domačije potrebna, koristna in da je za obiskovalce še kako prijetna.

Težave, s katerimi smo se delavci pri obnovi muzeja srečevali, bi še lahko našteval, vendar pohvale obiskovalcev odtehtajo ves trud.

Obiskovalci Jurčičevega muzeja so iz leta v leto bolj presenečeni, da so bili uresničeni vsi predvideni načrti. Posebno so zadovoljni, da smo od prejšnjih treh prostorov v rojstni hiši usposobili za ogled vse prostore in še vse druge objekte, ki jih je kar osem. Zlasti pohvalno se obiskovalci izražajo o stalnih razstavah naših samoukov, o vsakoletni polharski razstavi in strokovnem vodenju po Jurčičevini. Obiskovalci so navdušeni nad tem, da ni nič izumetničenega, da je vse urejeno tako, kakor je bila dejansko urejena dolenjska kmetija ob koncu prejšnjega oziroma v začetku tega stoletja.

Morda bodo koga zanimali nadaljnji načrti. Skušali bomo popestriti razstave in razstavljenе zbirke. V poletnih mesecih bomo uresničili zamisel o letnih prireditvah na prostem ter sproti odpravljali manjše pomanjkljivosti.

SAMOSTAN STIČNA — KULTURNI IN ZGODOVINSKI SPOMENIK

Na seji dne 29. 12. 1982 je Skupščina občine Grosuplje sprejela odlok, s katerim razglša samostan Stična za kulturni in zgodovinski spomenik. Odlok je sad večletnih naporov vseh, ki se čutijo odgovorne za usodo tega veličastnega kulturnega, umetniškega in zgodovinskega spomenika, da bi našli najustreznejšo rešitev, ki bi zadovoljevala tako celotno družbo kot katoliško versko skupnost in ki bi postala osnova za njegovo ohranitev in vzdrževanje.

Po odloku, ki s seznamom parcel in s kopijo katastrskega načrta natančno določa območje spominskega kompleksa, je z najstrožjim varstvenim režimom zavarovan predel znotraj samostanskega obzidja, ki predstavlja arhitektonsko, umetnostno in zgodovinsko dediščino, saj so tu kakršnikoli posegi dovoljeni le izjemoma v skladu z mnenjem Ljubljanskega regionalnega zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine.

Za zemeljske plasti na območju, ki ga omejuje samostanski zid, določa odlok drugo stopnjo arheološkega varstvenega režima zaradi najdb antičnih in srednjeveških ostalin, kar pomeni, da je odločitev o morebitnih posegih vanje mogoča šele po sistematičnih arheoloških raziskavah.

Neposredno okolico spomenika je odlok zaščitil s tretjo stopnjo arheološkega varstvenega režima tako, da pooblaščen Ljubljanski regionalni zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine nadzoruje vsak poseg v zemeljske plasti tega območja.

Nekoliko blažji omejitveni ukrepi veljajo za širšo okolico spomenika, saj se morajo adaptacije in dopolnilne gradnje na tem območju prilagoditi ambientu, o čemer mora spet dati poprejšnje mnenje Ljubljanski regionalni zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine. Ta zavod bo tudi predpisal varstvene režime ob izdelavi urbanističnih oziroma zazidalnih načrtov na tem območju, do takrat pa mora biti obveščen o slehernem nameravanem posegu v ta prostor.

Po odloku bo del samostana še naprej v uporabi cistercijske opatije, vendar naj bi bil v skladu s pravili samostanskega reda dostopen tudi širši javnosti, saj je zaradi svojih arhitektonskih in umetniških vrednosti vsekakor vreden ogleda. Severni in vzhodni trakt zunanjega samostanskega dela, ki sta bila leta 1981 izpraznjena, pa naj bi bila uporabljena kot razstavni prostor za premično kulturno dediščino ustrezne vsebine.

Že večkrat omenjeni Ljubljanski regionalni zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine je s tem odlokom pooblaščen za varovanje spomenika, nad muzejsko zbirko v njem pa naj bi bedel Narodni muzej Slovenije.

Razglasitev posameznih nepremičnin za spomenik se vpiše tudi v zemljiško knjigo.

Sprejetje tega odloka je pomemben mejnik v zgodovini samostana Stična, saj pomeni razglasitev le-tega za kulturni in zgodovinski spomenik njegovo trajno zaščito pred nestrokovnimi posegi, hkrati pa je temelj za dogovarjanje vseh prizadetih strani o njegovi nadaljnji uporabi. Glede na to, da se tu soočajo interesi družbe kot celote in katoliške verske skupnosti, je za njihovo uskladitev večkrat potrebna dobršna mera potrpežljivosti in strpnosti.

Razglasitev samostana Stična za kulturni in zgodovinski spomenik je tudi sicer utemeljena. Odkar so namreč leta 1132 prišli v Stično prvi menihi in je njihov stavbenik Mihael začel graditi prvi samostan na Slovenskem, je bila Stična ne samo versko, temveč tudi gospodarsko in kulturno središče dobršnega dela Slovenije.

Mnogo zakladov stiškega arhiva in knjižnice se je sicer v letih 1784—1898, ko samostan ni deloval, za njegove kulturne zaklade pa je bilo slabo poskrbljeno, izgubilo, vendar je tudi to, kar se je ohranilo, veličasten rudnik zgodovine.

Samostanske zgradbe same pa so prava visoka pesem arhitektonske in slikarske ter kiparske umetnosti. Prvotni romanski zasnovi samostana je vsaka doba dodala nekaj svojega, tako v gradnji kot v opremlitvi. Tako se v tem velikem kompleksu prepletajo vsi slogi stavbarstva in umetnosti osemstopenjdesetletnega obdobja, pri čemer vsaka prenova odkrije kako pozabljeno ali domnevno izgubljeno umetnino.

Za leta 1981 izpraznjene prostore je bilo že dogovorjeno, naj bi bile v njih zbirka slovenske sakralne umetnosti z restavratorsko delavnico, zbirka ilirskih izkopenin, ki jih je okolica Stične polna, ter podobne zbirke.

Stare, mogočne zgradbe, že same po sebi del zgodovine, so vsekakor primeren kraj za muzejske zbirke, saj bodo z njimi spet zaživele in privabile obiskovalce. Stična je sicer znana po imenu, njene umetnostne in zgodovinske zaklade pa širša slovenska javnost vse premalo pozna. Z ustanovitvijo teh zbirk in z njihovim načrtnim izpopolnjevanjem bo moč privabiti obiskovalce in jih seznaniti z bogato in plodno zgodovino tega kraja, znanega že iz prazgodovine.

*Koordinacijski odbor za urejanje odnosov
med samoupravno družbo in verskimi skupnostmi*

PRVA UMETNOSTNA GALERIJA V OBČINI GROSUPLJE

Umetniška dela naših nekdanjih občanov Ferda Vesela, Franceta in Toneta Kralja krasijo in bogatijo galerije drugih mest. Zaradi naše nedolčnosti in nepazljivosti se je dragocena kulturna dediščina izmuznila mimo naših v spretnejše roke. Pri tem je seveda najvažnejše, da so se dela ohranila in da so dobro shranjena. Veseli smo, da se je tudi v našem okolju vsaj nekaj premaknilo. Dne 5. novembra 1983 so v obnovljenih samostanskih prostorih Cistercijanske opatije v Stični odprli stalno zbirko slik akademskega slikarja p. Gabrijela Humeka, ki živi in ustvarja v samostanu.

Slikar se je rodil dne 17. novembra 1907 v Bohinjski Bistrici kot sin zaslužnega slovenskega sadjarja, strokovnega pisca, urednika in organizatorja Martina Humeka (1870—1943). Gabrijel je študiral slikarstvo na akademiji v Krakovu (1937—1939), v Zagrebu (1940—1941) in pri prof. Kosu na akademiji v Ljubljani, kjer je leta 1947 diplomiral, izpopolnjeval pa se je na potovanjih v Italiji in na Poljskem. Samostojne razstave je Humek imel v Ljubljani (1950), v Kranju (1959), v Novem mestu (1962), Kostanjevici na Krki (1963), v Kranju (1963), Kamniku (1964), Kočevju (1969), v Celju (1972), Mariboru (1973), v Kočevju (1977), v Ljubljani (1978 in 1982). Udeležil se je tudi skupinske razstave absolventov ljubljanske akademije (1959), jugoslovanske razstave Gozd in les v likovni umetnosti v Slovenj Gradcu (1962) in razstave v Mestni galeriji v Ljubljani (1971) skupaj z J. Dolencem in A. Repnikom; sodeloval je na vseh razstavah DSLU ter v slikarskih kolonijah v Sičevu pri Nišu (1969), v Bovcu (1975), v Sisku (1976), v Bovcu (1977), v Novem mestu (1977) in v Prilepu (1980). Leta 1980 je prejel Odkupno nagrado Ex Tempore v Piranu.

Razstavo slik v Stični je odprl opat dr. Anton Nadrah, umetnika in njegovo delo pa je predstavil prof. Marijan Tršar z naslednjimi besedami:

Spoštovani gostje, dragi prijatelji umetnosti!

Vsaka razstava je pravzaprav slovesnost dvojne vrste. Za umetnika-razstavjalca pomeni introitus, vstop v javno areno, ko razgrinja pred občinstvom svoja dela, odpira najbolj intimne kotičke svoje ustvarjalne biti širokemu krogu javnosti. Pomeni merjenje utripa, odzivov te javnosti na njegovo videnje sveta, kakor ga je doumel in prek svoje intuicije domislil, udejanjil v oblikah in barvah. Se pravi, razstava je zanj nadvse pomembno samopotrjevanje, ocenjevanje lastne umetniške moči in komunikativnosti, zakaj tudi najbolj samozavesten ustvarjalec ne more shajati brez odzivov in pritrjevanja občestva, družbe, ki v njej živi in ustvarja.

Nič manj pa ni pomembna ta razstavna slovesnost tudi za nas, ki smo danes povabljeni nanjo. Zakaj biti povabljen na razstavo, pomeni biti

povabljen v zgolj umetniku lasten svet, ki ga ne bi mogli uzreti nikjer in nikoder drugje kot v njegovi umetniški izpovedi. Nikoli in nikjer drugje ne bi mogli prenikniti v njegovo ustvarjalno podstat kot edino po teh njegovih »molče govorečih«, »brezglasno kričečih« podobah, uročenih v molk pa hkrati v govoricu slikarskega platna.

In tako stojimo danes zastrmeli v svet »kakor da ni od tega sveta« — v izsanjano resničnost akademskega slikarja patra Gabrijela Humeka. V odsevih nerealnih svetlob; v čaranju neobičajnih barvnih lis; v prepletanju magičnih luči s prosojno temačnostjo se nam prikazujejo Humekove čudne, tesnobo budeče hiše, stopnišča, arkade, dvorišča, pogledi skozi nekakšne gledališke odrske odprtine v neznano, v brezmejno. Da, čisto poseben je ta svet in zdajci se ti zazdi, da na svojski, nepripoveden način pripoveduje vsakemu, ki vstopa vanj, o odrekanju, samozatajevanju, o umiku iz hrupnega sveta v tišino, v kraljestvo introvertiranosti in meditacije. In to v vsakem primeru, naj si izbere za motiv samostansko notranjščino ali romantično zazrto krajino ali nekakšne mestne ulice — povsod in vedno nas prežema ta občutek odmaknjenosti, nekakšne posvečenosti, ki je nasledek odmikanja vsemu vsakdanjemu, vsemu potrošniško uporabnemu. Zagotovo je ta Humekov svet pribežališče nas vseh, ki se dan za dnem pehamo za dobrinami tega sveta; tih, a presenetljivo odmeven memento današnjemu človeku, naj se v ihti vsakdanje angažiranosti za hip ustavi in se vpraša: »Počemu vse to? Kakšen je pravi smisel mojega bitja? Kateri je življenja vredni namen, ki bi osrečil človeško srce za vedno, ne le za bežne trenutke?«

Zares, o vsem naštetem in še o mnogočem nas navdihuje sveti mir Humekovih »preprostih reči in prostorov«. Predvsem prostorov: zakaj prav v grajenju nekakšne prostorske izrazitosti je značilnost njegovega slikarstva. Pa naj bo to prostornost odprtih prizorišč z vsemi sestavinami nekakšne domišljene arhitekture; ali mrakotna prostornost takšna, kot jo živi v samostanski tihoti; pa takšna, ki so jo zapredle njegove najbolj skrite sanje. Včasih se v njih, ko po čudežu, hipoma pomakneš v času za tisočletja nazaj; kakor da si stopil v patinasti prostor pradavnih civilizacij z vsemi rekviziti njihovih svetotajstev, ki nas še danes oblivajo s srhom nerazumljivega, atavističnega strahu. Prikazni morastih obrazov, sfingastih teles in otrplih kipov dajejo tem Humekovim nadrealističnim prizoriščem prizvok baladne preteklosti, ki je precej nato spet predokus nekakšne pretéče prihodnosti: dvignjeni prst, da je zadnji čas, da se zaustavimo, zresnimo, obrnemo pogled vase . . .

In tako nam odkriva to navidez nepretenciozno slikarstvo bogastva humanističnega sporočila: v miru in trenutkih tišine se dvigniti v duševni mir, ki je prej dar kot plačilo. V trenutkih tišine, kakršno zmore pričarati umetniška ustvarjalna domišljija, ki je vodila roko in čopič patra Gabrijela.

Danes, dragi prijatelji, ko popolnjujejo stene tega prisrčnega razstavišča njegove slike s pečatom bogastva, ki lije iz teh zatišnih prostorov meditacije, lahko razstavljalcu iz srca zaželimo, da bi mogel svoje ustvarjalno delo nadaljevati še dolgo in uspešno, v dobro nas vseh, ki nas s svojimi barvami in oblikami osvešča in plemeniti.

LITOŽELEZNI PREFABRIKATI IN DRUGI IZDELKI DVORSKE ŽELEZARNE V GROSUPELJSKI KRAJINI

Tine Kurent*

Železarna na Dvoru pri Žužemberku, ki je delovala do konca osemnajstega do konca preteklega stoletja, je pustila mnogo svojih izdelkov tudi v sosednji, naši občini. Bila je največja livarna južno od Alp in ena največjih tovarn na Slovenskem. Svoje izdelke je na daleč prodajala: vodovodne cevi v Italijo, topove Karadordju v Srbijo,¹ posteljo z baldahinom

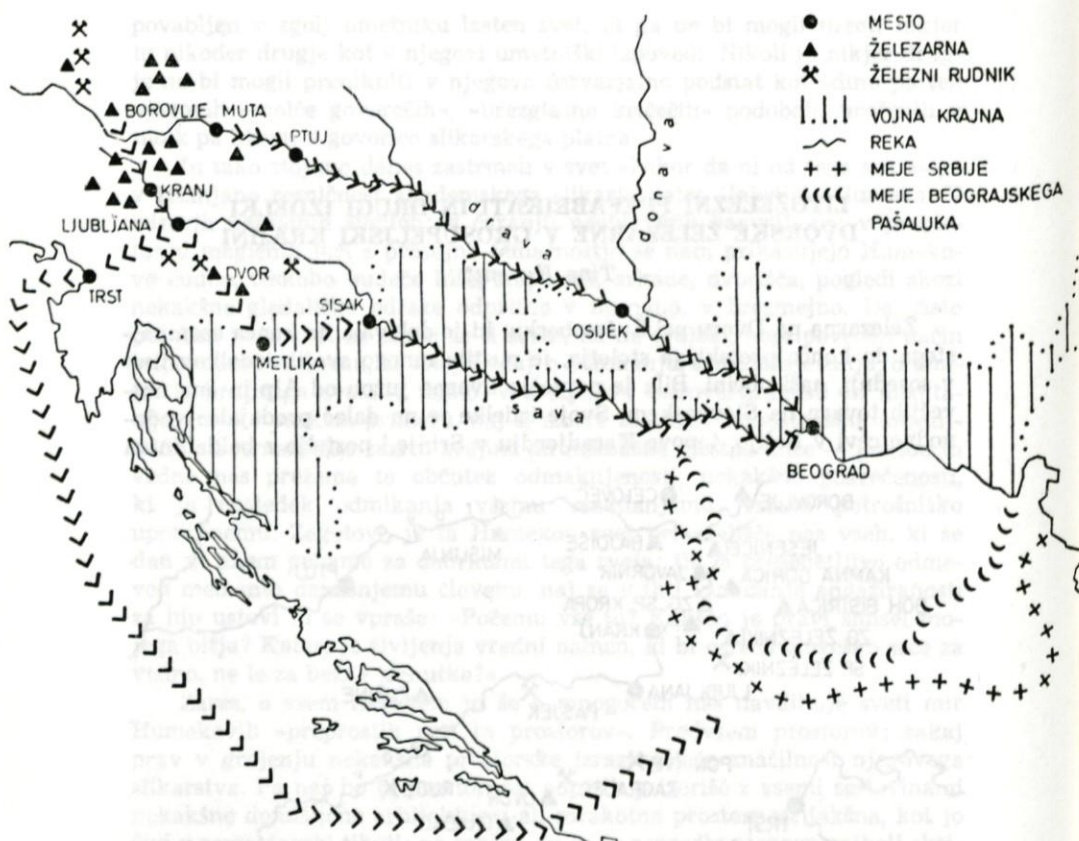

Na Dvoru je v prejšnjem stoletju delovala največja železolivarna južno od Alp. Oglje je dobivala iz dolenskih gozdov, železovo rudo pa iz okoliških rudnikov. To so Pasjek, Rude, Zagradec in Ponikve v naši občini

* Ljubljana YU 61000, Igriška u. 12.

¹ Alfonz Müllner, Kanonen für Serbien 1804 in Hof bestellt. — Kleinere Mitteilungen. Argo X, Ljubljana 1903.

Lojze Zitnik, Dolenjci oborožili srbsko armado za prvo vstajo proti Turkom. — Dolenjski list, IV, 9. jan. 1953.

Tovorniške poti od železarne na Dvoru pri Žužemberku so vodile tudi prek naše občine. Poleg žebeljev so bili pomemben tovor topovi in krogle za Srbijo. Orožje je potovalo iz Slovenije k upornikom od Borovelj prek Ptuja po Dravi in Donavi ter prek Ljubljane in čez naše kraje ali pa z Dvora prek Siska po Savi in prek Trsta ter naprej po morju

za grškega kralja v Atene, gradbene prefabrikate od žebeljev do mostov in umetniški liv od ogrlice do spomenika pa po vsej Sloveniji.

Ker tudi dvorski izdelki propadajo, čeprav so iz železa, naj moje pisanje spodbudi tiste, ki jim je pri srcu naša preteklost, da rešijo spomine na čas dvorske tovarne in jih skušajo ohraniti.

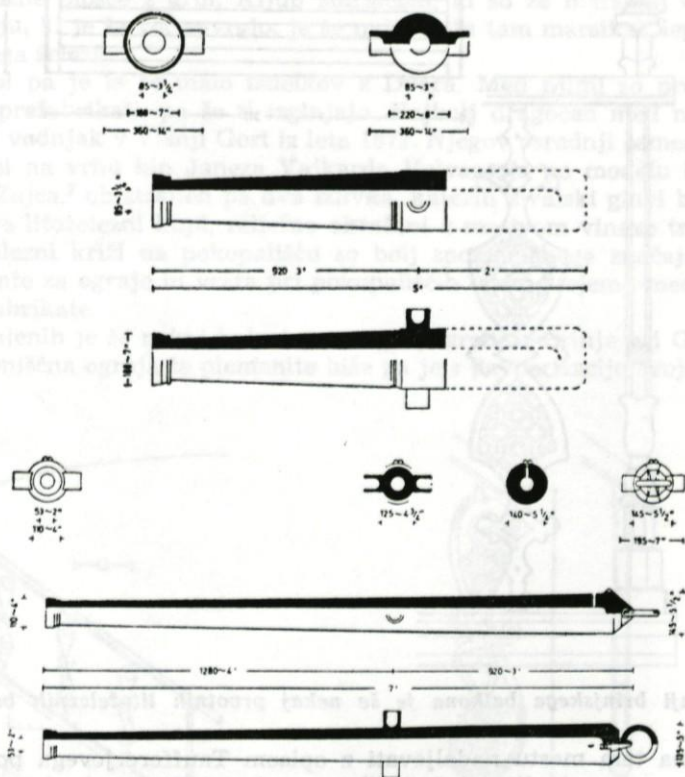
Čeprav je o železarni že mnogo napisanega, več vprašanj še ni obdelanih.² Tako na primer še ni razjasnjena vloga višnjegorskega rojaka Ja-

I. Stojilkovič, Topovi slovenske industrije na srbskih bojiščih pred 150 leti. Iz zgodovine slovensko-srbskih odnosov. — *Slovenski poročevalec*, XV/13, 17. jan. 1954.

Ignacij Voje, Orožje iz slovenskih dežel za prvi srbski upor. — *Pionir*, 3, 1969—1970.

² Glej katalog *Železarna na Dvoru pri Žužemberku*, ki so ga Jože Šorn, Meta Matijević in Matija Žargi pripravili za razstavo v Novem mestu in v Ljubljani leta 1980; ob svojih razpravah ima tudi obsežno bibliografijo.

neza Tauffererja³ pri pripravah za prevažanje na skrivaj ulitih topov srbskim upornikom. Na razgibano življenje tega visokega avstrijskega oficirja, ki je služboval v Vojni krajini in tam dobro spoznal boj Srbov proti Turkom, me je opozoril moj nekdanji profesor Alfonz Gspan.⁴ Taufferer je bil v rodu in svaštvu s številnimi plemiški družinami srednje Evrope, pred njim je bila sijajna kariera, pa jo je pustil, da bi začel z ladjarstvom — od Siska naj bi po Savi prevažal v Turčijo les. Vendar je po mnenju pokojnega profesorja premalo dokazov, da je Taufferer res nameraval tihotapiti v lesu skrite topove in progle. Za to da bi bilo potrebno pregledati dunajske, carigrajske in pariške arhive. Vsekakor v Memoarih Prote Mateja Nenadovića o čem takem ni sledu.⁵ Preobširno

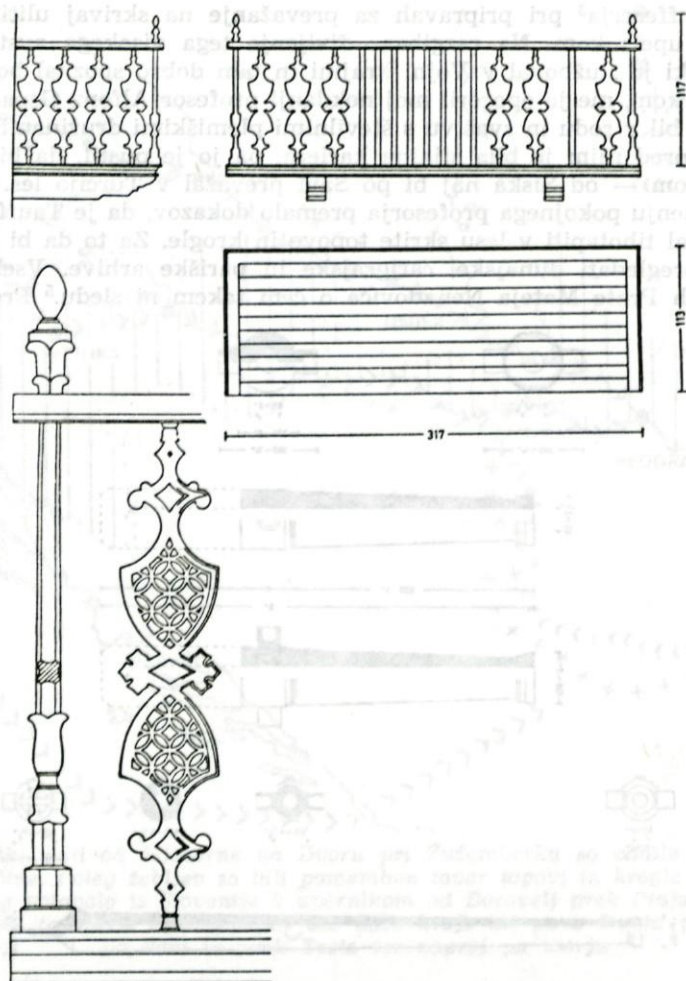
Tripalčni možnar in dvopalčni top (z gradu Soteska?), shranjen na dvorišču Dolenjskega muzeja v Novem mestu

³ Taufferer Janez Siegfried Heribert, častnik, podjetnik, revolucionar—jakobinec (1750—1796). — *Slovenski biografski leksikon*, XII, Uredila Alfonz Gspan in Fran Petre, SAZU, Ljubljana 1980.

⁴ Pesnik in zgodovinar profesor Alfonz Gspan (1904—1977).

⁵ Prota Mateja Nenadović, *Memoari*, Nolit, Beograd 1966.

Srbi so zaman prosili za orožje pri cesarju na Dunaju in pri carju v Petrogradu, oba sta imela dobre odnose s Porto. Zato so bili prisiljeni preskrbeti si ga iz Slovenije, prek Ptujja po Dravi, prek Siska po Savi in prek Trsta po morju.

V ograji brinjskega balkona je še nekaj prvotnih litoželeznih balustrov

bi bilo na tem mestu nadaljevati z opisom Tauffererjevega političnega delovanja za osvoboditev južnih Slovanov izpod Turkov in Avstrijcev ter njegovega konca, ko so ga na Dunaju obesili. Toda menim, da je zgodba vredna raziskave. Če je kaj na njej, gre za manifestacijo najbolj zgodnje jugoslovanske ideje, ki je za nas toliko bolj pomembna, ker jo je razvil človek iz naših krajev.

Iz tistega časa so nam ostali tudi pregovori in podobno blago. Reklo »trd kot kanon« so nam zapustili tovarniki, ki so čez naše kraje vozili dvorske izdelke, med njimi tudi topove, proti Trstu in Sisku.⁶

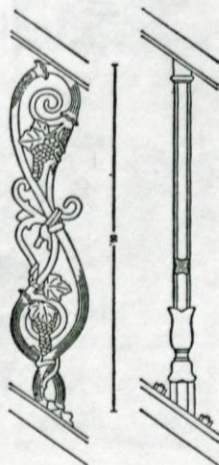
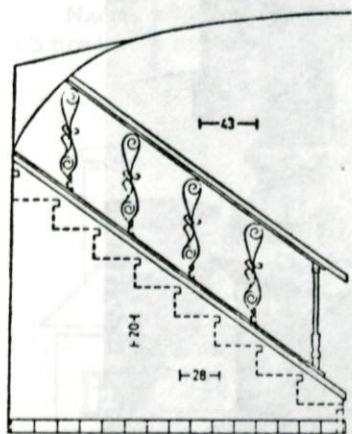
⁶ Več takih pregovorov iz naših krajev omenja S. v članku Slovenačko orožje za Karadjordja. — *Trideset dana*, XIII, 75, Mart 1952.

Številni dvorski izdelki pa so ostali pri nas. Iz otroških let se še spominjam strelnih možnarčkov med orodjem v praproški kapelici. Še imam v spominu fini liv črnega »žalovalnega nakita«, uhaše in ogrlice z Dvora. Še zdaj imajo ponekod železne kuhinjske možnarje s tolkačem, vendar so jih večinoma že spodrinili medeninasti, da o električnih drobilcih niti ne govorimo. Na podstrehah so tu in tam še pozabljeni litoželezni likalniki z vložki in podstavki, trinožne kozice in počeni dvorski kotlički. V tem seznamu je omeniti še raznovrstne svečnike, okvirje za ogledala in slike, dekorativne železne krožnike, litoželezne peči raznih oblik, mlinčke za kavo, primeže, motovila, obešalnike, hišna razpela, kropivčke, reliefne svetliške podobe, tintnice, svetilke, omarice, vrtno mize in stole ter končno litoželezne plošče z grbi. Kljub zbiralcem, ki so že marsikaj odnesli, in neznanju, ki je še več zavrglo, je še najti tu in tam marsikak lep predmet iz litega železa.

V rabi pa je le še malo izdelkov z Dvora. Med njimi so predvsem gradbeni prefabrikati, pa še ti izginjajo. Najbolj dragocen med njimi je litoželezni vodnjak v Višnji Gori iz leta 1872. Njegov osrednji osmerokotni steber nosi na vrhu kip Janeza Vajkarda Valvasorja po modelu kiparja Franceta Zajca,⁷ ob straneh pa dva izlivka, katerih živalski glavi bruhata vodo v dve litoželezni kupi, reliefno okrašeni z motivom vinske trte.

Litoželezni križi na pokopališču so bolj spomeniškega značaja, toda lite elemente za ograje in vrata pri pokopališčih lahko štejejo med gradbene prefabrikate.

Ohranjenih je še nekaj balustrov v ograji gradiča Brinje pri Grosupljem. Stopniščna ograja te plemenite hiše pa je s pavperizacijo svoje balu-

Litoželezni baluster iz Košakove hiše (sedaj Ljudske knjižnice, Adamičeva c. 15) je spleten iz vitic, trtnih listov in grozdov. Isti motiv je najti tudi na kupah dvorskega vodnjaka v Višnji Gori

⁷ France Ksaver Zajec (1821—1888) je bil prvi slovenski akademsko izobraženi kipar, Janez Vajkard Valvasor (1641—1693) z gradu Bogenšperk v litijski občini pa prvi zgodovinar, etnograf in topograf pri nas.

stre že izgubila. V stopniščni ograji Košakove hiše na Grosupljem pa so se lepi balustri še ohranili.

V rabi so bili tudi litoželezni strešniki z Dvora, vendar ne vem, če je z njimi še pokrita kakšna streha pri nas.

Za šolarje bi bila lepa naloga zbirati za šolski muzej dvorske izdelke, tudi če so že odvrženi. Počen litoželezni pisker ni nič vreden, toda razstavljen v šolski vitrini je zanimiv eksponat.

Litoželezni vodnjak iz dvorske livarne sredi Višnje Gore je eden najlepših spomenikov v naši občini

Arhitektura v grosupeljski krajini

DELINEACIJA GRAŠČINE BRINJE PRED GROSUPLJEM

Tine Kurent

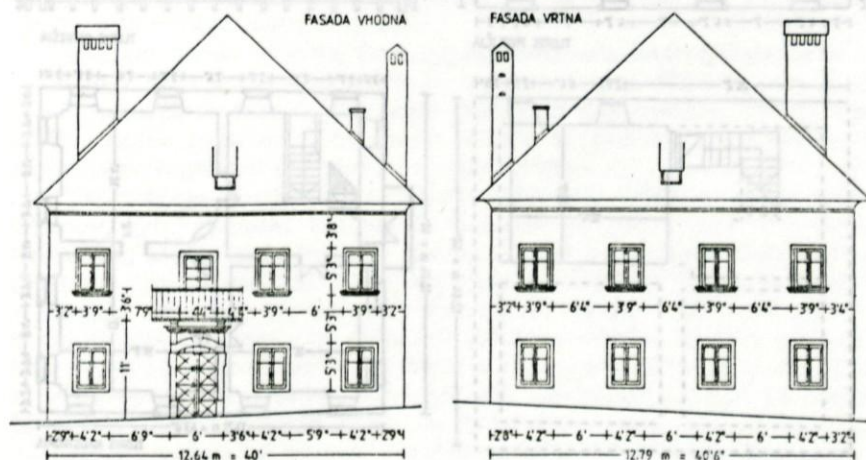
Opis ter podatke o virih in literaturi, zgodovini in legi glej v poglavju Graščina Brinje na str. 74—76 v knjigi dr. Staneta Mikuža *Umetnostno-zgodovinska topografija grosupeljske krajine*, Zavod SR Slovenije za spomeniško varstvo, Ljubljana 1972.

Z delineacijo Brinja želimo dokumentirati mersko kompozicijo te lepe hiše. Zdi se, da so Brinje že večkrat temeljito preuredili, ker nisem našel kakega doslednega merskega ritma v njegovi gradnji. Le redke njegove mere so »čiste« v dunajskih enotah; na primer širina vhodne fasade, ki meri 40 čevljev, ali višina balkona, ki je 11 čevljev od tal. En dunajski čevlj meri 0,316 m. Zato sem nekatere mere predstavil v dunajskih merah, druge pa v metrih.

Načrti prikazujejo zgolj sedanje stanje.

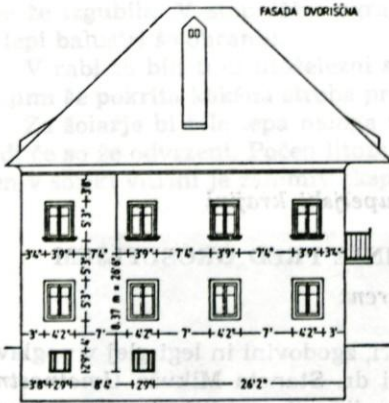
Objavljam tlorise (klet in temelji, pritličje, nadstropje, ostrešje), fasade (vhodna, vrtna, cestna in dvoriščna) ter dva prereza (vzdolžni in prečni).

Načrte so izrisali študentje Ljubljanske šole za arhitekturo pri vajah ob predmetu modularna kompozicija.

Severna vhodna fasada

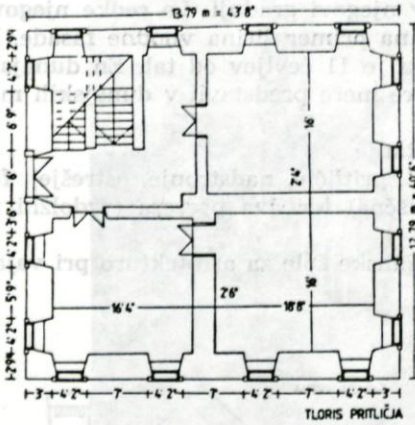
Južna fasada

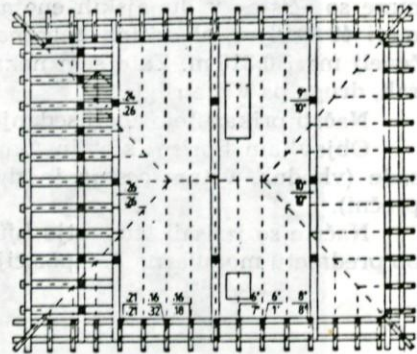
Vzhodna fasada

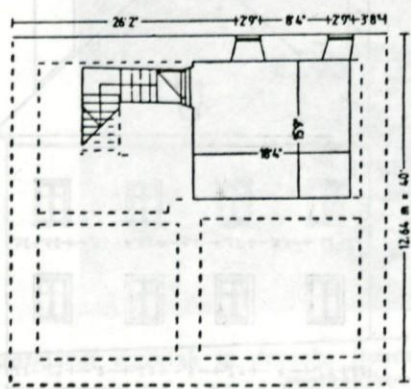
Zahodna fasada

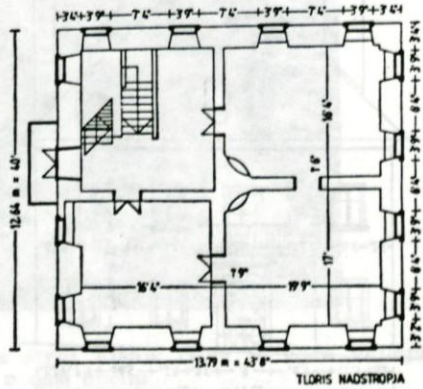
TLORIS PRITLJAJA

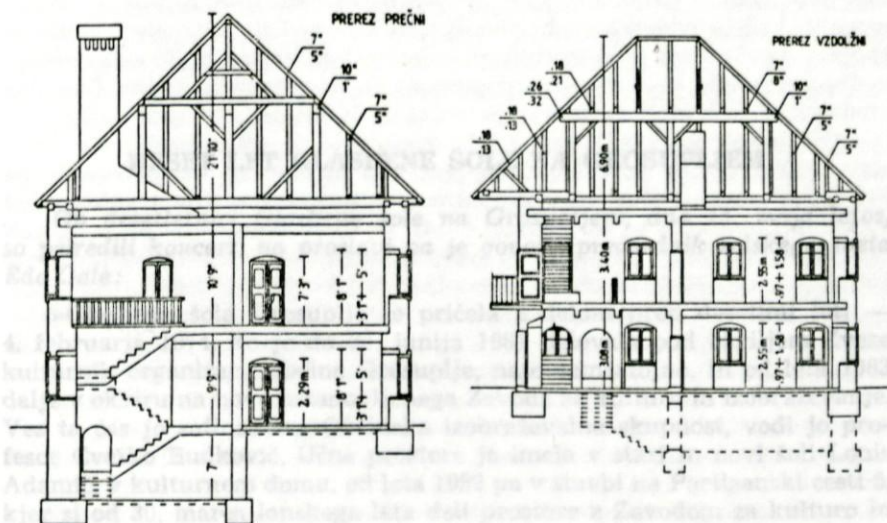
TLORIS OSTREŠJA

TLORIS KLETI

TLORIS NADSTROPJA

V desetih letih je na šoli poučevala 24 učiteljev. To so bili predvsem mladi pedagogi, ki so se študirali na šoli in si uveljavili življenjski in delovne pogoje ter izbrali delovna mesta, največ v Ljubljani.

V grosupljski glasbeni šoli so bili prvi učitelji: profesorji Darje Kajfer — poučevala je klavir in tri leta najmlajše v predšolski glasbeni vzgoji, Franc Sibe — nauč o glasbi in nekaj let kitaro, tovarišica Jasmina Vučurič in Neda Zver — obe sta poučevali klavir.

Skoraj vsako leto so je dopolnili predmetnik, naraslo je število učencev — od 57 do 121 — in seveda zato tudi število učiteljev — do 11.

5. februarja 1979 je bila osnovana podružnična glasbena šola v Ivančni Gorici. Ključnega leta sta dva pedagoga in učencev, in skoraj nauč o glasbi, klavir, kloblavita in flavta.

Medtem ko sta bila na Grosupljem pred ustanovitvijo glasbene šole v privatni lasti dva klavirja, jk je bil ena problem 70; šola ima v uporabi 3 pianina in klavir, v Ivančni Gorici pa dva pianina. Poleg drugih instrumentov (električna organe, kitara in podobnih) ima šola tudi skromnejše trifone in druge šole potrebne.

Vsa leta je najstarejša šola klavirski oddelci — to ima 63 učencev, drugi oddelci kot pihalni (kloblavita, flavta, klarinet), trobila (trubenta), kitara in harmonika. Šole so se v učencev. Šola si je nastojala pridobiti, da bi učenci dobili orodja. To so je poročila v šolskem letu 1978/79, ko so se na vsaki dve vrstici v učenci. Vendar po enem letu poučevanja niso pokazali zadržani učenci. Vsi v naslednjih letih so za ta instrument ni prijavilo vol, kot dva ali trije učenci. Zaradi ni bilo pogojev, da bi iz Ljubljane sprejeli potrebne učence. To pomembnost bo v prihodnje potrebo učencev.

Poleg klavirja je najbolj značilni predmet kloblavita. Učenci so na tem instrumentu pokazali lep napredek, boča učenci so jih v nastojala.

DESET LET GLASBENE ŠOLE NA GROSUPLJEM

Ob desetletnici Glasbene šole na Grosupljem, dne 18. maja letos, so priredili koncert, na proslavi pa je govoril predsednik šolskega sveta Edo Gale:

»Glasbena šola Grosuplje je pričela z delom pred desetimi leti — 4. februarja 1974, ko je do 30. junija 1981 delovala pod okriljem Zveze kulturnih organizacij občine Grosuplje, nato samostojno, in od leta 1983 dalje v okviru na novo ustanovljenega Zavoda za kulturo in izobraževanje. Ves ta čas jo sofinancira Občinska izobraževalna skupnost, vodi jo profesor Cvetko Budkovič. Učne prostore je imela v stari in novi šoli Louis Adamič, v kulturnem domu, od leta 1982 pa v stavbi na Partizanski cesti 5, kjer si od 30. marca lanskega leta deli prostore z Zavodom za kulturo in izobraževanje.

V desetih letih je na šoli poučevalo 30 učiteljev. To so bili večinoma mladi pedagogi, ki so še študirali ob delu in si urejali življenjske in delovne pogoje ter izbirali delovna mesta, največ v Ljubljani.

V grosupeljski glasbeni šoli so bili prvi učitelji: profesorji Darja Kajfež — poučevala je klavir in tri leta najmlajše v predšolski glasbeni vzgoji, Franc Slabe — nauk o glasbi in nekaj let kitaro, tovarišica Jasmina Vučetić in Neda Zavec — obe sta poučevali klavir.

Skoraj vsako leto se je dopolnil predmetnik, naraščalo je število učencev — od 67 do 121 — in seveda zato tudi število učiteljev — do 11.

5. februarja 1979 je bila osnovana podružnična glasbena šola v Ivančni Gorici, kjer poučujeta letos dva pedagoga 31 učencev, in sicer nauk o glasbi, klavir, blokflavto in flavto.

Medtem ko sta bila na Grosupljem pred ustanovitvijo glasbene šole v privatni lasti dva klavirja, jih je danes približno 70; šola ima v uporabi 3 pianine in klavir, v Ivančni Gorici pa dva pianina. Poleg drugih instrumentov (električna harmona, kitaro in podobno), ima šola tudi skromnejšo knjižnico in druge šolske potrebščine.

Vsa leta je najštevilneje zaseden klavirski oddelek — ta ima 63 učencev, drugi oddelki kot pihala (blokflavta, flavta, klarinet), trobila (trobenta), kitaro in harmonika štejejo skupaj 58 učencev. Šola si je neprestano prizadevala, da bi odprla godalni oddelek. To se je posrečilo v šolskem letu 1978/79, ko so se za violino vpisali 4 učenci. Vendar po enem letu poučevanja niso pokazali zelenega veselja. Tudi v naslednjih letih se za ta instrument ni prijavilo več kot dva ali trije učenci. Zanje ni bilo pogojev, da bi iz Ljubljane sprejeli posebnega učitelja. To pomanjkljivost bo v prihodnje potrebno odpraviti.

Poleg klavirja je najbolj zaseden predmet blokflavta. Učenci so na tem instrumentu pokazali lep napredek, bodisi solistično ali v ansamblu.

Številčno bo potrebno okrepiti tudi druga pihala (flavto, klarinet — uvesti fagot) in trobila (trobenta, rog). Razveseljive rezultate, čeprav v manjši zasedbi, kaže ta oddelka za harmoniko in kitaro. Cilj tega poučevanja je skupno muziciranje v komornih ali orkestralnih sestavih. Za ustanovitev godbe na pihala in nakup instrumentov pa so potrebna velika finančna sredstva. V prihodnje pripravljajo pedagogi šolski pevski zbor.

Glasbena šola vzgoji vsako leto vrsto zelo dobrih učencev — pianistov. Nekaj se jih je odločilo za poklicno usmerjeno izobraževanje na Srednji glasbeni šoli v Ljubljani, drugi se pripravljajo na sprejem. Več sposobnih pianistov se za poklicni študij ne more odločiti, rajši se posveti drugim, praktičnim poklicem. V večjem številu kot doslej bo potrebno pritegniti absolutne glasbene šole v ljubiteljsko glasbeno dejavnost.

— Ocena desetletnega dela glasbene šole Grosuplje temelji na istočasnih potrebah za nadaljnje delo. Zaradi tega izveneva njena uspešnost skupaj z željami v disonančnih akordih. Vendar moramo poudariti, da so pedagogi orali ledino, saj šola ni imela tradicije, ne samo v občini, ne v dobršnem delu Dolenjske. Poleg tega se rezultati glasbenega študija kažejo v daljši perspektivi. Sedanji čas ob vsemogočnih komunikacijskih sredstvih in glasbenih aparatih ni naklonjen, ker je veliko laže pritisniti na gumb in poslušati katerokoli glasbo iz celega sveta, kot pa le dnevno vaditi na instrumentu.

Vendar je glasbena vzgoja prav današnjemu otroku najbolj potrebna. Ne gre vedno za vrhunske dosežke. Pomen in vloga glasbene vzgoje je v osvajanju muzike, v aktivnem muziciranju, v sprejemanju njenih elementov, melodije, ritma in harmonije ter v zavestnem in muzikalnem poustvarjanju skladb. Vrednote, ki so v muziki, ob njihovem izabljanju pri študiju učenca uravnavajo in oblikujejo tako v čustvenem kot muzikalnem doživljanju. Socialistična družba potrebuje vedro, harmonično razvito osebnost. In prav glasba je tisti prepotrebni vzgojni element, ki mu odkriva fantazijski in stvarni svet in ga ob soočenju obeh ureja in disciplinira. Prava glasba, ki jo poustvarja mlad človek, je preventiva in učinkovito zdravilo nezdravim pojavom skomercializirane in porabniške miselnosti.

Ko ocenjujemo delo in pomen glasbene šole na Grosupljem, ne smemo prezreti še nekaterih drugih resnic, ki upravičujejo njen obstoj in nakažejo spodbude za njeno nadaljnjo rast. Glasbena šola je poleg prej omenjenega osnovna celica za vzgojo aktivnega poslušalstva in za kakršnokoli smer v nadaljnjem izobraževanju. Brez nje si ne moremo misliti vzgoje glasbenih pedagogov, ne vrhunskega glasbenega muziciranja ali ustvarjanja, obenem je temeljna glasbenoizobraževalna ustanova v občini, pobudnik za iskanje novih talentov, organizator glasbenega in kulturnega življenja. Razne vrste nastopi, interni, javni, glasbena srečanja učencev, snemanja in tekmovanja so živa manifestacija s trudom pridobljenega znanja. Šola prireja vsako leto vsaj 8 internih in javnih nastopov na Grosupljem in v Ivančni Gorici, če ne štejem sodelovanja na občinskih in krajevnih proslavah skupaj z osnovnimi šolami, ki jih je vsako leto vsaj 15. Učenci grosupeljske glasbene šole so sodelovali na reviji glasbenih šol Ljubljane, Zasavja in Notranjske (pod pokroviteljstvom tovarne Kovinastroj in Izolacije), snemali so za RTV ter sodelovali na prireditvi

»Veseli tobogan«. Vsi učenci glasbene šole se izobražujejo v osnovnih šolah, v usmerjenem izobraževanju, na fakultetah — torej so dvakrat obremenjeni. Zmotna je sodba in mišljenje, da je glasbena šola neke vrste slučajnostni krožek ali tečaj, ki ga v nekaj mesecih absolviraš; je sicer neobvezna, vendar se morajo učenci ravnati kot to zahteva predmetnik, učni načrt in zakon o glasbeni šoli.

Vpis v glasbeno šolo je iz leta v leto večji. Pri nadaljnjem sprejemanju bo potrebno ob pomoči in razumevanju staršev uravnovesiti predmetne skupine, kar naj ostane eno od glavnih vodil za njen nadaljnji razvoj.

Ob zaključku mi dovolite, da v imenu občinske izobraževalne skupnosti, Zavoda za kulturo in izobraževanje, vseh drugih zainteresiranih, predvsem pa staršev učencev, ki se glasbeno vzgajajo in usposablajo, čestitam učencem in učiteljem za lep in uspešen razvoj glasbene kulture v občini Grosuplje. Posebej velja zahvala pobudniku za ustanovitev in uspešno vodenje glasbene šole profesorju Cvetku Budkoviču in profesorici klavirja Darji Kajfež, ki dela z učenci od ustanovitve dalje. Prepričani smo, da bomo ob skupnem sodelovanju dosegli še večje uspehe.«

V soboto, 26. maja t. l., je Zveza kulturnih organizacij občine Grosuplje priredila 16. revijo pevskih zborov iz območja občine Grosuplje, kjer so nastopali: otroški zbori OŠ Dobropolje, Stična, Šentvid pri Stični, Grosuplje, Zavoda za revmatične v Šentvidu, Tamburaški zbor Podtabor, Dekliški zbor Srednjih šol Ivančna Gorica ter Mladinski zbori Dobropolje, Višnja Gora, Šentvid pri Stični, Stična in Šmarje-Sap. Skupno je nastopilo 497 pevcev, pevk in igralcev.

NAŠI KRAJI IN LJUDJE

Bibliografija občine in občanov

France Adamič*

1. Zgodovinski arhiv Ljubljana je s podporo Kulturne skupnosti občine Grosuplje v prostorih starega gasilskega doma v Šmarju-Sap uredil arhiv občine Grosuplje Slovesno odprtje je bilo dne 29. oktobra 1982. Vabilo podaja vsebino arhiva ter prikazuje pravila usnjarskega in čevljarskega ceha v Višnji Gori leta 1754.

2. Poimenovanje devinske šole po Josipu Jurčiču, dne 8. maja 1983 v Devinu. Govor župana Albina Škerka, slavnostni govor pisatelja Borisa Pahorja, ravnatelja Stanka Skrinjarja in predstavnika občine Grosuplje. Primorski dnevnik, 10. 5. 1983, 1, s sliko slavnosti (Bojan Brezigar); — Zgodovina Devina in okolice v knjigi Devin, dom Lepe Vide (izdano ob poimenovanju devinske OŠ po pisatelju Josipu Jurčiču). Primorski dnevnik, 15. 5. 1983, 6 (Bojan Brezigar); — V Devinu slovesno poimenovanje osnovne šole po pisatelju J. Jurčiču. Gospodarstvo Trst, 13. 5. 1983, 3 (S. K.); — Delegacija naše občine v Devinu. Slovesnost je pozdravil podpredsednik SO Jože Intihar, ki je izročil knjižno darilo in umetniško sliko Jurčičeve domačije, delo Stefana Horvata. Pozdrave pionirjev muljavske šole in krajanov, Uroš pa je odkril Jurčičev doprni kip. Naša skupnost, maj 83, 5, s sliko devinske OS (Tatjana Lampret), — Glej tudi Primorski dnevnik, 7/2/82, 10.

3. Jurčičevi poetološki pogledi. Simpozij o realizmu, v Ljubljani 1981, obdobje 3, 109—122 (Stefan Barbarič).

4. Dežela desetega brata. Kmečki glas, 14/7/82, 16, s sliko gradu Weineck (Vinek, Benek) in opisom okolice (Valči Ravbar); — Filmski Deseti brat na Muljavi. Zapisnik o slovesni nočni premieri na prostem. Delo 24/6/82, 24, sobotna priloga (Olga Ratej); — O Jurčičevem Martinku Spaku. Primorski dnevnik, 27/7/82, 4 (Walter Auber); — Kozlovska sodba v Idriji (lutkovna predstava). Primorske novice, 24/5/83, 7.

5. Na lestvici narodnega dohodka je bila občina Grosuplje leta 1980 na 37. mestu v republiki, leta 1981 je ostala tudi na 37. mestu s 131744 din na osebo. Sosednje občine so dosegle naslednja mesta: Kočevje 18. oziroma 23., Vrhnika 38. in 38., Trebnje 43. in 42., Litija 50. in 48., Ljubljana Vič-Rudnik 54. in 52. (1980 in 1981). Najbolj razvita občina v SR Sloveniji je Ljubljana—Center, ki je dosegla leta 1981 527.056 din, na zadnjem mestu pa je občina Lenart, ki je imela leta 1981 le 53.476 din narodnega dohodka na osebo. Delo, 13/1/83, 1 (Ilija Popit).

V letu 1982 se je gospodarski položaj naše občine v merilu SR Slovenije zelo poslabšal. Višina narodnega dohodka se je sicer povečala in dosegla 147.199 din na prebivalca, na republiški lestvici pa je zdrknila s 37. na 43. mesto! Pred občino Grosuplje sta na lestvici občina Vrhnika s 156.343 din in občina Trebnje s 147.949, vse tri občine pa so pod republiškim povprečjem, ki je znašalo leta 1982 že 197.640 din narodnega dohodka. (Kje so vzroki za nižje mesto na republiški lestvici? Ali je v tem kaj samozadovoljstva, ker v občini leta 1983 ni bilo izgubarjev? Glej tč. 62! Opomba F. A.). Delo, 23/1/84, 2 (Ilija Popit).

6. Motvoz in platno. Kmalu domača surovina. Samoupravni sporazum s tovarno Hipol (Vojvodina) o sovlaganju. Naša skupnost, april/82, 2 (Andrej

* Glavni urednik ZOG, 61000 Ljubljana, Janežičeva 1.

Struna); — Grosupeljske vreče prinašajo devize. Vsak mesec iztržijo 52.000 dolarjev. Delo, 21/1/83, 1, s sliko obrata (K. M., Foto Marjan Zaplatil).

7. Livar prinaša občini polovico vseh deviz. — Letos za sedem milijonov dolarjev izvoza. Delo 2/11/83, 5 (Mojca Kaučič); — Armature za zahodnonemški Siemens. Delo, 16/8/83, 1, s sliko obrata (Foto Marjan Zaplatil).

8. Grosupeljčani uspešno povečujejo izvoz blaga. 40 odstotkov več blaga kot lani, na konvertibilni trg 65 odstotkov več. — V Stični povečujejo farmo za 10.000 na 20.000 bekonov. Delo, 29/10/82, 7 (Mojca Kaučič).

9. Velike gospodarske možnosti. Kovinastroj sodi med najuspešnejše grosupeljske organizacije združenega dela. Na obisku so člani delovne skupine CK ZKS. Dnevnik, 7/12/82, 7, s sliko obrata (Foto Lado Čuk).

10. Kmetijstvo stopa v ospredje. Poročilo delovne skupine CK ZKS. Dnevnik, 25/3/83 (Ivo Brečić); — Zadrúžne sadovnjake bodo odslej obdelovali kmetje (Spodnja Slivnica). Delo, 2/2/83, 7 (Mojca Kaučič); — Na farmi v Boštanju skrbi za tristo krav šest ljudi. Sedaj imajo 321 mlekaric in 314 plemenskih telic. Delo, 29/1/83, 5 (Mojca Kaučič).

11. Polževski polži na tri načine. Delo, 26/8/82, 11 (Marina Učakar);

12. Šesterica na smetišču. Hiša na Ljubljanski cesti 16 a v Šmarju-Sap stoji iz kamnolomu grosupeljskega gradbenega podjetja. Jana, 10/8/83, 13, s sliko.

13. Urbanistična packa v Grosupljem. Kovačnico so podrli in tam zabe-tonirali temelje za nov gostinski lokal. Delo, 23/11/83, 7 (Jakob Müller).

14. Gnojnica tokrat drugič morila ribe v Višnjici. Delo, 6/9/82, 4 (Besedilo in slika (Zarko Hojnik).

15. Suša izpraznila tudi vodovodne cevi. Grosupeljčani si pomagajo s hid-roforom. Delo, 17/8/82, 2.

16. Vodnjak v Višnji gori. Nagradni kviz Dela-Poznate Slovenijo. Delo, 14/9/83, 8.

17. Lovca na baker sta opustošila pokopališče v Grosupljem. Delo, 5/9/83, 4 (Barbara Guček); — Vandalizem, tatvine in jeza domačinov. Delo, 2/6/82 (Marjan Skumavec).

18. Zvrhane košare gob polnijo denarnice pridnih. Odkupna postaja gob v Ambrusu. Delo, 4/8/82, 11 (Marina Učakar).

19. Razstava ptic v Grosupljem. Delo, 11/1/83, 5; V Grosupljem v nedeljo 50 kasačev dne 4. julija 1983. Delo, 2/7/82, 12 (L. P.).

20. Ribnica skozi stoletja, ob 900-letnici. Delo, 4/11/82, 9 (Pripombe na-pisal Tone Potokar).

21. Pešpot E 6 — YU. Od Kuclja do Taborske jame. V dnu doline se rada zadržuje megla, z melioracijami in posekom gozdov je nastalo okoli 500 ha obdelovalne zemlje (?). Teleks, 7/7/83, 38, s skico poti (Marja Zorn); — Ta-borska jama. Delo, 13/8/82, 6, s skico (Brane Sotošek); — Nova telefonska na-peljava. Šmarje-Sap. Dnevnik, 3/12/82, 5, s sliko (Foto Marjan Ciglič).

22. Borci vabljeni v Šmarje-Sap na proslavo SNOUB Fran Levstik dne 10. septembra 1983. Glej poročilo in govor Janeza Perovška, str. 7. Delo, 7/9/83,

23. Sprejeti med pionirje učencev OŠ Grosuplje. Dnevnik, 26/11/82, 5, s sliko (Foto Marjan Ciglič); — Dobro zastavljeno delo. Razstava izdelkov OŠ Grosuplje. Dnevnik, 22/6/82, 5.

24. Celovski gimnazijci v Grosupljem. Obiskali Splošno mizarstvo in Mu-ljavo. Delo, 9/12/82, s sliko 11, (P. B., foto Janez Zrnec);

25. V Angliji za kolajne, v Grosupljem za Veliko nagrado Roga. Delo, 4/9/82, 6 (Damjan Križnik); — Puška jim ni tuja. Grosupeljski in novomeški mladinci na taboru obrambe in zaščite dne 15. septembra v Žuzemberku. Dnev-nik, 15/10/82, 5, s slikami Karla Grčmana iz Višnje Gore in Jožeta Planinška iz Radohove vasi (Foto Milan Žurman).

26. Skrb za varstvo vodá v občini Grosuplje. O odplakah in gradnji čiš-tilnikov. Ribič/80, 204—205, s slikama (Milenko Roš).

27. Vodovod v dolini Krke. Še zadnjih 1900 m cevi do vasi Pajčina—Breg, voda iz zajetja Globačica. Delo, 16/8/83, 5, s sliko (Foto Marjan Zaplatil).

28. Graščine na nekdanjem Kranjskem (Publikacija obravnava okoli 15 gradov in graščin v naši občini. Pri nekaterih je besedilo pomanjkljivo, pri-

pombe na drugem mestu). DZS, Ljubljana 1982, 707 strani — 139 enobarvnih tlorisov in parkov, 27 enobarvnih grajskih vedut ter nekaj barvnih posnetkov narisov in tlorisov ter zunanjščin graščin (Majda Smole).

29. Četrť tisočletja znanosti v konstruiranju (Ime Louisa Adamiča je zapisano v velikem Webstrovem biografskem slovarju). Naši razgledi, 14/5/82, 278—279, s šestimi skicami-faksimili (Tine Kurent).

30. Stari mlin še ni odslužil. Delo, 18/8/82, 1, s sliko obrata (Foto Janez Zrnc); — Vrste v stiskem mlinu. Delo, 17/8/83, 5, s sliko obrata (Foto Marjan Zaplatil); — Stari mlin se prenaša iz roda v rod (Lanpretov mlin na Stiškem potoku). Delo, 9/4/83, 7 (Mojca Kaučič).

31. Posavec in trapist iz stiške sirarne. Delo, 20/8/82, 1, s sliko obrata (Foto Janez Zrnc).

32. Na Dolenskem so odkrili starokrščansko cerkev (Na Korinju nad Krko). Družina, 30/83, 8, s sliko temeljev (Izkopavanja je vodil mag. Slavko Ciglencečki, zapisal Jože Gregorič, foto Carmen Narobe. Glej prispevek na drugem mestu).

33. Ustanovna listina stiškega samostana je bila izdana 24. septembra 1136. Delo, Na današnji dan, 24/9/83, 5; — Grosupeljska občina je proglasila samostan Stična za kulturni in zgodovinski spomenik. Dnevnik, 20/1/83, 3, s sliko glavnega vhoda (Foto Marjan Ciglič); Prebujena tišina. V Stični bodo odprli muzej vseslovenske cerkvene umetnosti. Nedeljski dnevnik, 27/3/83, 8, s sliko stare in nove prelatije in nadškofa dr. A. Šuštarja (Ladislav Lesar); — Nova pota stiškega samostana. Načrt za ustanovitev zbirke slovenske cerkvene umetnosti. Družina, 17/4/83, 6 (Anton Nadrah); — Za človeka gre. Družina, 19/6/83, 1 in 3, s sliko samostana; — Sveti Kozma in Damijan na Krki. Družina, 36, 1983, 5 (F. P.); — Aškerčev slovar. Ob urejanju samostanske knjižnice je prišel na dan češko-nemški slovar s pripombami in podpisom pesnika Antona Aškerca. Delo, 16/12/82, 5 (Jože Gregorič); — To je moj hobi. Jubilej p. Antonina (Jožeta) Skubica. Družina, 36/81, 4, s sliko (ce). — Iz preteklosti v prihodnost. V Stični se je začel simpozij o redovništvu na Slovenskem. — Vpogled v našo povezanost z evropsko kulturo. Delo, 24/05/84, 2 (Slavko Dokl, Marijan Zlobec).

34. Spomini Talijanskega popotnika. Feljton o Maksu Furijanu. Življenjska pot našega občana, podoobe in delovni dogodki nestorja slovenskih dramskih igralcev Maksu Furijanu, stanujočega v Smarju, na Razdrtem. Stop 17/83, v nadaljevanjih (zapisala Bogi Pretnar).

35. Jože Gale je sklenil snemanje Vibinega celovečernega filma Pustota. Tudi scenarij je napisal režiser. Dnevnik, 7/4/81, 3, s sliko scene.

36. Ob 175-letnici glasbenega šolstva in 100-letnici Šole glasbene matice. Za nastop učencev Glasbene šole Grosuplje dne 14. aprila 1982 napisal Cvetko Budkovič. Brez datuma, 13. str.

37. Spoznanja, Spomini tudi grenki 1945—54. Borec, Ljubljana 1983, 219 str. Avtor Radko Polič.

38. Bila sem partizanska učiteljica. (prva izdaja Spomini partizanske učiteljice). Borec, Ljubljana 1983, 64 str. Avtorica Marjana Šeme, ilustrirala Marjanca Jemec-Božič, uvod napisal France Bevč.

39. Poročilo Immigration History Research Center-University of Minnesota o prireditvi simpozija ob 30-letnici smrti Louisa Adamiča leta 1981 v St. Paulu, Minn. in Ljubljani. Programa obeh simpozijev, snremljajoče prireditve in pregled arhivskih fondov iz Adamičeve zapuščine. Spectrum, 4, 1, Fall 1982, 1—9, s slikami (Urednik William Charles Beyer).

40. V Nedeljskem dnevniku z dne 25. julija 1982, 5 je bila pod naslovom Tista, ki vedno hiti, objavljena slika dr. Franje Bojc-Bidovec in Draga Sege na obisku pri Louisu Adamiču leta 1950.

41. Prebrati knjigo Moja rojstna dežela Louisa Adamiča v prevodu Branka Gradišnika. Spremno besedo je prispeval Jože Vilfan (itd.). Borec v 4000 izvodih. Glej Teleks, 26/5/83, 6 (Bojan Stih).

42. Dinamit, zgodba razrednega nasilja v Ameriki. Borec, Ljubljana 1983, 363, s slikami. Predgovor k izdaji treh Adamičevih knjig je napisal Ivan Bratko, spremno besedo Janez Stanovnik, biografijo in bibliografijo pa Jer-

neja Petrič. Iz angleškega besedila prevedel Bogdan Gradišnik (Louis Adamič).

43. Smeh v džungli. Borec, Ljubljana 1983, 274. Uvodno besedo napisal Mirko Jurak. Iz angleškega besedila *Laughing in the Jungle* prevedla Rapa Sukič (Louis Adamič). Glej Primorske novice 24/5/83, 5.

44. Moja rojstna dežela. Borec, Ljubljana 1983, 532 str. Uvodno besedo napisal Joža Vilfan. Iz angleškega besedila *My Native Land* prevedel Branko Gradišnik (Louis Adamič).

45. Spomini in pričevanja o življenju in delu Louisa Adamiča. Prešernova družba 1983, 207 str., s slikami (France Adamič).

46. Louis Adamič pri Glasu naroda. Slavistična revija 30, 1982, 4, 462—473 z zgodbo Stari cerkovnik. Za G. N. spisal A. A. (Jože Munda).

47. Gradivo za Dolenjski biografski leksikon (9). Dolenjski razgledi, 21/3/83, 16, navajajo naslednja imena: Ivan Florjančič de Grienfeld. Kot duhovnik je služboval v Višnji Gori in Sentvidu pri Stični (SBL I, 182); — Jurij Florijančič, jezuit in pisatelj, Stane Gabrovec, arheolog; raziskuje Vir pri Stični in gomile v okolici. Glej D. R., 16/4/70, št. 12, 135, in njegove prispevke v prejšnjih številkah Zbornika občine Grosuplje; — Ana Gale, pesnica, rojena 27. aprila 1909 na Grosupljem, umorjena v Zalogu pri Škofljici, dne 8. januarja 1944. Glej ZOG I, 125—129; — Jože Gale, igralec in režiser; rojen 11. maja 1913 na Grosupljem; igral v Partizanskem gledališču na osvobojenem ozemlju. Glej SGL, str. 150, TV 15, 16. januarja 1975 št. 2, str. 15 s sliko in ZOG, I, 151—153; — Jurij Andrej Gallenfels, humanist; bil je župnik v Dobrepoljah. Glej SBL, I, str. 202; — Anton Garden (Grden), izseljenski kulturni delavec; rojen v Petrušnji vasi, 17. februarja 1895, umrl 28. marca 1967 v Chicagu. Glej D. L., 3/12/70, 178, Delo, 7/4/67, št. 94, 6, slika.

48. France Kralj (1895—1960). Katalog in vabilo na otvoritev stalne zbirke v Jakčevi galeriji v Kostanjevici na Krki, 21. oktobra 1983, folija, 10 posnetkov Kraljevih umetnin; Dolenjski list, 3/11/83, 14, s sliko (I. Z.).

49. Stane Keržič (1918—1969). Katalog z vabilom na razstavo v Kranju od 24. novembra 1983 do 3. januarja 1984. Glej ZOG, 1972, 191—200; — Zapis v Naših razgledih, 23/12/83, 722 (Aleksander Bassin).

50. Magyarova monografija. Izdala Mladinska knjiga (v angleščini) z esejem Aleksandra Bassina in sestavkom Branka Šoemna. Dolenjski list št. 52/1742 30/7/82, 9 (I. Z.), s sliko Tihožitja.

51. Sreča na koncu sveta. Obisk pri Mleščevski Angelci. Jana, 15/1/83, 1, 18—19, s slikami. Napisala Bernarda Rakovec, slike Jendo Stoviček. Prikaz življenja osamele Angele Skufca iz Mleščevskega mlina na Višnjici pri Dednem Dolu. Glej tudi ZOG, 5, 1973, 275.

52. Pojo naj ljudje v Sentvidu. Delo, 8/6/82, 8 (M. Z.); Peli bodo ljudje. Dnevnik, 8/6/82, 6 — Pojo naj ljudje. Dnevnik, 11/6/82, 9, s slikami. Glasilo Tabora slovenskih pevskih zborov št. 1, Dnevnik, str. 9—12; — 13. Tabor slovenskih pevskih zborov (Marijan Zlobec): — Peli so ljudje. Dnevnik, 21/6/82, 1 in 16 (Mitja Košir); — Zbor žlahtnim pesmim v čast. Delo, 21/6/82, 3 (Bogdan Pogačnik) — Pesem življenja iz grl 7600 pevcev. Primorski dnevnik, 22/6/82, 8; — Mogočen zbor pevcev v Sentvidu. Dolenjski list, 24/6/82, 1 (D. Rustja); — Pesem hoče biti luč. Nedeljski dnevnik, 27/6/82, 8, s slikami (Ladislav Lesar, foto Marjan Ciglič).

53. Priprave na 14. pevski tabor: Sentviška grla ne bodo umolknila. Nedeljski dnevnik, 21/12/82, 8, s slikami (Ladislav Lesar); — Pela naj bi vsa Slovenija. Delo, 15/6/83, 6 (Bogdan Pogačnik); — Vsi Slovenci vsaj v pesmi združeni. Delo, 20/6/83, 2 (Bogdan Pogačnik); — Pela bo vsa Slovenija. Nedeljski dnevnik, 26/6/83, 8, s sliko (Ladislav Lesar); — Pojo naj ljudje. Vabilo na 14. pevski tabor.

54. Priprave na 15. pevski tabor v Sentvidu. Delo, 23/11/83, 6 (M. G.).

55. Višnjegorski pevski popoldan. Priprave na praznovanje 850-letnice ustanovitve šentviške fare. Družina, 31/10/82, 8, s sliko (j).

56. V nedeljo slovesnost na Muljavi. Pričakujejo preko 400 ljudi, množični pohod iz Ivančne Gorice ob 40-letnici muljavske bitke in II. grupe odredov. Delo, 2/6/82 (K. M.).

57. Prikaz Jurčičevega poetičnega realizma (v članku Turgenjev in slovenska varianta »poetičnega realizma«). Slavistična revija 31, 2, 1983, 77—86 (Stefan Barbarič).
58. Josip Jurčič v besedi in sliki. Zbirka Mladinske knjige Obrazi. Ljubljana 1981, 40 strani, s slikami (Gregor Kocjan).
59. Spomini o Josipu Jurčiču. V knjigi Josipa Vošnjaka, Spomini, 2. izdaja. Slovenska matica, Ljubljana 1982, 555—588 (Izbral in uredil Vasilij Melik).
60. V Grosupljem nov dom za starejše. Delo, 18/10/83, 7 (K. M.).
61. Obnovljeno skladišče v Ivančni Gorici. Kmečki glas, 19/10/83, 12 (Jože Rozman).
62. Grosupeljska občina je ena redkih, kjer nimajo izgubarjev. Delo, 28/10/83, 7 (Pogovor z županom Janezom Koščakom vodila Mojca Kaučič).
63. Dušan Valentinčič: Kronologija nesreče dveletnega otroka. Dušan bo šel kmalu domov. Delo, 8/8/83, 1, s sliko (Foto: Dragan Arrigler); — Dušanova pot v novo življenje. Nedeljski dnevnik, 14/8/83, 14, s sliko; — Dušanov prvi televizijski intervju. Nedeljski dnevnik, 28/8/83, 1, in 13, 12 s sliko (Darinka Kladnik, foto Lado Čuk); — Dušan že hodi. Dnevnik, 8/10/83, 19, s sliko (Darinka Kladnik); — Boni za Dušana. Nedeljski dnevnik, 9/10/83, 16, s sliko (D. K.).
64. Dr. Ferdinand Kolednik, prevajalec in organizator prevodov Jurija Kozjaka v petdeset jezikov; svoje številne rokopise je zapustil samostanu Stična. F. K. je bil rojen 24. maja 1907 v Mariboru. Solal se je v Verzeju, Rajhenburgu, v Zagrebu in Mariboru. Deloval je v šibeniški in zadrski škofiji ter v Franciji. Leta 1943 so ga Nemci zaprli in obsodili na smrt, katere ga je rešil konec vojne. Poleg Jurija Kozjaka je prevedel tudi Desetega brata. Umril je 31. avgusta 1981 na Koroškem. Mohorjev koledar 1983, 85—86. Glej tudi ZOG 1982, 59—76.
65. Louis Adamič in slovensko »kulturno zlato«. Pismo slovenskim podpornim organizacijam z dne 20. junija 1939, da bi rešili pred nacisti kulturne predstavnike in literarne umetnike. Mohorjev koledar 1983, 132—133, s sliko (Jože Bajec).
66. Nihče se še ni rodil komunist. Janez Lužar ob 40-letnici bitke na Ilovi Gori. Naša skupnost, september/83, 5, s sliko.
67. Se en Kralj slovenske umetnosti. O zbirki del Franceta Kralja v Kostanjevici. Dolenjski list, priloga, 3/11/83, 14, s slikami (Ivan Zoran).
68. Memorial Vinka Perneta za veterane v Grosupljem, dne 7. oktobra 1983. Nedeljski dnevnik, 9/10/83, 4.
69. Najstarejši občan Franc Marinčič, Finkov mlinar iz Grosupljega (ZOG, 4, 304), je dne 5. avgusta 1983 v 101. letu umrl v Beogradu. Umrli so še naši občani: arhitekt Dušan Omahen iz Višnje Gore, dne 10. decembra 1982 v Ljubljani (Delo, 16/12/82, 18 in 19); — Dr. Milan Šval, sodnik v pokoju, dne 24. januarja 1983 v Ivančni Gorici—Stični (Delo, 28/1/83, 15).
70. Občina Grosuplje — nekoč in danes. Strma pot v napredek. Slovenski koledar 1984, 100—103, s sliko Taborske jame in Grosupljega s Spodnje Slivnice (Jagoda Vigele).
71. Ob 40-letnici ZOJSA. Slovenski koledar 1984, 170—173 (Matjaž Klemenčič).
72. Louis Adamič in slovenska slovstvena folklor. Slovenski koledar 1984, 174—175 (Marija Stanonik).
73. Srečanje z ljubljansko levico. Slovenski koledar 1984, 165—168 (France Adamič iz knjige Spomini in pričevanja, 1984).
74. Nova revija ameriških Slovencev, ki jo izdaja Society for Slovene Studies, Columbia University New York. Med številnimi prispevki sta tudi referat Johna Modica o Adamičevem pisanju Smeh v džungli ter prispevek Henryja A. Christiana o arhivskem gradivu iz življenja in dela Louisa Adamiča. Gospodarstvo, Trst, 17/6/83, 3 (C. E. G.).
75. The Louis Adamics live here. House & Garden, Nov. 1942, 44—45, s šestimi slikami iz Milforda, N. J.; revijo ter nekaj knjig je za Muzej L. A. v Prapročah prinesel dne 1. oktobra 1983 sedanji lastnik Adamičeve farme

v Milfordu Mr. Howard L. Yowell, Ph. D.; med knjigami so A Native American by William Saroyan, 1938 s posvetilom, tri knjige s posvetilom Janka Lavrina, načrt mesta Township of Holland (Milford) s cesto, imenovano Adamic Hill Road, ter cestno napisno tablo. — Dne 25. — 26. oktobra je obiskal Muzej L. A. Shozo Tahara iz Tokya 174, ki pripravlja prevode del Vrnitev v rodni kraj in Dinamit v japonščino.

76. Jože Gale, sedemdesetletnik; rodil se je 11. maja 1913 na Grosupljem. Že pred drugo vojno je diplomiral na gledališki akademiji v Pragi, med vojno pa je bil član Slovenskega narodnega gledališča na osvobojenem ozemlju. Glej ZOG, 5, 1973, 19—25. Po osvoboditvi je režiral v Mestnem gledališču, nato številne filme (Kekec, Pustota, Onkraj, Tuja zemlja, Vrnil se bom itd.). Bil je tudi rektor Akademije za glasbo, gledališče in film, profesor za režijo in drugo. (Delo, 13/5/83, 6, s sliko (Miša Grčar).

77. Stane Mikuž, sedemdesetletnik; rodil se je leta 1913 v Šmarju. Po maturi na klasični gimnaziji v Sentvidu n/Lj. je študiral umetnostno zgodovino pri prof. Izidorju Cankarju in Francetu Steletu na ljubljanski filozofski fakulteti. Služboval je v Narodnem muzeju v Ljubljani, leta 1940 je promoviral za doktorja znanosti, leta 1941 se je vključil v narodnoosvobodilno gibanje, leta 1944 je bil interniran v Dachau, leta 1952 je postal učitelj za občo zgodovino umetnosti. Objavil je številne monografije slovenskih slikarjev, za nas pa so posebno važni orisi, objavljeni v našem zborniku, ter Umetnostna topografija grosupeljske krajine (1978). Dobil je tudi Jurčičevo plaketu (Delo, 17/5/83, 6, s sliko (napisal Mirko Juteršek).

78. Stane Valentinčič, sedemdesetletnik; rodil se je 22. aprila 1913 v Brinju (Stranska vas) pri Grosupljem. Po maturi na klasični gimnaziji v Ljubljani se je leta 1932 vpisal na veterinarsko fakulteto v Zagrebu, kjer je diplomiral leta 1939. Najprej je opravljal naloge občinskega veterinarja v domačem kraju, poleti 1941 se je vključil v politično delovanje po programu OF; bil je prvi predsednik okrožnega odbora OF Grosuplje, leta 1942 so ga aretirali in poslali v Gonars, nato pred vojno sodišče v Ljubljani, kjer so ga obsodili na dosmrtno ječo. Po italijanski kapitulaciji je odšel na osvobojeno ozemlje; tu je opravljal naloge šefa veterinarske službe v VII. korpusu, nato Glavnega štaba Slovenije. Po vojni je služboval na podobnih položajih v JLA v Beogradu in Skopju, leta 1955 je bil preveden v čin rez. polkovnika; obenem pa opravil doktorat znanosti; nato je bil izvoljen za profesorja za zoohigieno in patologijo divjadi na veterinarskem oddelku biotehniške fakultete. Objavil je okoli 150 znanstvenih del in nekaj samostojnih publikacij. Nosilec Spomenice 1941, večjega števila državnih odlikovanj, priznanj in nagrad. Delo, 22/4/83, 2, s sliko (napisal Marjan Milohnoja). Glej SBL 13, 328—330.

79. France Kimovec-Ziga je dne 11. septembra 1983 nenadoma umrl. Bil je med prijatelji naše občine in Zbornika občine Grosuplje, med vojno sekretar okrožnega komiteja Grosuplje-Stična (1943—44), pred tem pa sekretar okrožnega komiteja za Ljubljano. Doraščal je in se razvijal v krogu napredne mladine na ljubljanskem učiteljskišču, v društvu Sokol in na delovnih mestih na Smuki, v Podgradu in Trbovljah. Posebno se je odlikoval pri akcijah v najtežjih okoliščinah v z žico ograjeni Ljubljani od 1941 do 1943, ko je organiziral množične demonstracije in najrazličnejše protifašistične akcije. Po vojni je bil tudi republiški in zvezni poslanec našega volilnega okoliša, obenem pa opravljal važne vodilne in odgovorne naloge v slovenski vladi, v Inštitutu za zgodovino delavskega gibanja in v Glavnem odboru SZDL. Osebnostno je bil skromen, delaven in človeški (Delo, 13/9/83, 2 (napisal Vladimir Krivic-Matevž); Delo, 14/9/83, 15; — Kmečki glas, 14/9/83, 2, s sliko; — Komunist, 16/9/83, 2, s sliko (napisal Andrej Marinc); — Primorske novice, 16/9/83, 2, (napisal Julij Beltram); — Naši razgledi, 23/9/83, 513 (napisal Primož Hainz); — ZOG, 1980, 282.

80. Peter Šoštarčič, znani družbenopolitični delavec, dolgoletni tajnik, blagajnik in predsednik Upravnega odbora Tabora pevskih zborov v Sentvidu pri Stični, je dne 20. avgusta 1982 v 62. letu nenadoma umrl. (Glej ZOG, 1980,

285; — Dnevnik, 21/8/82, 20, s sliko; — Delo, 25/8/82, 5, s sliko (napisal Bogdan Pogačnik).

81. Lojze Piškur, predsednik Vrhovnega sodišča Slovenije v p., je dne 6. decembra 1982 po krajši boleznii umrl. Rodil se je na Malem Mlačevem pod Boštanjem dne 14. aprila 1908. Leta 1931 je diplomiral na pravni fakulteti v Ljubljani, med vojno je bil interniran v Dachau. Služboval je kot sodnik, kot najvišji funkcionar v zdravstveni službi; več kot deset let je bil predsednik Vrhovnega sodišča Slovenije — do upokojitve leta 1974. Glej ZOG, 1978, 349; — Delo, 8/12/82, 3, s sliko (napisal Boris Strohsack); — Dnevnik, 8/12/82, 2, s sliko).

82. Naši zaslužni jubilanti: Jože Rus, sodnik, politični in telesnovzgojni delavec, je 13. marca 1983 praznoval 90 let življenja. Od 1928 do 1934 je bil sodnik v Višnji Gori. Na tem in drugih službenih mestih je bil aktivni organizator sokolskih društev in zastopnik demokratične smeri v ljubljanski sokolski župi. Ob njegovem jubileju so člani TD Partizan Narodni dom počastili jublanta. Borut Pečar je slavljencu izročil svoje delo — njegovo karikaturu (Dnevnik, 15/3/83, 5, s sliko (Foto Nace Bizilj); — ZOG, 1973, 267).

83. Ive Krevs, soustanovitelj in sodelavec Zbornika občine Grosuplje, član uredniškega odbora ZOG in družbenopolitični delavec, je 21. novembra 1982 dosegel 70 let življenja; rojen je bil v Višnji Gori. Že zgodaj se je uveljavil v športu; v teku na dolge proge se je kot član AŠK Primorje uvrstil med prvake. Bil je slovenski rekorder na 5000 in 10.000 m, marsikdaj pa je zmagal na balkanskih in evropskih tekmovanjih. Pripravlja prispevek za ZOG 1986: Delež Višnjanov v slovenskem športu (Krevs, Perko in Slapničar). (Glej ZOG, 1973, 268).

84. Tine Kurent, soustanovitelj, sodelavec in član uredniškega odbora Zbornika občine Grosuplje, je dne 21. novembra 1983 dosegel šestdeset let življenja. Potem ko je leta 1952 diplomiral za inženirja arhitekture, je bil izvoljen za asistenta, po promociji za doktorja znanosti leta 1961 pa je bil izvoljen za docenta v katedri prof. Eda Mihevca na ljubljanski šoli za arhitekturo. Tine je zdaj redni profesor za industrijske zgradbe in modularno koordinacijo. (Glej ZOG, 1974, 301—302).

85. Ideološka naravnost Louisa Adamiča. Borec, 11/12/83, 781—784 (napisal Matjaž Klemenčič); — Adamič o Jugoslaviji in Ameriki. Borec, 11/12, 1983, 779—780).

86. Razno: Omejili bodo priseljevanje. V KS Grosuplje bodo dovoljevali priseljevanje le, če bodo zagotovljena delovna mesta. — Premajhna šola, dvoizmenski pouk. Delo, 17/02/84 (napisala Mojca Kaučič); — Lahko zaščitimo idilo. Pristava je idilična vas. Kmečki glas, 8, 22/02/82, 7 (napisala Zlata Krašovec); — Janko Marolt, naš sodelavec, čebelar in organizator čebelarstva v občini Grosuplje, je dne 28. marca 1984 umrl v Stični (Delo, 29/03/84, 15); — Praproče postajajo hiša strahov. Ned. dnevnik 25/03/84, 15 s sliko (Ladislav Lesar); — Ob 140-letnici rojstva Josipa Jurčiča je bilo napisanih 40 vrstic. Glej Delo, Na današnji dan, 03/03/84. — Cesta bo odrezala pokopališče v Višnji Gori. Delo, 20/04/74, 7 (Mojca Kaučič);

87. Pisateljski prijem v avtobiografski literaturi Louisa Adamiča. Ljubljana 1984, 30 strani (tipkopis seminarske naloge Ranke Kurent-Keser).

88. Družabni večer ob jubileju Toneta Kozlevčarja v Hotelu Slon, dne 13. aprila '84 v sodelovanju Vilme Bukovec, Borisa Kralja, Miha Dolžana, Vitala Ahačiča, Vilija Vodopivca in Ribniškega okteta. Vabilo za prijatelje domače pesmi in glasbe.

TOZD VIŠO

— model za ulice, javni

— vzdrževanje

— načrski obdelava

LIVAR Viktor Koleša

livarstvo in armature, n. sol. o.

61295 Ivančna gorica,

Ljubljanska cesta, tel. 061/783 140, telex 31570 yu imp liv

Proizvodni program

TOZD LSNL

- ulitki iz sive in nodularne litine kvalitete po JUS SL 10 do SL 30 in NL 42 do NL 60; za avtomobilsko in strojno industrijo, kmetijsko industrijo, proizvodnjo aparatov za gospodinjstvo in individualna naročila
- kanalizacijski pokrovi in rešetke

TOZD TA

- armature in pribor za zunanje vodovodno omrežje
- armature za industrijo za plinovode, cevovode tekočih snovi in podobno
- mehanska obdelava

TOZD LBK

- ulitki iz barvnih kovin (aluminij, medenina, bron) za strojogradnjo, ladjedelnštvo, elektroindustrijo in kmetijstvo

TOZD VIPO

- modeli za ulitke, jedrovniki
- vzdrževanje
- mehanska obdelava

ISKRA —
INDUSTRIJA ZA AVTOMATIKO

TOZD STIKALNIH
IN ZAŠČITNIH ELEMENTOV

DOBREPOLJE
PREDSTRUGE 29
VIDEM 61312

Black & Decker
JUGOSLAVIJA p. o.

podjetje za proizvodnjo in montažo
električnih ročnih orodij, priključkov
in pribora

tovarna gostinske opreme, 61290 grosuplje, adamičeva 36,
telefon (061) 771-411, telex 31552 yu kogro

Izdelujemo, montiramo in projektiramo opremo za vse tipe kuhinj, slaščičarn, samopostrežnih restavracij in drugih gostinskih ali sorodnih obratov.

Izdelujemo pomivalne stroje, toplotne, hlajene, nevtralne in kombinirane elemente, točilne in druge pulte, samopostrežne in ostale linije.

Opravljamo razne storitve

Lastni projektivni biro

Servisna služba v vseh večjih krajih v Jugoslaviji

Predstavnništva: Beograd, Niš, Sarajevo in Opatija

UNIVERSAL

PAU

IVANČNA GORICA

MALO HUDO 3

Telefon (061) 783-043 uprava
784-002 peskokop

se ukvarja:

z nizkimi in visokimi gradnjami,
adaptacijami,

opravlja strojna in minerska dela ter
proizvaja in dobavlja dolomitne mešanice

**STOLARNA
DOBREPOLJE**

TELEFON: 782 008

**TELEGRAM: STOLARNA Dobropolje
61312 VIDEM-DOBREPOLJE**

**SINOLES b. o.
TOZD LESNA PROIZVODNJA
IVANČNA GORICA
Telefon: 783-147-148**

V povsem sodobno opremljeni tovarni, ki smo jo zgradili leta 1975, izdelujemo specialno stavbno pohištvo in izdelke po meri. Uspešno se vključujemo v investicijsko gradnjo, saj se intenzivno ukvarjamo z izdelovanjem oken, vrat, predelnih sten in drugih elementov za turistične in druge javne objekte. Izdelujemo notranjo opremo po meri in individualno raznovrstno kosovno pohištvo za investicijske objekte.

Poleg žagarske proizvodnje nudimo tudi druge obrtniške storitve in se hitro prilagajamo zahtevam potrebam trga. Letna vrednost proizvodnje znaša približno 180 milijonov dinarjev, zaposlujemo pa 110 delavcev.

TEKSTIL

TOZD

motvoz
in platno n. sol. o.

Taborska 34

61290 Grosuplje

telefon: (061) 771-311

telex: 31498 YU MOTVOZ

telegram: Motvoz Grosuplje

železniška postaja: Grosuplje

tekoči račun: SDK 50130-601-31002

Izdelujemo kvalitetne polipropilenske tkanine za embaliranje izdelkov tekstilne, kemične in prehrabene industrije.

Nadalje izdelujemo polipropilenske vreče sukljanka za krompir, čebulo in povrtnine ter gosto tkane vreče za moko, sladkor in razna semena.

Poleg motvozov in vrvi iz konoplje izdelujemo tudi motvoz in vrvi iz polipropilena.

TOVARNA PLETENIN

TOZD KONFEKCIJA AMBRUS
TOZD »VLTAVA« ŠENTVID PRI STIČNI

AGROSTROJ LJUBLJANA

**TOZD »Albin Grajzar«
IVANČNA GORICA**

Proizvajamo armirane poliesterske silose in cisterne velikosti do 150 m³:

- za siliranje živinske krme (zeleno in zrnatu silažo)
- za skladiščenje žit in moke
- za skladiščenje umetnih krmil
- za skladiščenje cementa
- za skladiščenje ostalih sipkih materialov
- cisterne za tekočine

V kompletni inženiring ponudbi nudimo vso transportno opremo za polnjenje in praznjenje.

Kit

Kmetijska zadruga Stična

sedež Ivančna gorica
Telefon: 783-102

Oskrbuje kmetijstvo z vsemi vrstami reprodukcijskih sredstev, organizira proizvodnjo in promet s kmetijskimi pridelki in živino, prideluje odlično seme priznanih domačih in tujih sort krompirja, oskrbuje potrošnike s svežim mesom in znanimi stiški mesnimi izdelki,

ima lastno hranilno-kreditno in lastno kmetijsko pospeševalno službo.

KIT Ljubljana

SOZD MIG mesna industrija na Gorenjskem

TOZD Stična PRAŠIČEREJA

Stična 1

telefon: 783-017

VETERINARSKI ZAVOD »KRIM« GROSUPLJE

DELOVNE ENOTE: LJUBLJANA-VIČ-RUDNIK, GROSUPLJE,
CERKNICA, VRHNIKA, RIBNICA

telefon: (061) 771-170 ŽIRO RAČUN: 50130-601-31322 pri SDK
GROSUPLJE

- opravlja neprekinjeno dežurno službo zdravstvenega varstva živali
- odkriva in zatira kužne bolezni živali
- opravlja umetno osemenjevanje govejih plemen, odkriva in odpravlja plodnostne motnje
- opravlja veterinarsko sanitarni nadzor v proizvodnji in prometu živali, živ. proizvodov in živil živalskega izvora
- neškodljivo odstranjuje poginule živali, ugotavlja vzrok pogina in skrbi za varstvo okolja
- skrbi za izobraževanje posestnikov živali

IMOS

elektrotehniško podjetje grosuplje
pozd elektroservice

elektrotehniško podjetje grosuplje
pozd elektroservice

projektiramo, izvajamo in montiramo elektroinstalacije
jakega in šibkega toka, razne naprave z avtomatiko,
strelovode, trafo postaje, skupinske antenske naprave,
avtomatske telefonske centrale, servis in popravila.

SPLOŠNO GRADBENO PODJETJE GROSUPLJE n. sol. o.
61290 GROSUPLJE, Taborska cesta 13

1. TOZD SPLOŠNE GRADNJE o. sub. o., GROSUPLJE
61290 GROSUPLJE, Taborska cesta 13

— Izvaja vse vrste gradbenih objektov, raznovrstna popravila, nadzidave in adaptacije, gradi stanovanja za tržišče v usmerjeni gradnji;

2. TOZD KOVINSKO LESNI OBRATI o. sub. o., GROSUPLJE
61290 GROSUPLJE, Taborska cesta

— izdeluje in razvija raznovrstno opazno opremo, manjše gradbene stroje za moderno tehnologijo gradenj. Izdeluje vse vrste jeklenih konstrukcij, opravlja vsa ključavničarska, mizarska, žagarska in druga podobna dela, opravlja tudi celoten remont gradbenih strojev in opreme;

3. TOZD PROJEKTIVNI BIRO o. sub. o., LJUBLJANA
61000 LJUBLJANA, Trubarjeva 65

— Izdeluje vse vrste tehnične dokumentacije;

4. TOZD GRADBENI POLIZDELKI — PROIZVODNJA o. sub. o., LJUBLJANA
61000 LJUBLJANA, Cesta dveh cesarjev 393

— Proizvaja betonske montažne hale, elemente in druge betonske izdelke ter polizdelke, pridobiva mineralne agregate, proizvaja železobetonske armature, izdeluje lesene opaže;

5. TOZD IGRAD GRADBENIŠTVO o. sub. o., VRHNIKA
61360 VRHNIKA, Tržaška cesta, blok S-7

— Izvaja vse vrste gradbenih objektov, raznovrstna popravila, nadzidave in adaptacije, gradi stanovanja za tržišče v usmerjeni gradnji.

VSA DELA IZVAJAMO HITRO IN SOLIDNO

GROSUPLJE, ADAMIČEVA 51 — TELEFON: 772-233 —

TELEX: 32114 YU INSTGR

TEKOČI RAČUN: 50103-601-31182

IZVAJAMO INSTALACIJE:
CENTRALNIH KURJAV, VODOVODA,
PLINA, PREZRAČEVANJA,
STAVBNO KLEPARSTVO IN IZOLACIJE!

TRANSPORTNO
PODJETJE

Avtoprevoz

UPRAVA:	centrala	(061) 783 021, 783 157
	telex	31550 Y ATP IVG
	direktor	783 134
	promet	783 130
	računovodstvo	283 123
POSLOVALNICE:	BEOGRAD	(011) 653 564, 561 191
	ZAGREB	(041) 223 333, 223 524
	LJUBLJANA	(061) 315 052, 324 358
	RIJEKA	(051) 23 694, 31 557
	(telex)	24456 YU ATP IG RI
	telex Zagreb	21720 YU ATIGOR

Transportno podjetje AVTOPREVOZ Ivančna gorica
opravlja

vse prevoze s cestnimi motornimi vozili

GUMA

Trgovsko podjetje Grosuplje

POT V BREZJE

TELEFON 772-360

TELEX 31510 YU GUMA

ARCOMURKA

delovna
organizacija

„**TABOR**”

61290 GROSUPLJE
Adamičeva 14

TRGOVINA, GOSTINSTVO in TURIZEM
n. sol.o.

Delovna organizacija

772-315

TOZD Maloprodaja

772-120

TOZD Veleprodaja

771-409

TOZD Gostinstvo

771-080

SOZD GHT LJUBLJANA
GP TURIST LJUBLJANA
TOZD MOTEL GROSUPLJE

MOTEL GROSUPLJE

restavracija

sauna

bazen

dancing club

lesnina

TEMELJNA ORGANIZACIJA
ZDRUŽENEGA DELA
SPLOŠNO MIZARSTVO GROSUPLJE

Izdelujemo opremo za hotele, šole,
vzgojno-varstvene ustanove in pisarne.
Režemo hlodovino za gospodarske
organizacije in zasebnike.

DO TABOR

TOZD POLŽEVO

GROSUPLJE

sestavljena organizacija
združenega dela za
dejavnost kmetijstva,
industrije, trgovine,
gostinstva in storitev,
n. sub. o., Ljubljana

PEKARNA GROSUPLJE

proizvodnja kruha in peciva, p. o., Grosuplje, Adamičeva 11,
žiro račun: 50130-601-31091 pri SDK Grosuplje
telefon: (061) 771-100, 771-177 uprava, 771-143 ekspedit pekarne

PARTNER p.o.

PROIZVODNJA
POSLOVNE STORITVE

81290

**KMETIJSKA
ZADRUGA
LJUBLJANA**

TZO GROSUPLJE — KOLODVORSKA 2

81290 GROSUPLJE
telefon 771 097, 772 311

- ODKUPUJE IN PRODAJA KMETIJSKE PRIDELKE, KLAVNO IN PLEMENSKO ŽIVINO
- POSPEŠUJE PROIZVODNJO PRI ZASEBNIH KMETIJSKIH PROIZVAJALCIH IN JIH OSKRBUJE Z REPRODUKCIJSKIM MATERIALOM, KMETIJSKIMI STROJI IN GRADBENIM MATERIALOM
- ODKUPUJE IN PRODAJA IZDELKE DOMAČE OBRTI

**KOMUNALNO PODJETJE
GROSUPLJE**

Cesta na Krko 7
61290 GROSUPLJE
telefon 771 037, 772 311

- gradnja vodovodov, kanalizacije, cest
- komunalno opremljanje zemljišč
- vzdrževanje komunalnih naprav
- strojne in prevozniške storitve
- izvajanje zidarskih, pleskarskih in soboslikarskih del

proizvodnja kraljev in posebej p. z. Grosuplje, Adamičeva 11,
šifra računa: 50130-601-01001 pri SDK Grosuplje
telefon: (061) 771-100, 771-177 uprava, 771-143 skladni pakarni

PARTNER p.o.

PROIZVODNJA
POSLOVNE STORITVE
61290 GROSUPLJE

V naši tiskarni tiskamo obrazce, memorandume, vizitke, tabele, plakate oz. vse po vaših željah in potrebah.

V knjigovodskem biroju vodimo knjigovodstva za krajevne skupnosti, samoupravne interesne skupnosti, družbenopolitične organizacije, pozde, delovne organizacije in obrtnike.

Mercator
SOZD Mercator, n. sub. o.

Mercator DO Rožnik

TOZD Dolomiti n. sub. o.

Ljubljana, Tržaška 37/b

V svojih poslovalnicah na območju občine Ljubljana-Vič-Rudnik, Grosuplje, Vrhnika in Logatec nudimo našim potrošnikom vse vrste živil, gospodinjske potrebščine, gradbeni material, tekstilno blago, kozmetično blago, pohištvo in gostinske storitve; odobravamo tudi potrošniška posojila.

zavarovalna skupnost triglav n. sol.o.
ljubljana

OBMOČNA SKUPNOST LJUBLJANA, Miklošičeva 10

Vam nudi vse vrste

- premoženjskih
- življenjskih
- nezgodnih
- kmetijskih in
- transportnih zavarovanj

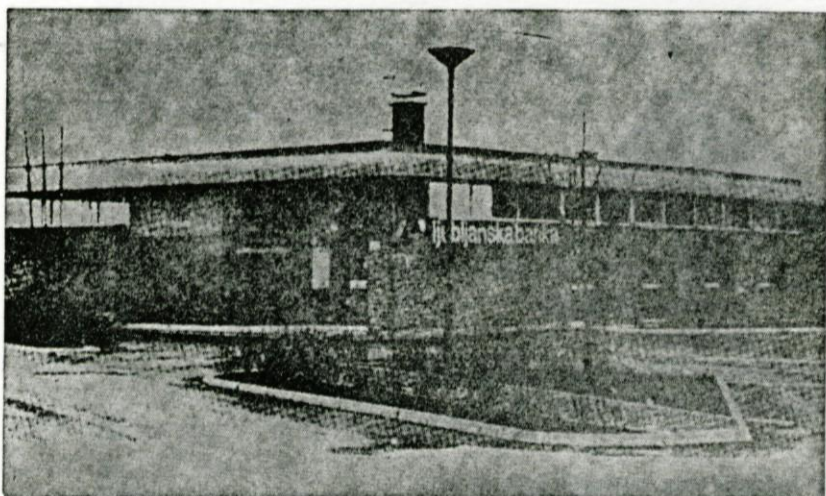
**POSLUŽUJTE SE ZAVAROVALNE ZAŠČITE
PRI ZAVAROVALNI SKUPNOSTI
OBMOČNA SKUPNOST LJUBLJANA!**

**PREDSTAVNIŠTVO GROSUPLJE, TABORSKA 3
Telefon 771-441**

Ljubljanska banka

s svojo enoto v Grosupljem, agencijama
v Ivančni gorici in Dobropoljah
se priporoča za obisk

opravila prevoz blaga v cestnem prometu»
objektov nizke gradnje z lastno ustaljeno bazo in
in modernizacije cestne inhidrogradbenih in drugih
opravila dela projektiranja, gradnje, razpisne, konstrukcije
opravila vzdrževanje in varstvo utrženih cest ter
in delovnih skupnosti»

GOZDNO GOSPODARSTVO LJUBLJANA
Obrat za kooperacijo GOZDARSTVO ŠKOFLJICA
— PE Grosuplje

Gospodari z zasebnimi gozdovi s svojimi dejavnostmi:

- gojitev gozdov
- varstvo gozdov
- izkoriščanje gozdov
- dajanje lesa in drugih gozdnih proizvodov v promet
- maloprodaja gozdnih sortimentov
- gradnja gozdnih cest in poti ter drugih ustreznih objektov
- izvrševanje storitev gozdarske službe za lastne in tuje potrebe

sozd zcp

cestno podjetje
Ljubljana

CESTNO PODJETJE LJUBLJANA, n. sub. o.
Ljubljana, Stolpniška 10

s temeljnima organizacijama
in delovnimi skupnostma

opravlja vzdrževanje in varstvo uvrščenih cest ter opravlja dela projektiranja, gradnje, rekonstrukcije in modernizacije cestišč, hidrogradbenih in drugih objektov nizke gradnje z lastno asfaltno bazo in opravlja prevoz blaga v cestnem prometu.«

ISTRA-BENZ

KOPER, VOJKOVO NABREŽJE 10

Trgovsko podjetje z nafto in naftnimi derivati se priporoča za svoje kvalitetne in hitre storitve na vseh bencinskih črpalkah in na BENCINSKI ČRPALKI V IVANČNI GORICI.

INDUSTRIJSKA PRODAJALNA DEKOR

Ljubljana, Celovška c. 280

NUDI PO TOVARNIŠKIH CENAH

- POHIŠTVENE TKANINE
- DEKORATIVNE TKANINE
- ROČNO TKANE VOLNE TAPISERIJE
- BLAZINE
- PRTIČE
- POSTELJNA PREGRINJALA

VELIKA IZBIRA — NASVETI ARHITEKTA

ODPRTO OD 8.—19. URE, SOBOTA OD 8.—13. URE

dekorativna

GOZDNO GOSPODARSTVO LJUBLJANA

Obračunsko podjetje GOZDARSTVO ŠKOFLJICA

10

**zavod za prostorsko, komunalno
in stanovanjsko urejanje grosuplje p. o.
taborska 3, 61290 grosuplje, tel. 772-038**

Dejavnost:

- urbanistično in prostorsko planiranje, načrtovanje zelenih površin, parkovnih ureditev in zasaditev;
- izdelava lokacijske dokumentacije in pridobivanje soglasij;
- izdelava zazidalnih načrtov;
- geodetski posnetki terena, zakoličbe objektov in izdelava geodetskih načrtov lege novo zgrajenih stavb in objektov za potrebe tehničnega pregleda;
- investicijski posli in inženiring za samoupravne interesne skupnosti in druge naročnike;
- ekonomski posli, raziskave, analize, planiranje in svetovanje s področja urbanizma, komunalnega in stanovanjskega gospodarstva ter drugih družbenih dejavnosti;
- priprava, komunalno opremljanje in oddajanje stavbnih zemljišč;
- investitorstvo, organiziranje in opravljanje investicijskega in drugega vzdrževanja stanovanjskih hiš, poslovnih stavb in lokalov v družbeni in zasebni lasti;
- nadzor nad gradnjo objektov v občini Grosuplje;
- vsa strokovna dela za samoupravno komunalno skupnost, samoupravno stanovanjsko skupnost in skupnost za ceste občine Grosuplje.

Iskra ZMAJ Ljubljana

TOZD proizvodnja baterij ŠENTVID pri Stični

Telefon: 785-030

rdeča baterija
super
100% hermetična
NOVO.NOVO.NOVO.NOVO
ne izteče, varuje vaš aparat

IMOS - ELEKTROSERVICE
Češka ulica 9
81200 Grosuplje
telefon: 081/775-032

IMOS -
SOP KRANJSKI ZIDAR
Potrebniška 25
88210 Šentvid
telefon: 081/775-141

IMOS

ZDRUŽENA INDUSTRIJSKA GRADBENA PODJETJA, o. sol. o.

Delovne organizacije SOZD IMOS

IMOS — INŽENIRING

Podjetje za gradbeni inženiring
investicijskih del doma
in v tujini

Trg VII. kongresa ZKJ 1
61000 Ljubljana
telefon: 061/326-461, 323-988
telex: 31410 YU IMOS

IMOS — SGP KONSTRUKTOR

Sernčeva 8
62000 Maribor
telefon: 062/21-741

IMOS — SGP GORICA

Tolminskih puntarjev 12
65000 Nova Gorica
telefon: 065/25-011

IMOS — GIP VEGRAD

Prešernova 9/a
63320 Titovo Velenje
telefon: 063/850-250

IMOS — SGP GROSUPLJE

Taborska cesta 13
61290 Grosuplje
telefon: 061/772-112

IMOS — SGP STAVBENIK

Ulica 15. maja 2
66000 Koper
telefon: 066/22-041

IMOS — SGP KRAŠKI ZIDAR

Partizanska 28
66210 Sežana
telefon: 067/72-141

IMOS — SGP TEHNIK

Stara cesta 2
64220 Škofja Loka
telefon: 064/60-371

IMOS — SGP GRADITELJ

Maistrova 7
61240 Kamnik
telefon: 061/831-237

IMOS — SGP GRADIŠČE

Cesta 4. maja 80
61380 Cerknica
telefon: 061/791-004

IMOS — SGP GORENJC

Ljubljanska cesta 11
64240 Radovljica
telefon: 064/75-771

IMOS — SGP TRŽIČ

Blejska 8
64290 Tržič
telefon: 064/50-288

IMOS — INSTALACIJE

Adamičeva 51
61290 Grosuplje
telefon: 061/771-031

IMOS — ZAGRAD

Mestni trg 23
61000 Ljubljana
telefon: 061/222-586

IMOS — ELEKTROSERVICE

Cesta na Krko 9
61290 Grosuplje
telefon: 061/772-622

